Modern Klasikler Dizisi - 158

EDWARD BELLAMY

GERİYE BAKIŞ

2000'DEN 1887'YE

İngilizce aslından çeviren:
Fadime Kâhya

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

EDWARD BELLAMY
GERİYE BAKIŞ
2000'DEN 1887'YE

ÖZGÜN ADI
LOOKING BACKWARD 2000-1887

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2015
SERTİFİKA NO: 40077

EDİTÖR
DAMLA GÖL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
RENAN AKMAN

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM EYLÜL 2020, İSTANBUL

ISBN 978-625-405-067-1

BASKI: DÖRTEL MATBAACILIK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Zafer Mah. 147. Sokak 9-13A Esenyurt İstanbul
Tel. (0212) 565 11 66 Sertifika No: 40970

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İstiklal Caddesi, Meşelik Sokak No: 2/4 Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel. (0212) 252 39 91 Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

ÇEVİREN: FADİME KÂHYA

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü'nde öğrenim gördü. Uzun yıllar bankacılık sektöründe çalıştı. B. Kellerman, D. Ulrich ve N. Smallwood'dan işletme ve iş idaresi kitapları çevirdi. Türkçeye kazandırdığı eserler arasında C. Eagleton'ın *Paranın Tarihi* adlı araştırması, B. Jerrold'ın *Gustave Dore*, A. Gold ve R. Fizdale'in *Sarah Bernhardt* biyografileri, G. Elliot'ın *Silas Marner*, Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* ve F. Scott Fitzgerald'ın *Muhteşem Gatsby* adlı romanları da bulunmaktadır.

Modern
Klasikler
Dizisi - 158

Edward Bellamy

Geriye Bakış

2000'den 1887'ye

İngilizce aslından
çeviren: Fadime Kâhya

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Shawmut Üniversitesi Tarih Bölümü, Boston, 26 Aralık 2000

Yirminci yüzyılın kapanış yılında bizler gibi yaşayan, ziyadesiyle yalın ve makul olduğu için salt sağduyunun zaferi olarak görülen bu toplumsal düzenin nimetlerinden her an faydalanan ve eğitimlerinde tarihsel konuların ağırlık taşımadığı kimselerin, toplumun şu anki bütünlüklü düzeninin aslında bir yüzyıldan eskiye dayanmadığını fark etmeleri kuşkusuz ki zordur. Ancak hiçbir tarihsel olgu, tüm sarsıcı toplumsal sonuçlarıyla eski ekonomik sistemin, olası bazı ufak tefek yamalarla zamanın sonuna değin sürmeye yazgılı oluşuna ilişkin on dokuzuncu yüzyılın aşağı yukarı sonuna değin süregiden genel inanıştan daha iyi kurgulanmış değildir. Böylesine müthiş gözüken manevi ve maddi bir dönüşümün bu denli kısa bir aralıkta meydana gelmesi ne kadar da tuhaf ve inanılması güç! İnsanların önceden düşündüklerinde daha iyisi olamaz gibi gördükleri koşullarda sonradan meydana gelen iyileşmelere çok doğal bir olguymuş gibi süratle alışmaları, bundan daha çarpıcı şekilde ortaya konulamazdı. Çalışmalarının gelecek nesil-

lerin minnetiyle ödüllendirileceğini düşünen reformcuların coşkusunu yatıştırmak için bundan daha iyi tasarlanmış bir düşünce olabilir mi?

Bu kitabın amacı, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar arasındaki toplumsal zıtlıklara ilişkin daha kesin bir fikir edinmek isterken, konuyu ele alan tarih araştırmalarının resmi bakış açıları yüzünden gözleri korkan kişilere yol göstermektir. Fazla öğrenmenin bedeni yıpratacağını söyleyen bir vaizin öğüdüne* kulak veren yazar, kendi içinde ilginçlik barındırdığını düşündüğü romantik bir anlatım kurgulayarak, kitabın öğretici niteliğini hafifletmeye çalışmıştır.

Modern sosyal kurumları ve onların altında yatan ilkeleri doğal sayan okur, kimi kez Dr. Leete'in bunlara ilişkin açıklamalarını fazlasıyla basmakalıp bulabilir; ama bunların Dr. Leete'in konuğu açısından hiç de doğal sayılamayacak şeyler olduğu akılda tutulmalıdır ve bu kitap da okuyucuyu bunların kendisine nasıl göründüğünü şimdilik unutmaya yöneltmek gibi bir amaçla yazılmıştır. Son bir söz daha... Bu iki bin yıllık dönemi göklere çıkaran yazar ve hatiplerin neredeyse evrensel olarak işledikleri tema, geçmişten ziyade gelecektir ve gerçekleştirilen atılımlar değil, insan nesli kaçınılmaz yazgısını gerçekleştirene dek kaydedilecek olan, daima ileriye ve yükseğe yönelik ilerleme incelenmiştir. Bu iyi, tamamen iyi bir şey; ancak bana öyle görünüyor ki gelecek bin yıl içerisinde insanlığın ne kadar gelişme kaydedeceği konusunda cüretkâr tahminlerde bulunabilmek için, son yüzyılda kaydedilen ilerlemeye doğru bir "Geriye Bakış"tan daha sağlam bir başlangıç noktası bulamayız.

---

* "Çok kitap yazmanın sonu yoktur, fazla araştırma da bedeni yıpratır." *Kutsal Kitap*. Vaiz 12:12. Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009. (e.n.)

Bu kitabın, konuya olan ilgileri sayesinde eksiklikleri görmezden gelebilecek okurlar bulacak kadar şanslı olması dileğiyle, yazarı kenara çekilip sözü kendi adına konuşması için Bay Julian West'e bırakıyor.

I. Bölüm

Işığı ilk kez 1857 yılında Boston kentinde gördüm. "Ne!" diyorsunuzdur siz şimdi, "Bin sekiz yüz elli yedi mi? Dil sürçmesi filandır. Bin dokuz yüz elli yedi demek istiyor herhalde." Özür dilerim, ama yanlışlık filan yok. Okuyucuyu temin ederim ki Boston'ın, tıpkı şimdiki miladi 2000 yılında olduğu gibi içe işleyen doğu rüzgârını soluyuşum o uzak zamanda, Noel'den bir gün sonra, 1957 değil 1857 yılının 26 Aralık günü öğleden sonra saat dört sularındaydı.

Bu ifadeler, özellikle de otuz yaşlarında görünen genç bir adam olduğumu söylediğimde okurlara öyle saçma gelecektir ki saflıklarını kötüye kullanmaktan öte bir şey vaat etmeyen bu sözcüklerin bir tekini daha okumayı reddederlerse onları hiç kimse suçlayamaz. Bununla birlikte, okura açık yüreklilikle güvence veririm ki hiçbir kandırma niyetim yoktur ve eğer beni birkaç sayfa daha izlerse, kendisini buna ikna etmeyi taahhüt ediyorum. Şu halde, ne zaman doğduğumu okurdan daha iyi bileceğim varsayımını da ileri sürebileceksem, tabii varsayımı haklı çıkarmak koşuluyla, hikâyeme devam edeceğim. Her okul çocuğunun bildiği gibi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında günümüzün uygarlığı ya da ona benzer bir şey henüz görünürde yoktu; her ne kadar bunları geliştirecek unsurlar çoktan mayalanmaya başlamış olsa da... Ancak toplumun ezelden beri dört sınıfa

ya da devlete bölünmüşlüğü gerçeğini değiştirecek hiçbir şey yoktu ortada; devlet demek daha uygun düşüyor çünkü zenginle yoksul, eğitimliyle cahil arasındaki farklılıklar, günümüzün devletleri arasında olduğundan çok daha büyüktü. Ben kendim zengin ve eğitimliydim, hırslıydım da üstelik; o çağda bütün mutluluk unsurlarının keyfini benim gibi en şanslı olanlar sürüyordu. Şatafat içinde yaşayarak yalnızca yaşamın zevkleriyle inceliklerinin peşinde koşmakla meşgul oluyor ve ayaklarımın üstünde durmamı sağlayan araçları, karşılığında hiçbir fayda sunmadan başkalarının emeğinden elde ediyordum. Ana babamla onların ana babaları da aynı biçimde yaşamışlardı ve bir gün çoluk çocuğa karışırsam onların da benzeri kolaylıkta bir yaşama sahip olacaklarını umuyordum.

Nasıl olup da dünyaya fayda sağlamadan yaşayabildiğimi soruyorsunuz... Dünya, fayda sağlayabileceği halde tümüyle atalet içinde yaşamayı sürdüren birisine niye bakmak zorunda olsundu ki? Bunun yanıtı büyük büyükbabamın, sayesinde kendisinden sonra gelenlerin hayatını idame ettirebileceği bir miktar para biriktirmiş olması. Bu miktar, doğallıkla anlayacağınız gibi, üç kuşağı atalet içinde yaşattığı halde tükenmeyecek denli büyük olmalıydı. Ancak gerçek böyle değil. Bu tutar başlangıçta asla o büyüklükte değildi. Aslına bakarsanız, şu anda önceki üç kuşağın hiçbir iş yapmadan yaşamasını sağlayan başlangıçtaki miktardan çok daha fazlaydı. Tüketmeden kullanmanın, bir şeyler yakmadan ısınmanın gizemi, sihirli bir şey gibi görünüyor; oysa şimdilerde çok şükür ortadan kalkmış olan ama atalarınızın vaktiyle son derece kusursuzca yürüttükleri kendi yükünü başkalarının omzuna yükleme sanatının ustaca uygulanışından başka bir şey değildi bu. Söz konusu sanatı icra etmeyi başaran kişinin, yatırımlarından sağladığı gelirle geçindiği söylenirdi ki herkesin peşinden koştuğu amaç da buydu. Bu noktada, ekonominin eski yöntemlerinin bunu nasıl olanak-

lı kıldığına girersek çok zaman yitiririz. Şimdilik, yatırımların getirdiği faizin, parası olan ya da kendisine para miras kalmış bir kişinin sanayiyle uğraşan kimselerin ürünlerinden tahsil ettiği ve sürekli gelir sağlayan bir tür vergi olduğunu söylemekle yetineceğim. Modern kavramlarla bakıldığında bu denli doğaya aykırı ve akıl dışı gözüken bir düzenlemeyi, atalarınızın hiç eleştirmedikleri sanılmasın. Faizi kaldırmak ya da en azından mümkün olan en düşük orana çekmek, ilk çağlardan beri yasa koyucuların ve peygamberlerin başlıca çabası olmuştu. Ancak tüm bu çabalar, eski toplumsal düzenlemeler varlığını devam ettirdiği sürece doğal olarak boşa gitmişti. Hakkında yazdığım zamanda, yani on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, genelde hükümetler bu konuyu düzenlemeye çalışmayı bile hepten bir yana bırakmışlardı.

O günlerde insanların birlikte yaşama biçimlerine, özellikle de zenginlerle yoksulların birbirleriyle ilişkilerine dair genel bir izlenim vermeye kalkıştığımda, o zamanki haliyle toplumu, insan kitlelerinin koşulduğu ve oldukça inişli çıkışlı, kumlu bir yol boyunca kan ter içinde çekmeye zorlandığı devasa bir arabayla kıyaslamaktan daha iyisi gelmiyor elimden. Sürücüleri açlıktı ve arabanın ilerleyişi, doğası gereği oldukça yavaş olsa da zaman yitirmelerine izin vermezdi. Arabanın bu denli çetin bir yolda çekilmesinin zorluğuna karşın, üstü, en dik bayırlarda bile asla aşağı inmeyen yolcularla doluydu. Tepedeki bu koltuklar oldukça havadar ve rahattı. Toz topraktan tümüyle korunan yolcular, manzaranın tadını keyiflerince çıkarabilirler ya da arabaya koşulmuş yorgun takımın meziyetlerini aralarında kıyasıya eleştirerek tartışabilirlerdi. Doğal olarak böyle rahat yerlere talep çoktu ve bu koltukları kapma uğruna kıyasıya bir rekabet vardı; bu yüzden de herkesin yaşamdaki ilk amacı, arabada kendisi için bir yer kapmayı ve bu yeri kendisinden sonra da çocuğuna bırakmayı garantilemekti. Arabanın kuralları gereği, bir kimse koltuğunu canının istediğine bırakabilirdi;

ama öte yandan her an bu yeri tümüyle kaybedebileceği bir yığın kaza da gelebilirdi başına. Neticede kazalar çok kolay, koltuklar çok güvensizdi ve arabanın her ani sarsıntısında insanlar koltuklardan kayıp yere yuvarlanırlardı ki o zaman da biraz önce keyifle bindikleri arabanın çekilmesine yardım etsinler diye ipin ucundan tutmaya zorlanırlardı. Birinin koltuğundan olması, doğallıkla korkunç bir talihsizliğe yorulurdu ve bunun kendilerinin ya da dostlarının başına gelebileceği endişesi, arabadakilerin mutluluğu üstüne daimi bir bulut gibi çökerdi.

Peki yalnızca kendilerini mi düşünürlerdi, diye soruyorsunuzdur. Arabaya koşulmuş kardeşlerinin sıkıntısı ve kendi ağırlıklarının da onların işini zorlaştırdığı bilgisiyle karşılaştırdıklarında, kendi lükslerini utanç verici bulmazlar mıydı? Talihin yüzlerine gülmediği akranlarına hiç mi içleri sızlamazdı? Ah evet, arabaya binenler tarafından arabayı çekmek zorunda olanlara karşı sıklıkla merhamet ifadeleri dile getirilirdi; özellikle de araç yolda bozuk bir yere denk geldiğinde ki bu sürekli olurdu ya da ziyadesiyle dik bir yokuştan çıkarken. Böylesi zamanlarda, takımın çaresiz bitkinliği, açlığın acımasız kamçısı altında can havliyle sıçrayıp düşmeleri, çoğunun ipi çekerken bayılıp tozun toprağın içinde ayaklar altında ezilişi oldukça üzücü bir manzara oluştururdu ve bu da arabanın üstündekilerin sıklıkla övgüye değer duygu gösterilerinde bulunmalarına yol açardı. Böyle zamanlarda yukarıdaki yolcular ipi canla başla çekenlere sabırlı olmalarını öğütleyerek onları yüreklendirir ve kısmetlerine düşmüş zorluklara karşılık başka bir dünyada mükâfatlandırılacakları umudunu yeşertirlerdi; bazıları da kötürüm ve yaralılara merhem ve ilaç satın alınması için para toplarlardı. Arabanın çekilmesinin çok zor oluşuna hayıflanmak konusunda herkes birleşir ve yolun en bozuk kısmı aşıldığında genel bir rahatlama olurdu. Gerçekte ise bu rahatlama yalnızca arabaya koşulanlar adına duyulmazdı tabii ki, çünkü yolun

kötü yerlerinde arabanın devrilmesi durumunda hepsinin koltuklarını kaybetme tehlikesi söz konusuydu.

Doğruya doğru; halatın ucunda ter dökenlerin sefil görüntülerinin bıraktığı başlıca etkinin, yolcuların arabadaki yerlerinin değerini bilmelerini ve öncekine göre daha bir canla başla koltuklarına sarılmalarını sağlamak olduğu kabul edilmeli. Eğer yolcular kendilerinin ya da dostlarının arabanın üstünden asla düşmeyeceklerini bilebilselerdi, arabayı çekenleri merhem ve sargı bezi için toplanan paraya katkıda bulunmanın ötesinde zerre kadar umursamazlardı.

Bunun yirminci yüzyılın kadın ve erkeklerine inanılmaz ölçüde insanlık dışı geleceğinin tümüyle farkındayım; ama burada durumu kısmen açıklayan, ikisi de birbirinden şaşırtıcı iki olgu söz konusu. Öncelikle, çoğunluğun halatı çekmesi ve azınlığın arabada gitmesi dışında, toplumun ilerlemesini sağlayacak başka hiçbir yolun bulunmadığına ve dahası koşumlarda, arabada, yolda ya da işbölümünde kökten bir iyileşmenin mümkün dahi olmadığına kesinlikle ve içtenlikle inanılıyordu. Bu hep böyleydi, hep de böyle kalacaktı. Üzücü bir durumdu ama çaresi yoktu ve felsefe, iflahı olanaksız bir şey için boş yere merhamet gösterilmesini yasaklıyordu.

Daha da şaşırtıcı olan öteki olgu ise arabanın üstündekilerin genelde paylaştıkları bambaşka bir sanrıyı barındırır içinde; bu da kendilerinin halatı çeken kardeşleriyle pek bir benzerlik taşımadıkları, daha iyi bir çamurdan yapıldıkları ve her nasılsa daha üstün bir varlık türüne ait oldukları idi ki bu da arabada taşınmalarını haklı çıkarıyordu. Bunlar kulağa nedensiz ve anlaşılmaz geliyor ama bir zamanlar aynı arabada yolculuk etmiş ve aynı sanrıyı paylaşmış birisi olarak bana inanmanız gerekir. Sanrıya ilişkin en tuhaf şey de, yerden arabanın üstüne henüz çıkanların bile daha ellerindeki ip izleri geçmeden hemen bunun etkisine girivermeleriydi. Ebeveynleri ve büyükanneleriyle büyükbabaları yukarıdaki

koltuklarını koruyacak kadar şanslı olan kişilere gelince, üstüne titredikleri inançları uyarınca kendi türleriyle sıradan insanlar arasındaki temel farkı mutlak sayıyorlardı. Böylesi bir yanılsamanın etkisiyle, insan topluluklarının çektiği acıya yönelik kardeşçe duyguların uzak ve felsefi bir merhamet hissi içinde ılımlılaştırıldığı ise açıktır. Bahsettiğim dönemde kardeşlerimin sefaleti karşısındaki tutumumu belirleyen kayıtsızlık için sunabileceğim tek hafifletici neden bu.

1887'de otuz yaşıma bastım. Henüz bekâr olsam da Edith Bartlett ile nişanlıydım. O da benim gibi arabanın tepesinde gidenlerdendi. Okura o zamanlarda nasıl yaşadığımıza ilişkin genel bir izlenim verme amacına hizmet etmenin ötesinde, kendimize bir sorumluluk yüklemeden, ailesinin varlıklı olduğu anlamında söylüyorum bunu. Paranın yaşamdaki makbul ve güzel olan her şeye hükmettiği o çağda, bir kadının taliplerinin olması için zengin olması yeterliydi; ama Edith Bartlett aynı zamanda güzel ve zarifti de...

Hanım okuyucularımın buna karşı çıkacaklarının farkındayım. "Pekâlâ güzel olabilirdi," dediklerini işitir gibiyim; "ama o dönemin modası kostümlerin içinde, başları otuz santimlik eğreti bir örtüyle sarılmışken ve terzilerin eski yöntemleri sayesinde kişiliksizleştirilen ve yapay eklentilerle uzatılan etek kuyruklarıyla zarafetin yanından bile geçmemiştir. Birinin böyle bir kostüm içinde zarif olacağını düşünmek gülünç!" Doğru söze ne denir ki... Yirminci yüzyılın hanımları, kadın zarafetini vurgulayan uygun kumaşların güzelliğini sergilerken, büyük büyükannelerine ilişkin anılarım sayesinde, kostümleri ne denli çirkin olursa olsun onları tümüyle gizleyemediğini söyleyebilirim ancak.

Evliliğimiz, kentin en gözde yerlerinden birinde, yani ekseri zenginlerin oturduğu bir yerde inşa ettirdiğim evin tamamlanmasını bekliyordu yalnızca. Çünkü o zamanlar Boston'da oturulacak değişik yerlerin göreceli gözdeliği, doğal özelliklerinden çok komşuların niteliğine bağlıydı. Her sınıf

ya da millet kendi başına, kendine ait bölgelerde yaşardı. Bir zenginin yoksulların içinde ya da okumuş birisinin cahillerin arasında yaşaması, kıskanç ve yabancı bir ırkın içinde yalıtılmış biçimde yaşamak gibiydi. Evin yapımına başlandığında, inşaatın 1886 kışında tamamlanması bekleniyordu. Ancak ertesi yılın ilkbaharında bile daha tamamlanmamıştı ve evliliğim hâlâ bir gelecek planıydı. Ateşli bir âşığı çileden çıkarması olası bu gecikmenin nedeni, bir dizi grevdi; yani, tuğlacılar, duvarcılar, marangozlar, boyacılar, tesisatçılar ve ev inşasıyla ilgili diğer meslekler cephesinde, çalışmanın topluca reddedilmesiydi. Bu iş bırakmaların kendine özgü nedenlerini anımsamıyorum. O dönemde grevler öyle yaygındı ki insanlar artık nedenlerini araştırmayı bir yana bırakmışlardı. 1873'teki büyük ekonomik krizden beri bir işkolunda ya da diğerinde iş bırakmalar neredeyse sürekli bir hal almıştı. Aslına bakarsanız, herhangi bir emekçi sınıfın bir defada birkaç aydan fazla çalıştığını görmek bir istisna sayılırdı.

Zikredilen tarihleri inceleyen bir okur muhakkak ki çalışma yaşamının bu kargaşalarında, tüm toplumsal neticeleriyle birlikte modern sanayi sisteminin inşasına yol açan büyük hareketin, ilk ve tutarsız aşamasını ayırt edecektir. Geçmişe bakıldığında her şey o kadar yalındır ki bir çocuk bile bunu anlayabilir, ama müneccim olmadığımız için o günlerde bizlerin başımıza ne geldiğine ilişkin net bir fikrimiz yoktu. Gördüğümüz, ülke sanayisinin oldukça acayip bir durumda bulunduğuydu. Çalışanla işveren, emekle sermaye arasındaki ilişkinin temelleri yerinden oynayıp anlaşılmaz bir hal almıştı. Kendi koşullarına ilişkin derin bir hoşnutsuzluk ve nasıl ele alacaklarını bilseler daha çok geliştirebilecekleri bir fikir, birdenbire ve genel olarak emekçi sınıflara musallat oldu. Her yanda, hep bir ağızdan daha yüksek ücret, daha kısa çalışma saatleri, daha iyi barınma koşulları, daha iyi eğitim fırsatları ve yaşamın zevkleriyle nimetlerinden pay almak gibi, dünya o zamankinden daha zengin bir yere dönüş-

mediği sürece karşılanması olanaksız görünen talepler dile getiriyorlardı. Ne istedikleri konusunda bir şeyler bilmelerine karşın bunun nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin hiçbir şey bilmiyorlardı ve bu konuda kendilerine biraz olsun ışık tutacak herhangi birinin başına üşüşmeleriyle sonuçlanan hevesli coşkuları, ışığıyla kendi dibini bile aydınlatamayan pek çok sözde öndere ani bir ün sağlıyordu. Emekçi sınıfların tutkuları ne kadar hayal ürünü sayılırsa sayılsın, birbirlerini grevlerde desteklemelerini sağlayan başlıca silahları durumundaki adanmışlıkları ve bu tutkuları hayata geçirmek için katlandıkları özveriler, ölümüne ciddi oldukları konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu.

Betimlediğim hareketin en yaygın biçimde başvurduğu tabirle "işgücü sorunlarının" nihai sonucuna gelirsek; benim sınıfımdan insanların bu konudaki görüşleri, kişisel yaradılışlarına göre farklılık gösteriyordu. İyimser olanlar, işçilerin bu yeni umutlarının tatmin edilmesinin doğal olarak imkânsız olduğunu, çünkü dünyanın bu istekleri karşılamak için gereken kaynaklara sahip olmadığını canla başla ileri sürüyorlardı. Kitleler öyle çok çalışıyor ve öyle kıt kanaat yaşıyorlardı ki bu sayede insan ırkı topyekûn açlıktan ölmüyordu ama dünya bir bütün olarak bu denli yoksul kaldıkça koşullarında çarpıcı bir iyileşme de gerçekleşmiyordu. Emekçilerin mücadele ettikleri, zaten kalıcı olan kapitalistler değildi; insanlığın içinde yaşadığı acımasız çevreyle mücadele ediyorlardı ve gerçeği ne zaman keşfedecekleri, iyileştiremeyecekleri şeye katlanmaları gerektiğine ne zaman ikna olacakları ne kadar kalın kafalı olduklarına bağlıydı.

En az iyimser olanlar bunların tümünde hemfikirdiler. Kuşkusuz ki işçilerin hayallerinin gerçekleşmesi doğal nedenlerle olanaksızdı; ama bu gerçeği, toplumu allak bullak edinceye değin fark etmeyeceklerinden korkmak için haklı nedenler vardı ortada. Canlarının istediğini yapma özgürlükleri ve güçleri vardı; önderleri de böyle yapmalarını is-

tiyordu. Bu umutsuz gözlemcilerin bir kısmı, toplumsal felaketin yaklaştığını tahmin edecek ölçüde ileri gidiyorlardı. İddialarına göre, insanlık uygarlık merdiveninin son basamağına ulaşmıştı ve kargaşanın içine balıklama dalmak üzereydi; hiç kuşku yoktu ki bunun peşinden kendini toparlayarak geri dönüp yeniden tırmanmaya başlayacaktı. Tarihte ve tarih öncesi dönemlerde bu türden yinelenen deneyimler, belki de insan kafatasındaki esrarengiz çıkıntıları açıklıyordu. Tüm büyük hareketler gibi insanlık tarihi de döngüseldi ve başlangıç noktasına geri dönerdi. Doğru bir çizgi üstünde sonsuz biçimde ilerleme fikri, hayal gücünün doğada hiçbir örneği bulunmayan bir kuruntusuydu. Kim bilir belki de bir kuyrukluyıldızın parabolü bile insanlığın uğraşısını daha iyi resmediyordu. İnsan ırkı, barbarlığın günötesinden yukarıya, güneşe doğru yöneliyor ve bir kez daha kaos bölgelerinin en dibinde yer alan hedefine baş aşağı dalmak üzere uygarlığın günberisine erişiyordu.

Kuşkusuz uç bir görüştü bu, ama tanıdıklarım arasında zamanın alametleri üstüne tartışırken benzer bir üslup benimseyen ciddi kişiler bulunduğunu anımsıyorum. Bunun, toplumun büyük değişimlerle sonuçlanabilecek kritik bir döneme yaklaştığını düşünen insanların ortak görüşü olduğuna kuşku yoktu. İşgücü sorunları, bunların nedenleri, süreç ve çözümlerine ilişkin konular, halka yönelik yayınlarda ve ciddi sohbetlerde tüm diğer başlıkları gölgede bırakıyordu.

Kamuoyunun huzursuz gerginliği, kendilerine anarşist diyen ve Amerikan halkının gözünü şiddet tehdidiyle korkutup kendi fikirlerini benimsetmeyi öneren bir avuç kişinin konuşmalarının yarattığı panikten daha çarpıcı biçimde resmedilemezdi; mevcut siyasi sistemini sürdürmek için kendi halkının yarısının isyanını daha yeni bastırmış kudretli bir devlet, sanki salt korkudan yeni bir toplumsal düzeni benimseyecekmiş gibi...

Varlıklı sınıfın bir üyesi, mevcut düzenden büyük çıkar sağlayan birisi olarak ben de doğallıkla kendi sınıfımın kaygılarını paylaşıyordum. İş bırakmalarının evlilik saadetimin ertelenmesindeki payı yüzünden, hakkında yazdığım dönemin emekçi sınıflarına yönelik kuyruk acımın da onlara karşı duygularıma özel bir nefret kattığına kuşku yok.

II. Bölüm

1887 Mayıs'ının otuzuncu günü pazartesiye denk geldi. Eyaletler arası birliğin korunması için verilen savaşta yer almış Kuzeyli askerlerin anısını onurlandırmaya ayrılan ve Anma Günü adını taşıyan, ulusun on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde her yıl kutladığı bayramlardan biriydi. Askeri ve sivil geçit alaylarıyla bandoların eşlik ettiği gazilerin bu vesileyle her zamanki gibi mezarlıkları ziyaret edip ölmüş yoldaşlarının mezarlarına çelenkler koydukları, oldukça ağırbaşlı ve dokunaklı bir tören yapıldı. Edith Bartlett'ın en büyük ağabeyi savaşta şehit düşmüştü ve Anma Günü'nde bütün aile onun yattığı yere, Mount Auburn'e* ziyarete gitmeyi gelenek haline getirmişti.

Aralarına katılmak için izin istemiştim ve akşam vakti kente dönüşümüzde de nişanlımın ailesinin evinde yemeğe kaldım. Yemeğin ardından oturma odasında elime bir akşam gazetesi aldım ve inşaat sektöründe başlayan, bahtsız evimin tamamlanışını muhtemelen biraz daha geciktirecek yeni bir greve ilişkin haberi okudum. Bunun üzerine nasıl çileden çıktığımı ve genel olarak tüm işçi sınıfına, özel olarak da bu türden iş bırakmalara, hanımların huzurunda olabildiği ölçüde veryansın ettiğimi çok iyi anımsıyorum.

* Massachusetts eyaletinin Boston'a komşu Cambridge kentinde yer alan ve 1831 yılında açılan büyük bir mezarlık. (e.n.)

Çevremdekiler duygularımı hararetle paylaştılar ve işçi sınıfı kışkırtıcılarının ilkesiz eylemleri üstüne devam eden dağınık sohbet, herhalde o beyefendilerin kulaklarını epeyce çınlatmıştır. İşlerin hızla kötüden en kötüye gittiği ve yakında başımıza gelecekleri tahmin etmenin mümkün olmadığı konusunda fikir birliğine varıldı. Bayan Bartlett'ın, "En kötüsü de tüm dünyadaki işçi sınıflarının aynı anda deliye dönecek olmaları. Avrupa'da durum buradakinden de kötü. Eminim ki hiçbir koşulda orada yaşamayı göze alamazdım. Bay Bartlett'a geçen gün, bu sosyalistlerin bizi tehdit edip durdukları bütün o kötü şeyler gerçekleşirse nereye göç edebileceğimizi sordum. Grönland, Patagonya ve Çin İmparatorluğu dışında toplumun istikrarlı sayılabileceği bir yer bilmediğini söyledi," dediğini anımsıyorum. Odadakilerden biri, "Bizim Batı uygarlığımızı ülkelerine sokmayı reddettiklerinde," diye ekledi, "bu Çinliler başlarına geleceği biliyorlardı. Bunun kendilerini nereye götüreceğini bizden iyi biliyorlardı. Uygarlığımız kılık değiştirmiş bir dinamitten başka bir şey değildi onlar için."

Ardından Edith'i bir köşeye çekip evin tamamlanmasını beklemeden evlenmemizin ve ev hazır oluncaya değin seyahat ederek zaman geçirmemizin daha iyi olacağına onu ikna etmeye çalıştığımı anımsıyorum. O akşam dikkat çekici ölçüde güzeldi, günün özelliğine uygun olarak giydiği yas giysisi teninin duruluğunu daha da belirginleştirmişti. O geceki halini şu anda gönlümün gözüyle görebiliyorum. Ben oradan ayrılırken hole kadar peşimden geldi ve her zamanki gibi veda öpücüğümü aldım. Bu ayrılışı, birbirimize veda ettiğimiz önceki gece ya da gündüzlerden ayıran herhangi bir sıra dışı durum yoktu. Bunun sıradan bir ayrılış olmadığına ilişkin hiçbir önsezim olmadığı gibi, onun da aklından böyle bir şey geçirmediğinden eminim.

Ne kadar yanılmışız!

Nişanlımdan ayrıldığım saat, bir âşık için oldukça erken bir saatti; ama bu benim sevgimin azlığını göstermiyordu. Müzmin uykusuzluktan mustariptim ve başka açılardan son derece sağlıklı olmama karşın, önceki iki gece gözüme pek uyku girmediğinden o gün bitkinlikten tükenmiş vaziyetteydim. Edith bunu biliyordu ve gider gitmez yatmam için verdiği kesin buyruklarla beni saat dokuzda evime göndermekte diretmişti.

Yaşadığım evde, üçüncü göbekten yaşayan tek temsilcisi olduğum ailenin üç kuşağı oturmuştu. İçi eski moda biçimde zarifçe döşenmiş, eski, ahşap bir konaktı; ama çoktandır kiraya verilen evler ve imalathaneler tarafından işgal edildiğinden, oturmak için cazibesini yitirmiş bir muhitte yer alıyordu. Bir gelini, hele de Edith Bartlett gibi narin birini getirmeyi düşünebileceğim bir ev değildi. Satılığa çıkarmıştım ve akşam yemeklerimi kulüpte yiyerek yalnızca uyumak için kullanıyordum burayı. Sawyer adında, sadık, siyahi bir uşak benimle birlikte kalıyor ve ufak tefek ihtiyaçlarımla ilgileniyordu. Bu evden ayrıldığımda özleyeceğimi düşündüğüm tek bir özelliği varsa o da temellerin altında inşa ettirdiğim uyuma odasıydı. Yukarıdaki odalardan birisini kullanmak zorunda kalmışsam, kentin gecelerinin dinmek bilmeyen sesleri yüzünden gözüme uyku girmiyordu. Ama bu yeraltı odasına yukarıdaki dünyadan bir fısıltı bile sızmıyordu. İçine girip kapıyı kapattığımda çevremi bir mezar sessizliği kuşatıyordu. Zeminin altındaki toprağın neminin içeriye sızmasını engellemek için hidrolik çimentoyla sağlamlaştırılan duvarlar oldukça kalındı ve döşeme de aynı biçimde korumaya alınmıştı. Odanın, aynı zamanda değerli eşyanın saklanacağı bir kasa dairesi olarak da işe yarayabilmesi için hem zorlamalara hem de alevlere dayansın diye tavanını hava geçirmeyecek biçimde taşla kaplatmıştım ve dışarı açılan kapısı da kalın bir asbest katmanıyla kaplanmış demirdendi. Evin tepesindeki bir rüzgârgülüyle

bağlantısı bulunan ince bir boru, havanın temizlenmesini sağlıyordu.

Böyle bir odanın sakininin rahat rahat uyuyabileceği düşünülebilirdi, ama orada bile iki gece üst üste iyi bir uyku çekmişliğim enderdi. Uyanıklığa öyle alışmıştım ki bir gecelik uyku kaybının üstünde pek durmazdım. Ne var ki, yatağım yerine koltukta kitap okuyarak geçirdiğim ikinci bir gece beni bitiriyordu ve sinirlerimin altüst olması korkusundan azıcık uyuklamaksızın bundan daha uzun süreyle uykusuz kalmama asla izin vermiyordum. Bu cümleden, elimin altında son çare olarak başvurduğum, uyumamı sağlayacak birtakım yapay yollar bulunduğu anlamı çıkarılacaktır ki aslında vardı. Eğer iki uykusuz gecenin ardından sersemlik belirtisi göstermeksizin üçüncüsüne doğru yol alıyorsam Dr. Pillsbury'yi çağırıyordum.

O günlerde "çakma" ya da "şarlatan" dedikleri türden, yalnızca nezaket icabı doktor denen birisiydi Pillsbury. Kendisini "Hipnotizma Profesörü" olarak adlandırıyordu. Onunla yollarımız hipnotizma ve canlı manyetizması olguları hakkındaki amatörce araştırmalarım sırasında kesişmişti. Tıpla ilgili bir şey bildiğini sanmıyorum, ama kesinlikle kayda değer bir hipnotizmacıydı. Kendimi üçüncü bir uykusuz gecenin eşiğinde bulduğumda, yöntemleriyle beni uykuya daldırsın diye çağırıyordum onu. Sinirsel huzursuzluğum ya da ruhsal kaygılarım ne denli büyük olursa olsun, Dr. Pillsbury beni kısa sürede derin bir uykuya sokmakta asla başarısız olmuyordu ve bu uyku hipnotizma işleminin tam tersi bir yöntemle uyandırılmama dek sürüyordu. Uyuyanı uyandırma yöntemi, uyutmaktan çok daha basitti ve kolaylık olsun diye Dr. Pillsbury'nin bunun nasıl yapıldığını Sawyer'a da öğretmesini sağlamıştım.

Dr. Pillsbury'nin beni ziyaret amacını, bir tek sadık uşağım biliyor ve beni yalnızca o uyandırıyordu. Edith karım olduğunda elbet ona sırlarımı açıklamak zorunda kalacaktım.

Bunu o ana değin kendisine söylememiştim, çünkü hipnotik uykunun hafif bir risk taşıdığı tartışma götürmezdi ve yaptığım şeye karşı çıkacağını biliyordum. Bu risk de çok yoğun bir hipnozun gerçekleşmesiyle, hipnozcunun bozma gücünü aşan ve ölümle sonuçlanacak bir transa geçebilme ihtimaliydi tabii. Yinelenen denemeler, makul önlemler alındığında bu riskin sıfıra yakın olduğuna beni tümüyle ikna etmişti ve bunun, her ne kadar kuşkulu görünse de, Edith'i de ikna etmesini umuyordum. Ondan ayrıldıktan sonra doğruca eve gittim ve hemen Sawyer'ı Dr. Pillsbury'yi çağırmaya gönderdim. Onları beklerken ben de yeraltındaki uyku odama yollandım ve üstümdeki kıyafeti rahat bir sabahlıkla değiştirip Sawyer'ın çalışma masama koyduğu akşam postasından çıkan mektupları okumaya koyuldum.

Bunlardan birisi yeni evimin müteahhitindendi ve gazetedeki yazıdan anladığım şeyi doğruluyordu. Dediğine göre, yeni grevler sözleşmenin yerine getirilmesini süresiz biçimde ertelemişti; zira belli ki ustabaşılar da işçiler de uzun bir mücadele vermeksizin davalarının peşini bırakmayacaklardı. Caligula, Roma halkının kesip atabileceği tek bir boğazdan ibaret olmasını dilemiş ya, bu mektubu okurken korkarım ki ben de Amerikan emekçi sınıflarına ilişkin aynı şeyi dileyecek durumdaydım. Sawyer'ın doktorla birlikte geri dönüşü gamlı düşüncelerimi dağıttı.

O gece kentten ayrılmaya hazırlandığı için doktorun hizmetlerini güçlükle verebildiği ortaya çıktı. Beni en son görüşünün ardından, uzak bir kentte yeni bir mesleki fırsat bulunduğunu öğrendiğini ve bunu derhal değerlendirmeye karar verdiğini açıkladı. Biraz panik içinde o yokken uyutulmam için ne yapacağımı sormam üzerine, Boston'da en az kendisi kadar büyük güçlere sahip olduklarını ileri sürdüğü birkaç hipnotizmacının ismini verdi.

Bunun üzerine azıcık rahatlamış durumda, Sawyer'a beni ertesi sabah dokuzda uyandırması buyruğunu vererek

sabahlığımla yatağıma uzanıp rahat bir tavır takındım ve kendimi hipnotizmacının yönlendirmelerine bıraktım. Belki de olağandışı gergin halim yüzünden bilincimi yitirmem, her zamankine göre yavaş gerçekleşti; ama sonunda tatlı bir uyuşukluk beni ele geçirdi.

III. Bölüm

"Gözlerini açacak. Önce yalnızca birimizi görmesi daha iyi olur."

"O halde ona söylemeyeceğine dair söz ver bana."

İlk ses bir erkeğin, ikincisi ise bir kadınındı ve her ikisi de fısıltıyla konuşuyorlardı.

"Nasıl göründüğüne bakacağım," diye yanıtladı erkek.

"Hayır hayır, söz ver bana," diye üsteledi diğeri.

"Bırak bildiği gibi yapsın," diye fısıldadı üçüncü bir ses, yine bir kadındı.

"Peki peki, söz veriyorum o zaman," diye yanıtladı erkek. "Hadi çabuk, gidin! Kendine geliyor."

Giysi hışırtıları duydum ve gözlerimi açtım. Muhtemelen altmış yaşlarında, hoş görünümlü bir adam, yüzünde iyilikseverlikle karışık büyük bir merakla bana doğru eğilmişti. Tümüyle yabancı birisiydi. Dirseğimin üstünde doğrulup çevreme bakındım. Oda boştu. Kesinlikle bu odada ya da bunun gibi döşenmiş benzer bir yerde bulunmamıştım hiç. Eşlikçime baktım yeniden. Gülümsedi.

"Kendinizi nasıl hissediyorsunuz?" diye sordu.

"Neredeyim ben?" diye karşılık verdim.

Yanıt, "Benim evimdesiniz," oldu.

"Buraya nasıl geldim?"

"Gücünüzü topladığınız zaman konuşuruz bunu. Bu arada hiçbir kaygı duymamanızı rica ediyorum sizden. Dostlar arasında, emin ellerdesiniz. Nasıl hissediyorsunuz?"

"Biraz tuhaf," diye karşılık verdim, "ama iyiyim, sanırım. Nasıl olup da konukseverliğinize borçlu kaldığımı anlatacak mısınız bana? Başıma ne geldi? Buraya nasıl geldim? Uykuya daldığım yer kendi evimdi."

"Açıklamalar için daha sonra bol bol zamanımız olacak," diye karşılık verdi kimliği belirsiz ev sahibim, güven verici bir gülümsemeyle. "İyice kendinize gelene değin heyecanlandırıcı konuşmalardan kaçınmak en iyisi. Bu karışımdan birkaç yudum alma lütfunda bulunur musunuz? Bu size iyi gelecek. Doktorum ben."

Bardağı elimle ittim ve başım fena halde döndüğünden biraz çabayla da olsa divanda doğrulup oturdum.

"Nerede bulunduğumu ve benimle ne işiniz olduğunu hemen öğrenmek istiyorum," dedim.

"Sevgili bayım," diye yanıtladı eşlikçim, "kendinizi heyecana kaptırmamanız için yalvarıyorum size. Açıklamalar için bu kadar erken üstelememenizi yeğlerdim; ama ille de ısrar ediyorsanız, önce şundan bir yudum alıp biraz güç kazanın, sonra merakınızı gidermeye çalışacağım."

Bunun üzerine bana verdiği şeyi içtim. Ardından şöyle dedi: "Buraya nasıl geldiğinizi anlatmak sandığınız gibi kolay bir iş değil. Bu konuda benim söyleyebileceğim kadarını siz de bana söyleyebilirsiniz. Derin bir uykudan ya da daha doğrusu bir trans halinden henüz çıktınız. Size bu kadarını söyleyebilirim. O uykuya daldığımda kendi evimdeydim diyorsunuz. Bu ne zamandı, sorabilir miyim?"

"Ne zaman mı?" diye karşılık verdim. "Ne zaman? Eh, dün akşam elbette, saat on sularında. Uşağım Sawyer'a beni sabah dokuzda uyandırmasını tembih ettim. Sawyer'a ne oldu?"

"Bunu kesin olarak söyleyemem size," diye yanıtladı eşlikçim, bana merakla bakarak; "ama eminim ki burada

bulunmaması için geçerli bir özrü vardır. Artık bana biraz daha açık biçimde, o uykuya ne zaman, yani hangi tarihte daldığınızı söyleyebilir misiniz?"

"Nasıl yani? Dün gece elbette; bunu söyledim, değil mi? Tabii bütün gün uyumadıysam. Yüce Tanrım! Bu mümkün değil ama yine de fazla uyumuşum gibi tuhaf bir duygu içindeyim. Yattığımda Anma Günü'ydü."

"Anma Günü mü?"

"Evet, pazartesi, 30'u."

"Bağışlayın, neyin 30'u?"

"E, bu ayın elbette, Haziran'a değin uyumadıysam tabii, ama böyle bir şey olamaz."

"Aylardan Eylül."

"Eylül mü? Mayıs'tan beri uyuduğumu söylemeyin sakın! Aman Tanrım! İnanılmaz bir şey bu."

"Anlayacağız," dedi eşlikçim; "uyuduğunuzda Mayıs'ın 30'uydu diyorsunuz?"

"Evet."

"Hangi yıl olduğunu sorabilir miyim?"

Bir süre konuşmaktan aciz, boş boş yüzüne baktım.

Cılız bir sesle, "Hangi yıl mı?" diye yineledim sonunda.

"Evet, hangi yıl, lütfen söyler misiniz? Siz bunu dedikten sonra ne kadar uyuduğunuzu söyleyebilecek duruma gelirim."

"1887 yılıydı," dedim.

Eşlikçim, bardaktan bir yudum daha içmem için üsteledi ve nabzımı saydı.

"Sevgili bayım," dedi, "halinizden tavrınızdan kültürlü bir insan olduğunuz anlaşılıyor ki bugün olduğu gibi sizin zamanınızda da bunun sıradan bir şey sayılmadığının farkındayım. Bu durumda hiç kuşku yok, bu dünyadaki bir şeyin başka herhangi bir şeyden daha olağanüstü olduğunun aslında söylenemeyeceğini kendiniz de fark etmişsinizdir. Tüm olguların nedenleri eşit ölçüde yeterliyken, sonuçları da

eşit ölçüde önemlidir elbet. Söyleyeceğim şeyin sizi irkiltmesi beklenebilecek bir şey, ama bunun sakinliğinizi aşırı ölçüde etkilemesine izin vermeyeceğinize güveniyorum. Görünüşünüz ancak otuzunda bir adamınkine benziyor ve bedeniniz de oldukça uzun ve deliksiz bir uykudan yeni kalkmış birisininkinden çok da farklı değil; ama bugün 2000 yılının Eylül ayının onuncu günü ve tam olarak yüz on üç yıl, üç ay, on bir gün uyumuşsunuz."

Kendimi sersem gibi hissederek, eşlikçimin önerisi üzerine o et suyu gibi şeyden bir fincan içtim ve hemen ardından iyice uyuşarak derin bir uykuya daldım.

İlk uyandığım sırada yapay ışıkla aydınlatılmış olan oda, şimdi uyandığımda güneşe boğulmuş durumdaydı. Esrarengiz ev sahibim yanı başımda oturuyordu. Gözlerimi açtığımda bana bakmıyordu ve uyandığımı fark etmeden önce, onu inceleyip olağandışı durumum üzerinde düşünecek fırsatı buldum. Uyuşukluğum tümüyle geçmişti ve zihnim pırıl pırıldı. Önceki güçsüz ve şaşkın durumumda sorgusuz sualsiz kabul ettiğim yüz on üç yıl uyumuş olduğum hikâyesi, şimdi gözümde yadsınması gereken, mantıksız bir sahtekârlık girişimiydi; nedenini tahmin etmenin bile olanaksız gözüktüğü bir düzenbazlığın kurbanı gibiydim.

Bu yabancı evde, bu kimliği belirsiz kişinin yanında uyanışımda sıra dışı bir şey vardı mutlaka, ama bu şeyin ne olabileceğini kestirmek konusunda hayal gücüm tümüyle yetersiz kalıyordu. Bir tür komplonun kurbanı olabilir miydim? Kesinlikle böyle görünüyordu; ancak insanın yüz hatları doğru bir kanıt sunabiliyorsa, oldukça saf ve namuslu bir yüzle yanımda oturan bu adamın herhangi bir suç ya da nefret komplosunda bir rolü bulunmadığı kesindi. Derken aklıma, bir biçimde yeraltı odası sırrımı öğrenmiş ve bunu hipnoz deneylerinin tehlikesini bana göstermek için bir araç olarak kullanan dostların incelikli bir şakasının hedefi olabileceğim ihtimali geldi. Bu teoride de

çok zorlamalar vardı; ne Sawyer bana ihanet ederdi, ne de dostlarımdan herhangi biri bu tür bir işe kalkışacak türden insanlardandı; bununla birlikte hepsi göz önüne alındığında, bir şakaya kurban gittiğim varsayımı akla en yakın geleniydi. Bir iskemle ya da perdenin ardından sırıtan tanıdık bir yüz görmeyi umarak dikkatlice odaya göz gezdirdim. Gözlerim sonunda eşlikçime iliştiğinde, onun da bana baktığını gördüm.

"On iki saatlik deliksiz bir uyku çektiniz," dedi canlı bir tavırla, "ve bunun da size iyi geldiğini görebiliyorum. Çok daha iyi görünüyorsunuz. Renginiz yerine gelmiş ve gözleriniz parlıyor. Kendinizi nasıl hissediyorsunuz?"

"Bundan daha iyi hissettiğim hiç olmamıştı," dedim doğrularak.

"İlk uyanışınızı anımsıyorsunuzdur, kuşkusuz," diye sürdürdü sözlerini, "ne kadar zamandır uyuduğunuzu söylediğimdeki şaşkınlığınızı da?"

"Sanırım yüz on üç yıl uyuduğumu söylemiştiniz."

"Evet, öyle."

"Takdir edersiniz ki bu hikâyeye inanması pek güç," dedim alaycı bir gülümsemeyle.

"Olağandışı, kabul ediyorum," diye yanıtladı, "ancak uygun koşullar altında, trans durumuna ilişkin bilgilerimizle baktığımızda olasılık dışı ya da tutarsız denemez. Sizin durumunuzdaki gibi tam trans gerçekleştiğinde, yaşamsal işlevler beden tarafından tamamen askıya alınıyor ve herhangi bir doku kaybı da gerçekleşmiyor. Dış koşullar bedeni fiziksel hasarlardan koruduğu zaman, bir transın olası süresinin hiçbir sınırı yok. Aslında sizin transınız kayda geçenler içinde en uzun olanı; ama bulunmamış olsaydınız ve sizi bulduğumuz oda el değmeden kalsaydı, belirsiz çağların sonuna değin askıya alınmış bir canlılık durumu içinde kalamayabilirdiniz, toprağın yavaş yavaş soğuması bedensel dokularınızı yok edip ruhunuzu özgür bırakırdı."

Eğer gerçekten bir şakanın kurbanı olmuşsam, bunu tezgâhlayanların kandırma işini yerine getirsin diye hayranlık verici bir suç ortağı seçtiklerini kabul etmek zorundaydım. Etkileyici ve hatta güzel konuşan bu adamın tutumu, Ay'ın peynirden yapıldığı savına bile itibar kazandırırdı. O trans hipotezini anlatmaya devam ederken yüzüne karşı takındığım gülümseyen ifade, kafasını zerre kadar karıştırmışa benzemiyordu.

"Belki de anlatmaya devam edip sözünü ettiğiniz bu odayı ve içindekileri hangi koşullarda bulduğunuza ilişkin bazı ayrıntılarla beni bilgilendirebilirsiniz. Kurmacanın iyisini severim," dedim.

Ağırbaşlı yanıtı şöyle oldu: "Sizin durumunuzda, hiçbir kurmaca gerçek kadar tuhaf olamaz. Yıllardır bu evin yanındaki geniş bahçede ilgimi çeken kimyasal deneyleri yapmak amacıyla bir laboratuvar kurma fikrine çok sıcak baktığımı bilmeniz gerekir. Geçen perşembe, sonunda bodrum kazılmaya başlandı. O gece kazma işi tamamlandı, cuma günü de duvarcılar gelecekti. Perşembe gecesi muazzam bir yağmurla ortalığı seller götürdü ve sabah kurbağa havuzuna dönmüş bir bodrum buldum, duvarlar da tümüyle yıkanıp temizlenmişti. Peşimden gelip felakete tanıklık eden kızım, duvarlardan birisinin ufalanıp bir taş yığınına dönüştüğü köşeye çekti dikkatimi. Üstündeki toprağı azıcık temizlediğimde büyük bir kitlenin parçası olduğunu görerek bunu araştırmayı kafama koydum. Çağırdığım işçiler, yüzeyin iki buçuk metre kadar altında dikdörtgen biçimli bir tür tonoz ortaya çıkardılar; belli ki eski bir evin temelini oluşturan duvarların köşesine inşa edilmişti. Tonozun üstündeki kül tabakasıyla kömür kalıntıları üstteki evin bir yangında yok olduğunu gösteriyordu. Tonozun kendisi ise hiç zarar görmemişti, betonu ilk döküldüğü günkü gibi duruyordu. Bir kapısı vardı, ama bunu zorlamadık ve tavanı oluşturan kaplamalardan

birisini sökerek girişi bulduk. Yukarı gelen hava durgun ama temiz ve kuruydu, soğuk da değildi. Bir fenerle aşağı inince kendimi on dokuzuncu yüzyıl tarzı bir yatak odası olarak döşenmiş bir dairede buldum. Yatakta genç bir adam yatıyordu. Öldüğü ve de bir yüzyıldır ölü olduğu kabul edilmeliydi elbette; ama bedenin sıra dışı biçimde bozulmadan kalmış olması, beni ve çağırdığım meslektaşlarımı hayretlere düşürdü. Böylesi bir mumyalama tekniğinin bilindiğine inanmazdık, ama dedelerimizin bu bilgiye sahip olduklarının kesin kanıtı gözlerimizin önünde duruyordu. Heyecanlı bir merak içindeki meslektaşlarım yöntemin niteliğini test etmek için bir an önce deneylere başlamaktan yanaydılar, ama ben onları durdurdum. Beni bunu yapmaya iten, en azından şimdi sözünü edebileceğim tek etken, çağdaşlarınızın hipnotizma konusunda kat ettikleri yol konusunda okuduklarımı anımsamamdı. Sizin transta olabileceğiniz ve bedensel bütünlüğünüzün o kadar uzun bir süre bozulmayışının gizeminin de mumyalama tekniğinde değil yaşamanızda yattığı geldi aklıma. Bu fikir bana bile öyle hayal ürünü gibi görünüyordu ki bundan söz ederek meslektaşlarımı güldürme riskini göze alamadım, ama deneylerini erteletmek için başka nedenler öne sürdüm. Ama onlar buradan ayrılır ayrılmaz sonucunu sizin de bildiğiniz sistematik bir yaşama döndürme girişiminde bulundum."

İçeriği inanılmaz olmasaydı, anlatıcısının etkileyici tarzı ve kişiliği kadar bu hikâyenin ayrıntıları da herhangi bir dinleyiciyi serseme çevirirdi ve doktor sözlerini bitirirken, odanın duvarında asılı aynada kendi yansımama göz atma fırsatını yakaladığımda, kendimi oldukça tuhaf hissetmeye başlamıştım. Yerimden kalkıp aynanın önüne gittim. Gördüğüm yüz, bu adamın beni tam yüz on üç yıl önce kutlandığına inandırdığı o Anma Günü'nde Edith'lere gitmeden önce kravatımı bağlarken gördüğüm yüzün tıpkısıydı. Bunun üzerine, bana oynanmaya çalışılan oyunun büyüklüğü

yeniden aklıma geldi. Bu saygısızlığın çileden çıkarıcılığını idrak ederken öfke aklımı ele geçirdi.

"O yeraltı odasında uyumak üzere uzandığınız zamandan yüz yıl daha yaşlı olmanıza karşın, görünüşünüzün değişmediğini görmek sizi şaşkınlığa uğrattı sanırım," dedi eşlikçim. "Buna şaşırmayın. Bu büyük zaman diliminde hayatta kalmanız, yaşamsal işlevlerinizin tümüyle durması sayesinde. Transınız sırasında bedeniniz herhangi bir değişikliğe uğrayabilseydi çok uzun zaman önce ölmüş olurdunuz."

Ona dönerek "Bayım," diye karşılık verdim, "ciddi bir suratla bana bu tuhaf zırvalıkları sayıp dökmekteki amacınızın ne olabileceğini kestirmekten tümüyle acizim; ama sizin de bununla ancak bir embesilin kandırılabileceğini anlayacak kadar zeki olduğunuzdan adım gibi eminim. Bu ayrıntılı saçmalıkları bir yana bırakıp derhal bana nerede olduğuma ve buraya nasıl geldiğime ilişkin anlaşılır bir açıklama yapacak mısınız, onu söyleyin. Yapmayacaksanız, bulunduğum yeri, arkasında kim olursa olsun, kendim araştırmaya başlayacağım."

"Demek ki 2000 yılı olduğuna inanmıyorsunuz?"

"Bunu bana gerçekten sormanız gerekli mi sizce?" dedim karşılığında.

"Peki," diye yanıtladı sıra dışı ev sahibim. "Ben sizi ikna edemeyeceğime göre, siz kendinizi ikna edeceksiniz. Peşimden yukarıya gelecek gücünüz var mı?"

"Her zamanki gibi gücüm yerinde," diye karşılık verdim kızgın biçimde, "bu davranış daha ileri giderse, bunu kanıtlamak zorunda da kalabilirim."

"Size yalvarıyorum, bayım," oldu eşlikçimin karşılığı, "sözlerimin doğruluğuna kanaat getirdiğinizde tepkiniz çok güçlü olmasın diye, kendinizi bir şakaya kurban gittiğinize çok fazla inandırmayın."

Bunları söylerken ses tonunda beliren acıma hissiyle karışık kaygı ve benim kızgın sözlerime karşı herhangi bir hoş-

nutsuzluk belirtisinin yokluğu, tuhaf biçimde yıldırdı beni ve sıra dışı duygularla altüst olmuş bir halde odadan çıkıp onu izledim. Önüme düşüp iki kat merdiven çıkardı ve ardından bizi evin damındaki taraçaya götüren birkaç basamak daha çıktık. "Dilediğinizce çevrenize bakın," dedi sahanlığa ulaştığımız zaman, "ve bana bunun on dokuzuncu yüzyılın Boston'ı olup olmadığını söyleyin."

Ayaklarımın dibinde koca bir kent uzanıyordu. Ağaçlarla gölgelenmiş ve çoğunlukla bitişik nizam apartman blokları yerine, irili ufaklı bahçeler içindeki binaların sıralandığı geniş sokaklar her yöne doğru kilometrelerce uzayıp gidiyordu. Her mahalle, dallarının arasından heykellerin parıldadığı ve ikindi güneşinde havuzların ışıldadığı ağaçlarla dolu büyük açık alanlara sahipti. Devasa büyüklükteki kamu binaları ve benim zamanımdakilerle uzaktan yakından ilişkisi bulunmayan mimari bir görkem, heybetli yığınlar halinde her yandan yükseliyordu. Bu kenti ya da bununla kıyaslanabilir hiçbir yeri daha önce kesinlikle görmemiştim. Sonunda bakışlarımı ufka kaldırıp batıya doğru baktım. Şu gün batımına doğru kıvrılarak uzanan mavi şerit, Charles nehri değil miydi? Doğuya baktım; önümde, biri bile eksik olmayan yeşil adacıkları ve girinti çıkıntılarıyla Boston limanı uzanıyordu.

İşte o zaman, başıma gelmiş bu şaşılası iş konusunda bana doğru söylendiğini anladım.

IV. Bölüm

Bayılmadım, ama içinde bulunduğum durumu kavrama çabası beni oldukça sarstı ve eşlikçimin beni çatıdan, bir iki kadeh şarap içmem ve birlikte hafif bir şeyler yememiz için ısrar ederek evin üst katındaki ferah bir daireye yöneltirken sıkıca koluma girmek zorunda kaldığını anımsıyorum.

"Sanırım şimdi kendinize gelirsiniz," dedi neşeyle. "Bu koşullar altında tümüyle bağışlanabilir olan gidişatınız beni buna mecbur bırakmasaydı, sizi durumunuza ikna etmek için bu kadar sert bir yola başvurmazdım. Ne yalan söyleyeyim," diye ekledi gülerek, "bir an için sizin on dokuzuncu yüzyılda 'yere sermek' dediğinizi sandığım duruma düşeceğimden kaygılandım azıcık. Sizin zamanınızdaki Boston'lıların kavgacılıklarıyla ünlendiklerini anımsayınca, en iyisi hiç zaman yitirmemeli diye düşündüm. Artık beni, sizinle kafa bulma suçundan akladığınızı sanıyorum."

İçten bir saygıyla, "Eğer bana bu kenti son görüşümün üstünden yüz değil de bin yıl geçtiğini söylemiş olsaydınız da şimdi size inanırdım," diye yanıtladım.

"Yalnızca bir yüzyıl geçti," dedi, "ama dünya tarihinde milenyumlar bile bu kadar sıra dışı değişiklikler görmemiştir."

"Ve artık," diye ekledi, elini karşı konulmaz bir içtenlikle uzatarak, "size yirminci yüzyıl Boston'ına ve bu eve, yürek-

ten bir hoş geldiniz diyelim. Benim adım Leete, Dr. Leete derler bana."

"Benim adım da Julian West," dedim elini sıkarken.

"Sizinle tanıştığım için çok mutluyum, Bay West," diye karşılık verdi. "Bu evin sizinkinin yerine yapıldığı düşünülürse, burada kendinizi evinizde gibi hissetmeniz kolay olur umarım."

Yeme içme faslından sonra Dr. Leete bana bir banyo yapıp üzerimi değiştirme teklifinde bulundu, ben de seve seve kabul ettim.

Ev sahibimin sözünü ettiği büyük değişikliklerin yanında, erkek giyiminde irkiltici bir devrim olmamışa benziyordu; çünkü birkaç ayrıntı dışarıda tutulduğunda, yeni giysilerimi pek de yadırgamadım.

Fiziksel açıdan artık aslıma dönmüştüm. Ancak ruhsal açıdan ne durumda olduğumu okur kuşkusuz merak edecektir. Kendimi birdenbire yeni bir dünyaya düşmüş halde bulmam karşısındaki zihinsel algılarımı öğrenmeyi dileyebilir. Karşılığında ben de kendisinin bir anda, göz açıp kapayıncaya kadar yeryüzünden alınıp mesela Cennet'e ya da Hades'e götürüldüğünü varsaymasını isteyeceğim. Kendi deneyimini nasıl hayal eder? Düşünceleri az önce ayrıldığı yeryüzüne mi yönelir hemen, yoksa ilk şaşkınlığının ardından bir süreliğine eski yaşamını neredeyse tümüyle unutup, gerçi sonradan anımsayacaktır, kendisini yeni çevresinin yarattığı heyecana mı bırakır? Diyebileceğim tek şey, betimlediğim dönüşüm açısından onun deneyimi de nihayetinde benimki gibiyse eğer, ikinci hipotezin doğru olacağı. Yeni çevremden kaynaklanan şaşkınlık ve merakın etkileri, tüm diğer düşünceleri dışlamak pahasına zihnimi meşgul ediyordu. O an için eski yaşamımın anısı sanki rafa kalkmıştı.

Ev sahibimin nazik yardımları sayesinde fiziksel açıdan toparlandığımı fark eder etmez evin tepesine geri dönme hevesine kapıldım ve hiç ikiletmeden, aşağımızda ve etrafımız-

da kent manzarasının uzandığı çatıya kurulup rahat koltuklarımıza oturduk. Dr. Leete, yerinde göremediğim tarihi yapılara ve onların boşluğunu dolduran yerlere ilişkin sayısız soruma karşılık verdikten sonra, yeni ve eski kent arasındaki zıtlıklardan en çok hangisinin gözüme battığını sordu.

"Büyük olanlardan önce ufak tefek şeylerden söz edersek," diye yanıtladım, "sanırım gerçekten de ilk gözüme çarpan ayrıntı, bacalarla dumanların tümüyle ortadan kalkmış olması."

"Ya!" diye bir nida koyuverdi eşlikçim, ilgili bir edayla. "Bacaları unutmuşum, kullanımdan kalkmalarının üstünden öyle uzun zaman geçti ki... Sizin ısınmada bağımlı olduğunuz ilkel yakma yönteminiz ortadan kalkalı neredeyse yüz yıl oluyor."

"Genel olarak da kent hakkında beni en çok etkileyen şey, bu ihtişamın akla getirdiği üzere insanların maddi refahı."

"Sizin zamanınızın Boston'ına bir kerecik göz atmak için neler vermezdim," diye yanıtladı Dr. Leete. "Kuşkusuz, sizin de belirttiğiniz gibi, o dönemin kentleri gerçekten de içler acısı durumdalarmış. Onları görkemli hale getirecek zevke sahip olsanız bile ki bunu sorma kabalığını dahi yapamam, o alışılmamış sanayi sisteminizden kaynaklanan genel yoksulluk size bunun yollarını sunmazdı. Dahası, o zamanlarda süregiden aşırı düzeyde bireycilik, kamusal ruhtan yoksundu. Sahip olduğunuz küçücük servet de tümüyle özel lüks için harcanmış görünüyor. Öte yandan, günümüzde artı değerin, herkesin eşit ölçüde yararlanacağı şekilde kentlerin güzelleştirilmesine harcanmasından daha yaygın bir gaye yok."

Biz evin damına döndüğümüzde güneş batıyordu ve konuşmamızı sürdürürken kentin üstüne gece indi.

"Karanlık çöküyor," dedi Dr. Leete. "Hadi eve inelim. Sizi karım ve kızımla tanıştırmak istiyorum."

Sözleri bana, bilincim yerine geldiği sırada çevremde fısıldaştıklarını duyduğum kadın seslerini anımsattı ve 2000 yılının hanımlarının neye benzediğini öğrenmek için müthiş bir merakla teklifin üstüne balıklama atladım. Ev sahibimin eşiyle kızını bulduğumuz daire ve hatta bütün evin içi nereden yayıldığını keşfedemediysem de yapay olduğunu anladığım yumuşak bir ışıkla dolmuştu. Bayan Leete kocasının yaşlarında, fevkalade güzel ve yıllar yanına uğramamış gibi görünen bir kadın iken, kadınlığın o ilk utangaçlığı içindeki kızları da görüp göreceğim en güzel genç kızdı. Masmavi gözlerinin, özenle boyanmış teninin ve kusursuz yüz hatlarının sağlayabileceği ölçüde büyüleyiciydi; ancak çehresi özel çekiciliklerden yoksun olsaydı bile, endamının kusursuz gösterişi sayesinde on dokuzuncu yüzyıl hanımları arasında yeri ayrı olurdu. Onu yalnızca kendileriyle kıyaslayabileceğim bakirelerde bile çoğu kez bulunmayan kadınsı yumuşaklık ve incelik, bu güzel yaratıkta, sağlıklı bir görünüm ve fiziksel zindelikle zarif biçimde birleşmişti. Durumun genel acayipliğiyle karşılaştırılınca önemsiz görünen, ancak yine de beni çarpan bir rastlantı da adının Edith olmasıydı.

O akşamın devamı, sosyal ilişkiler tarihinde eşsiz bir yere sahipti kesinlikle; ama sohbetimizin alışılmışın dışında gergin ya da zorlama geçtiğini sanmak büyük bir hata olur. Sıra dışılık anlamında doğal sayılamayacak koşullar altında insanların en doğal biçimde davrandığına inanırım aslında, çünkü bu tür koşulların yapaylığı engellediği kuşku götürmez. Başka bir çağın ve dünyanın temsilcileriyle o geceki ilişkime, yalnızca uzun süreli tanışıklığa nasip olabilecek hakiki bir içtenlik ve açık yürekliliğin damgasını vurduğunu biliyorum. Kuşkusuz bundaki en büyük pay, beni ağırlayanların kusursuz inceliklerine aitti. Elbette benim orada bulunmamı sağlayan garip deneyim dışında konuşabileceğimiz bir şey yoktu; ama kolayca iç bayıltıcı hale gelebilecek bir konudan, acayip ve tekinsiz yönünü geçiştirerek oldukça iyi niyetli ve

dolaysız bir ilgiyle söz ettiler. Yaklaşımları öyle kusursuzdu ki sanki hiç durmadan başka bir yüzyıldan gelen ne idüğü belirsiz kişileri ağırlama alışkanlıkları vardı sanırdınız.

Bana gelince, zihnimin o gecekinden daha uyanık ve oturmuş, akli melekelerimin daha keskin olduğu bir başka anı hiç anımsamıyorum. Elbette ki şaşırtıcı durumumla ilgili farkındalığım bir an için bile aklımdan çıkmış değildi; ama bunun o ana kadarki etkisi, ateşli bir taşkınlık, bir tür ruhsal sarhoşluk yaratmak olmuştu.*

Edith Leete sohbetimize pek az katıldı; ama güzelliğiyle bakışlarımı mıknatıs gibi yüzüne çektiği anlarda, gözlerinin neredeyse büyülenmiş gibi, yoğun bir ilgiyle üstüme çakılıp kaldığının farkına varıyordum. Olağandışı bir ölçüde ilgisini uyandırdığım belliydi ki hayal gücü güçlü bir kız olduğu varsayılırsa bu şaşırtıcı değildi. Gerçi ilgisinin başlıca nedeninin meraktan kaynaklandığını düşünsem bile, o kadar güzel olmasaydı da beni hiç olmayacağı kadar etkileyebilirdi.

Hanımlar kadar Dr. Leete de yeraltı odasında uykuya daldığım koşullara ilişkin anlattıklarımla yakından ilgilenmiş görünüyordu. Hepsinin de orada unutuluşuma ilişkin bana sundukları varsayımları vardı ve sonunda en azından akla en yatkın gelen varsayım üzerinde anlaştık, gerçi ayrıntıları açısından bunun doğru olup olmadığını elbette hiç kimse bilemez. Odanın üstünde kül katmanının bulunması evin yanıp kül olduğunu gösteriyordu. Yangının uykuya daldığım gecede çıkmış olduğunu farz edelim. Geriye yalnızca Sawyer'ın yangında can verdiğini ya da bir kaza sonucu yan-

---

* Bu tür bir zihinsel durumun değerlendirilmesinde çevremde başıma ne geldiğini açıklayabilecek, söyleşimizin konusu dışında başka hiçbir şeyin bulunmadığı akılda tutulmalıdır. Eski Boston'daki evimin iki bina ötesinde, bana çok daha yabancı gelecek toplumsal çevreler bulabilirdim. Yirminci yüzyıl Boston'lılarının konuşması, Washington ve Franklin'in diline nazaran on dokuzuncu yüzyıldaki kültürlü atalarınınkinden pek az farklılık gösterirken iki çağın giyim ve mobilya tarzları arasındaki farklılıklar, bir kuşağın zamanındaki modaya ilişkin bildiklerimden daha belirgin değildi. (Aksi belirtilmedikçe dipnotlar anlatıcıya aittir.)

gınla bağlantısı bulunduğunu varsaymak kalıyor ve gerisi de kendiliğinden geliyor. Odanın varlığını ve benim orada olduğumu ondan ve Dr. Pillsbury'den başka bilen yoktu; o gece New Orleans'a gitmiş bulunan Dr. Pillsbury de yangını büyük olasılıkla duymamıştı bile. Dostlarımın ve diğer insanların kanaati de benim alevlerin içinde can verdiğim biçimindeydi mutlaka. Yıkıntılar derinlemesine kazılmadıkça, odamla bağlantılı temel duvarlarının içindeki oyuk açığa çıkmazdı. Kuşkusuz arsanın üstüne yeni bir inşaat yapılmış olsaydı, en azından olayın hemen ardından, şimdiki gibi bir kazı gerekecekti; ama sorunlu zamanlar yaşanıyor olması ve mahallenin gözden düşmüş hali, yeni bir inşaatı engellemiş olabilirdi. Dr. Leete'in dediğine göre, şimdi arsayı kaplamış durumdaki ağaçların boyları, buranın yarım yüzyıldan uzun bir zamandır boş kaldığını gösteriyordu.

V. Bölüm

Gecenin ilerleyen saatlerinde hanımlar Dr. Leete ile beni baş başa bırakarak çekildiklerinde, doktor uyku durumumu sorarak yatmak istersem yatağımın hazır olduğunu söyledi; ama eğer uykum gelmediyse hiçbir şey ona bana eşlik etmekten daha büyük keyif vermeyecekti. "Ben kendim de gece kuşuyum," dedi, "ve pohpohladığımı sanmayın ama, diyebilirim ki sizden daha ilginç bir eşlikçi zor bulunur. İnsanın on dokuzuncu yüzyıldan birisiyle söyleşme şansına pek sık ermediği kesin."

Esasında bütün gece boyunca, bir tür dehşet duygusuyla, odama çekilerek yalnız kalacağım anı kollamıştım. Yanımda sevecen ilgileriyle bana cesaret verip destekleyen, tümüyle dost canlısı bu yabancılar varken ruhsal dengemi korumayı becermiştim. Ancak o zaman bile sohbetteki suskunluklar sırasında, oyalanmayı artık sürdüremediğim zaman yüzleşilmeyi bekleyen yabancılık dehşetine ilişkin şimşek çakışları gibi canlı, anlık görüntüler zihnimi yoklamıştı. O gece uyuyamayacağımı biliyordum ve uyanık kalıp düşünmeye gelince, her ne kadar itiraf etmenin korkaklık sayılmayacağından kuşku duymasam da korkuyordum bundan. Ev sahibimin sorusuna karşılık olarak ona açık yüreklilikle bunu anlattığımda, böyle hissetmezsem garip sayılacağı ama uyumak konusunda kaygı duymamam gerektiği yanıtını verdi; ne za-

man yatmak istersem beni bütün gece uyutacağı yüzde yüz garantili bir ilaç verebilirdi. Ertesi sabah, hiç kuşkusu yoktu ki kendimi oranın eskisi gibi hissederek uyanacaktım.

"İlacı almadan önce," diye karşılık verdim, "geri geldiğim Boston'ın nasıl bir yer olduğu hakkında biraz daha bilgi edinmem gerek. Evin tepesindeyken, ben uykuya daldıktan sonra yalnızca bir yüzyıl geçmiş olmasına karşın, insanlığın koşullarında önceki milenyumlardan çok daha büyük değişimlerin görüldüğünü söylemiştiniz. Önümde uzanan kente bakarak buna pekâlâ inanabilirim, ama bu değişikliklerin bazılarını öğrenmek için de can atıyorum. Konu kuşkusuz epey geniş olduğu için, bir yerlerden başlayalım diyorum; mesela emek sorununa nasıl bir çözüm buldunuz ya da bir çözüm bulabildiniz mi? On dokuzuncu yüzyılın Sfenks bilmecesiydi bu konu ve ben uykuya daldığım sırada, Sfenks toplumu parçalayıp yutmak üzereydi, çünkü ufukta yanıt gözükmüyordu. Sonuçta siz doğru yanıtı bulduysanız, bunun ne olduğunu öğrenmek için yüz yıl uyumaya değer."

"Günümüzde emek sorunu diye bir şey bilinmiyor," diye yanıtladı Dr. Leete. "Yeniden hortlamasının da imkânı olmadığından, sanırım bunu çözdüğümüzü ileri sürebiliriz. Toplum da bu kadar basit bir bilmeceyi yanıtlamayı becerememeseydi parçalanıp yutulmayı tümüyle hak ederdi aslında. Gerçi, kitabına göre konuşursak, toplumun bilmeceyi çözmesi de gerekmiyordu. Kendi kendine çözüldüğü söylenebilir. Çözüm bir endüstriyel evrim sürecinin, başka türlü sonlanması mümkün olmayan bir sonucu biçiminde ortaya çıktı. Toplumun tek yapması gereken, bu evrimin yönelimi yanılgı götürmez hal aldığında bunun farkına varmak ve işbirliği yapmak oldu."

"Tek söyleyebileceğim, uykuya daldığım sırada böyle bir evrimin bilinmediği," diye yanıtladım.

"Uykuya daldığınız yılın 1887 olduğunu söylediğinizi sanıyorum."

"Evet, 30 Mayıs 1887."

Eşlikçim bir süre derin derin düşünerek beni seyretti. Ardından söze girdi. "Yani siz bana o zaman bile toplumun gitgide yaklaştığı krizin farkına varılmadığını mı söylüyorsunuz? Söylediğinize elbette inanıyorum. Zamanın verdiği belirtilere karşı çağdaşlarınızın gösterdiği münferit körlük meselesine tarihçilerimizden çoğu değinmekte; ama tarihin bazı olgularının farkına varmamız daha zor, geçmişe baktığımızda gerçekleşmek üzere olan dönüşüme ilişkin belirtiler öyle bariz ve tartışmasız görünüyor ki bunların sizin tarafınızdan da görülmeleri gerekirdi. Siz ve sizin zekâ düzeyinizdeki insanların 1887'deki toplumun durumuna ve beklentilerine ilişkin görüşleriniz hakkında biraz daha net bir fikir verirseniz çok ilgimi çeker Bay West. En azından, yaygın endüstriyel ve toplumsal sorunların ve bunların altında yatan toplumsal eşitsizlik neticesinde bütün sınıfların hoşnutsuzluğunun ve de insanoğlunun genel sefaletinin büyük değişikliklerin belirtisi olduğunu fark etmiş olmanız gerekirdi."

"Aslında tümüyle fark etmiştik," diye karşılık verdim. "Toplumun zincirinden boşandığını ve başıboş sürüklenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu hissediyorduk. Nereye sürükleneceğini kimse söyleyemiyor, ama herkes kayalıklara çarpmasından korkuyordu."

"Ama yine de," dedi Dr. Leete, "zahmet edip gözlerinizi açsaydınız akıntının yönünün tümüyle anlaşılır olduğunu ve kayalıklara doğru değil de derin bir kanala yöneldiğini görürdünüz."

"'Bir musibet bin nasihatten iyidir,' diye bir atasözümüz vardı," diye yanıtladım. "Bu sözün anlamını şimdi hiç kuşku yok ki çok daha iyi kavrıyorum. O uzun uykuya daldığım sıradaki beklentimiz uyarınca, evinizin tepesinden bu görkemli kent yerine yanıp kömür olmuş ve yosun tutmuş harabeler yığınına bakmış olsaydım hiç şaşırmazdım diyebilirim yalnızca."

Dr. Leete beni dikkatle dinlemişti ve ben sözlerimi bitirirken düşünceli biçimde başını salladı. "Söylemiş olduğunuz şey," diye düşüncesini açıkladı, "sizin çağınıza ilişkin yazdıklarıyla, insanların zihnindeki keder ve karmaşayı ortaya koyuş biçimi genelde abartılı bulunan Storiot'a yönelik paha biçilmez bir onaylama olarak görülebilir. Buna benzer bir dönüşüm sürecinin heyecan ve endişeyle dolu olması beklenirdi aslında; ama işbaşındaki güçlerin eğiliminin ne denli yalın olduğu görülünce, kamuoyunun zihninde korkudan çok umudun hüküm sürdüğüne inanmak doğaldı."

"Bilmeceye bulduğunuz yanıtın ne olduğunu söylemediniz hâlâ," dedim. "Benimki gibi bir çağdan, şu anda keyfini sürdüğünüz anlaşılan barış ve gönenç halinin ortaya çıkışının, bu doğal sürecin hangi çelişkisinden doğduğunu öğrenmek için sabırsızlanıyorum."

"Bağışlayın beni," diye karşılık verdi ev sahibim, "tütün içer misiniz?" Purolarımızı yakıp dumanını ciğerlerimize çekmeden de söze devam etmedi. "Tıpkı benim gibi siz de konuşmayı uyumaya yeğlediğinize göre, en azından evrimi aşamasında bir tür gizem varmış izleniminizi gidermek için size bizim modern endüstriyel sistemimize ilişkin bir fikir vermeye çalışayım bari. Sizin zamanınızın Boston'lıları çok soru sormalarıyla ünlüydüler ve ben de onların soyundan geldiğimi gösterecek bir soru sorarak başlayacağım söze. O zamanki emek sorununun en göze çarpıcı özelliği neydi size göre?"

"Grevler tabii ki," diye karşılık verdim.

"Öyle de, grevleri o kadar zorlu kılan neydi?"

"Büyük emekçi örgütleri."

"Peki, bu büyük örgütleri harekete geçiren neydi?"

"Emekçiler, büyük şirketlerden haklarını almak için örgütlenmeleri gerektiğini ileri sürüyorlardı," diye yanıtladım.

"İşte, tam da bu," dedi Dr. Leete; "emeğin örgütlenmesi ve grevler, sermayenin daha önce hiç görülmemiş ölçüde

temerküzünün sonucuydu yalnızca. Bu temerküz durumu başlamadan önce, ticaret ve sanayi, büyük sermayenin az sayıdaki çıkarı yerine küçük sermayenin sayısız küçük çıkarı uyarınca yönetilirken, bireysel emekçi de işvereniyle ilişkilerinde görece önemli ve bağımsızdı. Dahası küçük bir sermaye ya da yeni bir fikir bir insanın kendi işini başlatması için yeterli geldiğinde, işçiler de işveren oluyorlardı ve iki sınıf arasında kalın, sert çizgiler yoktu. Bu durumda işçi sendikaları gereksizdi ve genel grevler söz konusu bile değildi. Ancak ne zaman ki küçük çıkarlı küçük sermayenin yerini söz konusu büyük sermaye birikimleri aldı, işte o zaman tüm bunlar değişti. Küçük işveren açısından görece önem taşıyan bağımsız emekçi, büyük şirketler karşısında önemini ve gücünü yitirirken aynı zamanda işveren sınıfına yükseliş yolu da kapandı. Kendini savunma isteği, kendisi gibi emekçilerle birlik olmaya yöneltti onu.

Dönemin kayıtları sermayenin temerküzüne karşı protestoların ayyuka çıktığını gösteriyor. İnsanlar bunun, daha önce hiç görülmedik biçimde nefret uyandıran bir çeşit zorbalıkla toplumu tehdit ettiğine inanıyorlardı. Büyük şirketlerin kendilerini, insan soyuna daha önce hiç dayatılmadığı biçimde kulluk boyunduruğuna sokmaya, hem de insana kulluk etmeye değil açgözlü bir hırsı doyurmaktan başka bir işe yaramayan ruhsuz makinelerin boyunduruğuna sokmaya hazırlandığından emindiler. Geriye baktığımızda onların düştüğü ümitsizliğe hiç şaşırmıyoruz; çünkü insanlık bundan önce, beklenen tüzel zorbalık çağından daha çıkarcı ve iğrenç bir sonla hiç yüz yüze kalmamıştı kesinlikle.

Bu arada, aleyhte kopartılan yaygarayı bir nebze olsun umursamaksızın, işkollarının gitgide büyüyen tekeller tarafından yutulması süreci devam ediyordu. Birleşik Devletler'de yüzyılın son çeyreğine girilmesinin ardından, arkasında büyük bir sermaye olmayan bireysel girişimciler için sanayinin hiçbir önemli alanında bir tek fırsat bile kalma-

mıştı. Yüzyılın son on yılı boyunca hâlâ varlığını sürdüren küçük işletmeler, ya geçmiş dönemin hızla çöken kalıntıları ya büyük şirketlerin asalaklarıydılar ya da büyük kapitalistlerin ilgisini çekmeyecek ölçüde küçük alanlarda yer alıyorlardı. Küçük işletmeler, varlıklarını sürdürebildikleri ölçüde, deliklerde ve kenar köşede yaşayan ve dikkatleri üzerlerine çekmeden yaşayabileceklerine güvenen farelere dönmüşlerdi. Demiryolları, büyük karteller ülkedeki her rayın kontrolünü ele geçirinceye değin birleşmeye devam etti. İmalat sektöründe büyük önem taşıyan her türlü hammadde bir kartelin kontrolündeydi. Bu karteller, havuzlar ya da tröstler veya isimleri her neyse, fiyatları sabitleyip kendileri kadar büyük birlikler ortaya çıkıncaya değin tüm rekabeti ezdiler. Büyük kent pazarı, taşradaki rakiplerini şube zincirleriyle kırdı ve kentte de bütün bir mahallenin işyerleri, tezgâhtar olarak çalışan yüzlerce eski dükkân sahibiyle tek çatı altında toplanıncaya değin küçük rakiplerini yuttu. Bir kartelin hizmetine giren ve parasını yatıracak bir işyeri kalmayan küçük kapitalist, kartelin hisse senetleri ve bonoları dışında yatırım yapacak yer de bulamayınca iki taraftan kartele bağımlı hale geldi.

Ekonominin bir avuç güçlü elde toplanmasına karşı umutsuz halk muhalefetinin bunu durdurmada hiçbir etkisinin bulunmadığı gerçeği, bu durumun güçlü bir ekonomik nedeni olması gerektiğini kanıtlar. Sayısız küçük çıkarlarıyla küçük sermayedarlar aslında meydanı büyük sermaye birikimine bırakmışlardı; çünkü küçük bir dünyaya aittiler ve buhar, telgraf ve bunların ortaya çıkardığı devasa ölçekteki girişimler çağının talepleri karşısında tümüyle yetersiz kalıyorlardı. İşleri eski düzenine koymak mümkün olsaydı bile, atlı arabalar devrine geri dönmeyi gerektiriyordu. Büyük sermaye gruplarının baskıcı ve hoşgörüsüz rejimi, kurbanlarını bile, bir yandan lanet okurken öte yandan yönetimin merkezileşip örgütlenmenin birlik halini alarak büyük eko-

nomiler yarattığı ulusal sanayilerde ortaya çıkan müthiş verimlilik artışının varlığını kabul etmek ve yeni sistem eskisinin yerini alalı beri dünya refahının daha önce görülmemiş ölçüde arttığını itiraf etmek zorunda bıraktı. Elbette bu büyük artış asıl olarak, yoksullarla aralarındaki uçurumu daha da büyüterek zengini daha zengin kılmaya yarıyordu; ancak, esasen refah yaratma aracı olan sermayenin, temerküz ettiği oranda verimli olduğu da bir gerçekti. Sermayenin parçalara bölünmesiyle eski sistemi yeniden sağlamak mümkün olabilseydi, daha fazla bireysel onur ve özgürlükle birlikte koşullarda daha büyük bir eşitliği getirebilirdi; ama bu da genel yoksulluk ve maddi ilerlemenin kısıtlanması pahasına olurdu.

Şu halde Kartaca'daki gibi bir plütokrasiye boyun eğmeksizin birleşik sermayenin kudretli refah üretme ilkesinin nimetlerini kontrol etmenin hiç mi yolu yoktu? İnsanlar bu soruları kendilerine sormaya başlar başlamaz yanıtın gözlerinin önünde durduğunu gördüler. Gitgide daha da temerküz eden sermayenin ekonominin kontrolüne yönelik hareketinin, umutsuzca ve beyhude yere direniş gösterilmiş tekelleşme eğiliminin, sonunda insanlığın önünde altın bir geleceğin yolunu açmak için yalnızca mantıksal evrimini tamamlaması gereken bir süreç olarak gerçek önemi anlaşıldı.

Geçen yüzyılın başlarında, ulusun tüm sermayesinin nihai konsolidasyonu ile evrim tamamlandı. Bir dizi sorumsuz kurumun ve kendi çıkarları uğruna kendi isteklerini dayatmak üzere bir araya gelip kartelleşmiş özel kişilerin saltanatı son bularak ülkenin endüstri ve ticareti, ortak kâr için ortak çıkarları gözetecek, halkı temsil eden tek bir kartele emanet edildi. Bunun anlamı da devletin, tüm diğer şirketlerin tek bir ekonomi birliği içinde eritildiği bir örgütlenmeye gitmesiydi; bu örgütlenme, tüm sermayedarların yerini alan tek bir sermayedara, tek işverene, bütün eski ve daha küçük tekelleri yutan nihai tekele, tüm vatandaşların paylaştığı kâr

ve değerleri barındıran tek tekele dönüştü. Tröstler dönemi Büyük Tröst'le son buldu. Sözün özü, Birleşik Devletler halkı tıpkı yüz küsur yıl önce kendi hükümetinin idaresini eline aldığı gibi, şimdi de o zamanki siyasi amaçlarıyla tam tamına aynı zemindeki endüstriyel amaçlarla düzenlenmiş kendi ekonomilerinin kumandasını ele aldı. En sonunda, dünya tarihinde şaşılacak ölçüde geç bir zamanda, hiçbir işin insanların yaşamlarının bağlı olduğu endüstri ve ticaret kadar temel olmadığı ve bunun da çapının büyüklüğüne karşın, kendi çıkarları için kullanacak özel kişilerin eline bırakılmasının, siyasi hükümetin işlevlerini kendilerini yüceltmek için kullanacak krallara ve soylulara bırakmak kadar aptalca bir davranış olduğu anlaşıldı."

"Açıkladığınız kadar muazzam bir değişimin gerçekleşmesi," dedim, "kuşkusuz epey kan dökülmesine ve büyük sarsıntılara yol açmıştır."

"Tersine," diye karşılık verdi Dr. Leete, "kesinlikle hiçbir şiddet yoktu. Değişim uzun süre önceden öngörülmüştü. Kamuoyunun bu konudaki görüşü tam anlamıyla olgunlaşmıştı ve bütün kitleler bunun arkasındaydı. Tartışmaktansa güç kullanarak karşı çıkmanın artık hiçbir olanağı yoktu. Öte yandan, büyük şirketlere ve onlarla ilişkilendirilen kuruluşlara yönelik yaygın hoşnutsuzluk, bu kuruluşların gerekliliklerinin, olması gereken endüstriyel sistemin evriminde bir bağlantı, bir geçiş aşaması olduklarının farkına varıldıkça azaldı. Büyük özel tekellerin en acımasız olanları dahi, artık halkın kendi ekonomisinin kontrolünü ele alması için eğitilmesinde vazifelerinin ne denli değerli ve zorunlu olduğunu anlamaya zorlanıyorlardı. Elli yıl önce, ülkenin devlet denetimi altındaki endüstriyel birleşimi en iyimser kişilere bile oldukça cüretkâr bir deneyim gibi görünürdü. Ancak herkes tarafından görülüp incelenen bir dizi örnek sayesinde büyük şirketler halka bu konuya ilişkin tümüyle yeni fikirler öğretmişlerdi. Devletlerinkinden daha büyük kazançlar

sağlayan ve yüz binlerce kişinin emeğini küçük işletmelerde erişilemeyecek bir verimliliğe ve ekonomiye yönlendiren kartelleri yıllar boyunca gözlemişlerdi. Bu durum, işletme ne denli büyükse ona uygulanabilecek ilkelerin de o denli yalın olacağı biçiminde tanımlanan bir aksiyomu ortaya çıkardı; başka bir deyişle, makinenin elden daha etkin oluşu gibi, küçük bir işletmede bir ustanın gözüyle yapılan iş, büyük bir dikkatle gerçekleştirildiği sistemde daha kesin sonuçlara dönüşür. Böylelikle şirketlerin işlevlerini devletin üstlenmesi gerektiği önerildiğinde bu düşünce, en ürkek kişilerin bile bir uygunsuzluk göremediği, şirketlerin de karşı çıkmadığı bir noktaya vardı. Elbette bu, o güne değin atılmamış bir adım, geniş çaplı bir genellemeydi; ama sahadaki tek şirketin devlet olacağı gerçeğinin, kısmi tekellerin başına dert açmış bir sürü güçlüğü ortadan kaldırabileceği anlaşıldı."

VI. Bölüm

Dr. Leete konuşmayı bitirdi ve ben de onun tarif ettiği muazzam devrimin içerdiği toplumsal düzenlemelerdeki değişimlere ilişkin genel bir kavrayış biçimlendirmeye çalışarak suskun kaldım.

Sonunda dedim ki, "Hükümetin işlevlerini böylesine genişletme fikri, en hafif deyimiyle, oldukça şaşırtıcı."

"Genişletmek mi?" diye yanıtladı. "Genişletmek neresinde bunun?"

"Benim zamanımda," diye karşılık verdim, "hükümetin normal işlevlerinin, tam olarak söylemek gerekirse, barışı sürdürmek ve halkı ortak düşmana karşı korumakla, yani asker ve polis güçleriyle sınırlı olduğu düşünülürdü."

"Yahu, Tanrı aşkına, halkın düşmanları da kim?" diye hayretle sordu Dr. Leete. "Fransa mı, İngiltere mi, Almanya mı? Yoksa açlık, soğuk ve çıplaklık mı? Sizin zamanınızda hükümetler, uluslararası en ufak bir yanlış anlamada vatandaşlarını askere alıp yüz binlercesini ölüme ve sakatlanmaya göndermeye, bu sırada da servetlerini su gibi harcamaya alışkındılar; çoğu kez de kurbanlara makul hiçbir çıkar sağlamaksızın... Artık hiç savaşmıyoruz ve hükümetlerimiz de birer savaş gücü değil; ama işlevlerinin, her yurttaşı açlığa, soğuğa ve çıplaklığa karşı korumak ve tüm fiziksel ve ruhsal gereksinimlerini karşılamak için ekonomiyi birkaç yıllık bir

dönemde yönetmek olduğu varsayılıyor. Hayır, Bay West, eminim biraz düşününce hükümetin bizim değil sizin çağınızda olağandışı işlevlere ve genişletilmiş yetkilere sahip olduğunu kavrayacaksınız. İnsanlar günümüzde hükümetin o zamanki gibi en zararlı işlerde kullanılan türden güçlere sahip olmasına en iyi amaçlar uğruna bile olsa izin vermezler."

"Kıyaslamaları bir yana bırakırsak," dedim, "bizim devlet adamlarının lafazanlıkları ve yozlaşmışlıkları göz önünde bulundurulduğunda, benim zamanımda hükümetin ulusal sanayide söz sahibi kılınması amansız bir muhalefete yol açardı. Ülkenin servet yaratan aygıtının kontrolünü politikacılara emanet edecek bir düzenlemeden daha kötü bir şeyi düşünemezdik. O zamanki partiler arasındaki ayak oyunları açısından, bu aygıttan sağlanacak maddi çıkarlar çok fazlaydı."

"Kuşkusuz haklısınız," diyerek yeniden söze girdi Dr. Leete, "ama şimdi tüm bunlar değişti. Ne partilerimiz ne de politikacılarımız var bizim ve lafazanlık ve yozlaşmaya gelirsek, bunlar da yalnızca tarihsel öneme sahip sözcüklerden ibaret."

"Demek ki insan doğasının kendisi de epeyce değişmiş," dedim.

"Pek değil," oldu Dr. Leete'in yanıtı, "ama insan yaşamının koşulları, bununla birlikte de insan davranışının saikleri değişti. Sizdeki toplumsal örgütlenme öyle bir şeydi ki yetkililer güçlerini sürekli kendilerinin ya da başkalarının kişisel çıkarları için kötüye kullanma eğilimindeydiler. Bu koşullar altında herhangi bir iş için onlara güvenmeyi göze alsaydınız tuhaf olurdu zaten. Günümüzdeyse, tam tersine toplumsal düzen öyle kurulmuştur ki bir yetkilinin, ne denli kötü niyetli olursa olsun, gücünü kötüye kullanıp kendisi ya da bir başkası için çıkar sağlamasının kesinlikle yolu yoktur. Son derece kötü bir memur olabilir isterse, ama yozlaşmış biri olamaz. Bunu yapmasına yol açacak hiçbir saik yok. Toplumsal düzen artık yolsuzluğa ve sahtekârlığa asla izin ver-

miyor. Ama bunlar yalnızca zamanla, bizi daha iyi tanımaya başladığınızda anlayabileceğiniz meseleler."

"Ama bana hâlâ emek sorununu nasıl hallettiğinizi anlatmadınız. Tartışıp durduğumuz sermayenin sorunu bu," dedim. "Devlet atölyelerin, makinelerin, demiryollarının, çiftliklerin, madenlerin ve ülke genelinde sermayenin idaresini aldıktan sonra emek sorunu varlığını sürdürmüştür. Sermayenin sorumluluğunu alarak devlet, sermayedarın konumundan kaynaklanan sıkıntıları da üstlenmiştir."

"Devlet, sermayenin sorumluluklarını üstlendiği anda o sıkıntılar da ortadan kalktı," diye yanıtladı Dr. Leete. "Emeğin tek yönetim altında ulusal örgütlenmesi, sizin zamanınızda ve sizin düzeninizde haklı olarak çözümsüz görünen emek sorununun kökten çözümüydü. Bütün ülke tek işverene dönüştüğünde, tüm yurttaşlar da yurttaşlıkları dolayısıyla ekonomideki gereksinimlere göre dağıtımı yapılan işçilere dönüştüler."

"Demek ki," diyerek düşüncemi belirttim, "emek sorununa, bizim zamanımızda bilinen biçimiyle zorunlu askerlik hizmeti ilkesini uyguladınız."

"Evet," dedi Dr. Leete, "devlet yegâne sermayedar haline dönüşür dönüşmez bu da onu izleyen doğal sonuç oldu. İnsanlar, fiziksel engeli bulunmayan her yurttaşın, eşit ve mutlak biçimde ulusun savunması için askerlik görevi yapması fikrine zaten alışkındılar. Ki ulusun bekası için her bir yurttaşın kendi endüstriyel ya da entelektüel birikimiyle katkıda bulunmasının herkesin eşit görevi olduğu açıktı; gerçi yurttaşların bu tür bir görevi herhangi bir zorunluluk ya da eşitlik adına üstlenmeleri, devletin emeğin işvereni haline gelmesine değin gerçekleşemedi. İşverenlik erki, aralarında hiçbir türden bir uyumun arzulanmadığı ya da uygulanabilir olmadığı yüzlerce, binlerce birey ve şirket arasında bölünmüşken emeğin de örgütlenmesi olanaklı değildi. Çalışmaya istekli yığınların buna fırsat bulamamaları o günlerde sürekli görülen bir durumdu; öte yandan borçlarının bir kısmından ya da tamamından sıyrılmak isteyenler de bunu kolayca yapabiliyordu."

"Hizmet, sanırım şimdi herkes için bir zorunluluk," diye düşüncemi belirttim.

"Zorunluluktan çok, doğal bir sonuç," diye yanıtladı Dr. Leete. "O kadar mutlak biçimde doğal ve mantıklı olduğuna inanılıyor ki zorunluluk düşüncesi akıllardan silindi. Böyle bir durumda birisine işini yaptırmak için onu zorlamak gerekse, o kişinin inanılmaz ölçüde aşağılık birisi olduğu düşünülürdü. Bununla birlikte hizmetin zorunluluğundan söz etmek de mutlak kaçınılmazlığını belirtmekte zayıf bir açıklama olarak kalır. Bütün toplumsal düzenimiz tümüyle bunun üzerine kurulmuş, bundan çıkmıştır; öyle ki bir insanın bundan kaçınabilmesini aklımız alsa bile o kişinin varoluşunu sürdürmesinin mümkün hiçbir yolu bulunmazdı. Kendisini dünyadan dışlamış, türdeşleriyle ilgisini kesmiş, bir başka deyişle intihar etmiş olurdu."

"Bu sanayi ordusundaki görev süresi yaşam boyu mu?"

"Yo, hayır; sizin zamanınızdaki ortalama çalışma süresinden daha geç başlayıp daha erken bitiyor. Sizin atölyeleriniz çocuklarla ve yaşlı adamlarla doluydu, ama biz gençlik dönemini eğitim için kutsal sayarız ve fiziksel gücün zayıfladığı olgunluk dönemi de aynı biçimde rahatlayıp gevşemek açısından kıymetlidir. Endüstriyel yükümlülük dönemi yirmi dört yıldır; yirmi bir yaşında eğitimin bitişini izleyerek başlar, kırk beş yaşında da sona erer. Kırk beşinde işten ayrıldıktan sonra, elli beş yaşına girene kadar işgücü talebinde ani bir artış gibi acil durumlar açısından yurttaşın seferberlik yükümlülüğü sürer; ama bu çağrılar enderdir, aslında hemen hiç yapılmadı. Her yılın Ekim ayının on beşinci günü İçtima Günü'dür, çünkü yirmi bir yaşına basanların endüstriyel yükümlülüğe adım atışları ve aynı zamanda da yirmi dört yıllık hizmetinin ardından kırk beş yaşına girenlerin alınlarının akıyla görevlerinden ayrılışları o gün olur. Bizim için o gün, diğer tüm olaylardan önemli saydığımız büyük günümüz, yılda bir düzenlenen Olimpiyat'ımızdır."

VII. Bölüm

"Ortaya çıkmasını beklediğim başlıca güçlük," dedim, "sanayi ordunuzun seferber edilmesinin ardından, askeri orduyla benzerliği sona erdiğinde baş gösterecektir. Askerlerin tümü aynı şeyi, hem de oldukça basit bir şeyi yapmak, yani silah kullanmayı, uygun adım yürümeyi ve nöbet tutmayı öğrenmek zorundadır. Ama sanayi ordusu, iki ya da üç yüz çeşit zanaat ve uğraşıyı öğrenip ucundan tutmak zorunda. Hangi yönetim becerisi, büyük bir ulusun her bir bireyinin hangi zanaatın ya da işin ucundan tutacağını sağduyuyla belirlemekle eşit tutulabilir?"

"Bunun belirlenmesiyle yönetimin hiçbir ilgisi yok ki."

"Kim belirliyor o halde?" diye sordum.

"Herkes kendi doğal eğilimine göre bunu kendisi belirliyor, gerçekte doğal eğiliminin ne olduğunu bulmasını sağlamak için hiçbir özveriden kaçınılmıyor. Bizim sanayi ordumuzun dayandığı ilke, bir kişinin Tanrı vergisi ruhsal ve fiziksel yetenekleriyle, hangi işte ulus için en kârlı ve kendisi için en doyum verici biçimde çalışabileceğinin belirlenmesidir. Belli bir biçimdeki zorunlu hizmetten kaçınılamazken, yalnızca gerekli düzenlemeye tabi gönüllü seçim, her bireyin yerine getireceği özel türde hizmetin belirlenmesine bağlıdır. Bir bireyin hizmet süresi içindeki doyumu, zevkine uygun bir iş sahibi olmasına bağlı olduğu için ana babalarla öğ-

retmenler erken yaşlardan başlayarak çocuklarda özel yeteneklerin belirtilerini gözlerler. Ulusal endüstriyel sistemin, bütün büyük zanaatların tarihi ve temel bilgileriyle birlikte ele alındığı kapsamlı bir incelemesi, bizim eğitim sistemimizin en temel parçasıdır. Manuel eğitimin okullarımızın sadakatle sürdürdüğü genel entelektüel kültüre zarar vermesine izin verilmezken, gençlerimize de ulusal endüstrilere ilişkin kuramsal bilgiye ek olarak verilen mekanik ve tarımsal bilgi, araçlarıyla yöntemlerine ilişkin belirli bir aşinalık yaratacak ölçüde ileriye götürülmektedir. Okullarımız atölyelerimizi sürekli ziyaret etmekte ve sıklıkla da belirli endüstriyel kuruluşları incelemek üzere uzun gezilere çıkarılmaktadır. Sizin zamanınızda bir kişi kendisininki dışındaki tüm zanaatlar konusunda zır cahil olmaktan utanç duymazdı; ama böyle bir bilgisizlik, bizim her bir kişiyi en çok zevk alacağı işi akıllıca seçebileceği bir konuma yerleştirme düşüncemiz açısından tutarlı olmazdı. Zorunlu hizmete başlamadan çok önce genç bir kimse izlemek istediği yolu bulmuş, bununla ilgili epeyce bilgi edinmiş ve bu işin saflarına alınacağı zamanı sabırsızlıkla bekliyor olur."

"Tabii ki," dedim, "bir zanaata gönüllü olanların sayısı, o zanaatta gereken sayıyla kolay kolay aynı olamaz. Genellikle talebin ya altında ya da üstünde kalıyordur."

"Gönüllü sayısının daima talebe tam denk olması beklenir," diye karşılık verdi Dr. Leete. "İşin bu şekilde ayarlanması yönetimin işidir. Her bir zanaat için gönüllülük oranı yakından izlenir. Herhangi bir zanaatta gerekenin gözle görülür derecede üstünde gönüllü olduğu saptanırsa, bu durum o zanaatın diğerlerinden çok daha çekici olanaklar sunduğuna yorulur. Öte yandan, bir zanaat için gönüllü sayısı talebin altına düşme eğilimindeyse o zaman da işin çok çetin sanıldığı yorumu yapılır. Zanaatların çekici yönlerini sürekli eşit kılmaya çalışmak yönetimin işidir, zanaatların koşullarıyla ilgilenildikçe tüm zanaatlar bunlara doğal eği-

lim gösteren kişiler açısından eşit ölçüde çekici hale gelir. Bu da farklı zanaatlarda işin zahmetine göre değişen çalışma saatleri düzenlemek yoluyla yapılır. En makul koşullar altında yürütülen hafif işler en uzun çalışma saatlerine sahipken, madencilik gibi güç bir iş de oldukça kısa çalışma saatlerine sahiptir. İşkollarının çekiciliğinin ayrı ayrı belirlendiği hiçbir kuram, hiçbir öncül kural yoktur. Bir emekçi sınıfının yükünü alıp öteki sınıflara dağıtmak yoluyla yönetim, tümüyle gönüllülük oranının gösterdiği şekilde emekçilerin görüşlerindeki dalgalanmaları izler. İlke, hiç kimsenin işinin kendisine başka birisinin işinden daha zor gelmemesi, bunu da emekçilerin bütünüyle kendilerinin tayin etmeleridir. Bu kuralın uygulanmasında hiçbir kısıtlama yoktur. Eğer belirli bir meslek kendi içinde son derece güç ya da bunaltıcı olup gönüllüleri teşvik için günlük çalışma süresinin on dakikaya indirilmesini gerektirseydi öyle yapılırdı. Buna karşın yine de kimse bu işi yapmayı istemiyorsa o zaman da o iş yapılmadan kalırdı. Ama elbette aslını sorarsanız, çalışma saatlerinde makul bir indirime gidilmesi ya da başka ayrıcalıkların eklenmesi, insanlık adına yapılması gerekli herhangi bir işte ihtiyaç duyulan tüm gönüllüleri sağlamaya yetiyor zaten. Bu türden gerekli bir işin kaçınılmaz güçlük ve tehlikeleri, hiçbir telafi edici ayrıcalığın insanların isteksizliğini yenemediği denli büyük olsaydı, o durumda da yönetimin yapacağı tek şey, söz konusu işin 'fazlasıyla riskli' ve bu işi özellikle isteyenlerin de ulusal düzeyde şükran duyulmaya layık kişiler olduğunu ilan edip onu olağan meslekler arasından çıkarmak olurdu ve sonra o iş gönüllülerin akınına uğrardı. Gençlerimiz onur konusunda oldukça hırslılar ve bu tür fırsatları hiç kaçırmazlar. Tabii ki mesleklerin tümüyle gönüllülük esasıyla seçimine bağlı kalmanın, hijyenik olmayan koşullar ya da ölüm ve yaralanma riski açısından özel tehlikeler barındırması gibi durumların tümüyle ortadan kaldırılmasını gerektirdiğini anlayacaksınız. Sağlık ve gü-

venlik tüm işkollarının olmazsa olmazlarıdır. Devlet, sizin zamanınızdaki sermayedarlar ve şirketlerin yaptığı gibi işçilerinin binlercesini sakatlayıp katletmez."

"Belirli bir mesleğe girmek isteyen kişi sayısının boş kadrolardan daha fazla olduğu durumlarda, başvuranlar arasında nasıl karar veriyorsunuz?" diye sordum.

"Sürdürmek istedikleri işle ilgili en çok bilgiyi edinmiş kişiler tercih ediliyor. Ancak ilerleyen yıllarda belirli bir mesleği sürdürme arzusunda ısrarcı olan hiç kimseden de fırsat esirgenmez, önünde sonunda isteği gerçekleşir. Aynı zamanda, bir kişi başta tercih ettiği işe girme olanağını yakalayamamışsa, en çok eğilim gösterdiği değilse bile bir dereceye kadar isteyebileceği bir ya da daha fazla alternatif seçeneğe sahiptir. Sonuçta herkesten, mesleki anlamda birinci seçiminin yanı sıra ikinci ya da üçüncü eğiliminde de eğitim alması beklenir ki böylece kariyerinin başında ya da sonradan, buluşların artışı veya talepteki değişimler yüzünden ilk işine giremese bile kafasına uygun makul bir işi yine de bulabilsin. Mesleklere ilişkin ikincil seçim ilkesi, sistemimizde oldukça önemlidir. Belirli bir işkolundaki gönüllü sayısında ani bir düşüş ya da işgücü artışına yönelik ani bir gereksinim olasılığına karşı yönetim, kadroları doldurmak için kural olarak gönüllülük sistemine bağlı kalırken; özel gönüllüleri işbaşına çağırma veya herhangi bir alandan gereksinim duyulan sayıda işgücünü geri çekme yetkisini her zaman saklı tutar. Ancak ayrıntıya girildiğinde bu türden tüm gereksinimlerin genelde vasıfsız ya da niteliksiz emekçiler sınıfından sağlanabildiği görülüyor."

"Bu vasıfsız emekçiler sınıfı nasıl belirleniyor?" diye sordum. "Kuşkusuz buraya kimse kendi gönlüyle girmiyordur."

"Bu, acemilerin tümünün görev sürelerinin ilk üç yılında ait oldukları aşamadır. Bir gencin, üstlerinin takdiriyle herhangi bir işe atanabildiği bu süreç bitmeden özel bir mes-

lekte görevlendirilmesi söz konusu değildir. Bu üç yıllık sıkı disiplinden hiç kimse muaf değildir ve gençlerimiz bu ağır okuldan işkollarının göreli özgürlüğüne geçtiklerinde sevinirler. Bir kimse meslek seçimi yapamayacak denli aptalsa yalnızca vasıfsız bir emekçi olarak kalır; ama sizin de kestirebileceğiniz gibi bu tür örnekler yaygın değildir."

"Bir kez seçilip bir işkolu ya da mesleğe adım attıktan sonra," diye belirttim, "sanırım ömrünün sonuna değin buna bağlı kalmak zorunda."

"Şart değil," diye karşılık verdi Dr. Leete; "sık ve yalnızca gelgeç heveslere bağlı meslek değişimleri yüreklendirilmez ve hatta bunlara izin verilmezken, elbette belirli kurallar altında ve hizmetin gereklerine uygun biçimde her işçi kendisi için ilk seçiminden daha uygun bulduğu başka bir işe gönüllü olabilir. Bu durumda başvurusu, sanki ilk kez gönüllü oluyormuşçasına ve aynı koşullarla dikkate alınır. Yalnızca bu da değil; bir işçi aynı biçimde, uygun düzenlemeler altında ve sık olmamak kaydıyla, herhangi bir nedenle yeğlediği, ülkenin başka bir köşesindeki aynı işkolunun başka bir kuruluşuna da nakledilebilir. Sizin sisteminizde hoşnutsuz bir kişi işini kendi isteğiyle bırakabiliyordu sonuçta, ama aynı zamanda geçim kaynağını da bırakıyordu ve gelecekte karnını nasıl doyuracağı şansa kalıyordu. Alışılmış uğraşısından yeni bir iş ve eski dostlarıyla eski birliklerinden yenileri için ayrılmak isteyen kişi sayısı azdır bizde. Kurallarımızın elverdiği sıklıkta iş değiştirmek isteyenler, yalnızca daha zayıf türden işçilerdir. Elbette sağlık gerekçesiyle nakillere ve işten ayırmalara her zaman izin verilir."

"Bir sanayi sistemi olarak bunun aşırı ölçüde etkin olduğunu düşünmem gerekir," dedim, "ama bunun ulusa elleri yerine beyinleriyle hizmet eden profesyonel sınıflar için herhangi bir hüküm içerdiğini sanmıyorum. Beyin işçileri olmaksızın elbette düzeni sürdüremezsiniz. O halde bunlar, çiftçi ve tamirci olarak hizmet edeceklerden nasıl ayırt edilip

seçiliyorlar? Bana göre, bu iş oldukça hassas türden bir ince eleyip sık dokuma süreci gerektiriyordur."

"Öyle de oluyor," diye karşılık verdi Dr. Leete; "bu noktada mümkün olan en hassas sınav gerekiyor ve biz de bir kimsenin beyinle mi kol gücüyle mi çalışacağı meselesini tümüyle kendi kararına bırakıyoruz. Herkesin geçmesi gereken üç yıllık vasıfsız işçilik döneminin sonunda, kendi doğal zevkine uygun biçimde kendisini bir sanat ya da uzmanlığa mı uygun bulacağı, yoksa çiftçi ya da tamirci mi olacağı kendisine kalmış. Kaslarından ziyade beynini kullanarak daha iyi iş çıkarabileceğini düşünüyorsa öngördüğü eğilimin gerçekliğinin sınanması, geliştirilmesi ve eğer uygun durumdaysa bunu meslek edinmesi için her türlü kolaylığın sağlanması gerekiyor. Teknoloji, tıp, sanat, müzik, oyunculuk ve yükseköğrenim okullarının kapıları, isteklilere koşulsuz biçimde her zaman açık."

"Okullar, tek derdi işten kaçmak olan gençlerle dolup taşmıyor mu?"

Dr. Leete biraz acımasızca gülümsedi.

"Hiç kimsenin işten kaçmak amacıyla uzmanlık okullarına girdiği filan yok, sizi temin ederim," dedi. "Bu okullar, öğrettikleri dallarda özel yeteneğe sahip kişiler için var ve bu yetenekten yoksun herhangi birisine, derslerden geri kalmamak için çaba göstermektense kendi işinde fazla mesai yapmak daha kolay gelirdi. Elbette pek çoğu seçiminde bağışlanabilir hatalar yapıyor ve okulun gereklerini karşılayamadıklarını anlayınca okuldan ayrılıp endüstriyel hizmete geri dönüyorlar; bu tür insanlar hiçbir biçimde ayıplanmaz, çünkü yalnızca gerçek testlerle varlığı ortaya konabilen becerilere sahip olduğu düşünülen kişilerin tümünü yüreklendirmek kamu politikasıdır. Sizin zamanınızda mesleki ve bilimsel okulların varlıklarını sürdürmeleri öğrencilerinin desteğine bağlıydı ve göründüğü kadarıyla bir şekilde okul sonrasında mesleklerine adım atan ama aslında o işlere uy-

gunsuz kişilere diploma verilmesi çok yaygındı. Bizim okullarımız ise ulusal kurumlar ve bu okulların testlerini geçmiş olmak sorgulanmayacak özel becerilerin kanıtıdır."

"Bu profesyonel eğitim olanağı," diye devam etti doktor, "otuz yaşına değin herkese açık kalır, otuzundan sonra artık öğrenciliğe kabul edilmezler; çünkü görevden ayrılma yaşından önce mesleğini edinip ulusa hizmet edeceği çok az zamanı kalmıştır. Sizin zamanınızda genç insanlar mesleklerini çok genç yaşta seçmek zorundaydılar ve bu yüzden de pek çok örnekte görüldüğü gibi tümüyle yanlış seçim yapıyorlardı. Günümüzde bazılarının doğal yeteneklerinin, halihazırda geliştirdikleri becerilerden daha sonra ortaya çıkabileceği kabul edilmekte ve böylelikle de meslek seçimi yirmi dört yaş gibi erken bir yaşta yapılabilirken, altı yıl daha açık kapı bırakılıyor."

Daha önce de defalarca dilimin ucuna gelen, endüstriyel soruna benim zamanımda herhangi bir nihai çözüm sağlama yolundaki en kritik güçlüğe ilişkin soruyu artık dillendirdim. "Ücretlerin ayarlanma yöntemi hakkında henüz tek bir sözcük etmeyişiniz garip geldi bana," dedim. "Devlet tek işveren olduğuna göre, hükümet ücret oranlarını sabitlemiş ve doktorundan madencisine kimin ne kazanacağını kararlaştırmış olsa gerek. Bütün söyleyebileceğim, bu plan bizde asla işe yaramazdı ve insanın doğası değişmediyse eğer, bunun şimdi nasıl işe yarayabileceğini anlamıyorum. Benim zamanımda hiç kimse aldığı ücretten ya da maaşından hoşnut değildi. Yeterli parayı kazandığını düşünse bile komşusunun gereğinden fazla kazandığından emindi ki bu da bir o kadar kötüydü. Bu konudaki yaygın hoşnutsuzluk, sayısız işverene karşı yürütülen protesto ve grevlerle giderilmek yerine tek bir işveren üzerinde yoğunlaşabilir ve bugüne değin tasarlananların en güçlüsü olan hükümetiniz iki maaş gününü göremezdi."

Dr. Leete ağız dolusu güldü.

"Çok doğru, çok doğru," dedi. "Çok büyük olasılıkla ilk maaş gününü bir genel grev izlerdi ve hükümeti hedef alan bir grev de devrimdir."

"Peki nasıl oluyor da her maaş gününde bir devrimin önüne geçiyorsunuz?" diye üstüne gittim. "Müthiş filozoflardan biri ister kas gücüyle ister beyinle, ister elle ister sesle, ister kulakla ister gözle verilsin her türden hizmetin tam ve karşılaştırılabilir değerini belirlemekte herkesi hoşnut eden yeni bir hesaplama sistemi mi tasarladı? Yoksa insan doğası değişti de herkes kendi yararını değil 'her biri komşusunun yararını da gözetir'* mi oldu? Açıklama bunlardan ya biri ya da diğeri olmalı."

"Ancak ne biri ne de öteki," dedi ev sahibim gülerek. "Ama artık, Bay West," diye sürdürdü sözlerini, "benim konuğum olduğunuz kadar hastam da olduğunuzu unutmamalı ve sohbeti daha fazla koyulaştırmadan reçetenize uyku yazmama izin vermelisiniz. Saat üçü geçti."

"Bu reçete hiç kuşkusuz bilgece," dedim; "keşke uygulamaya geçirebilsem."

"Onu halledeceğim," diye yanıtladı doktor ve halletti de; başımı yastığa koyar koymaz beni uykuya daldıran bir kadeh bir şey verdi.

---

* "Hiçbir şeyi bencil tutkularla ya da boş övünmeyle yapmayın. Her biriniz alçakgönüllülükle diğerini kendinden üstün saysın. Yalnız kendi yararını değil, başkalarının yararını da gözetsin." Filipililer 2:3-4. *Kutsal Kitap*. Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009. (e.n.)

VIII. Bölüm

Uyandığımda kendimi tazelenmiş hissettim ve bedensel rahatlığın keyfini çıkararak epeyce bir zaman pinekledim. Önceki günün tecrübeleri, uyanıp da kendimi 2000 yılında buluşum, yeni Boston'ın manzarası, ev sahibimle ailesi ve işittiğim harika şeylerin hepsi belleğimden silinip gitmişti. Evdeki yatak odamda olduğumu sanıyordum ve yarı uyur yarı uyanık halde zihnimden geçenler, önceki yaşamımın olayları ve tecrübeleriyle ilgiliydi. Hülyalı biçimde Anma Günü'nün olaylarını, Edith ve ailesine Mount Auburn'de eşlik edişimi ve şehre döndüğümüzde onlarda akşam yemeğine kalışımı düşündüm. Edith'in ne kadar da güzel göründüğünü anımsadım ve oradan da aklım evliliğimize kaydı; ama bir gece önce müteahhitten aldığım, yeni grevlerin yeni evin tamamlanmasını belirsiz bir süreyle erteleyebileceğini bildiren mektubu anımsayışım, uyanıklık düşümü kısa kesmeme yol açtı ve zihnim bu zevkli konuyla meşgul olmayı daha fazla sürdüremedi. Bu anımsayışımın beraberinde getirdiği hüsran, beni etkileyip kendime getirdi. Müteahhitle saat on birde grevi konuşmak için bir görüşmemiz olduğunu anımsadım ve gözlerimi açıp saatin kaça geldiğini görmek için ayakucumda duran saate baktım. Ama gözüme herhangi bir saat ilişmedi ve dahası anında kendi odamda bulunmadığımı kavradım. Divanımdan doğrulup yabancı daireye deli gibi göz gezdirmeye başladım.

Sanırım kim olduğuma ilişkin bir iz bulamadan yatakta öylece oturup çevreme bakınırken epey zaman geçmiş olmalı. O anlar boyunca kendimi, kabataslak varsaydığımız, onu bir birey yapan kişisel dokunuşlarla esas nitelikleri kazanmadan önceki saf bir ruhtan ayıramadım. Bu acizlik duygusunun böylesine keder verici olması ne tuhaf! Ama böyle yaratılmışız biz. Sınırsız bir hiçlikte böylesine çaresizlik, görmezlik içinde el yordamıyla kendimi arayışım sırasında çektiğim ruhsal azabı anlatacak hiçbir sözcük yok. Aklın başka hiçbir deneyimi, olasılıkla ruhsal bir dayanağın kaybından kaynaklanan mutlak bir akıl tutulması duygusu vermez; insanın kimlik duygusunun bir anlığına kaybolduğu sırada gelen, düşünce için bir başlangıç noktasıdır o. Bunun ne olduğunu bir daha hiç öğrenmeyeceğimden eminim.

Bu halim ne kadar sürdü bilmiyorum; bana sonsuz bir zaman gibi gelmeye başlamıştı ki olan bitene dair anılarım şimşek hızıyla geri döndü. Nerede ve kim olduğumu, buraya nasıl geldiğimi ve zihnim çok, çok uzun zaman öncesinde ufalanıp toza dönüşmüş bir nesle kaymadan önce, dün yaşadıklarıma ilişkin sahneleri anımsadım. Yataktan sıçrayıp odanın ortasında durdum ve çatlamak üzere olan şakaklarımı bütün gücümle ellerimin arasında sıktım. Ardından kendimi yüzükoyun divana atıp yüzümü yastığa gömerek hareketsiz yattım. Ruhsal çalkantıdan kaynaklanan kaçınılmaz tepki, muazzam deneyimimin ilk etkisi olan zihin yangısı gelip çatmıştı. Gerçek durumumu ve beraberinde getirdiklerini tümüyle kavramamı bekleyen duygusal sarsıntı üstüme çökmüştü; sıkılı dişlerim ve sıkışmış göğsümle, var gücümle karyolayı kavrayıp orada yattım ve aklımı başımda tutmak için çırpındım. Zihnimdeki her şey tuzla buz olmuş; duygusal alışkanlıklarımın, düşünsel çağrışımlarımın, insanlara ve nesnelere ilişkin fikirlerimin tümü çözülüp tutarlılığını yitirmiş, görünüşe göre telafisi olanaksız bir kargaşa içinde kaynayıp duruyordu. Hiçbir toparlanma noktası yoktu, is-

tikrarlı hiçbir şey kalmamıştı. Yalnızca irade kalmıştı geriye ve hangi insan iradesi böylesine çalkantılı bir denize "Sus, sakin ol!"* diyecek kadar güçlüydü? Düşünmeye cesaret edemedim. Başıma geleni mantık süzgecinden geçirip bunun ne anlama geldiğini idrak etmeye yönelik her çaba beynimi dayanılmaz bir anaforun içine atıyordu. İki kişi olduğum, çifte kimlikli olduğum fikri, deneyimimin basit çözümüyle birlikte beni kendine çekmeye başladı.

Akli dengemi yitirmenin eşiğine geldiğimi biliyordum. Orada düşünerek yatarsam sonum gelecekti. Bir şeylerle, en azından fiziksel bir uğraşla dikkatimi dağıtmam gerekiyordu. Ayağa fırladım ve alelacele giyinip odanın kapısını açarak aşağıya indim. Saat çok erkendi, ortalık doğru dürüst aydınlanmamıştı bile ve evin alt kısmında hiç kimseye rastlamadım. Holde bir şapka asılıydı ve hırsızlığın modern Boston'daki tehlikeler arasında bulunmadığını belirtircesine üstünkörü kilitlenmiş ön kapıyı açınca kendimi sokakta buldum. İki saat boyunca, kentin yarımada kısmındaki mahallelere uğrayarak sokaklarda yürüdüm ya da zaman zaman koştum. O süre zarfında ne türden şaşkınlıklara uğradığımı, bugünkü Boston'ın on dokuzuncu yüzyılın Boston'ıyla gösterdiği zıtlığı bilen bir tarihçiden başka kimse anlayamaz. Önceki gün evin tepesinden gördüğüm şehir bana yabancı gözükmüştü gözükmesine de bu yalnızca genel görünümü açısındandı. Şimdi sokaklarda yürürken değişimin ne denli temelden olduğunu ilk kez fark ediyordum. Kentin hâlâ ayakta kalmış eski birkaç simgesi ise bu etkiyi güçlendiriyordu yalnızca; çünkü onlar olmasaydı kendimi yabancı bir kentte hayal edebilirdim. İnsan çocukken doğduğu kentten ayrılabilir ve belki elli yıl sonra geri dönüp pek çok bakımdan değiştiğini görebilir. Şaşırır ama hayretler içerisinde kalmaz.

---

* "İsa kalkıp rüzgârı azarladı, göle, "Sus, sakin ol!" dedi. Rüzgâr dindi, ortalık sütliman oldu." Markos 4:39. *Kutsal Kitap*. Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009. (e.n.)

Aradan geçen onca zamanın ve aynı sürede benzer biçimde kendi içinde ortaya çıkan değişikliklerin de farkındadır. Çocukluğunda tanıdığı kenti hayal meyal anımsar. Ama benim aradan geçen zaman diye bir duyguya sahip olmadığımı aklınızda tutun. Bilincime bakarsanız, tek bir özelliğinin bile tümüyle değişmekten kurtulamadığı bu sokaklarda yürüyüşüm yalnızca dün, hatta yalnızca birkaç saat öncesiydi. Eski kentin zihnimdeki imgesi öylesine taze, öylesine güçlüydü ki gerçek kentin izlenimine boyun eğmiyor, onunla mücadele ediyordu ki en gerçek değilmiş gibi görünen önce biri sonra da diğeri oluyordu. Gördüğüm hiçbir şey yoktu ki bir fotoğraf kolajındaki yüzler gibi bulanıklaşmasın.

Sonunda dışarı çıktığım evin kapısının önünde durdum yine. Oraya döndüğüme ilişkin net bir fikrim olmadığına göre ayaklarım beni içgüdüsel biçimde eski evimin bulunduğu arsaya geri getirmiş olmalıydı. Burası bana, bu yabancı kuşağın kentindeki herhangi başka bir yerden daha fazla yuvammış gibi gelmediği gibi, içinde yaşayanlar da bana şu anda yeryüzündeki öteki kadın ve erkekler kadar yabancıydılar. Evin kapısı kilitli olsaydı eğer, açılmayınca içeri girmem için hiçbir nedenimin bulunmadığını anımsar ve dönüp giderdim, ama elimi atınca direnmedi ve kararsız adımlarla ilerleyip hole açılan odalardan birinden içeriye girdim. Kendimi bir iskemleye atarak yabancılığın dehşetinden uzaklaşmak için ellerimle yanan gözlerimi kapattım. Zihnimdeki kargaşa gerçek bir mide bulantısını başlatacak ölçüde yoğundu. Beynimin eridiğini sandığım o anların elemini ya da çaresizlik duygumun perişanlığını nasıl tarif edebilirim? Ümitsizlik içinde yüksek sesle inledim. Bir yerlerden yardım gelmediği takdirde aklımı kaçıracağımı hissetmeye başlamıştım. Ve tam da o sırada geldi yardım. Bir kumaş hışırtısı duydum ve kafamı kaldırıp baktım. Edith Leete karşımda dikiliyordu. Güzel yüzü dokunaklı bir sevecenlikle doluydu.

"Ah, ne oldu, Bay West?" dedi. "İçeri girdiğinizde buradaydım. Korkutucu ölçüde sıkıntılı görünüyordunuz ve inlediğinizi duyduğumda sessiz kalamadım. Ne oldu size? Neredeydiniz? Sizin için yapabileceğim bir şey yok mu?"

Konuşurken ellerini belki de bir şefkat ifadesi olarak istem dışı uzatmıştı. Her ne idiyse, onları yakalayıp kendiminkilerin içine aldım ve boğulmak üzere olan birisinin batıp çıkarken kendisine atılan ipe can havliyle sarılması gibi içgüdüsel bir dürtüyle o ellere yapıştım. Şefkatli yüzüne ve acıma duygusuyla nemlenmiş gözlerine bakarken beynimdeki anafor dindi. Parmaklarının yumuşak baskısından akan sevecen, insanca sempati, bana gereksindiğim desteği vermişti. Sakinleştirici ve yatıştırıcı etkisi, mucizeler yaratan bir iksir gibiydi.

"Tanrı sizden razı olsun," dedim birkaç saniye sonra. "Sizi bana tam da şimdi O yollamış olmalı. Eğer gelmeseydiniz aklımı yitirme tehlikesiyle yüz yüzeydim sanırım." Bu sözlerim üzerine gözleri yaşlarla doldu.

"Aman, Bay West!" diye haykırdı. "Bizi nasıl da kalpsiz sanmışsınızdır! Sizi o kadar uzun zaman kendi başınıza nasıl bırakabildik! Ama geçti artık, değil mi? Daha iyicesiniz herhalde."

"Evet," dedim, "sayenizde. Hemen gitmezseniz eğer, birazdan kendime gelirim."

"Aslında bir yere gitmeyeceğim," dedi, yüzünde bir yığın lakırdıdan daha çok şey anlatan bir kıpırtıyla. "Sizi tek başınıza bırakmış göründüğümüz için kalpsiz sanmayın bizi. Bu sabah uyandığınızda ne kadar garip hissedeceğinizi düşünmekten uyuyamadım dün gece; ama babam geç saatlere değin uyuyacağınızı söyledi. Başlangıç için size çok fazla şefkat göstermememizin, bunun yerine dikkatinizi başka yere çekip dostlar arasında bulunduğunuzu hissettirmemizin iyi olacağını söyledi."

"Sonuçta öyle de hissettirdiniz," diye yanıtladım. "Ama görüyorsunuz işte, yüz yıl öteye düşmek epeyce sarsıyor insanı; dün gece bunu pek hissetmesem de bu sabah oldukça tuhaf duygulara kapıldım." Ellerini tutar ve yüzüne bakmayı sürdürürken, halimi biraz alaya almaya bile başlamıştım.

"Sabahın köründe tek başınıza şehre ineceğiniz kimsenin aklına gelmedi," diye sürdürdü sözlerini. "Ah, Bay West, nerelere gittiniz?"

Sonra ona, tıpkı burada anlattığım gibi, sabah ilk uyandığım andan bakışlarımı kaldırıp onu önümde gördüğüm ana değin yaşadığım deneyimi anlattım. Beni dinlerken büyük üzüntüye kapıldı ve ellerinden birisini bırakmama karşın, bunun bana ne kadar iyi geldiğini kuşkusuz görerek ötekini de çekmeye çalışmadı. "Bu duygunun nasıl bir şey olduğunu pek düşünemiyorum," dedi. "Berbat bir şey olmalı. Bir de tek başınıza bununla mücadele etmek zorunda kaldığınızı düşününce! Bizi bağışlayabilecek misiniz acaba?"

"Ama geçti artık. Şimdilik onu tümüyle uzaklaştırdınız," dedim.

"Bir daha geri gelmesine izin vermeyeceksiniz, değil mi?" diye sorguladı beni kaygılanarak.

"Kesin bir şey söyleyemem," diye karşılık verdim. "Bunu söylemek için çok erken olabilir, her şeyin bana ne kadar yabancı geldiğini göz önüne alırsak..."

"Ama en azından, bununla bir daha kendi kendinize başa çıkmaya çalışmayacaksınız," diye üsteledi. "Bize geleceğinize ve sizinle duygudaşlık yapmamıza, size yardım etmeye çalışmamıza izin vereceğinize söz verin. Belki fazla bir şey yapamayız, ama bu tür duygulara tek başına katlanmaya çalışmaktan daha iyi olacağı kesin."

"İzniniz olursa sizin yanınıza geleceğim," dedim.

"Ah evet, evet, yalvarırım gelin," dedi hevesle. "Size yardım etmek için elimden ne gelirse yaparım."

"Tek yapmanız gereken halime üzülmek, şimdiki gibi," diye karşılık verdim.

"O zaman anlaştık," dedi nemli gözleriyle gülümseyerek. "Bir dahaki sefere bana gelip anlatacaksınız, yabancıların arasında Boston'ı boydan boya koşmayacaksınız."

Şu birkaç dakika içinde benim derdim ve onun halden anlayan gözyaşları bizi öylesine bir araya getirmişti ki birbirimize yabancı olmadığımıza ilişkin bu varsayım hiç de tuhaf gözükmüyordu.

Sözlerini sürdürürken coşkuya dönüşen çekici bir cilveyle, "Söz veriyorum, yanıma geldiğinizde," diye ekledi, "istediğiniz kadar üzgün görüneceğim, ama aslında sizin için gerçekten üzüldüğümü ya da sizin de kendiniz için uzun süre üzüleceğinizi sandığımı bir an bile aklınızdan geçirmemelisiniz. Sizin zamanınızdakiyle kıyaslandığında dünyanın şimdi cennet olduğunu bildiğim kadar iyi biliyorum ki kısa bir süre sonra tek duygunuz, o çağdaki yaşamınız böyle tuhaf bir biçimde kesilip şimdikinde yeni bir yaşam olarak geri verildiği için Tanrı'ya şükran duymak olacak."

IX. Bölüm

Dr. Leete ve eşi o anda gelip de bütün sabah kenti tek başıma boydan boya kat ettiğimi öğrenince açıkçası pek telaşlanmadılar, ama bu deneyimin ardından pek de heyecanlı görünmediğimi anlayınca azıcık şaşırdıkları her hallerinden belliydi.

"Gezintiniz oldukça ilginç geçmiş olsa gerek," dedi Bayan Leete, sofraya oturduğumuz sırada. "Yığınla yeni şey görmüşsünüzdür."

"Yeni olmayan pek az şey gördüm," diye karşılık verdim. "Ama sanırım beni en çok şaşırtanı Washington Caddesi'nde dükkân ya da State Caddesi'nde banka görmemek oldu. Tüccarlarla bankacılara ne yaptınız? Belki de hepsini asmışsınızdır, tıpkı benim zamanımda anarşistlerin istediği gibi?"

"O kadar da kötü değil," diye yanıtladı Dr. Leete. "Onlarla yalnızca yollarımızı ayırdık. Modern dünyada onların işlevlerine artık ihtiyaç duyulmuyor."

"Bir şey satın almak istediğinizde kim satıyor peki?" diye sordum.

"Bugünlerde ne satmak ne de almak var; malların dağıtımı başka türlü gerçekleştiriliyor. Bankacılara gelince, hiç paramız olmadığından o beyefendilere de hiç işimiz düşmüyor."

Edith'e dönerek, "Bayan Leete," dedim, "korkarım ki babanız benimle dalga geçiyor. Saflığım alışılmadık ölçüde baştan çıkarıcı olduğu için onu suçlamıyorum da. Ama gerçekten, toplumsal düzendeki olası değişiklikler konusundaki bönlüğümün de bir sınırı var."

"Babamın şaka yapmak gibi bir düşüncesi olmadığından eminim," diye karşılık verdi Edith güven verici bir gülümsemeyle.

Sohbetimiz o noktada, eğer doğru anımsıyorsam Bayan Leete'in on dokuzuncu yüzyılda kadın modasını gündeme taşımasıyla başka bir alana kaydı ve kahvaltı sonrasında doktor beni, en sevdiği mekân olduğu anlaşılan çatıya davet edinceye kadar da aynı konuya dönülmedi.

"Bizim para ve ticaret olmaksızın geçinip gittiğimizi söyleyişime şaşırdınız," dedi doktor, "ama bir anlık düşünmeniz, sizin zamanınızda üretim işleri özel ellere bırakıldığı için ticaretin var olduğunu ve paranın gerektiğini, bu yüzden de şimdi bunların gereksiz olduğunu gösterecek size."

"İşlerin nasıl bu noktaya vardığını anlamıyorum," diye karşılık verdim.

"Oldukça basit," dedi Dr. Leete. "Yaşam ve rahatlık için gerekli çeşitli şeylerin, birbirinden farklı ve bağımsız olan sayısız kişiler tarafından üretildiği zamanlarda, istedikleri şeyleri alabilmeleri için bireyler arasında sonu gelmez değiş tokuşlar kaçınılmazdı. Bu değiş tokuşlar ticareti oluşturdu ve ortak birim olarak da para kaçınılmaz oldu. Ama devlet her türden malın tek üreticisi haline gelir gelmez gereksinim duyduklarını alabilmeleri için bireyler arasında değiş tokuşa da gerek kalmadı. Her şey tek kaynaktan sağlanabilir durumdaydı ve hiçbir şey başka bir yerden sağlanamazdı. Ulusal mağazalardan doğrudan dağıtım sistemi ticaretin yerini aldı ve bu yüzden de para gereksiz hale geldi."

"Bu dağıtım nasıl başarılıyor?" diye sordum.

"Mümkün olan en basit planlamayla," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Her yılın başında her bir yurttaşa, kamu hesaplarından devletin yıllık üretimindeki katkısına denk gelen tutarda bir kredi açılıyor ve kendisine her mahallede bulunan kamu mağazalarından canının istediği zaman canının istediğini edinebileceği bir kredi kartı* veriliyor. Bu düzenleme, anlayacağınız gibi, bireylerle tüketiciler arasında zorunlu olan her tür işlemin tümüyle önüne geçiyor. Kredi kartlarımızın neye benzediğini görmek istersiniz belki."

Ben merakla, bana verdiği mukavva parçasını incelerken, "Gördüğünüz gibi," diyerek sözlerini sürdürdü, "bu kart belli tutarda dolar cinsinden düzenlenmiş. Eski sözcüğü muhafaza ediyoruz, ama kendisini değil. Bizim kullandığımız anlamıyla bu kavram, gerçek herhangi bir şeyi karşılamaz, yalnızca ürünlerin değerini birbiriyle kıyaslamakta cebirsel bir simge görevi görür. Bu amaçla, malların tümü tıpkı sizin zamanınızdaki gibi dolar ve sent cinsinden fiyatlandırılıyor. Bu kartla temin ettiğim şeyin değeri, ısmarladığım şeyin fiyatını bu karelerden birisini işaretleyen memur tarafından listeye işleniyor."

"Komşunuzdan bir şey satın almak isteseydiniz, bunun bedeli olarak kredinizin bir kısmını ona devredebilir miydiniz?" diye sordum.

"Öncelikle," diye karşılık verdi Dr. Leete, "komşularımızın bize satacakları hiçbir şeyleri yok, ama zaten kredimiz kesinlikle kişisel olup devredilemez. Devletin, sözünü ettiğiniz türden herhangi bir devir işlemini tanımasından da önce, mutlak denkliğini sağlayabilmesi için işlemin tüm koşullarını araştırması gerekirdi. Paraya sahip olmanın yasal hiçbir yönü bulunmayacağından, başka hiçbir nedene dayanmasa

---

* Birleşik Devletler'de kredi kartı, 1920'li yıllarda akaryakıt alım satımı için kullanılmaya başlamıştır. Kredi kartı fikrinin ortaya çıkışı Bellamy'ye atfedilse de onun kastettiği daha ziyade bugün "debit kart" ya da "banka kartı" olarak adlandırdığımız sistemlerdir. (e.n.)

bile, paranın lağvedilmesi için bu yeterli gelirdi. Parayı çalmış ya da onun uğruna cinayet işlemiş birinin elinde para, çalışarak kazananın elindekiyle aynı değere sahipti eskiden. Günümüzde insanlar dostluktan ötürü birbirlerine armağan veriyor ya da iyilikte bulunuyorlar; ama toplumsal düzenimizin desteklenmesi açısından, alıp satma işinin yurttaşlarla toplumsal çıkar arasında geçerli olması gereken karşılıklı yardımseverliği ve karşılık beklememeyi kesinlikle içermediği düşünülmekte. Bizim düşüncemize göre, alıp satmak her yönüyle topluma zararlı bir olgu. Başkalarının kesesinden kendi çıkarını kollama kaygısı taşıyan bir eğitimdir bu ve böyle bir okulda eğitim almış bir toplumun oldukça düşük bir uygarlık düzeyinin üstüne çıkabilmesi olası değildir."

"Peki, herhangi bir yılda kredinizden fazlasını harcamanız gerekse?" diye sordum.

"Tahsisatımız öyle bol ki zaten tümünü harcayamıyoruz bile," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Ama diyelim ki olağandışı harcamalarla tükenmiş olsun, her ne kadar uygulamada fazla teşvik edilmese ve kapatırken yüklü bir kesinti yapılsa da bir sonraki yılın kredisinden sınırlı tutarda bir avans alabiliyoruz. Kuşkusuz kişinin düşüncesizce savurganlık ettiği anlaşılırsa ödeneğini yıllık yerine aylık ya da haftalık alır, yahut gerekirse, parasını kendisinin idare etmesine izin verilmez."

"Ödeneğinizi harcamazsanız, sanırım birikiyordur?"

"Özel bir harcama bekleniyorsa belirli bir noktaya kadar buna da izin var. Ancak aksi önceden belirtilmedikçe, kredisini tümüyle harcamayan yurttaşın buna gerek duymadığı varsayılır ve hesabın kalanı ihtiyaç fazlasına kaydedilir."

"Böyle bir sistem yurttaşlar açısından tasarrufu teşvik etmez," dedim.

"Böyle bir niyet yok zaten," oldu yanıtı. "Devlet zengindir ve insanların kendilerini iyi olan hiçbir şeyden yoksun bırakmalarını istemez. Sizin zamanınızda, insanlar hem olası

bir geçim sıkıntısına karşı hem de çocukları için bir kenara mal ve para koymak zorundaydılar. Bu gereklilik tutumluluğu bir erdeme dönüştürmüştü. Ama şimdi bu övgüye değer bir amaç değil ve faydasını yitirdiği için artık erdem de sayılmıyor. Hiç kimsenin yarına ilişkin kaygısı yok, ne kendisi ne de çocukları için; çünkü devlet beslenmeyi, eğitimi ve her yurttaşın beşikten mezara değin rahat bir yaşam sürmesini güvence altına alıyor."

"Çok kapsamlı bir güvence bu!" dedim. "Birinin emeğinin değerinin, devletin onun için yaptığı harcamayı telafi edip etmediği kesin olarak nasıl bilinebilir? Bütüne bakıldığında, toplum belki tüm üyelerine bakabilir; ama bazıları geçinmelerine yetecek olandan daha az, bazıları da daha fazla kazanıyordur ve bu da bizi yeniden, şu ana değin hakkında hiçbir şey söylemediğiniz ücretler meselesine geri getiriyor. Dün gece konuşmamızın sona erdiği yer tam da burasıydı ve o zaman dediğim gibi şimdi de, sizinki gibi ulusal bir sanayi sisteminin başlıca sıkıntısının burada yattığını söylemeliyim. Bir kez daha soruyorum, karşılaştırmalı ücretleri ya da toplumsal fayda için gerekli birbirinden farklı ve birbiriyle orantısız yığınla mesleğin ödemelerini tatminkâr biçimde nasıl düzenleyebiliyorsunuz? Bizim zamanımızda mallar gibi, her türden emeğin fiyatını da piyasa rayici belirlerdi. İşveren elinden geldiğince az öder, işçi de elinden geldiğince çok alırdı. Etik açıdan güzel bir sistem değildi, kabul ediyorum; ama dünya ileri gidecektiyse günde on bin kez kotarılması gereken bir sorunu çözüme kavuşturmakta bize kaba ve hazır bir formül veriyordu. Bize daha uygulanabilir görünen başka hiçbir yolu yoktu bunu yapmamızın."

"Evet," diye karşılık verdi Dr. Leete, "her bireyin çıkarını bir diğerininkine zıt kılan bir sistem içinde uygulanabilir tek yol buydu ama eğer insanoğlu daha iyi bir plan tasarlamasaydı yazık olurdu; çünkü sizinkisi tam da, şeytanın 'senin gereksinimin benim fırsatımdır' düsturunun insanlar arasın-

daki ilişkilere uygulanışıydı. Dünya üstündeki en tehlikeli, ağır ve itici işlerin en az para ödenen sınıflarca yapıldığı su götürmediğine göre, bir hizmetin ödülü işin zorluğuna, tehlikesine ya da sıkıntısına bağlı olmaktan çok yalnızca o hizmete gereksinim duyanların girdiği darboğazla orantılıydı."

"Bunların hepsi kabul," dedim. "Ama tüm kusurlarına karşın fiyatların piyasa tarafından oluşturulması planı uygulanabilir bir plandı ve bunun yerine hangi tatminkâr ikameyi koyabildiğinizi aklım almıyor. Hükümetin olası tek işveren olduğu yerde, elbette ne emek piyasası ne de piyasa rayici vardır. Her türden ücret, keyfi biçimde hükümet tarafından belirleniyordur. Nasıl yapılırsa yapılsın genel bir hoşnutsuzluk doğuracağı kesin; bundan daha karmaşık ve hassas bir işlev düşünemem."

"Beni bağışlayın," diye karşılık verdi Dr. Leete, "ama sanırım bu güçlüğü abartıyorsunuz. Varsayın ki makul duyarlılığa sahip kişilerden oluşan bir kurul, meslek seçimine izin verirken herkese iş güvencesi sağlayan bizimki gibi bir sistemde her tür işkolu için ücretleri belirlemekle de yükümlü olsun. İlk düzenleme ne denli hoşnutsuzluk yaratırsa yaratsın hataların bir süre sonra kendini düzelteceğini görmüyor musunuz? Gözde işkollarına çok sayıda gönüllü başvururdu ve yanlışlar düzeltilinceye kadar da beğenilmeyen işlere kimse gitmezdi. Ama bu amacın dışında, çünkü her ne kadar bu planın yeterince uygulanabilir olduğunu hayal etsem de bizim sistemimizin bir parçası değil."

"O zaman siz nasıl düzenliyorsunuz ücretleri?" diye, bir kez daha sordum.

Dr. Leete düşüncelere daldığı birkaç dakika boyunca yanıt vermedi. "Eski düzende işlerin nasıl yürüdüğünü," dedi sonunda, "o soruyla ne kastettiğinizi anlayacak kadar biliyorum elbet, ama şimdiki düzen öyle farklı ki bu noktada size en iyi yanıtı nasıl vereceğimi şaşırmış durumdayım. Bana ücretleri nasıl düzenlediğimizi soruyorsunuz; sizin za-

manınızda ücretlerin taşıdığı anlama gelen bir fikrin, modern toplumsal ekonomide var olmadığı karşılığını verebilirim size yalnızca."

"Sanırım ücretleri ödemek için paranın olmadığını kastediyorsunuz," dedim ben. "Ama kamu mağazalarında işçiye verilen kredi bizim ücret dediğimiz şeye denk düşüyor. Farklı alanlardaki işçilere verilen kredinin tutarı ayrı ayrı nasıl belirleniyor? Birey, kendi özel payı üstünde hangi unvanla hak ileri sürüyor? Paylara temel oluşturan ne?"

"Bireyin unvanı," diye yanıtladı Dr. Leete, "onun insanlığıdır. Hak iddiasının temelinde insan olduğu gerçeği yatar."

"İnsan olduğu gerçeği!" diye yineledim kuşkuyla. "Hepsi aynı paya sahip demeye mi çalışıyorsunuz yani?"

"Kesinlikle öyle."

Başka türlü bir düzenlemeden bihaber veya oldukça farklı bir düzenin hüküm sürdüğü önceki devirlerin tarihsel kayıtlarını dikkatlice değerlendirmiş olan bu kitabın okurlarının, Dr. Leete'in bu basit cümlesinin beni içine düşürdüğü sersemletici hayreti anlamaları beklenemez.

"Görüyorsunuz," dedi gülümseyerek, "mesele yalnızca ücretleri ödeyecek paramızın olmayışı değil, aksine dediğim gibi, sizin ücretlerle ilgili fikrinize denk düşecek hiçbir şeyimizin bulunmayışı."

O ana değin, bir on dokuzuncu yüzyıl insanı olarak bu şaşırtıcı düzenleme üstüne aklıma en başta gelen eleştirilerin bir kısmını dillendirmeye yetecek ölçüde kendimi toplamıştım. "Bazıları diğerlerinin iki katı iş yapıyor!" diye çıkıştım. "Zeki işçiler kendilerini, işine kayıtsız olanlarla bir tutan bu plandan hoşnutlar mı?"

"Herkesten aynı ölçüde hizmet beklemek suretiyle," diye karşılık verdi Dr. Leete, "adaletsizlik yakınmasına yol açacak olası hiçbir zemin bırakmayız."

"İki kişinin güçleri aynı değilken bunu nasıl yapabildiğinizi bilmek isterim doğrusu?"

"Hiçbir şey bundan kolay olamaz," oldu Dr. Leete'in yanıtı. "Her birinden aynı çabayı gösterecekleri kadar iş istiyoruz; bunun anlamı, kendisinden gücü dahilindeki en iyi hizmeti talep etmemiz."

"Ve herkesin de yapabildiğinin en iyisini yaptığını varsayarsak," diye yanıtladım, "sonuçta ortaya çıkan ürünün miktarı bir kişiden ötekine iki kat değişir."

"Çok doğru," dedi Dr. Leete; "ama sonuçta ortaya çıkan ürünün işten kaçma sorunuyla hiçbir ilgisi yok. İşten kaçmak ahlaki bir sorun, ürün miktarı ise maddi bir niceliktir. Ahlaki bir sorunu maddi bir ölçütle belirlemeye kalkışmak tuhaf bir mantık gerektirir. Yalnızca gösterilen çabanın miktarı işten kaçma sorunuyla ilgilidir. Elinden gelenin tümünü yapan herkes, aynı şeyi yapmış sayılır. Ne kadar Tanrı vergisi olursa olsun bir kimsenin yeteneği görevinin ölçüsünü belirlemez. Az yetenekli birisinin becerebildiğinden daha fazlasını yapsa da elinden gelenin en iyisini yapmayan büyük yeteneklere sahip bir kişi, diğerine göre daha az takdire layık sayılır ve mesai arkadaşlarına borçlu birisi olarak ölür. Yaradan insanların ödevlerini, onlara verdiği becerilere göre dağıtır; biz yalnızca bunların yerine getirilmesini isteriz."

"Bunun çok güzel bir felsefe olduğuna kuşku yok," dedim; "bununla birlikte, her ikisi de ellerinden gelenin en iyisini yapsa bile diğerinin iki katı iş çıkartan kişinin aynı payı almaya razı gelmesi zor gözüküyor."

"Yani bu size öyle mi görünüyor?" diye sordu Dr. Leete. "Şimdi bunun da beni hayrete düşürdüğünü biliyor musunuz? Günümüz insanları bunu, aynı çabayla bir başkasının iki katı üretebilen kişinin bu yüzden ödüllendirilmesi yerine öyle yapmazsa cezalandırılması gerektiği biçiminde anlıyorlar. On dokuzuncu yüzyılda bir at bir keçiden daha ağır bir yükü taşıdığında sanırım onu ödüllendiriyordunuz. Şimdi ise bizim, çok daha güçlü olması nedeniyle bunu yapmadığı için onu kırbaçlamamız gerekir. Etik standartlarının nasıl

değiştiğine bir örnek bu." Doktor bunu öyle bir göz kırpmasıyla söyledi ki gülmeden edemedim.

"Sanırım," dedim, "insanları yeteneklerinden dolayı ödüllendirmemizin gerçek nedeni şuydu: Kendilerinden ayrı ayrı beklenen hizmeti belirlemek için atları ve keçileri ele aldığımızda, mantık yürütemeyen canlılar olarak hayvanların doğallıkla ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını düşünürdük; oysa insanlarda bu, ancak ürettikleri miktara göre ödüllendirildiklerinde sağlanabiliyordu. Bu da beni, yüz yılda insan doğası güçlü bir biçimde değişmedikçe, sizin neden aynı gereksinimi duymadığınızı sormaya itiyor."

"Duyuyoruz," diye karşılık verdi Dr. Leete. "İnsan doğasında sizin zamanınızdan bu yana o anlamda bir değişim olduğunu sanmam. Ortalama insanın herhangi bir yöndeki en iyi çabasını işbaşına çağırmak üzere, ödüller ya da kazanılacak ayrıcalıklar gibi özel teşvikler hâlâ uygulanıyor."

"Ama ne kadar az ya da çok şey başarırsa başarsın, geliri aynı kalacaksa hangi teşvikle bir insanın en yüksek çabayı göstermesi sağlanabilir?" diye sordum. "Böyle bir sistemde belki üstün kişilik sahipleri kamusal refaha adanmışlıklarıyla harekete geçirilebilir; ama sıradan bir insan, çaba göstermesinin gelirini artırmayacağını ya da çabasını esirgemesinin gelirini azaltmayacağını bildiği için, özel bir çaba göstermesinin fayda getirmeyeceği düşüncesiyle kürek çekmeyi bırakma eğilimine girmez mi?"

"Demek insan doğası, size gerçekten isteme korkusuyla lüks düşkünlüğü dışında herhangi bir güdüye duyarsızmış gibi görünüyor; güvenlik ve geçim eşitliğinin onları olası çaba teşviklerinden yoksun bırakması gerektiğini mi düşünüyorsunuz?" diye yanıtladı eşlikçim. "Öyle düşündüklerini sansalar bile çağdaşlarınız gerçekte böyle düşünmüyorlardı. İş, çabaların en yücesine, en mutlak kendini adayışa geldiğinde, tümüyle başka güdülere bağlıydılar. Ulus uğruna ölmek söz konusuyken devletin askerlerinin önüne koyduğu

gerekçeler, daha yüksek ücretler değil, onur ve insanların minnettarlığını kazanma umudu, vatanseverlik ve görev aşkıydı; bu gerekçelerin, insanların içinde iyi ve soylu ne varsa harekete geçirmediği hiçbir çağı olmadı dünyanın. Bir tek bu da değil, sizin zamanınızda çaba göstermek için yaygın dürtü olan para aşkını çözümlerseniz, para peşinde koşmanın temsil ettiği çeşitli dürtüler içinde yokluk korkusu ve lüks tutkusunun bunlardan yalnızca bir tanesi olduğunu; güç, toplumsal konum, yeteneğiyle ve başarısıyla ün elde etme arzusu gibi geri kalan dürtülerin daha baskın olduğunu anlarsınız. Bu yüzden gördüğünüz gibi, yoksulluğu ve yoksulluk korkusunu ortadan kaldırıp lüksü lüks umuduyla birlikte kısıtlamamıza karşın, eski zamanlarda para aşkının altında yatan, yahut çabanın yüceltilmesini sağlayan dürtülerin çoğuna dokunmadık. Artık bizi harekete geçirmeyen alelade dürtülerin yerini, sizin zamanınızdaki ücretli çalışanlarınıza tümüyle yabancı daha yüce dürtüler aldı. Artık sanayinin hiçbir kolu bireyin hizmetinde değil; devlete, vatanseverliğe, insanlık tutkusuna hizmet, sizin zamanınızda askeri harekete geçirdiği gibi şimdi de emekçiyi yönlendiriyor. Sanayi ordusu, yalnızca kusursuz örgütleniş özelliğiyle değil üyelerini canlandıran adanmışlığın şevki nedeniyle de bir ordudur.

Ama siz nasıl ki askerlerinizin cesaretini uyarmak için içlerindeki vatanseverlik dürtülerini yücelme aşkıyla tamamlıyordunuz, biz de öyle yapıyoruz. Sanayi sistemimiz herkesten aynı birim çabayı, yani elinden gelenin en iyisini bekleme ilkesi üzerine kurulu olduğundan, işçilerimizi ellerinden gelenin en iyisini yapmaya teşvik etmek için kullandığımız araçların, düzenimizin elzem bir kısmını oluşturduğunu anlayacaksınız. Bizde, ulusal görevde gösterilen gayret, kamusal şerefin, toplumsal saygınlığın ve resmi gücün biricik ve kesin yoludur. Bir kişinin topluma hizmetinin değeri, toplum içindeki konumunu belirler. İnsanları iş yaşamında gayret göstermeye teşvik etmekteki toplumsal düzenlemelerimi-

zin etkisiyle karşılaştırıldığında, sizin bağımlı olduğunuz, barbarca olduğu kadar zayıf ve belirsiz aygıtınız bize ağır yoksulluk ve sebepsiz lüks açısından ibret teşkil ediyor. En sefil zamanlarınızda bile, herkesin bildiği üzere onura düşkünlük, insanları para aşkının yapabileceğinden çok daha canla başla çabalamaya itiyordu."

"Bu toplumsal düzenlemelerin ne olduğunu," dedim, "öğrenmek için can atıyorum."

"Ayrıntılarının altında yatan kurgu," diye karşılık verdi doktor, "elbette ki oldukça özenli biçimde tasarlanmış, çünkü sanayi ordumuzun bütün örgütlenişinin temelini oluşturuyor; ama birkaç sözcük size bu konu hakkında genel bir fikir verecektir."

Konuşmamız, tam o anda Edith Leete'in oturduğumuz açık hava platformunda belirmesiyle zarifçe bölündü. Sokağa çıkacak biçimde giyinmiş ve babası için göreceği bir iş hakkında onunla konuşmaya gelmişti.

Bizi baş başa bırakmak üzere yanımızdan ayrılacakken, "Bu arada, Edith," diye atıldı babası, "acaba diyorum, mağazaya seninle birlikte gelmek Bay West'in ilgisini çeker miydi? Kendisine dağıtım sistemimizle ilgili bir şeyler anlatıyordum, belki de bunu yerinde görmek hoşuna giderdi."

"Kızım alışverişten bıkıp usanmaz ve size mağazalar hakkında benden daha fazlasını anlatabilir," diye ekledi bana dönerek.

Doğal olarak benim için son derece kabul edilebilir bir öneriydi ve Edith nezaket gösterip kendisine eşlik etmemden hoşnut olacağını söyleyince evden birlikte çıktık.

X. Bölüm

"Eğer size alışveriş biçimimizi anlatacaksam," dedi eşlikçim sokak boyunca ilerlediğimiz sırada, "siz de bana sizinkini anlatmalısınız. Bu konuyla ilgili okuduklarımı hiç anlayamadım şimdiye değin. Örneğin her biri farklı farklı mallara sahip sayısız mağazanız varken bir hanım bütün dükkânları gezmedikçe alacağı şeye nasıl karar verebiliyordu? Çünkü neticede hepsini dolaşmadıkça neleri seçeceğini bilemezdi."

"Aynen düşündüğünüz gibi oluyordu; bilebilmesinin tek yolu buydu," diye yanıtladım.

Edith'in gülerek yaptığı yorum, "Babam bir de benim için alışverişten bıkıp usanmaz diyor, ama onlar gibi yapsaydım çok geçmeden feci yorgun düşerdim," oldu.

"Dükkân dükkân dolaşarak zaman yitirmek aslında meşgul kişilerin epey yakındığı bir durumdu," dedim, "ama atıl sınıfın hanımları açısından, her ne kadar kendileri de yakınsalar da sanırım bu sistem gerçekten Tanrı tarafından yollanmış bir zaman öldürme yoluydu."

"Ama diyelim ki bir kentte binlerce mağaza var ve belki yüzlercesi aynı türden; en başıboş kişi bile bunların hepsini dolaşmak için nasıl zaman bulabiliyordu?"

"Elbette gerçekten hepsini dolaşamıyorlardı," diye karşılık verdim. "Çok alışveriş yapanlar, zamanla istediklerini nerede bulabileceklerini öğreniyorlardı. Bu sınıf, mağazaların

özelliklerini bir bilim haline getirmişti ve daima en çoğunu ve en iyisini en ucuza alarak kârlı çıkıyorlardı. Ancak bu bilgiyi elde etmek uzun deneyimler gerektirirdi. Bu deneyimi edinemeyecek denli meşgul olan ya da çok az alışveriş yapanlar ise, işi şansa bırakıyor ve genellikle de şansları yaver gitmeyip en azını ve en kötüsünü en pahalıya satın alıyorlardı. Alışveriş deneyimi olmayan birisinin parasının karşılığını aldığına binde bir denk gelirdiniz."

"Ama insanın ağzını açık bırakacak kadar uygunsuz böyle bir düzenlemenin yanlışlığını açıkça görüp de bunu niye savunuyordunuz ki?" diye sordu Edith bana.

"Bütün toplumsal düzenlerimiz bunun gibiydi," diye yanıtladım. "Bunların yanlışlığını biz de sizin kadar görebiliyorduk, ama bir çaresini bilmiyorduk."

Sabah yürüyüşüm sırasında görmüş olduğum şahane kamu binalarından birinin büyük girişine vardığımızda, "İşte semtimizin mağazasına geldik," dedi Edith. Binanın dış görünümünde, bir on dokuzuncu yüzyıl temsilcisine içeride bir dükkân bulunduğu izlenimini verecek hiçbir şey yoktu. Büyük vitrinlerde sergilenen mallar ya da reklam yapan ve müşteri çeken aygıtlar görünmüyordu. Binanın önünde orada sürdürülen işin türünü belirten bir işaret ya da levha da bulunmuyordu; bunun yerine, girişin üstünde binadan ayrı duran, ortasındaki figürün boynuz biçimli kabıyla Bolluk Tanrıçası'nı gösterdiği gerçek boyutlarda bir grup görkemli heykel vardı. İçeriye girip çıkan kalabalığa bakıldığında, alışveriş yapanların cinsiyetlerinin oranı on dokuzuncu yüzyıldakinin aynısı denebilirdi. İçeriye girerken Edith kentin her semtinde bu büyük dağıtım kuruluşlarından birinin bulunduğunu, dolayısıyla da her evin bunlardan birine uzaklığının en fazla beş on dakikalık yürüme mesafesi olduğunu söyledi. İçinde bulunduğum ilk yirminci yüzyıl kamu binasıydı bu ve görüntü pek tabii ki beni derinden etkiledi. Yalnızca dört bir yandaki pencerelerden değil, otuz

metre yukarıdaki kubbeden de gelen ışıkla aydınlanan uçsuz bucaksız bir salondu. Kubbenin altında, salonun ortasında serpintileriyle havayı enfes bir tazelikle serinleten muhteşem bir fıskiye vardı. Duvarlar ve tavan uçuk renklerde, içeriyi dolduran ışığı soğurmadan yumuşatacak biçimde hesaplanmış fresklerle bezenmişti. Fıskiyenin çevresinde pek çok kişinin oturup sohbet ettikleri iskemle ve koltukların dizildiği bir alan vardı. Salonun her tarafında duvarlara asılmış panolar, aşağıdaki tezgâhların hangi tür mallara ayrıldığını belirtiyordu. Edith adımlarını şaşırtıcı çeşitlilikte müslinlerin sergilendiği bir tezgâha yöneltip kumaşları gözden geçirmek için o tarafa ilerledi.

Tezgâhın arkasında kimse olmadığı ve kimse de müşteriyle ilgilenecek gibi görünmediği için, "Tezgâhtar nerede?" diye sordum.

"Şimdilik tezgâhtara gereksinimim yok," dedi Edith. "Seçimimi yapmadım."

"Benim zamanımda, insanlara seçim yapmalarında yardımcı olmak tezgâhtarların asli göreviydi," diye karşılık verdim.

"Ne! İnsanların ne istediğini onlar mı söylüyorlardı?"

"Evet ve sıkça da onları istemedikleri şeyler satın almaya teşvik ederlerdi."

"Peki ama hanımlar bunu terbiyesizce bulmazlar mıydı?" diye sordu Edith, merak içinde. "İnsanların alıp almaması tezgâhtarları niye ilgilendirsin ki?"

"Tek ilgilendikleri buydu," diye yanıt verdim. "İşletme sahipleri onları, ellerindeki mallardan kurtulmak için tutuyorlardı ve bu sonucu gerçekleştirmek için de zor kullanmak dışında ellerinden gelen çabayı göstermeleri bekleniyordu."

"Evet ya! Unutmuş olmam ne büyük aptallık!" dedi Edith. "Sizin zamanınızda mağaza sahibi ve tezgâhtarları, geçimlerini mal satarak sağlıyorlardı. Kuşkusuz şimdi her şey tümüyle farklı. Mallar devletin. Onları isteyenler için

buradalar ve insanlara hizmet edip siparişlerini almak da tezgâhtarların işi; ama istemeyen birini bir şeyden bir metre ya da bir kilo alsın diye ikna etmek ne tezgâhtarın ne de devletin umurunda." Gülümseyerek ekledi: "İnsana istemediği ya da emin olmadığı bir şeyi aldırmaya çalışan tezgâhtarların var olması ne kadar da tuhaf görünüyordu kim bilir!"

"Ama bir yirminci yüzyıl tezgâhtarı bile, almanız için sizi zorlamasa da mallara ilişkin bilgi vererek kendisini faydalı kılabilirdi," diye düşüncemi belirttim.

"Hayır," dedi Edith, "bu tezgâhtarın işi değil. Hükümet yetkililerinin sorumluluğundaki şu basılı kartlar gereksinim duyabileceğimiz her türlü bilgiyi veriyor bize."

O anda her bir numunenin üstüne, kesinlikle hiçbir soruya yer bırakmayacak biçimde, malların fiyatlarıyla birlikte nasıl ve hangi malzemeden yapıldığıyla ilgili kısa ve öz bilgiler içeren birer kart iliştirilmiş olduğunu gördüm.

"Şu halde tezgâhtarın sattığı mallar üzerine söyleyecek hiç mi lafı yok?" dedim.

"Hem de hiç yok. Hiçbir şey bilmesi ya da bildiğini ileri sürmesi gerekmiyor. Kendisinden beklenen tek şey, nezaket göstermesi ve siparişleri doğru alması."

"Basit bir düzenleme, insanı ne kadar çok yalandan kurtarıyor!" diye haykırdım.

"Sizin zamanınızdaki bütün tezgâhtarların insanları mallarıyla ilgili yanılttıklarını mı söylüyorsunuz?" diye sordu Edith.

"Öyle dersem Tanrı çarpar beni!" diye karşılık verdim. "Bunu yapmayan pek çok tezgâhtar da vardı ve onlar özel bir saygınlığı hak ediyorlardı; çünkü insanın kendisinin ve çoluk çocuğunun rızkı, satabildiği malların miktarına bağlı olduğunda müşteriyi kandırma –ya da kanmasına göz yumma– dürtüsü neredeyse karşı konulmaz bir şeydi. Neyse Bayan Leete, sizi lafa tutarak işinizden alıkoyuyorum ben."

"Hiç de değil. Seçimlerimi yaptım," diyerek bir düğmeye bastı ve anında bir tezgâhtar göründü. Bir kalemle, birini Edith'e verdiği iki kopya çıkaran bir tablet üzerine siparişi not etti, suretini de küçük bir muhafazanın içine koyup bir iletim hattının içine attı.

Tezgâhtar, Edith'in uzattığı kredi kartına siparişinin bedelini delgeçle işaretledikten sonra tezgâhtan uzaklaşan Edith, "Siparişin kopyası alıcıya verilir ki herhangi bir yazım hatası kolayca saptanıp düzeltilebilsin," dedi.

"Seçimlerinizi çok çabuk yaptınız," dedim. "Diğer mağazalardan birinde size daha uygununun bulunmadığını nereden bildiğinizi sorabilir miyim? Ama belki de kendi bölgenizden alışveriş yapmanız gerekiyordur."

"Yok, hayır," diye karşılık verdi. "Elbette genellikle eve en yakın yeri yeğlesek de canımız nereden isterse oradan alırız. Ama öteki mağazalara giderek elime hiçbir şey geçmez. Hepsindeki çeşitler tıpatıp aynı, Birleşik Devletler'ce üretilen ya da ithal edilen tüm çeşitlerin numunelerinden oluşuyor. İnsanın çabuk karar verebilmesinin ve iki mağaza dolaşma gereksinimi duymamasının nedeni bu."

"Yani bu yalnızca numune mağazası mı? Ortalıkta kumaşları kesen ya da topları işaretleyen hiçbir tezgâhtar görmüyorum."

"Bir iki çeşit mal dışında, bütün mağazalarımız numune mağazasıdır. Bu istisnalar dışındaki malların hepsi, üreticiler tarafından doğruca yollandıkları kentin büyük merkez deposundadır. Numunelerden ve dokuma özellikleriyle yapılışının ve kalitesinin yazılı olduğu kartlardan sipariş veririz. Siparişler depoya gönderilir ve mallar oradan dağıtılır."

"Yükleme boşaltma işlemlerinden muazzam bir tasarruf sağlanıyor olmalı," dedim. "Bizim sistemimizde, üretici toptancıya, toptancı perakendeciye ve perakendeci de tüketiciye satar ve malların her defasında yüklenip boşaltılması gerekirdi. Siz malların yüklemesini, büyük kârları ve yardımcı

tezgâhtar ordusuyla birlikte perakendeciyi tek kalemde ortadan kaldırıyorsunuz. Yani, Bayan Leete, bu mağaza yalnızca bir toptancının sipariş bölümünden, bir toptancının tezgâhtar kadrosundan başka bir şey değil. Malların yüklenip boşaltıldığı, müşterinin bunları satın almaya ikna edildiği, alınanların kesilip biçildiği ve paketlendiği bizim sistemimizdeki on tezgâhtar, buradaki tek kişinin yaptığı işi yapamazdı. Tasarrufun boyutu muazzam olmalı."

"Sanırım öyledir," dedi Edith, "ama elbette biz de bundan başka türlüsünü bilmeyiz hiç. Fakat Bay West, babamdan sizi bir gün mutlaka tüm kentteki farklı numune mağazalarından gelen siparişleri alıp paketledikleri ve yerlerine gönderdikleri merkez depoya götürmesini istemekten çekinmeyin. Beni geçenlerde götürdü oraya, harika bir manzaraydı. Sistem kesinlikle kusursuz; örneğin bir tür kafesin içinde sevkiyat memuru var. Mağazalardaki farklı bölümlerden alınan siparişler, iletim hatlarıyla doğruca ona gönderiliyor. Yardımcıları bunları sınıflandırıyor ve her bir çeşit malı bir taşıma kutusuna yerleştiriyor. Sevkiyat memurunun önünde malların genel sınıflandırmalarına karşılık gelen, her biri depodaki ilgili bölüme bağlanmış bir düzine basınçlı verici var. Kutudaki siparişleri ait olduğu tüpün içine koyuyor ve sonra hepsi, diğer numune mağazalarından gelen aynı türdeki siparişlerle birlikte depodaki doğru masaya düşüyor. Siparişler şimşek hızıyla okunuyor, kaydediliyor ve hazırlanmak üzere ilgili yerlere gönderiliyor. Hazırlanma aşaması bence işin en ilginç kısmı. Kumaş topları millerin üstüne yerleştirilip makineler yardımıyla çevriliyor ve kendisi de makine kullanan kesimci yorulup yerini başka birisi alıncaya değin topun birinden diğerine çalışıyor; başka mal siparişlerini hazırlayanlar da aynı yöntemlerle çalışıyorlar. Ardından paketler büyük iletim hatları aracılığıyla kentin çeşitli bölgelerine ulaştırılıp oralardan da evlere teslim ediliyor. Size siparişimin alıp eve götüreceğim süreden daha önce eve ulaşabileceğini

söylersem, bütün bunların ne denli çabuk gerçekleştiğini anlayabilirsiniz."

"Nüfusu az kırsal bölgelerde ne yapıyorsunuz?" diye sordum.

"Düzenek aynı," diye açıkladı Edith; "köylerin numune mağazaları da iletim hatları aracılığıyla, uzaklığı otuz kilometreyi bulabilen merkez depoyla bağlantılı. Gerçi iletim o kadar hızlı ki yolda yitirilen zaman dikkate alınmayacak ölçüde önemsiz. Ama maliyeti kısmak için çoğu kasabada, birkaç köy tek bir hatla depoya bağlanmış durumda ve işte birbirini beklerken orada zaman kaybı ortaya çıkıyor. Bazen sipariş edilen malların teslim alınması iki üç saati buluyor. Geçen yaz kaldığım yerde öyleydi ve bunu oldukça rahatsız edici buldum."*

"Başka pek çok bakımdan da köy mağazaları kent mağazalarının gerisindedir kuşkusuz," diye düşüncemi belirttim.

"Hayır," diye yanıtladı Edith, "aksine, ötekilerden aşağı kalmıyorlar kesinlikle. En küçük köyün numune dükkânı da tıpkı bunun gibi ulusun sahip olduğu her çeşit malı seçmenize olanak tanır, çünkü kasaba deposu da kent deposuyla aynı kaynaktan mal çekiyor."

Eve doğru yürüdüğümüz sırada evlerin büyüklük ve maliyetinin çeşitliliği üstüne yorumda bulundum. "Nasıl oluyor da," diye sordum, "bu farklılık tüm yurttaşların aynı geliri elde ettiği olgusuyla bağdaşıyor?"

"Çünkü" diye açıkladı Edith, "her ne kadar gelir aynı ise de bireyin bunu nasıl harcayacağını kişisel zevki belirler. Kimileri cins atlardan hoşlanır; benim gibi bazıları da güzel giysileri yeğler ve yine başkaları özenli bir sofra ister. Bu evler için devletin aldığı kira, büyüklüğe, güzelliğe ve yerine

---

* Yukarıdakileri temize çektiğim sırada, bazı kırsal bölgelerin dağıtım hizmetlerindeki kusurların giderileceği ve yakında her köyün kendi iletim hattına kavuşacağı bilgisini aldım.

göre değişiyor ki böylece herkes kendine uygun bir şeyler bulabiliyor. Büyük evlerde genellikle kiraya katkıda bulunabilecek birkaç kişiyi barındıran kalabalık aileler otururken bizimki gibi küçük aileler de küçük evleri daha rahat ve ekonomik buluyor. Bu tümüyle bir zevk ve uygunluk meselesi. Eski zamanlarda insanların sırf gösteriş uğruna aslında maddi güçlerinin yetmediği yerlerde oturmaya çabaladıklarını ve başkaları onları olduklarından daha zengin sansınlar diye bir sürü başka şeyler yaptıklarını okumuştum. Gerçekten de öyle miydi Bay West?"

"Kabul etmek zorundayım ki öyleydi," diye karşılık verdim.

"Yani gördüğünüz gibi günümüzde işler öyle değil; çünkü herkesin geliri biliniyor ve para bir şey uğruna harcanıyorsa başka bir şeyden fedakârlık edilmesi gerektiği de biliniyor."

XI. Bölüm

Eve vardığımızda, Dr. Leete henüz dışarıdan dönmemişti ve Bayan Leete de görünürlerde yoktu. "Müzik sever misiniz, Bay West?" diye sordu Edith.

Müziğin benim düşünceme göre, yaşamın yarısı demek olduğunu söyledim ona.

"Sorduğum için özür dilemem gerek," dedi. "Günümüzde bu, birbirimize sorduğumuz bir soru değil; ama sizin zamanınızda kültürlü sınıfın içinde bile müzikle ilgilenmeyen kişilerin bulunduğunu okumuştum."

"Mazeret niyetine," dedim, "bizim gerçekten saçma sapan müzik türlerimizin bulunduğunu da anımsamalısınız."

"Evet," dedi, "bunu biliyorum; korkarım ki pek hoşlanacağımı da sanmıyorum. Şimdi bizimkilerden bir şeyler dinlemek ister misiniz, Bay West?"

"Hiçbir şey sizi dinlemek kadar zevk vermez bana," dedim.

"Beni mi!" diye ünledi, gülerek. "Size bir şey çalacağımı ya da şarkı söyleyeceğimi mi sandınız?"

"Öyle umdum evet," diye karşılık verdim.

Birazcık bozulduğumu görerek neşesini bastırdı ve açıkladı. "Günümüzde ses eğitiminin sonucu olarak hepimiz şarkı söylüyoruz elbette ve kimisi de kişisel zevki için müzik aleti çalmayı öğreniyor; ama profesyonel müzik bizim

icramızın çok ötesinde, yüce ve kusursuz ve dinlemek istediğimizde de o kadar kolay ulaşıyoruz ki kendi yaptığımıza müzik demek aklımızın ucundan geçmiyor bile. Bütün gerçek şarkıcı ve müzisyenler müzik sektörünün hizmetinde ve geri kalanlarımız da genellikle bundan çok hoşnutuz. Ama gerçekten de müzik dinlemek ister miydiniz?"

Onu bir kez daha istediğime temin ettim.

"O zaman müzik odasına gelin," dedi ve peşine düşerek duvarları ahşap kaplama, döşemesi parke, perdesiz bir odaya girdim. Yeni tür müzik aletleri görmeye hazırlamıştım kendimi, ama oda herhangi bir hayal gücüne bunu çağrıştıramayacak ölçüde boştu. Belli ki benim şaşkın görünüşüm Edith'e yoğun bir zevk veriyordu.

Elime bir kart tutuşturarak, "Lütfen bugünün müziklerine bakınız ve bana tercihinizi söyleyiniz. Unutmayın, şu anda saat öğleden sonra beş."

Kart "12 Eylül 2000" tarihini taşıyor ve görüp göreceğim en uzun müzik programını içeriyordu. Uzun olduğu kadar çeşitliydi de; tuhaf sözlü ve sözsüz solo parçalar, düetler, dörtlüler ve çeşitli orkestra yapıtlarıyla doluydu. Edith pembe parmak ucuyla, karşılarında "Ö.S. 5" ibaresiyle parantez içine alınmış birkaç seçimin bulunduğu belirli bir bölümüne işaret edinceye değin bu fevkalade liste karşısındaki şaşkınlığım sürdü; ardından bu müthiş listenin, saatlere denk gelecek biçimde yirmi dört bölüme ayrılmış günlük bir liste olduğunu gördüm. "Ö.S. 5" bölümünde birkaç müzik parçası vardı ve seçimim olarak bir org parçasını gösterdim.

"Org sevmenize çok memnun oldum," dedi. "Genellikle ruh halime uygun başka bir müzik varsa bile pek azdır."

Rahat edeceğim biçimde oturttu beni ve odayı boydan boya geçerek, görebildiğim kadarıyla bir iki düğmeye dokundu ve oda anında muhteşem bir org ilahisiyle doldu; dolup taştı demiyorum, çünkü ezginin ses düzeyi mükemmel biçimde odanın büyüklüğüne göre ayarlanmıştı. Soluk

almaya bile çekinerek dinledim. Bu derece kusursuz icra edilen bir müzik duymayı beklememiştim hiç.

Son büyük ses dalgası da kırılıp sessizliğin içinde yittiğinde, "Muhteşem!" diye haykırdım. "Orgun başında oturan Bach olsa gerekti; peki ama org nerede?"

"Bir saniye bekleyin, lütfen," dedi Edith. "Başka soru sormadan önce şu valsi de dinlemenizi istiyorum. Kusursuz denebilecek ölçüde büyüleyici olduğunu düşünüyorum." O konuşurken kemanların sesi bir yaz gecesinin büyüsüyle odayı doldurdu. Bu da sona erdiğinde, şöyle dedi: "Görünüşe göre müzikle ilgili gizemli bir şey var sanıyorsunuz, ama yok. Cinler periler değil; iyi, namuslu ve aşkınlık düzeyinde akıllı insan elleri tarafından çalınıyordu. Her işte olduğu gibi işbirliği yaparak emek tasarrufuna gitme fikrimizi, müzik hizmetimize de taşıdık. Kentte, akustik açıdan kusursuz biçimde pek çok farklı müzik türüne uyarlanmış bir dizi müzik odası var. Bu salonlar telefon aracılığıyla, içinde yaşayanların ufak bir ücret ödemeyi dert etmediği tüm evlere bağlıdır ki bu parayı sorun eden kimsenin olmadığından da emin olabilirsiniz. Her salona bağlı müzisyen toplulukları o kadar geniştir ki her bireysel yorumcuya ya da yorumcu grubuna kısa bir süre ayrıldığı halde her günün programı yirmi dört saat boyunca sürer. Yakından bakarsanız göreceğiniz gibi bugüne ait o kartta, bu konserlerden oluşan ve şu an eş zamanlı olarak çalınan, her biri ayrı bir türde dört ayrı program var; şimdi devam eden dört parçadan tercih ettiğinizi, yalnızca evinizin hattını o parçanın çalındığı salona bağlayan bir düğmeye basarak dinleyebilirsiniz. Programlar, herhangi bir anda farklı salonlarda eşzamanlı olarak ilerleyen parçalar, genellikle yalnızca sözsüz ve sözlü ya da farklı türden çalgılar arasından değil, ağırdan canlıya farklı çalınış biçimleri arasından da seçim yapabileceğiniz biçimde ayarlanır; dolayısıyla tüm zevklere ve ruh hallerine uyar."

"Bana öyle geliyor ki Bayan Leete," dedim, "eğer her-

kesin evinde mükemmel kalitede, sınırsız miktarda, her ruh haline uygun ve istenildiği zaman başlayıp durdurulabilen şekilde müzik dinleyebilmesini sağlayan bir düzenleme yapabilseydik insanoğlunun elde edebileceği mutluluğun sınırına ulaşıldığını ve bu yüzden ilerleme uğruna verilen mücadeleden vazgeçilebileceğini de hesaba katmamız gerekirdi."

"Aranızdaki müzik bağımlılarının müzik dinlemek için o eski moda sisteme nasıl katlandıklarını hayal bile edemiyorum," diye karşılık verdi Edith. "Sanıyorum ki gerçekten dinlemeye değer müzik, kitlelerin ulaşamadığı ve yalnızca en ayrıcalıklıların büyük güçlüklerle, yüksek maliyetle ve kısacık süreyle, başkalarının keyfine bağlı ve tümüyle arzu edilmeyen koşullar altında dinleyebildiği bir şey olsa gerekti. Mesela konserleriniz ve de operalarınız! Size uygun bir iki parçanın hatırına, umursamadığınız bir şeyi dinleyerek saatlerce oturmak zorunda kalmak ne kadar çileden çıkarıcı bir şeydi kim bilir! Bir akşam yemeğinde insan sevmediği yemekleri es geçebilir. Masaya getirilen her şeyi yemesi gerekiyorsa, ne kadar aç olursa olsun, kim yer ki? Eminim ki insanın müzik zevki de damak tadı kadar hassastır. Yalnızca bölük pörçük sanat bilgisine sahip kimselerin evlerinizde çalgı çalıp şarkı söylemelerine bu denli tahammül göstermenize yol açan, gerçekten iyi müziğe ulaşmanızdaki bu güçlüklerdi sanırım."

"Evet," diye karşılık verdim, "çoğumuz için 'ya o tür bir müzik ya da hiç' durumu geçerliydi."

"Ah neyse," diye iç geçirdi Edith, "insan gerçekten düşününce, o günlerde insanların çoğu zaman müziği umursamamaları pek de garip gelmiyor. Ne yalan söyleyeyim, ben de hazzetmezdim bundan."

"Sizi doğru anlamış mıyım," diye sorguladım, "bu müzik programı bütün bir yirmi dört saati kapsıyor mu? Bu karta bakılırsa kesinlikle öyle görünüyor; ama kaç kişi var ki, örneğin gece yarısından sabaha kadar müzik dinlesin?"

"Ah, pek çok kimse," diye yanıtladı Edith. "Bizim insanlarımız her saatte ayaktadır; ama gece yarısıyla sabah arasındaki müzik, kimse için olmasa bile, uykusuzlar, hastalar ve ölmek üzere olanlar için vardır. Bütün yatak odalarımızda, uykusu kaçan her kişinin, ruh haline uygun istediği gibi müzik dinleyebildiği bir telefon bağlantısı bulunur."

"Bana ayırdığınız odada böyle bir düzenleme var mı?"

"Niye olmasın, elbette var; dün gece size bunu söylemeyi düşünemediğim için ne kadar, ne kadar da aptalım! Neyse, babam size yatmadan önce ayarları gösterir ve türlü türlü tekinsiz düşünce yine başınıza üşüşürse, kulağınızda o alıcı varken onlardan parmağınızı şıklatarak kurtulacağınıza eminim."

O akşam Dr. Leete bize mağaza ziyaretimizi sordu ve devamında on dokuzuncu yüzyılla yirminci yüzyılı gelişigüzel karşılaştırırken söz gelip miras meselesine dayandı. "Sanırım," dedim, "mülkün miras bırakılmasına şimdi izin verilmiyordur."

"Aksine," diye karşılık verdi Dr. Leete, "bu konuda hiçbir müdahale yok. Aslına bakarsanız Bay West, bizi tanıdıkça göreceksiniz ki günümüzde kişisel özgürlüğe sizin alıştığınız düzene kıyasla o kadar da çok müdahale edilmiyor. Sonuçta kişileri sizin vaktinde yaptığınız gibi çalışmak, çalmak ya da açlıktan ölmek arasında seçim yapmaya bırakmak yerine, her bireyin yasa yoluyla belirli bir süre için ulusa hizmet etmesini bekliyoruz. Doğanın yasasının –cennetin fermanı–* düzenlenmesinden başka bir şey olmayan ve herkesin üstünde eşit baskıya sahip bu temel yasayı dışarıda tutarsak, bizim düzenimiz mevzuata değil, tümüyle insan doğasının akılcı koşullar altında çalışmasının mantıksal sonucu olan gönüllülük esasına bağlı. Bu miras meselesi de

---

* Yaratılış 3:19'da Tanrı, Cennet'ten sürülen Âdem'e çalışması gerektiğini buyurur: "Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın." (e.n.)

tam bu noktada kendini gösterir. Devletin tek sermayedar ve toprak sahibi olduğu gerçeği, bireyin sahip olabileceklerini yıllık kredisiyle, bununla edinebileceği kişisel eşyalar ve ev eşyalarıyla sınırlandırıyor. Sizin zamanınızdaki yıllık gelire denk düşen kredisi, öldüğü zaman cenaze giderlerine ayrılmış belirli bir tutarla sona eriyor. Geri kalan eşyalarını dilediğine bırakabiliyor."

"Zaman içinde bireylerin ellerinde, yurttaşların koşullarındaki eşitliğe ciddi biçimde zarar verebilecek türden değerli eşyalarla menkullerin birikmesine ne engel var?" diye sordum.

"Bu mesele kendi kendine kolayca halloluyor," oldu verdiği karşılık. "Toplumun şu anki örgütlenişinde, kişisel eşyalar, gerçek konforu artıran eşyaları aşacak biçimde biriktirildiğinde tümüyle bir yüke dönüşüyor. Sizin zamanınızda birinin altın ve gümüş tabaklarla, nadir porselenlerle, pahalı mobilyalarla ve bu tür şeylerle tıklım tıkış dolu bir evi varsa o kişi zengin kabul edilirdi; çünkü bu tür şeyler parayı temsil eder ve herhangi bir anda paraya çevrilebilirdi. Günümüzde ise aynı anda ölmek üzere olan yüz akrabasından kalacak miras yüzünden başına benzeri bir durum gelen kişinin oldukça şanssız olduğu düşünülür. Satılabilir nitelik taşımayan eşyaların, o kişi için gerçek kullanım amaçları ya da güzelliklerinin verdiği zevk dışında bir değeri yoktur. Öte yandan geliri aynı kalırken, bu malları koymak için yeni evler kiralamak ve dahası bunların bakımını yapan kişilerin hizmetlerinin karşılığını ödemek için kredi harcayacaktır. Böyle birinin kendisini yoksullaştıran bu eşyalarını dostlarına dağıtacağından ve o dostların hiçbirisinin de evlerine sığandan ve bakımına zaman ayırabileceklerinden fazlasını kabul etmeyeceğinden kuşkunuz olmasın. Şu halde, gördüğünüz gibi büyük birikimlerin önüne geçmek adına kişisel mülkiyetin yasaklanması devlet açısından yersiz bir önlemdir. Bireyin kendisini aşırı yük altına sokmayacağına güvenilebilir. Bu

anlamda o kadar dikkatliyizdir ki akrabalar, ölmüş dostların eşyalarının üzerinde genellikle özel nesneler dışında hiçbir hak ileri sürmez. Devlet reddedilmiş menkullerin sorumluluğunu üstlenir ve bunları kamusal sermaye içinde bir kez daha değere dönüştürür."

"Evlerinizin bakımı için hizmet satın almaktan söz ettiniz," dedim; "bu da pek çok kez sormanın eşiğine geldiğim bir meseleyi akla getiriyor. Ev hizmetleri sorununu nasıl ortadan kaldırdınız? Herkesin toplumsal anlamda eşit olduğu bir toplulukta kim hizmetçi olmak ister ki? Toplumsal eşitlik sözde bile bulunmazken, bizim hanımlarımız hizmetçi bulmakta zorlanıyorlardı."

"Bu, kesinlikle kimsenin eşitliğinden ödün vermeyeceği biçimde hepimizin toplumsal açıdan eşit oluşumuzdan kaynaklanıyor ve temel ilkesi, herkesin karşılıklı olarak geri kalanlara hizmet etmesi olan bir toplumda hizmet onurlu bir iştir ki gereksinim duyarsak sizin asla hayal edemediğiniz sayıda bir ev hizmetkârları ordusunu kolayca bulabiliriz," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Ama onlara gereksinim duymayız."

"Ev işlerinizi kim yapıyor o zaman?" diye sordum.

"Yapılacak iş yok ki," dedi, soruyu kendisine yönelttiğim Bayan Leete. "Bütün çamaşırlarımız oldukça cüzi fiyatlara kamu çamaşırhanelerinde yıkanır ve yemeğimiz de kamusal mutfaklarda pişer. Giydiğimiz her şeyin dikilmesi ve onarımı da dışarıda, kamu dükkânlarında yapılıyor. Elektrik tabii ki, ateş yakmayı ve aydınlatmayı gerektiren her şeyin yerini dolduruyor. Gereksindiğimizden daha geniş evleri seçmeyiz ve bunları da evi düzenli tutmak için en az sıkıntıya gireceğimiz biçimde döşeriz. Evde hizmetçi gerektiren hiçbir iş yoktur."

"Gerçek şu ki," dedi Dr. Leete, "sizin yoksul sınıflar içinde her türden sıkıntılı ve pis işinizi gördürecek sayısız kölenizin bulunması, onlara gereksinim duymaktan kaçınmanızı sağlayacak bir düzene kayıtsız kalmanıza yol açıyordu. Ama

şimdi yapmamız gereken tek şey, toplum için yapılacak her türlü işi sırayla yapmak; ülkedeki her yurttaş, yükü azaltacak düzenekler konusunda aynı toplumsal ve kişisel ilgiye sahip. Bu gerçek, her işkolunda emek tasarrufu sağlayan buluşlar için öyle müthiş bir dürtü sağlıyor ki en az zahmetle en fazla rahatın sağlanmasını harmanlayan ilk sonuçlardan biri de ev işlerinde gerçekleşti."

"Evde acil durumlar ortaya çıktığında," diye devam etti Dr. Leete, "örneğin ayrıntılı temizlik, tadilat ya da aileden birinin hastalanması gibi durumlarda, sanayi gücünden her zaman yardım alabiliyoruz."

"Peki ama paranız olmadığına göre bu yardımcıların ücretini nasıl karşılıyorsunuz?"

"Tabii ki onlara biz değil devlet ödeme yapıyor. Hizmetleri, uygun büroya başvurularak elde edilebiliyor ve ücretleri de başvuranın kredi kartına zımbalanıyor."

"Dünya şimdi kadın cinsi için gerçek bir cennet olmalı!" diye haykırdım. "Benim zamanımda, servet ve sınırsız sayıda hizmetkâr bile onları ev işlerinden kurtarmazken hali vakti yerinde olmayan, daha yoksul sınıfların kadınları kendilerini varlıklılara feda edip ölüyorlardı."

"Evet," dedi Bayan Leete, "bu konuda bir şeyler okumuştum; okuduklarım sizin zamanınızda beş parasız erkeklerin de annelerinden ve karılarından daha şanslı olduklarına ikna etmeye yetmişti beni."

"Devletin geniş omuzları," dedi Dr. Leete, "sizin zamanınızın kadınlarının belini büken yükü tüy gibi kaldırıyor şimdi. Onların sefaleti, diğer tüm sefilliklerinizle birlikte, toplumsal düzeninizin temelini oluşturan bireyciliğe dayalı işbirliği yetersizliğinizden, hemcinslerinizle mücadele etmek yerine onları birleştirerek on kat kârlı çıkacağınızı kavrayamayışınızdan ileri geliyordu. İşin garibi daha rahat yaşamakla kalmaz, birbirinizin hizmetkârı olmayı, birbirinizin

mülküne göz kulak olmayı kabullenerek hep birlikte yaşayıp gidebilirdiniz."

"Dur baba, dur; bu kadar ateşli konuşursan, Bay West senin kendisini payladığını sanacak," diye gülerek araya girdi Edith.

"Doktor gerektiğinde," diye sordum, "doğruca uygun büroya başvurup onların gönderdiği herhangi birini kabul mü ediyorsunuz?"

"Doktorlar söz konusu olunca o kural pek işlemez," diye yanıtladı Dr. Leete. "Bir doktorun hastayı iyileştirebilmesi büyük ölçüde onun yapısal eğilimleriyle durumunu bilmesine bağlıdır. Bu yüzden hastanın, belli bir doktoru çağırabilmesi gerekir ve tıpkı sizin zamanınızdaki gibi o da öyle yapar. Tek fark şu ki doktor ücretini kendisi için almak yerine, tıbbi bakım için belirlenmiş bir tarife üzerinden tutarı hastanın kredi kartını zımbalamak suretiyle devlet adına tahsil eder."

"Düşünüyorum da ücret hep aynıysa ve bir doktor da hastaları geri çeviremiyorsa ki sanırım çeviremiyordur, iyi doktorlar sürekli çağrılırken görece zayıf doktorlar da boş kalıyorlardır."

"Her şeyden önce, emekli bir doktorun her yanından kibir akan görüşlerini saymazsanız," diye karşılık verdi Dr. Leete gülümseyerek, "bizde zayıf doktor yoktur. Canı isteyen, az buçuk tıp terimi öğrenip sizin zamanınızda olduğu gibi yurttaşların bedenleri üzerinde pratik yapamıyor artık. Okullardaki zorlu sınavlardan geçen ve mesleki bilgisini kanıtlayan öğrenciler dışında kimsenin doktorluk yapmasına izin verilmez. Ayrıca, günümüzde doktorların mesleklerini başka doktorların hesabına gerçekleştirmeye kalkışmadıklarını da göreceksiniz. Kendilerini bunu yapmaya yöneltecek hiçbir nedenleri yok. Ayrıca doktor tıp bürosuna işleriyle ilgili düzenli rapor hazırlamak zorundadır ve makul ölçüde işi yoksa kendisine iş bulunur."

XII. Bölüm

Yirminci yüzyıl kurumlarına ana hatlarıyla dahi bir aşinalık elde edebilmek için sormam gereken soruların sonu yok gibiydi ve Dr. Leete'in iyi yürekliliği de aynı biçimde sonsuz görünüyordu; hanımlar yanımızdan ayrıldıktan sonra da birkaç saat oturduk. Konuşmamızın o sabah yarım kalan noktasını ev sahibime anımsatarak, sanayi ordusunun işçi açısından geçimiyle ilgili hiçbir kaygı duymaksızın gayret göstermesine yeterli gelen uyaranları nasıl sağladığını öğrenme konusundaki merakımı dile getirdim.

"Öncelikle," diye karşılık verdi doktor, "ordu için benimsediğimiz örgütlenmede gözettiğimiz amaçlardan başlıcasının, gayrete getirici özendirmeler olduğunu anlamalısınız. Aynı derecede önemli bir diğeri ise, işgücünün başına liderleri, yani yetenekleri kanıtlanmış, kendi kariyerlerinin vaat ettiği şekilde peşlerinden gelenleri performanslarının en üst düzeyinde tutup hiçbir gecikmeye göz yummayacak onurlu devlet memurlarını geçirmeyi sağlamaktır. Bu iki amacı gözeten bir bakış açısıyla örgütlenmiştir sanayi ordusu. Önce her işi yapan, tüm acemilerin ilk üç yıl boyunca ait olduğu sınıflandırılmamış vasıfsız işçiler aşaması geliyor. Bu aşama bir okul gibidir ve gençlere görev aşkı, itaat ve bağlılık alışkanlıklarının kazandırıldığı, oldukça sıkı bir okuldur. Bu güç tarafından yapılan işlerin çeşitli nite-

liklerde oluşu, işçilerin sonradan mümkün olan sistematik derecelendirilmesini bu aşamada önlese de bireysel kayıtlar tutulur ve savsaklamaya uygulanan cezalarla aynı biçimde, mükemmellik de ayrıcalıkla ödüllendirilir. Ancak ciddi bir kusur olmadıkça, gençlik umursamazlığının ve gevşekliğinin gencecik insanların gelecekteki kariyerlerini engellemesine izin vermeyiz ve ciddi biçimde gözden düşmeksizin sınıflandırılmamış aşamayı geçen herkes, en çok sevdiği işte yaşam boyu çalışma konusunda eşit şansa sahiptir. İşlerini seçtikten sonra çırak olarak çalışmaya başlarlar. Çıraklığın süresi doğal olarak farklı mesleklerde değişiklik gösterir. Sürenin sonunda çırak tam işçi haline gelir ve sendikasının ya da meslek birliğinin üyeliğine kabul edilir. Çırakların yetenek ve gayretlerinin bireysel kayıtlarının sıkı bir biçimde tutulması ve mükemmelliğin uygun ayrıcalıklarla öne çıkarılmasıyla yetinilmeyip kişinin çıraklığı süresince tutulan kayıtların ortalamasına göre tam zamanlı işçilerin arasında verilen mevki de değişiklik gösterir.

Mekanik ve tarım gibi birbirinden farklı işkollarının iç örgütlenmeleri, kendilerine özgü koşullarına göre farklılık gösterirken işçilerin becerilerine göre birinci, ikinci ve üçüncü aşama biçiminde genel bir ayrıma gidilir ve bu aşamalar da pek çok durumda kendi içinde birinci ve ikinci sınıf diye ayrılır. Çıraklıkta sergilediği duruma göre genç, birinci, ikinci ya da üçüncü aşama işçisi olarak yerine atanır. Elbette yalnızca olağanüstü beceriye sahip kişiler çıraklıktan doğruca birinci aşama işçilerin arasına katılırlar. Çoğu, deneyim kazandıkça dönemsel yeniden derecelendirmelerde yükselmek üzere, daha alt aşamalara düşer. Bu yeniden derecelendirmeler her işkolunda, o işkolunun çıraklık süresine uygun aralıklarla yapılır; böylece beceri sahibi birinin yükselmek için hiçbir zaman uzun süre beklemesi gerekmediği gibi hiç kimse de geçmiş başarılarına güvenerek bir alt aşamaya düşürülmeksizin yan gelip yatamaz. Yüksek derecelendiril-

menin kayda değer avantajlarından biri de kendi işkolunda kendi uzmanlığı olarak izleyeceği çeşitli kollar ya da süreçler arasında işçiye tanıdığı seçim yapabilme ayrıcalığıdır. Elbette ki bu süreçlerin hiçbirinin orantısız biçimde zahmetli olması planlanmaz, ama çoğu kez aralarında epey fark olur ve seçim ayrıcalığı görece yüksek bir ödüldür. Sonuçta en zayıf işçilerin tercihleri bile kendi alanlarına atanmalarında mümkün olabildiğince dikkate alınır; çünkü yalnızca mutluluklarını değil işe yararlıkları da bu şekilde artırılmış olur. Ancak alt derecedeki kişinin dileği, görevin aciliyeti izin verdiği ölçüde yerine getirilir ve yalnızca daha üst derecedeki kişiler hesaba katıldıktan sonra dikkate alınır; sıklıkla da ikinci ya da üçüncü tercihine, hatta yardım gerektiği durumlarda keyfi bir atanmaya razı gelmek zorundadır. Bu seçme ayrıcalığı, her yeniden derecelendirmede göz önüne alınır ve birisi derecesini yitirdiğinde, sevdiği türdeki işi kendisine daha az hitap eden bir başkasıyla değiştirmek zorunda kalma riskine de katlanır. Herkese işkolundaki yerini veren yeniden derecelendirmenin sonuçları, resmi gazetede yayınlanarak duyurulur ve sonuncu yeniden derecelendirmeden sonra terfi almış olanlara devletçe teşekkür edilip kamuoyu önünde yeni rütbelerinin rozetiyle yetkilendirilirler."

"Bu rozet nasıl bir şey?" diye sordum.

"Her işkolunun kendi simgesi var," diye karşılık verdi Dr. Leete, "ve nereye bakacağınızı bilmezseniz göremeyeceğiniz kadar ufak olan bu metal rozet, kamusal alanda özgün bir üniformanın gerektiği durumlar dışında, ordu mensuplarının taktığı tek nişandır. Bu rozet sanayinin tüm aşamalarında aynı biçimi taşır; ancak üçüncü aşamanınki demir, ikinci aşamanınki gümüş iken birincininki altın yaldızlıdır.

Devletin üst düzey yerlerinin yalnızca en üst sınıftan insanlara açık tutulması ve rütbenin de ordu içinde, sanata, edebiyata ve uzmanlık alanlarına gönül vermeyen geniş bir çoğunluğun sosyal anlamda farklarını ortaya koyan

tek yöntem olarak görülmesi gerçeği başlı başına gayret dürtüsü sağlar. Rütbeden ayrı olarak; küçük ama belki de aynı oranda etkili çeşitli teşvikler, üstün sınıfa dahil kişilerin hoşuna gidecek özel ayrıcalıklar ve disiplin anlamında birtakım muafiyetler şeklinde sağlanmaktadır. Bunların, daha az başarılı olanların gözünde olabildiğince kıskançlık yaratmayacak türden görünmeleri arzu edilirken, herkesin kafasında kendisininkinden bir sonraki aşamayı elde etmeye yönelik o büyük arzunun sürekliliğini sağlama etkisini de gösterirler.

Şurası aşikâr ki yalnızca iyilerin değil, işe kayıtsız kalan, verimsiz işçilerin de yükselme hırsı taşımaları çok önemlidir. Sonuçta, onların sayılarının daha fazla olması nedeniyle rütbe sisteminin, diğerlerini teşvik ederken söz konusu işçilerin cesaretini kıracak biçimde işletilmemesi gerekir. İşte bu amaçla aşamalar sınıflara bölünmüştür. Tıpkı sınıflar gibi, aşamalar da her yeniden değerlendirme sırasında sayıca eşit tutulur; subaylarla vasıfsızlık ve çıraklık aşamaları dışında, en alt sınıftaki sanayi ordusunun dokuzda birini aşmaz ve bunların çoğunluğu yükselmeyi bekleyen yeni çıraklardır. Tüm hizmet süresi boyunca en alt sınıfta kalanlar sanayi ordusunun çok küçük bir kısmını oluşturur ve konumlarını iyileştirme yetenekleri kadar bu konudaki duyarlılıkları da eksiktir.

Bir işçinin, hiç olmazsa bir parça onur duymak için daha üst bir aşamaya terfi etmesine bile gerek yoktur. Terfi, işçi açısından genel bir mükemmeliyet sicili gerektirirken terfi etmeye yetmeyecek ölçüdeki mükemmeliyet ve çeşitli işkollarındaki özel beceriler ve münferit başarılar için de takdir belgeleriyle çeşitli türden ödüller söz konusudur. Yalnızca aşamalar içinde değil sınıflar içerisinde de her biri bir grubun çabasını mahmuzlamaya yarayan pek çok küçük konum farklılıkları vardır. Böylece, herhangi bir becerinin tümüyle gözden kaçırılmasının önlenmesi amaçlanır.

Kesinlikle kötü iş denebilecek savsaklamalara ya da gayretten yoksun kişilerin aleni ihmallerine gelince, sanayi ordusunun disiplini bu türden hiçbir şeye izin vermeyecek ölçüde sıkıdır. İşini yapabilecek durumdayken ısrarla bunu yapmaktan kaçınan kişi, boyun eğene kadar tek başına katıksız hapis cezasına çarptırılır.

Sanayi ordusunun en alt aşamasındaki subaylar, yani kalfalarla mülazımlar, birinci aşamanın ilk sınıfında iki yıl süre geçirmiş kişiler arasından atanır. Bu aşama oldukça büyük bir havuz oluşturduğundan yalnızca ilk sınıfın ilk grubu hak sahibidir. Böylelikle otuz yaşına varmadan hiç kimse insanları kumanda etme noktasına gelmez. Bir kişi subay olduğunda, derecelendirilmesi artık kendi işindeki etkinliğine değil adamlarınınkine bağlı hale gelir. Ustabaşılar, kalfaların arasından küçük bir aday sınıfıyla sınırlandırılarak aynı takdir yöntemiyle atanır. Daha üst aşamalardaki atamalarda ise şu anda açıklaması çok zaman alacak başka bir ilke devreye girer.

Size tarif ettiğim gibi bir derecelendirme sisteminin sizin zamanınızdaki küçük sanayi işletmelerinin işçilerine uygulanması, sınıf başına bir kişi bile zor düşeceği için elverişsiz olurdu elbette. Sizin çiftlikleriniz ya da mağazalarınız tek tek örgütlenirken, emeğin devlet çatısı altında örgütlenişiyle tüm işlerin büyük kitleler tarafından yürütüldüğünü aklınızdan çıkarmayın. Ayrıca her bir işçinin elinden gelen en iyi işi yapması için yer değiştirme ve kaydırmalar yapabilmemizi de yalnızca ülkenin her yanındaki kuruluşların yeniden düzenlenişiyle sanayinin böyle büyük ölçekte örgütlenişine borçluyuz.

Ve artık Bay West, elinden gelenin en iyisini yapmak için özel teşviklere gerek duyan biri varsa, bunu özelliklerini kabaca çizdiğim biçimiyle bizim sistemimizde bulup bulamayacağı noktasını size bırakıyorum. İsteseler de istemeseler de kendilerini çalışmak zorunluluğuyla yüz yüze bulan kişile-

rin, böyle bir sistemde ellerinden geleni yapmaya yöneleceklerini düşünmüyor musunuz siz de?"

Eğer bir şeye karşı çıkmak gerekecekse, sunulan teşviklerin çok güçlü, genç insanların sokulduğu yarışın ise çok sert göründüğü karşılığını verdim. Aslına bakarsanız, görüşümün hâlâ aynı kaldığını, aralarında kaldıkça meselenin tamamını daha iyi anlayacağımı da saygıyla ekleyecektim.

Ancak Dr. Leete düşüncemi söylememi arzuluyordu ve ben, işçinin geçiminin hiçbir biçimde rütbesine bağlı olmadığını ve bu konudaki kaygılarının asla hayal kırıklığını artırmadığını; çalışma saatlerinin çok kısa, izinlerin düzenli olduğunu ve bütün rekabetin orta yaşa erişilen kırk beşte sona erdiğini söylemesinin benim itirazıma yeterli bir karşılık olacağını söylemeye hazırdım.

"Yanlış izlenimlere kapılmanızı önlemek için," diye ekledi, "değinmem gereken iki ya da üç nokta daha var. Öncelikle anlamanız gerekir ki diğerlerinden daha verimli işçiler için geçerli olan bu terfi sistemi, bizim toplumsal düzenimizin, elinden gelenin en iyisini yapanın ki bu iyinin büyüklüğü ya da küçüklüğü fark etmez, eşit biçimde hak sahibi olduğuna ilişkin temel görüşü kesinlikle ihlal etmez. Güçlülerin lider olarak seçilmesi hiçbir biçimde zayıflara karşı bir tepki değil, kamu refahının çıkarına uygun bir olgu iken, sistemin güçlüyü olduğu kadar zayıfı da yükselmeye teşvik ettiğini size göstermiştim.

Bizim düzenimizde, özendirici olması bakımından birbiriyle yarışmak özgür bırakıldığı için daha yüce gönüllü ya da layık kişileri harekete geçirecek bir dürtü olarak varsaydığımızı sanmamalısınız bunu. Bu tür kişiler dürtülerini dıştan değil içeriden bulur ve kendi görevlerini başkalarınınkiyle değil kendi yetenekleriyle ölçerler. Elde ettikleri sonuç kendi güçleriyle orantılı olduğu sürece, başarıları şans eseri büyük ya da küçük oldu diye övgü ya da suçlama beklemeyi akıldışı görürler. Rekabet ve öykünme bu yapıdaki kişilere felsefi

anlamda saçma görünür ve kendi başarısıyla başkalarının yetersizliği karşısında takınacağı tutum açısından, imrenme yerine kıskançlık, üzüntü yerine sevinç duymayı ahlaki açıdan küçültücü sayar.

Ama yirminci yüzyılın şu son yılında bile herkes bu kadar yüksek seviyede değildir ve onların çaba göstermeleri için gereken teşvik unsurları, nispeten ikincil düzeydeki doğalarına uygun olmalıdır. Şu halde en keskininden rekabet, bunlar açısından sürekli gayreti sağlayacaktır. Bu güdüye gereksinim duyanlar bunu hissedecektir. Bu etkinin ötesine geçenlerse böyle bir gereksinim duymayacaklardır."

"Ruhsal ya da bedensel gücü yetersiz olanların asıl işçilere göre daha hafif ölçütlerle derecelendirilmesi için," diye sözlerini sürdürdü doktor, "ötekilerden bağımsız ayrı bir aşamamızın, üyelerinin güçlerine uygun hafif işlerde görevlendirdiği bir tür malul birimimizin bulunduğuna da değinmeden geçmemeliyim. Tüm zihinsel ve bedensel hastalarımız, tüm sağır ve dilsizlerimiz, topallarımız, körlerimiz ve kötürümlerimiz ve hatta delilerimiz bile bu maluller birimine mensuptur ve bu birimin nişanını taşırlar. En güçlü olanlar aşağı yukarı normal bir insanın işini yaparlar, en dayanıksızlar ise elbette hiçbir şey; ama herhangi bir şey yapabilen kimse, tümüyle vazgeçme yanlısı değildir. Akıllarının başlarında olduğu dönemlerinde delilerimiz bile ellerinden geleni yapmaya can atarlar."

"Maluller birimi, müthiş bir fikir," dedim. "Bir on dokuzuncu yüzyıl barbarı bile bunu takdirle karşılayabilir. Bu, sadakayı gizlemenin oldukça zarif bir yolu ve muhataplarının duyguları da minnettarlık taşıyordur."

"Sadaka!" diye yineledi Dr. Leete. "Sözünü ettiğimiz malul sınıfını sadaka muhatapları gibi gördüğümüzü mü sanıyorsunuz?"

"Yani, doğal olarak," dedim, "sonuçta kendi geçimlerini sağlamaktan aciz olduklarına göre."

Ama bu noktada doktor hemen sözümü kesti.

"Kendi geçimini sağlayabilen de ne demek?" diye sordu. "Uygar bir toplumda kendi geçimini sağlamak gibi şeyler yok. Aile dayanışmasını dahi bilmeyecek kadar barbar bir toplumda, her birey yaşamının yalnızca bir bölümünde bile olsa kendi kendini geçindirebilir; ama insanların birlikte yaşamaya başladıkları ve en ham haliyle bir topluluk oluşturdukları andan itibaren kendi kendinin geçimini sağlamak olanaksız hale gelir. İnsanlar uygarlaştıkça ve de mesleklerle hizmetlerin alt bölümlere ayrılması sürdürüldükçe karşılıklı bağımlılık evrensel bir kurala dönüşür. Yaptığı iş ne denli bağımsız görünürse görünsün, herkes ulus kadar büyük, insanlık kadar büyük bir endüstriyel ortaklığın üyesidir. Karşılıklı bağımlılık gerekliliği, karşılıklı destek ödevini ve güvencesini de kapsamalıdır. Sizin sisteminizin özündeki zalimliği ve akıldışılığı da sizin zamanınızda oluşmadı."

"Tamamen dediğiniz gibi olabilir," diye karşılık verdim, "ama bu, endüstriyel ürüne hiçbir şey katamayanların durumuna değinmiyor."

"Bu sabah size bir kişinin ulusun masasında oturma hakkının, sahip olduğu sağlık ya da güçle belirlenmediğini, elinden geleni yaptığı sürece devam ettiğini söylemiştim; en azından söylediğimi sanıyordum," dedi Dr. Leete.

"Öyle söylediniz," diye yanıtladım, "ama ben bu kuralın yalnızca farklı yetenekteki kişilere uygulandığını düşündüm. Hiçbir şey yapamayanları da mı kapsıyor yani?"

"Onlar da insan değil mi?"

"Topal, kör, hasta ve bunakların işlerinin de en etkin kişiler gibi tıkırında gittiğini ve kazançlarının aynı olduğunu mu anlamam gerekiyor bundan?"

"Kesinlikle," dedi.

"Bu ölçekte bir hayır işi," diye yanıt verdim, "bizim en coşkulu hayırseverlerimizin bile soluğunu keserdi."

"Eğer evde çalışmaktan aciz, hasta bir kardeşiniz olsay-

dı," diye karşılık verdi Dr. Leete, "onu kendinizinkinden daha kötü yiyeceklerle besleyip daha yetersiz koşullarda barındırır ve giydirir miydiniz? Aksine ona öncelik verirdiniz; buna da sadaka demek aklınızın ucundan geçmezdi. Söz konusu sözcük, bu bağlamda tepenizi attırmaz mıydı?"

"Elbette," dedim, "ama örnekler birbirine koşut değil. Kuşkusuz tüm insanların kardeş olduğu gibi bir algı var; ama bu genel anlamdaki kardeşlik, retorik amaçlar dışında, ister duygu bakımından ister getirdiği yükümlülükler bakımından kan kardeşliği ile kıyaslanacak bir durum değil."

"Karşımızda on dokuzuncu yüzyıl konuşuyor!" diye bağırdı Dr. Leete. "Ah Bay West, uyuduğunuz sürenin çok uzun olduğuna hiç şüphe yok. Sizinkiyle karşılaştırıldığında bizim uygarlığımızın gizemleri gibi görünen şeyler için size tek bir anahtar cümle verecek olsam, sizin için güzel laflardan öte anlam taşımayan ama bizim düşünce ve duygumuz açısından kan bağı kadar gerçek ve yaşamsal öneme sahip olan şey, insan soyunun dayanışması ve kardeşliği demem gerekirdi.

Ancak bu düşünceyi bir kenara koyduğumuz zaman bile, çalışamayacak durumda olanlara, çalışabilenlerin üretimiyle yaşama hakkının tanınması sizi niye bu kadar şaşırtıyor, anlamıyorum doğrusu. Sizin zamanınızda bile, bizim sanayi hizmetimize karşılık düşen ve ulusun korunması için gerçekleştirilen askerlik görevi bunu yerine getirebilecek herkes için zorunlu iken, yerine getiremeyenleri yurttaşlık ayrıcalıklarından yoksun bırakacak biçimde işlemiyordu. Evlerinde kalıyor, savaşanlar tarafından korunuyorlardı ve hiç kimse ne bu haklarını sorguluyor ne de bu yüzden onları aşağılıyordu. Dolayısıyla şimdi de bunu yerine getirebilenler için zorunlu olan sanayi hizmeti, çalışamayan kişiyi yaşamını sürdürmesi anlamındaki yurttaşlık haklarından yoksun bırakacak biçimde işlemiyor. İşçi, çalıştığı için yurttaş değil, yurttaş olduğu için çalışıyor. Sizin, güçlünün zayıf adına sa-

vaşma ödevini tanıdığınız gibi, biz de artık savaş olmadığına göre onun için çalışma görevini tanıyoruz.

Hesaba katılmadık bakiye bırakan bir çözüm, çözüm sayılmaz; insan toplumunun sorununa bulduğumuz çözüm de eğer topal, hasta ve körleri hayvanlarla bir tutup onlar gibi karınlarını doyurmak zorunda bıraksaydı bu bir çözüm olmazdı. Bırakalım güçlü ve sağlıklı olanlar, ruhsal ve bedensel rahatlıklarının herkesten çok gözetilmesi, herkes tarafından sevgi duyulması gereken bu zavallılar için yoksunluk çekiversinler. Dolayısıyla, size bu sabah da dediğim gibi, her erkeğin, her kadının ve her çocuğun varoluş anlamındaki sıfatı, tek bir insanlık ailesinin üyeleri olduğu gerçeğinden daha yalın, daha açık ve daha basit bir temele dayanmıyor. Tek geçer akçe Tanrı'nın suretidir ve sahip olduklarımızın en hayırlısı da budur.

Sizin çağınızın uygarlığının, bağımlı sınıflarınıza reva gördüğü ihmal kadar modern fikirlere zıt düşen başka bir özelliğin daha olmadığını düşünüyorum. Hiçbir acımanız, hiçbir kardeşlik duygunuz bulunmasaydı dahi, aciz insanlarınızı yoksunluk içinde bırakarak en temel haklarını gasp ettiğinizi nasıl olup da göremezdiniz?"

"Bu noktada sizi iyi anlayamıyorum," dedim. "Bu insanların bizden acıma beklediklerini kabul ederim, ama hiçbir şey üretmeyen bu kişiler kendilerinde üretimden pay alma hakkını nasıl görebilirler?"

"Nasıl oluyordu da sizin işçiler yığınla vahşinin yapacağından fazlasını üretebiliyorlardı?" oldu Dr. Leete'in yanıtı. "Bu tümüyle insanoğlunun geçmiş bilgi ve başarılarının mirası, sizin elinizin altında hazır bulduğunuz ama toplumun binlerce yılda icat ettiği makineler sayesinde değil miydi? Üretiminize kattığınızın onda dokuzunu temsil eden bu bilgi ve makinelere nasıl sahip oldunuz? Size miras kaldı, değil mi? Peki, bu ötekiler, dışladığınız bu şanssız ve sakat kardeşleriniz de sizinle birlikte bu mirasın ortakları değil miydiler?

Onların payını ne yaptınız? Mirasçılarla birlikte oturmaları gerekirken önlerine ekmek kırıntıları attığınızda onları soymadınız mı ve bu kırıntılara da hayırseverlik diyerek bu soyguna bir de aşağılamayı eklemediniz mi?"

Benden karşılık gelmeyince, "Ah, Bay West, sakat ve özürlülere yönelik adalete ya da kardeşçe duygulara ilişkin tüm değerlendirmeleri bir yana bırakalım," diye sürdürdü sözlerini Dr. Leete. "Benim anlamadığım, sizin zamanınızdaki işçilerin, çocuklarının ya da torunlarının şansları yaver gitmeyince yaşamın refahından ve hatta gereksinimlerinden yoksun kalacaklarını bile bile nasıl olup da çalışmaya devam edebildikleri. Çocuğu olan insanların, bedensel kuvvet ya da ruhsal güçten nasibini alamamış kişilerden daha fazla ödüllendirildikleri bir düzeni nasıl kabullenebildikleri bir bilmece. Çünkü babanın çıkar sağlamasına olanak tanıyan aynı ayrımcılık, uğruna yaşamını feda edeceği oğlunu, ola ki diğerlerinden şanssız olması durumunda kırıntılara muhtaç edip dilenciliğe itebilirdi. İnsanların çocuklarını arkalarında bırakmaya nasıl cesaret ettiklerini hiçbir zaman anlayamadım."

NOT: Her ne kadar Dr. Leete, geçen geceki konuşmasında meslek seçimi yaparken her bireyin doğal eğilimlerini belirleyip bunun ardından gitmesinde yaşanan sıkıntıları vurgulamışsa da tüm mesleklerde işçinin gelirinin aynı olduğunu öğreninceye değin, kişinin seçimini gereğince yapacağına ve böylece taşıyabileceği en hafif yükü üstlenerek bunu en iyi biçimde çekebileceğini anlamasına ne kadar bel bağlandığının farkına varmamıştım. İnsanların üretici işkollarında ve entelektüel uğraşlardaki doğal eğilimlerini geliştirip fayda sağlayabilecekleri herhangi bir sistematik ve etkin yöntemi geliştirmede benim çağımın başarısız oluşu, o dönemdeki mutsuzluğun en yaygın nedenlerinden biri olduğu kadar en büyük savurganlıklardan da biriydi. Çağdaşlarımın büyük çoğunluğu, sözde bunu yapmakta özgür olsalar da gerçekte hiçbir zaman kendilerine uygun işleri seçmiyorlar;

tersine, koşullar yüzünden doğalarına uygun olmayan ve görece verimsiz sayılabilecekleri işleri seçmeye zorlanıyorlardı. Bu anlamda, zenginlerin yoksullara göre pek az avantajı vardı. Genelde eğitimden mahrum bırakılan yoksulların, olası eğilimlerini belirleme konusunda bile hiç şansları yoktu ve belirleseler bile yoksullukları yüzünden eğitimle bunları geliştirmekten acizdiler. Serbest ve teknik meslekler, kendi lehlerinde gelişen rastlantılar dışında, kendilerinin ve ulusun büyük kaybı olarak onlara kapalıydı. Öte yandan, hali vakti yerinde olanlar da her ne kadar eğitime ve fırsata sahipseler de, toplumsal önyargılar nedeniyle yatkınlıkları olsa dahi kendilerini kol gücü gerektiren uğraşlara vermekten men ediliyorlar ve pek çok mükemmel zanaatçıdan yoksun kalmak pahasına kendilerine uygun olup olmadığına bakılmaksızın başka mesleklere mahkûm ediliyorlardı. İnsanları uygun oldukları daha düşük ücretli işler yerine uygun olmadıkları ama para kazandıran işleri kovalamaya iten paralı askerlik zihniyeti, bol keseden yetenek savurganlığının bir başka sorumlusuydu. Artık bunların hepsi değişmişti. Eğitim ve fırsat eşitliği kişinin ne tür eğilimlere sahip olduğunu gün yüzüne çıkarıyordu ve yaşamı boyunca yapacağı işini seçerken ne toplumsal önyargılar ne de paralı askerlik zihniyeti kendisini köstekleyebiliyordu.

XIII. Bölüm

Odama çekilirken Dr. Leete de Edith'in öngördüğü gibi müzikal telefonun nasıl ayarlanacağını öğretmek üzere bana eşlik etti. Bir düğmeyi çevirip müziğin odaya dolmasını ve insanın duyduğundan ya da hayal ettiğinden emin olmayacağı denli yavaş ve uzak bir yankıya dönüştürerek nasıl kısılabileceğini gösterdi. İki kişi yan yanayken birisi müzik dinlemek öteki uyumak istiyorsa, birisinin dinleyebileceği diğerinin duymayacağı biçimde de ayarlanabiliyordu.

Bu özellikleri açıkladıktan sonra, "Bu gece dünyadaki en güzel ezgileri dinleyerek uyumaya çalışmanızı size şiddetle öneririm," dedi doktor. "Şu an yaşamakta olduğunuz zor süreçte, uyku yerini hiçbir şeyin tutamayacağı bir yatıştırıcıdır."

Daha o sabah başıma gelenleri göz önünde tutarak, önerisini kulak ardı etmeyeceğime söz verdim.

"Pekâlâ," dedi, "o zaman telefonu sekize kuruyorum."

"Ne demek istiyorsunuz?" diye sordum.

İnsanın istediği saatte, bir saat düzeneği sayesinde müzikle uyanmak için ayarlama yapılabileceğini açıkladı.

Uykusuzluğa yatkınlığımı ki neticede sorunun bu olduğu anlaşıldı, on dokuzuncu yüzyılın diğer varoluşsal rahatsızlıklarıyla birlikte arkamda bırakmışım gibi duruyordu; çün-

kü bu kez hiçbir uyku ilacı almamama karşın bir gece önceki gibi başım yastığa değer değmez uykuya dalmıştım.

Düşümde Elhamra Sarayı'nın Abencerrajes* ziyafet salonundaki tahta oturmuş, ertesi gün İspanya'nın Hıristiyan köpeklerine karşı hilalin peşinden gidecek beylerimle generallerimi ağırladığımı gördüm. Fıskiyelerin serpintileriyle serinlemiş hava, çiçeklerin kokusuyla baş döndürüyordu. Yuvarlak hatları, şehvetli dudaklarıyla Hintli dansçılar, yaylı ve pirinçten yapılma çalgıların müziğiyle haz dolu bir dans tutturmuşlardı. Başını kaldırıp kafesli balkonlara göz atan biri, kralın hareminden bir güzelin aşağıda toplanmış Mağribi şövalyelere bakan gözünden yansıyan ışığı görürdü ara ara. Çöl ırkının kanı, içlerindeki savaş coşkusuna direnemez hale gelinceye değin koca koca ziller giderek daha yüksek sesle gümbürdedi, müzik daha da çılgınlaştı ve yağız soylular ayağa fırladılar; bin pala kınından çıktı ve "La ilahe illallah" çığlıkları salonu sarstı ve beni uyandırdı; güneş yükselmişti ve oda "Turkish Reveille"in** hareketli müziğiyle çınlıyordu.

Kahvaltı sofrasında ev sahibime sabah yaşadıklarımı anlattığımda, beni uyandıran müzik yapıtının kalk borusu olmasının hiç de tesadüfi olmadığını öğrendim. Sabah uyanma saatlerinde salonlardan birinde çalan havalar, hep coşturucu türdenmiş.

"Bu arada size Avrupa'nın durumuyla ilgili hiçbir şey sormadım sanıyorum," dedim. "Eski Dünya toplumlarının yapısı da değişti mi?"

"Evet," diye karşılık verdi Dr. Leete, "tıpkı Avustralya, Meksika ve Güney Amerika'nın bazı kısımları gibi Avrupa'nın büyük devletlerinin sanayileri de artık evrimin öncü-

---

* On beşinci yüzyılda Granada bölgesinde yaşayan bir aile. Rivayete göre ailenin bütün fertleri Elhamra'nın salonlarından birinde katledildiği için salon bu isimle anılmaktadır. (e.n.)

** *Reveille*, İngilizcede "kalk borusu" anlamına gelir. *Turkish Reveille*, Thomas Michaelis tarafından 1879'da bestelenen bir parçadır. (ç.n.)

sü Birleşik Devletler'deki gibi örgütlenmiş durumda. Devletlerin barışçıl ilişkileri, dünya geneline yayılan ve zorlayıcılığı bulunmayan federal birlik biçimindeki bir yapı tarafından gözetiliyor. Uluslararası bir konsey, birlik üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkilerle ticareti ve uygar kurumlara dönüştürülecek biçimde eğitilen, daha geride kalmış toplumlara yönelik ortak politikayı düzenliyor. Her ülke kendi sınırları içinde tam bir özerklik içinde yaşıyor."

"Para olmadan ticareti nasıl yürütüyorsunuz?" dedim. "Ülke içi işlemlerde paradan vazgeçmiş olsanız da diğer ülkelerle ticaret yaparken bir tür para kullanmanız gerek."

"Yo hayır; içtekilerde olduğu gibi dış işlemlerimizde de para gereksiz. Dış ticaret özel girişimin elindeyken işlemlerin karmaşık çeşitliliğini düzeltmek adına para gerekiyordu; ama günümüzde ülkelerin birim cinsinden bir işlevi oldu. Dünyada yalnızca bir düzine kadar tüccar var ve bunların işlemleri de uluslararası konsey tarafından ilişkileri kusursuz biçimde düzenlemeye yarayan basit bir muhasebe sistemiyle denetleniyor. Her tür gümrük vergisi de elbette gereksiz. Bir ülke, hükümetinin genel fayda açısından gerekli görmediği şeyleri ithal etmez. Her devlet kendi ticaretini düzenleyen bir mal değişim bürosuna sahip. Örneğin, Amerikan bürosu belirli bir yılda Amerika için gereken filanca ve falanca Fransız mallarının miktarını tahmin edip Fransız bürosuna sipariş gönderir, o büro da karşılığında kendi siparişini bizim büroya gönderir. Aynısı tüm ülkelerce karşılıklı biçimde yapılıyor."

"Ama rekabet olmadığına göre, yabancı malların fiyatları nasıl belirleniyor?"

"Bir ülkenin bir diğerine mal verdiği fiyat," diye karşılık verdi Dr. Leete, "kendi yurttaşlarına verdiği ile aynı olmalıdır. Dolayısıyla da gördüğünüz gibi ortada hiçbir yanlış anlaşılma tehlikesi yoktur. Elbette hiçbir ülke teorik olarak kendi emeğinin ürününü bir başkasına vermek zorunda de-

ğil, ama birtakım malların değiş tokuşu herkesin çıkarına oluyor. Eğer bir ülke diğerine düzenli biçimde belirli bir malı veriyorsa, bu ilişkide ortaya çıkacak önemli bir değişikliği her iki tarafın da karşısındakine önceden ihbar etmesi gerekir."

"Peki ya doğal bir ürün üzerinde tekeli bulunan bir ülke bunu ötekilere ya da içlerinden birine vermeyi reddederse?"

"Böyle bir olay asla gerçekleşmedi ve reddeden tarafa diğerlerinden daha fazla zarar vermeksizin gerçekleşemezdi de," diye yanıtladı Dr. Leete. "Öncelikle, yasal açıdan hiçbir kayırmacılık sergilenemez. Yasa, her ülkenin ötekilere her anlamda tam olarak aynı esaslara göre davranmasını gerektiriyor. Sizin öne sürdüğünüz gibi bir durumu benimseyen ülkenin bu davranışı, onu her anlamda yeryüzünün geri kalanından kopartır. Beklenmedik olaylarla başımızı ağrıtmamıza gerek yok."

"Ama," dedim ben, "tükettiğinden daha fazlasını ihraç ettiği üründe doğal bir tekele sahip bir ülkenin fiyatı yükselttiğini ve böylelikle de arzı kesmeksizin komşularının gereksinimleri üzerinden kâr sağladığını varsayarsak? Kendi yurttaşları da elbette o mala daha yüksek bir fiyat ödemek zorunda kalırlar, ama kendi ceplerinden çıkandan daha fazlasını ülkece yabancılardan kazanırlardı."

"Günümüzde tüm malların fiyatlarının nasıl belirlendiğini öğrendiğinizde, malları üretmek için katlanılan zahmet dolayısıyla belirlenen kısmı dışında, bu fiyatların değiştirilebilmesinin ne denli olanaksız olduğunu da kavrayacaksınız," oldu Dr. Leete'in yanıtı. "Bu ilke ulusal olduğu kadar uluslararası bir garantidir ve sizin kaygılandığınız türde keskin bir uygulamayı olanaklı kılacak bir bencilliğin, divanelik olduğuna yönelik inanç ve hem ulusal hem uluslararası bir toplumun parçası olma hissi günümüzde çok derindir. Hepimizin dünyanın tek bir ülke gibi nihai bir birleşmeye gitmesini dört gözle beklediğimizi anlamalısınız. Bu da hiç

kuşkusuz, toplumun ulaşacağı en üst düzey olacak ve şimdiki özerk devletler federasyonuna kıyasla belirli ekonomik avantajlar sağlayacaktır. Ancak bu arada mevcut sistem o kadar iyi işliyor ki düzenin tamamlanışını gelecek kuşağa bırakmaktan yana hiçbir sıkıntımız yok. Aslında bazıları da federal planın yalnızca insan toplumunun sorununa geçici bir çözüm değil, en iyi nihai çözüm olduğu düşüncesi çerçevesinde bunun hiçbir zaman tamamlanmayacağı görüşüne sahip."

"İki ülkenin bilançoları birbirine denk değilse," diye sordum, "işin içinden nasıl çıkıyorsunuz? Örneğin Fransa'ya ihraç ettiğimizden fazlasını ithal ettiğimizi varsayarsak..."

"Her yılın sonunda," diye karşılık verdi doktor, "her ülkenin muhasebe kayıtları gözden geçirilir. Eğer Fransa bize borçlu çıkarsa olasılıkla bizim de Fransa'ya borcu bulunan birtakım ülkelere borçlu olduğumuz ve bütün ülkeler için de aynı durumun gerçekleştiği ortaya çıkar. Bizim sistemimizde, uluslararası konsey tarafından takas mahsup işlemi yapıldıktan sonra hesapların verdiği bakiyelerin fazla büyük olmaması gerekir. Tutar ne kadarsa konsey bunların birkaç yılda bir sıfırlanmasını ister ve eğer tutar çok büyüyorsa herhangi bir anda da sıfırlanmasını isteyebilir; çünkü herhangi bir ülkenin diğerine aşırı borçlu olması, iyi ilişkilerin zedelenmesine yol açabileceği için arzu edilmez. Bu durumun ortaya çıkmasını önlemek adına konsey, ülkeler arasında değiş tokuş edilen malların kusursuz nitelikte olup olmadığını anlamak üzere bunları denetler."

"Ama paranız da olmadığına göre, en sonunda hesaplar nasıl görülüyor?"

"Ulusal mallarda, ticari ilişkilere ön hazırlık olarak hesaplaşmanın sağlanması için hangi malların hangi oranlarda kabul edileceğine ilişkin bir anlaşma ilkesi belirlenir."

"Göçmenlik, size sormayı istediğim bir başka nokta," dedim. "Her devletin, ülkedeki her türlü üretim aracını te-

kelleştirip kapalı bir endüstriyel ortaklık biçiminde örgütlendiği durumda göçmen, kendisine geliş izni verilse bile açlıktan ölürdü. Bugünlerde göç yok sanırım."

"Tersine, sürekli oturum için yabancı ülkelere taşınmayı kastettiğinizi düşündüğüm göçmenlik, her zaman var olan bir durum," diye yanıtladı Dr. Leete. "Konu, basit bir uluslararası güvence anlaşması çerçevesinde düzenleniyor. Örneğin, yirmi bir yaşındaki birisi İngiltere'den Amerika'ya göçerse, İngiltere onun yaşamını sürdürmesi ve eğitimi için yaptığı tüm masrafları yitirmiş ve Amerika da bedavadan bir işçi kazanmış sayılır. Amerika, İngiltere'ye uygun bir ödenek verir. Aynı ilke, örneğe göre değişiklik göstererek genel anlamda uygulanır. Göç edeceği sırada çalışma süresinin sonuna yaklaşmış birini alan ülke, bu ödeneğe sahip olur. Özürlü kişilere gelince, her ülke kendisininkilerden sorumlu sayılacaktır ve bu kişilerin göç etmesi durumunda kendi devletinin tam desteğiyle güvence altına alınmak zorundadır. Bu düzenlemelere tabi olmak kaydıyla, herhangi bir insanın herhangi bir zamanda göç etme hakkında kısıtlama yoktur."

"Peki ya zevk için yapılan geziler; gözlem yapma turları? Bir yabancı, halkının para almadığı ve kendisini kapsamayan bir esasa dayalı olarak yaşamını sürdürdüğü bir ülkede nasıl gezebilir? Kendi kredi kartı diğer ülkelerde geçmeyecektir, elbette. Yol parasını nasıl öder?"

"Amerikan altını eskiden Avrupa'da ne kadar geçerliyse bir Amerikan kredi kartı da o kadar geçerlidir ve eskiden olduğu gibi seyahat ettiğiniz ülkenin para birimine çevrilecektir. Berlin'deki bir Amerikalı, kredi kartını uluslararası konseyin yerel ofisine götürüp bir kısmı ya da tamamı karşılığında, tutarı uluslararası muhasebede Almanya lehine Amerika'ya borç kaydedilmek üzere bir Alman kredi kartı alır."

Masadan kalktığımız sırada, "Belki Bay West bugün akşam yemeğini Elephant'ta yemek ister," dedi Edith.

"Bu, semtimizdeki toplu yemekhaneye verdiğimiz isim," diye açıkladı babası. "Dün gece size söylediğim gibi, yemeğimizin ortak mutfaklarda pişirilmesinin yanı sıra, yemekhanede yendiğinde hizmet ve yemeklerin kalitesi de çok daha iyi oluyor. Günün iki küçük öğünü dışarı çıkmaya değmediği için genellikle eve alınır; ama akşam yemeği için dışarı çıkmak yaygındır. Bizim yaşam biçimimize biraz daha alışıncaya değin beklememizin iyi olacağı düşüncesiyle, siz geldiğinizden beri bunu yapmadık. Ne dersiniz? Bugün akşam yemeğini yemekhanede yiyelim mi?"

Bunu yapmaktan çok hoşnut kalacağımı söyledim.

Çok geçmeden, Edith gülümseyerek yanıma geldi ve şöyle dedi:

"Dün gece, bize ve yaşam biçimimize biraz daha alışıncaya kadar kendinizi evinizde hissetmeniz için ne yapabileceğimi düşünürken aklıma bir fikir geldi. Sizi, çok iyi bildiğinizden emin olduğum, zamanınızın bazı iyi insanlarıyla tanıştırsaydım ne derdiniz?"

Oldukça kuşkulu biçimde, bunun kesinlikle çok hoş olacağını ama bunu nasıl becereceğini anlamadığımı söyledim.

Gülümseyerek "Benimle gelin ve sözümde duruyor muyum görün," dedi.

Şaşkınlığa karşı duyarlılığım, daha önce uğradığım sayısız şoktan dolayı tükenmişti; ama peşinden daha önce hiç girmediğim bir odaya yürüyüşümde azıcık merak da yok değildi. Burası, duvarları kitap raflarıyla kaplı, küçük, rahat bir odaydı.

"İşte dostlarınız," dedi Edith, raflardan birini işaret ederek ve gözlerimi ciltlerin sırtlarındaki Shakespeare, Milton, Wordsworth, Shelley, Tennyson, Defoe, Dickens, Thackeray, Hugo, Hawthorne, Irwing ve benim zamanımın ve tüm zamanların düzinelerce büyük yazarının isimlerinde gezdi-

rirken, ne demek istediğini anladım. Vaat ettiği şeyi sözcüğü sözcüğüne yerine getirmesinin hayal kırıklığı yaratacağı bir duruma kıyasla, aslında bir anlamda sözünü tutmuş sayılırdı. En son kendileriyle hasbıhal ettiğim zamandan bu yana benim gibi onları da pek yaşlandırmamış yüz yılın geçtiği bir dost çevresiyle buluşturmuştu beni sonuçta. Coşkuları büyük, nükteleri keskin, kahkahaları ve gözyaşları bulaşıcıydı ve sohbetleriyle önceki yüzyılda vakit geçirmemizi sağlamışlardı. Yalnız değildim ve benimle eski yaşamım arasına giren yıllar ne denli çok olursa olsun, bu iyi dostlarımla daha fazla büyüyemezdi yalnızlığım.

Yüzümde, deneyinin başarısını okurken, "Sizi buraya getirdiğime memnun oldunuz," dedi Edith ışıldayarak. "İyi bir fikirdi bu, öyle değil mi Bay West? Bunu daha önce düşünmediğim için ne kadar da aptalmışım! Şimdi sizi eski dostlarınızla baş başa bırakıyorum, çünkü şu anda sizin için daha iyi bir eşlikçi olamaz biliyorum; ama eski dostlarınızın yenileri tümüyle unutturmasına izin vermemeniz gerektiğini de aklınızdan çıkarmayın!" Gülümseyerek yaptığı bu uyarıyla yanımdan ayrıldı.

Karşımdaki isimlerin en tanıdık olanı beni kendine çekince, elimi bir Dickens cildinin üstüne koydum ve oturup okumaya başladım. Yüzyılın –on dokuzuncu yüzyılı kastediyorum– yazarları arasında benim öncelikli favorimdi ve eski yaşamımda, boş bir saati değerlendirmek için yapıtlarından birini elime almadığım bir haftanın geçmesi ender bir olaydı. Aşinası olduğum herhangi bir cilt şu anki koşullarda okuduğumda sıra dışı bir etki yaratırdı; ama Dickens'a olan olağanüstü aşinalığım ve bunun önceki yaşamımın çağrışımlarını anımsatmaktaki gücü, çelişkinin gücüyle birleşerek mevcut durumumun acayipliğini değerlendirmeye yoğunlaşmamda, onun yazılarına başka hiç kimsenin veremeyeceği bir etki katıyordu. İnsanın çevresi ne denli yeni ve şaşırtıcı olursa

olsun, neredeyse ilk andan başlayarak bunu nesnel biçimde görmesinin ve acayipliğini tümüyle ölçüp tartmasının yerini, bir an önce bunun bir parçası olma eğilimi alıyor. Dickens'ın sayfaları olaylarıyla beni önceki yaşamımın bakış açısına geri götürerek, benim durumumda körelmeye yüz tutmuş bu gücü yeniden canlandırdı. Daha önce sahip olmadığım bir berraklıkla, geçmişimi ve bugünümü yan yana konmuş birbirine zıt renkte resimler gibi görüyordum.

On dokuzuncu yüzyılın büyük romancısının Homeros'unkini andıran dehası, zamana meydan okuyabilirdi; ama yürek paralayıcı öykülerinin kurgusu, yoksulların sefilliği, iktidarın yanlışları, toplumsal düzenin acımasız zalimliği, Kirke ve sirenler gibi, Kharybdis ve Kykloplar gibi tümüyle geçip gitmişti.

Önüme açtığım Dickens ile birlikte orada oturduğum bir iki saat boyunca, aslında bir iki sayfadan fazla okumadım. Her paragraf, her cümle dünyada ortaya çıkan dönüşümün yeni bir yönünü getirdi aklıma ve düşüncelerimi dallandırıp budaklandırarak beni uzun gezilere çıkardı. Dr. Leete'in kütüphanesinde bunlara dalıp gitmişken, çok tuhaf bir biçimde gözleme fırsatı bulduğum fevkalade manzaraya ilişkin yavaş yavaş daha açık ve daha tutarlı bir fikir edindim. Bunu pek az hak eden birisine biçilmiş ya da bir şekilde ona ayrılmış olan kaderin bu görünüşteki cilvesine, bu sonuncu günde dünyaya ayak diresin diye çağdaşları içinden yalnızca kendisine verilmiş güce karşı derin bir merakla doldum. Çevremdeki pek çokları gibi aptalların küçümsemesine ya da iyilerin yanlış yorumlamalarına aldırış etmeksizin, yeni dünyayı ne öngörmüş ne de bu dünya için kendimi zahmete sokmuştum. O kâhin ve gayretli kişilerden birisi ruhunun doğum sancılarını görebilse ve bundan hoşnutluk duyabilseydi elbette ki bu duruma daha uygun düşerdi; o kişi muhtemelen bu şaşırtıcı günlerde beynimin içinde çınlayan şarkının söz-

lerini, dünyayı benim gördüğüm biçimde gören birinden bin kat daha fazla tekrarlardı:

Geleceğe daldığım için, insan gözüyle görülemeyecek kadar ileriyi,
Dünyanın geleceğini gördüm ve de tüm mucizeleri.
Artık savaş çanları çalmayıncaya,
Savaş sancakları dürülüp toplanıncaya kadar.
İnsanoğlunun Parlemento'sunda, dünya federasyonunda.
Ardından çoğunluğun sağduyusu,
Huysuz bir diyarda huşu içinde galip gelecek.
Ve güzel dünya evrensel yasayı kucaklayıp uykuya dalacak.
Çünkü çağlar boyunca tek bir amacın peşinden koşulduğuna kuşkum yok,
*İnsanlığın düşüncesi güneşin doğup batışıyla genişliyor.**

Ancak ilerlemiş yaşında, kâhinlerin bunalıma ve kuşkuya düştükleri anlarda genellikle yaptıkları gibi, o da bir an için kendi öngörüsüne inancını yitirdi; sözcükler bir ozanın yüreğinin uzak görüşlülüğünün, inancın olmazsa olmazı içgörünün ölümsüz tanığı olarak kalmıştı.

Birkaç saat sonra Dr. Leete bana bakmaya geldiğinde hâlâ kütüphanedeydim. "Edith bana aklına gelen fikirden söz etti," dedi, "ve ben de bunun mükemmel olduğunu düşündüm. Kapağını ilk açtığınız yazarı azıcık merak ettim. Ah, Dickens! Demek ki onun hayranısınız! Biz modernlerin de sizinle hemfikir olduğumuz bir nokta bu. Bizim standartlarımızla ele alınınca, çağının bütün yazarlarına galip geliyor; en üstün edebi dehaya sahip olduğu için değil, yüreği yoksullar için attığından, toplumdaki kurbanların durumu-

* Alfred Tennyson'ın "Locksley Hall" (1842) adlı şiirinden karışık dizeler. (e.n.)

nu sahiplenip kalemini yoksulluğun acımasızlığını ve eğretiliğini gözler önüne sermeye adadığından. Kendi zamanında hiç kimse insanların düşüncesini eski düzenin yanlışlığına ve sefilliğine onun kadar yöneltememişti ve her ne kadar kendisi açık biçimde öngörmemişse de hiç kimse insanların gözlerini gelmekte olan büyük değişimin gerekliliğine onun gibi açmamıştı."

XIV. Bölüm

Gün içinde şiddetli bir fırtına patlak verdi ve yemekhanenin oldukça yakınımızda bulunduğunu anlamama karşın sokakların durumunun benim zamanımı aratmayacağı kanısına vararak ev sahiplerimin akşam yemeği için dışarı çıkma fikrinden caydıklarını düşündüm. Yemek saatinde hanımları, muşambadan yağmurlukları ya da şemsiyeleri olmaksızın dışarı çıkmak için hazırlanmış durumda görünce epey şaşırdım.

Kendimizi sokakta bulduğumuzda işin sırrı da açıklığa kavuştu, çünkü tepemizde ardı arkası kesilmez, su geçirmez bir örtü uzanıyor ve kaldırımı akşam yemeği için giyinmiş hanımlar ve beylerin aktığı, iyi aydınlatılmış ve tümüyle kuru bir koridora çeviriyordu. Köşe başlarındaki açık alanların üstü de tümüyle örtülmüştü. Yanı sıra yürüdüğüm Edith Leete, kendisine tümüyle yeni gelen, benim zamanımdaki Boston sokaklarının fırtınalı, yağmurlu havalarda şemsiyeler, çizmeler ve ağır giysilerle korunmuş kişiler dışında kimseye geçit vermediğini öğrenmekle pek ilgili görünüyordu. "Kaldırım tenteleri hiç kullanılmıyor muydu yani?" diye sordu. Kullanılıyordu, diye açıkladım; ama özel işletmelere ait olduklarından şuraya buraya saçılmış ve tümüyle düzensiz biçimde... Sert havalarda bütün sokakların örneğini gördüğüm düzenekle korunduğunu, gerekmediği zaman da

katlanıp kaldırıldığını söyledi bana. Havanın insanların sosyal yaşamı üzerinde herhangi bir olumsuz etki yapmasına izin vermenin acayip bir aptallık olarak görüleceğini de üstü kapalı biçimde söylemiş oldu.

Önümüzde yürüyen Dr. Leete konuşmamızın bir bölümüne kulak misafiri olarak arkasına döndü ve bireycilik çağı ile uyum çağı arasındaki farkın, on dokuzuncu yüzyılda yağmur yağdığında üç yüz bin Boston'lının kafalarının üstünde üç yüz bin şemsiye taşıması, yirminci yüzyılda ise bütün kafaların üstüne bir tane şemsiye konulması olduğunu söyledi.

Beraberce yürümeye devam ederken, Edith, "Kişiye özel şemsiye, herkesin kendisi ve kendi ailesi için yaşadığı eski düzeni gösteren en sevdiği simgedir babamın. Sanat Galerisi'nde herkesin kendisinin ve karısının başının üstünde bir şemsiye taşıyıp etrafındakilere yağmur damlaları sıçrattığı, on dokuzuncu yüzyılda yağmur altındaki bir insan kalabalığını gösteren bir resim var. Babam, ressamın bunu kendi zamanını taşlama niyetiyle yaptığını ileri sürer," dedi.

O anda içeriye bir insan selinin aktığı kocaman bir binaya girdik. Tente yüzünden binanın ön cephesini göremedim, ama bir gün önce ziyaret ettiğimiz mağazadan bile güzel olan iç kısmıyla biraz olsun benzerlik taşıyorsa muhteşem görünüyor olmalıydı. Refakatçim, girişin üzerindeki heykel grubunun özellikle beğeni topladığını söyledi. Büyük bir merdivenden yukarı çıkıp pek çok kapının açıldığı geniş bir koridorda bir süre ilerledik. Bu kapılardan, ev sahibimin adını taşıyanına girdik ve kendimi içinde dört kişilik bir masanın bulunduğu şık bir yemek odasında buldum. Pencereler, oldukça yükseğe çıkan bir fıskiyenin bulunduğu bir avluya açılıyordu ve müzik havaya heyecan katıyordu.

"Burada evinizde gibisiniz," dedim hep birlikte masaya otururken ve Dr. Leete bir sinyal aygıtına dokundu.

"Aslına bakarsanız burası evimizin bir bölümü, evin geri kalanından biraz uzakta sadece," diye karşılık verdi. "Semtteki her ailenin bu büyük binada, yıllık küçük bir kira karşılığında sürekli ve ayrıcalıklı biçimde kullandığı ayrı bir odası var. Geçici süreyle kalacak kimseler ve misafirler için de başka bir katta konaklama yeri bulunuyor. Burada yiyeceksek, gazetelerde günlük olarak yayınlanan bültenler doğrultusunda marketten istediğimizi seçip bir gece önceden siparişlerimizi veririz. Yemeğin pahalı ya da basit olması bize kalmış, gerçi evde hazırlamaktan çok daha ucuza geldiği gibi daha da iyi oluyor. Gerçekte halkımızın kendileri için pişirilip ikram edilen yiyeceklerin kusursuzlaştırılmasından daha ilginç bulduğu başka bir şey daha yoktur ve kabul etmeliyim ki bu işkolunda sunulan hizmetin başarısıyla azıcık böbürleniriz de. Ah sevgili Bay West, sizin uygarlığınızın diğer yönleri daha acıklı olsa da, hiçbirinin yemek zorunda kaldığınız zavallı yemeklerden daha üzücü olabileceğini hayal bile edemiyorum, yani çok varlıklı olmayan kimselerin yediklerini kastediyorum."

"Bu noktada, hiçbirimizin size karşı çıkmayacağını görürdünüz," dedim.

Belli belirsiz ayırt edilen bir üniforma giymiş yakışıklı, genç bir garson o anda belirdi. Sanayi ordusunun zorunlu hizmetini yapan üyelerinden birisini ilk kez inceleme fırsatı bulduğum için onu çok yakından gözledim. Bana anlatılanlardan bildiğim kadarıyla, bu genç adam oldukça yüksek bir eğitim almıştı; üstelik toplumsal ve başka tüm açılardan hizmet ettiği kişilerin eşiti olmalıydı. Ama tümüyle belliydi ki bu durumdan her iki taraf da ufacık bir sıkıntı duymuyordu. Dr. Leete genç adama her centilmenin yapacağı gibi kibirden yoksun, aynı zamanda da hoşnutsuzluktan eser bulunmayan bir sesle hitap ederken genç adam da sorumlu olduğu ödevi yerine getirmek isteyen, aynı biçimde laubalilikten ya da dalkavukluktan uzak bir tavır içindeydi. Aslın-

da görev başındaki bir askerin tavrıydı bu, ama asker sertliği taşımıyordu. Delikanlı odadan çıkarken, "Böyle bayağı bir konumda bu denli canla başla hizmet eden bir genç adamı görme şaşkınlığımı yenemiyorum," dedim.

"'Bayağı' ne demek? Hiç duymadım bu sözcüğü," dedi Edith.

"Artık kullanılmıyor," diye belirtti babası. "Eğer doğru anlıyorsam, başkaları için özellikle kabul edilmez ve hoş olmayan işleri yerine getiren ve bunu da tiksindiğini belli ederek yapan kimseler için kullanılıyordu. Öyle değil mi, Bay West?"

"Onun gibi bir şey," dedim. "Garsonluk yapmak gibi kişisel hizmetler benim zamanımda bayağı olarak görülür ve aşağılanırdı ki kültürlü kişiler bu konuma tenezzül etmek için öncesinde büyük cefalar çekmiş olmalıydı."

"Ne kadar acayip, yapay bir düşünce," diye şaşkınlığını belirtti Bayan Leete.

"Ama yine de bu hizmetlerin yerine getirilmesi gerekiyordu," dedi Edith.

"Elbette," diye karşılık verdim. "Ama biz bu işleri yoksullara ve açlıktan ölmek dışında bir seçeneği bulunmayanlara havale ediyorduk."

"Ve üstüne küçümseyişinizi de ekleyerek yüklerini artırıyordunuz," diye ekledi Dr. Leete.

"Tam olarak anlamadım, sanırım," dedi Edith. "Yapmaktan hoşlanmadığınız işleri başkalarının yapmasına göz yumuyor ya da yerine getirmeyi istemediğiniz hizmetleri onlardan kabul mü ediyordunuz yani? Gerçekten de bunu kastetmiş olamazsınız, Bay West?"

Gerçeğin tam da kendisinin ortaya koyduğu gibi olduğunu söylemek zorundaydım ona. Ancak Dr. Leete imdadıma yetişti.

"Edith'in neden şaşırdığını anlamanız için," dedi, "günümüzde bir başkasından karşılığını vermeye gönülsüz olduğu-

muz bir hizmeti kabul etmenin, geri ödememe niyetiyle borç almaya benzetildiği bir etik önermesi olduğunu bilmeniz gerekir; hele ki bir kişiyi yoksulluğunu ya da gereksinimini fırsat bilerek böylesi bir hizmete zorlamak, onu zorla soymak kadar öfke yaratır. İnsanları sınıflara ya da kastlara bölen yahut bölünmelerine göz yuman bir düzenin en kötü yanıdır bu ve ortak insanlık duygusunu zayıflatır. Servetin eşitsiz dağılımı ve daha da kötüsü eğitim ve kültürde fırsat eşitsizliği, sizin zamanınızda toplumu pek çok bakımdan birbirini başka bir ırk gibi görecek biçimde sınıflara ayırdı. Esasında bu hizmet sorununa bakış biçimlerimiz arasında varmış gibi görünen türden bir farklılık yok. Bizim izin vermeyeceğimiz gibi, sizin zamanınızdaki kültürlü sınıfın hanımları ve beyleri de kendi sınıflarından kişilerin, kendilerinin burun kıvırdığı türden işleri yapmalarına göz yummazlardı. Ancak yoksulları ve kültür düzeyi düşük olanları kendilerinden farklı bir tür olarak görüyorlardı. Günümüzde herkesin sahip olduğu servet ve eğitim eşitliği, hepimizi doğrudan sizdeki en şanslı sınıfa denk düşen tek bir sınıfın üyeleri kılıyor yalnızca. Bu koşul eşitliği gerçekleşinceye değin insanlığın dayanışması, tüm insanların kardeşliği fikri asla bugün olduğu gibi gerçek bir inanca ve uygulanabilir bir eylem ilkesine dönüşemezdi. Sizin zamanınızda da aynı ifadeler kullanılıyordu, ama ifadeden öte geçemiyordu."

"Garsonlar da mı gönüllülerden oluşuyor?"

"Hayır," diye yanıtladı Dr. Leete. "Garsonlar, sanayi ordusunun vasıfsız aşamasında bulunan, özel beceri gerektirmeyen her çeşit işe yerleştirilebilen gençlerdir. Masalara hizmet etmek bu işlerden birisidir ve her genç acemi bundan nasibini alır. Kırk yıl kadar önce tam da bu yemekhanede kendim de birkaç ay boyunca garson olarak hizmet etmiştim. Şunu bir kez daha anımsamalısınız ki devletçe gerekli bulunan farklı işlerin hiçbiri arasında saygınlık farkı gözetilmez. Birey, ne başkaları ne de kendisi tarafından hizmet

ettiği kişilerin uşağı ya da onlara muhtaç birisi gibi görülür. Hizmet ettiği daima devlettir. Bir garsonun işleviyle başka herhangi bir işçininki arasında fark gözetilmez. Onun kişisel bir hizmeti yerine getiriyor olması, bizim bakış açımızdan bir fark taşımaz. Doktorun durumu da böyledir. O bana garson olarak hizmet ettiği için ona tepeden bakmayı aklımdan geçirdiğim anda, doktor olarak ona hizmet ettiğim için onun da bana tepeden bakmasını beklemem gerekir."

Yemeğin ardından ev sahiplerim bana büyüklüğü, muhteşem mimarisi ve zengin süslemeleriyle ağzımı açık bıraktıran binayı gezdirdi. Belli ki yalnızca bir yemekhane değil, aynı zamanda büyük bir eğlence mekânı ve mahallenin sosyal buluşma yeriydi; hiçbir eğlence ve etkinlikten de geri kalmadıkları görülüyordu.

Hayranlığımı dile getirince, "Siz yukarıdan şehre bakarken ilk konuşmamızda söylediğim şeyi, yani kamusal ve ortak yaşamımızın görkemiyle özel ve ev yaşantımızın yalınlığını ve bu anlamda da yirminci yüzyılın on dokuzuncu yüzyıla göre taşıdığı zıtlığı burada göreceksiniz," dedi Dr. Leete. "Kendimizi gereksiz yüklerden kurtarmak için evlerimizde rahatımızı sağlamaya yeten dışında olabildiğince az eşya bulunduruyoruz, ama yaşamımızın sosyal boyutu dünyada şimdiye dek görülmedik ölçüde gösterişli ve lükstür. Bütün endüstriyel ve mesleki birliklerin bunun kadar büyük kulüpleri bulunduğu gibi, izin zamanlarında dinlenip spor yapmaları için kır, dağ ve deniz kıyısı evleri var."

NOT: On dokuzuncu yüzyılın son zamanlarında taşra üniversitelerinde okuyan gereksinim sahibi bazı gençler arasında, dönem ücretlerinin ödenmesinde kullanmak üzere azıcık para kazanmak için uzun yaz tatili süresince otellerde garson olarak çalışmak alışkanlık halini almıştı. Böyle bir mesleği gönüllü olarak iş edinen kişilerin beyefendi olamayacaklarına yönelik zamanın önyargılarını dile getiren muhaliflere karşı, bu kişilerin örnek bir davranış sergileyerek namuslu ve gerekli emeğin

saygınlığını savundukları için övgüyü hak ettikleri ileri sürülürdü. Bu tartışmanın yararı, o zamanki çağdaşlarım açısından bir kafa karışıklığını gözler önüne sermesiydi. Garsonluğun artık o günkü başka pek çok geçim yolundan daha fazla savunulmasına gerek yoktu, ama o gün hüküm süren düzende emeğin saygınlığından söz edilmesi de saçma bir şeydi. Emeği elde edeceği en yüksek fiyata satmanın, alınabilecek en yüksek fiyattan mal satmaktan daha saygın olmasının yolu yoktur. Her ikisi de ticari ilkelerle değerlendirilmesi gereken birer ticari işlemdi. İşçi, hizmeti karşılığında para cinsinden bir fiyat belirleyerek parayı hizmetinin ölçüsü olarak kabul ederdi ve başka herhangi bir ölçüyle değerlendirilmesi hakkından vazgeçerdi. Bu gereksinimin en soylu ve en yüksek türden hizmetlere bulaştırdığı açgözlü ahlaksızlık, cömert ruhlarca şiddetle kınanıyordu, ama bundan kaçış yoktu. Kişinin hizmetinin niteliği ne denli aşkın olursa olsun, pazarda fiyatı üzerinde çekişerek pazarlık etme gereksiniminden muaf değildi. Geri kalan herkes gibi, doktor tedavisini, misyoner vaazını satmalıydı. Tanrı kelamının manasını kestiren peygamber, vahiyin fiyatı için pazarlık etmeli; ozan da öngörülerini matbaanın tezgâhında satmalıydı. Işığı ilk kez gördüğüm döneme kıyasla bu çağın en ayırt edici nimetini soran olursa, bunun, fiyat biçmeyi reddederek ve emek pazarını sonsuza değin ortadan kaldırarak emeğe verdiğiniz saygınlıkta gizli olduğunu söylemem gerekir. Herkesten elinden gelenin en iyisini isteyerek Tanrı'yı amir yapmış ve onuru da başarmanın tek ödülü sayıp tüm hizmet işlerine benim zamanımda yalnızca askere özgü olan bir saygınlık vermişsiniz.

XV. Bölüm

İnceleme turumuz sürerken kütüphaneye rastgeldik, buranın döşendiği gösterişli deri koltukların ayartıcılığına karşı koyamayıp bir süre dinlenmek ve gevezelik etmek için dört yanı kitaplarla çevrili bölmelerden birisinde oturduk.*

"Edith bana bütün sabahı kütüphanede geçirdiğinizi anlattı," dedi Bayan Leete. "Biliyor musunuz Bay West, bence siz ölümlüler içinde en gıpta edilecek kişisiniz."

"Nedenini öğrenmek isterdim," diye karşılık verdim.

"Çünkü son yüz yılın kitapları sizin için yeni olacak," diye yanıtladı. "Önümüzdeki beş yılda yemek yemenize bile zaman bırakmayacak sayıda oldukça sürükleyici kitaplara sahipsiniz. Ah, Berrian'ın romanlarını henüz okumamış olmak için neler vermezdim."

"Ya da Nesmyth'inkileri, anne," diye ekledi Edith.

"Evet... ya da Oates'ın şiirleri ya da 'Geçmiş ve Bugün,' ya da 'Başlangıçta,' ya da... Ah, her biri insanın ömrünün bir yılına değecek bir düzine kitap sayabilirim,' diye fikrini belirtti Bayan Leete coşku içinde.

---

* Edebiyata ilişkin en sıradan bir hevesi dahi kırmayı hesaplayan bürokratik işlemlerin yanı sıra, kitapların kıskançlıkla insanlardan kaçırılıp kilit altına alındığı ve yalnızca belirli bir süreyle elde tutulabildiği on dokuzuncu yüzyılın hoşgörüsüz yönetiminin uygulamalarıyla karşılaştırılınca, yirminci yüzyıl kütüphanelerinde hüküm süren muhteşem özgürlüğü ne denli övsem az gelir.

"O zaman, bu yüzyılda üretilmiş kayda değer bir literatür olduğuna hükmedebilirim."

"Evet," dedi Dr. Leete. "Entelektüel görkemlilik açısından benzersiz bir çağ oldu. Olasılıkla insanlık daha önce hiç böyle bir maddi ve manevi evrimden geçmemiştir; eski düzendekinden bu yüzyılın ilk dönemindeki yenilere bakıldığında, kapsam ve özü bir anda oldukça genişledi. İnsanlar başlarına konmuş talih kuşunun büyüklüğünü ve içinden geçtikleri değişimin yalnızca durumlarının ayrıntılarında bir iyileşme olmayıp sınırsız gelişmelerle birlikte insanlığın yeni bir varoluş düzlemine yükseldiğini kavrayınca, tüm zihinsel yetenekleri aşağı yukarı ortaçağ rönesansının patlayışını akla getiren bir uyarıcının etkisine girdi. Bunu da mekanik buluşlar, bilimsel keşifler, sanatta, müzikte ve edebiyatta önceki hiçbir çağ ile kıyaslanamayacak bir üretkenlik çağı izledi."

"Bu arada," dedim, "edebiyat demişken, şimdi kitaplar nasıl basılıyor? Bu işi de mi devlet yapıyor?"

"Kesinlikle."

"Peki nasıl baş ediyorsunuz bu işle? Hükümet kamunun kesesinden önüne getirilen her şeyi basıyor mu yoksa kendince sansür uygulayıp yalnızca onayladığını mı basıyor?"

"İkisi de değil. Basım bölümünün sansür yetkisi yok. Kendisine sunulan her şeyi basmakla yükümlü, ama yazarın ilk baskı maliyetini kendi kredisiyle karşılaması koşuluyla basıyor. Sesini kamuoyuna duyurma ayrıcalığının bedelini ödemek zorundadır ve duyurmaya değer bir mesajı varsa bunu seve seve yapacağını varsayıyoruz. Eski zamanlardaki gibi gelir eşitsizliği olsaydı bu kural yalnızca zenginlerin yazar olabilmelerine yarardı tabii ki, ama yurttaşların gelirleri eşit olduğunda ölçülen yalnızca yazarın güdüsünün gücüdür. Ortalama bir kitabın yayın maliyeti, ekonomik davranarak ve biraz özveride bulunarak yıllık krediden tasarruf edilebilir. Yayınlanan kitap devlet tarafından satışa sunuluyor."

"Yazar, bizdeki gibi satışlardan bir telif alıyordur sanırım," diye düşüncemi belirttim.

"Kesinlikle sizdeki gibi değil," diye karşılık verdi Dr. Leete, "bununla birlikte bir biçimde alıyor tabii. Her kitabın fiyatı, yazarına ödenecek bir telif ücretiyle birlikte yayın maliyetini karşılayacak biçimde oluşturulur. Yazar telifini istediği oranda belirler. Elbette mantıksız biçimde yüksek tutarsa, kitap satmayacağı için bu kendi zararına olur. Telif tutarı kredi kartına yüklenir ve bu kredi, yurttaşların geçimine yetecek tahsisat oranında, yani kendisini geçindirecek düzeyde olduğu müddetçe devlete karşı diğer hizmet yükümlülüklerinden azat edilir. Kitabı makul ölçüde başarıya ulaşırsa birkaç ay, bir yıl, iki ya da üç yıl izinli sayılır ve bu süre içinde başarılı başka bir yapıt üretirse işe dönüş süreci de yeni kitabın satışları elverdiğince uzatılır. Çok tutulan bir yazar, tüm hizmet süresi boyunca kalemiyle yaşamını kazanmayı başarır ve bir yazarın, kamuoyunun beğenisiyle belirlenen edebi yeteneğinin derecesi böylece zamanını edebiyata adaması için kendisine tanınan fırsatın ölçüsü olur. Bu anlamda bizim düzenimizin çıktısı sizinkinden çok da farklı değil, ama arada dikkate değer iki fark var. İlk olarak, günümüzdeki eğitimin evrensel açıdan yüksek düzeyi, halkın edebi yapıtların gerçek değerine ilişkin yargısına sizin zamanınızda sahip olunamayacak bir kesinlik veriyor. İkincisi, gerçek yeteneğin belirlenmesine müdahale edecek hiçbir türden kayırma söz konusu değil artık. Her yazar yapıtını halk jürisinin önüne getirmede kesinlikle aynı kolaylıklara sahip. Sizin zamanınızın yazarlarının yakınmalarına bakarsak, bu mutlak fırsat eşitliği o günlerde çok makbule geçerdi herhalde."

"Müzik, resim, buluşlar, tasarım gibi gerçek dehanın öteki alanlarında da sanırım yeteneği ve gerçek değeri tanımakta aynı ilkeyi izliyorsunuz," dedim.

"Evet," diye yanıtladı, "gerçi ayrıntılar farklılık gösteriyor. Sanatta, örneğin, edebiyattaki gibi tek yargıç halktır.

Kamu binalarına koyulacak heykel ve resimler için oy verirler ve lehteki kararları, sanatçının kendisini mesleğine adayabilmesi için öteki ödevlerinden muaf tutulmasını beraberinde getirir. Sergilenen yapıtlarının çoğaltılmasında, yazarın kitaplarından elde ettiği getiriyle aynı fırsata sahiptir. Bütün bu gerçek deha alanlarında izlenen yol, isteklilere özgür bir alan sunmak ve sıra dışı bir yeteneğin farkına varıldığında da onu bütün ayak bağlarından kurtarıp doğal akışına bırakmaktır. Bu tür örneklerde diğer ödevlerden muaf tutmak, bir armağan ya da ödül niyetiyle değil de daha fazla ve daha yüce hizmet elde etmek için yapılır. Elbette üyelerinin üne kavuştuğu ve cömertçe ödüllendirildiği çeşitli edebi, sanatsal ve bilimsel kurumlar var. Devlette onurların en yücesi, yalnızca iyi niyet ve görev aşkı gerektiren başkanlıktan bile üstünü, halk oylamasıyla büyük yazarlara, sanatçılara, mühendislere, doktorlara ve çağın mucitlerine bahşedilen kırmızı kurdeledir. Ülkedeki her parlak genç, bunu düşleyerek sayısız geceyi uykusuz geçirse de herhangi bir zamanda bunu takan kişi sayısı belirli bir rakamın üstünde değildir. Ben bile düşledim bunu."

"Annemle ben de onu almanı, sanki senden daha çok istememişiz gibi," dedi Edith heyecanla; "onu takmak gerçekten de çok güzel bir şey."

"Babanı olduğu gibi kabul etmekten ve onunla yetinmekten başka seçeneğin yok canım," diye karşılık verdi Dr. Leete; "ama şu annene gelince, eğer onu kırmızı kurdeleyi, o olmazsa en azından mavisini alacağıma ikna etmeseydim benimle evlenmezdi."

Bu abartıya karşı Bayan Leete'in yorumu yalnızca gülümsemek oldu.

"Dergi ve gazeteler açısından nedir durum?" dedim. "Kitap basım sisteminizin bizimkine göre kayda değer bir ilerleme gösterdiğini inkâr etmeyeceğim, hem gerçek bir edebi uğraşıyı özendirme eğilimi hem de en az bunun kadar önem-

lisi, yalnızca karalamalardan ibaret olanları da caydırması anlamında; fakat bunun dergi ve gazetelere nasıl uygulanabileceğini anlamıyorum. Kişiye yayımlatacağı kitabın bedelini ödetmeye tamam, çünkü maliyet yalnızca bir süreliğine olacaktır; ama hiç kimse yılın her günü bir gazete basmanın maliyetini karşılayamaz. Bizde bunu gerçekleştirmek bizim kapitalistlerin kesenin ağzını açmasıyla mümkündü ve çoğu kez de daha kâr bile edemeden kesenin dibi görünürdü. Sonuçta gazeteleriniz varsa, sanırım hükümet tarafından, hükümetin görüşlerini yansıtan hükümet editörleri aracılığıyla kamu kaynakları kullanılarak basılıyor olsa gerek. Sisteminiz, ilişkilerin yürütülüşünde eleştirecek hiçbir yönün bulunmayacağı kadar mükemmelse bu düzenleme işe yarayabilir. Aksi takdirde, halkın görüşlerinin ifadesinde bağımsız, gayri resmi bir aracın bulunmayışının en talihsiz sonuçlara yol açacağını düşünmem gerekir. Kabul edin ki Dr. Leete, kapsadığı her şeyle birlikte özgür bir gazetecilik, sermayenin özel ellerde olduğu eski düzenin kurtarıcı bir ayrıcalığıydı ve başka açılardan kazandıklarınıza karşılık bu ayrıcalığın kaybını ayrı bir yere koymanız gerekir."

"Korkarım ki sizden bu teselliyi bile esirgeyeceğim," diye karşılık verdi Dr. Leete gülerek. "Öncelikle Bay West, gazetecilik kamu meselelerine ciddi eleştiriler yöneltmenin tek ve baktığımız yere göre en iyi yolu değil. Sizin gazetelerinizin bu tür konulardaki yargıları, bize genellikle derinlerine önyargı ve umutsuzluk katılmış ham ve küstah şeyler gibi görünüyor. Bir dereceye kadar halkın görüşlerini ifade ettikleri düşünülebilirse de halkın zekâsı aleyhine izlenim bırakarak oluşturdukları kamuoyu yüzünden devlet takdir edilemezdi. Günümüzde bir yurttaş, kamuoyu üzerinde kamu işlerinin herhangi bir yönüne ilişkin ciddi bir etki yaratmak istediğinde, diğer kitapların basıldığı yolla basılmış bir kitap ya da broşürle ortaya çıkar. Ama bu, gazetelerimiz ve dergilerimiz olmadığı ya da bunlar mutlak özgürlükten yoksun bulun-

dukları için değildir. Gazetecilik, kamuoyunun görüşlerini, sizin zamanınızda özel girişimin öncelikle para kazanmak ve ikinci planda da halkın sözcüsü olmak için kontrol edip yürüttüğünden çok daha mükemmel olarak ifade edilecek biçimde düzenlenmiştir."

"Eğer gazeteleri kamu kesesinden hükümet basıyorsa politikalarını da belirlemekten nasıl alıkonabilir? Yayın yönetmenlerini, hükümet değilse, kim atıyor?" dedim.

"Hükümet gazetelerin basım maliyetlerini karşılamadığı gibi yayın yönetmenlerini de atamaz, herhangi bir biçimde politikaları üzerinde ufacık bir etkide de bulunmaz," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Gazete alan kişiler, yayın giderlerini öderler, yayın yönetmenlerini seçerler ve beğenmediklerinde de değiştirirler. Sanırım böylesi bir basının kamuoyu görüşünün özgür bir organı olmadığını söyleyemezsiniz."

"Kesinlikle söyleyemem," diye yanıtladım, "ama bu ne kadar uygulanabiliyor?"

"En kolay yolu bu. Varsayalım bazı komşularımla ben, görüşlerimizi yansıtacak ve de özellikle bizim mahalleye, zanaatımıza ya da mesleğimize adanmış bir gazetemizin olması gerektiğini düşünüyoruz. Kapsadığı bölgeye göre az ya da çok olan gazete maliyetini karşılayacak sayıda yıllık aboneye erişmek için insanları ziyaret eder ve listemizi hazırlarız. Yurttaşların kredilerinden kesilen abone ücreti tutarı, devleti gazeteyi basarak uğrayabileceği zarara karşı güvence altına alır o kadar; anlayacağınız gibi bu onun işidir, bir yayıncı olarak istenen ödevi yerine getirmeme gibi bir seçeneği yoktur. Gazetenin aboneleri bu aşamada, işi kabul ettiği takdirde görev süresi boyunca öteki ödevinden muaf sayılacak birisini yayın yönetmeni olarak seçerler. Sizin zamanınızdaki gibi kendisine bir maaş ödemek yerine, aboneler devlete o kişiyi genel hizmet ağından aldıkları için geçinme maliyetine eşit bir tazminat öderler. Boyun eğmesi gereken bir muhasebe bölümü ya da kamu hakkına karşı savunacağı özel giri-

şimcinin çıkarları olmaksızın, gazeteyi tıpkı sizin yayın yönetmenlerinizden biri gibi çekip çevirir. Birinci yılın sonunda aboneler ya yine eski yayın yönetmenini ya da onun yerine başka birisini seçerler. Becerikli bir yayın yönetmeni elbette yerini daima korur. Abone listesi genişlerken gazetenin de fonları artar ve tıpkı sizin gazetelerinizdeki gibi, daha fazla ve daha nitelikli yazarlar sağlandıkça gazete gelişir."

"Para ödenemediğine göre yazar kadrosunun hakkı nasıl veriliyor?"

"Yayın yönetmeni onlarla ürünlerinin fiyatlarını kararlaştırır. Tutar, gazetenin garanti kredisinden onların kişisel kredi hesaplarına aktarılır ve tıpkı diğer yazarlar gibi gazete yazarına da kendisine aktarılan krediye denk düşecek süreyle işyerinden izin verilir. Dergilere gelince, sistem aynı. Yeni bir süreli yayın projesiyle ilgilenenler bir yıl boyunca bunu çıkarmak için yeterli sayıda abone sözü verirler; diğer örnekteki gibi yazarlarını tazmin eden yayın yönetmenini seçerler ve yayın bürosu doğal olarak yayın için gerekli kaynak ve materyali sağlar. Bir yayın yönetmeninin hizmeti artık istenmediğinde, izin hakkını başka edebi yapıtlarla kazanamazsa sanayi ordusundaki yerine geri döner. Yayın yönetmeni normalde yalnızca yılın sonunda seçilse ve kural olarak birkaç yıllık bir dönem için görevine devam etse de yayın çizgisinde ani bir değişiklik olması durumunda abonelerin görüşleri doğrultusunda her an görevden alınması için madde bulunduğunu da eklemeliyim."

"Kişi öğrenim görmek ya da bir konu üzerinde düşünmek amacıyla boş zamana sahip olmaya ne denli içten can atsa da doğru anladıysam sözünü ettiğiniz bu iki yol dışında boyunduruktan kurtulamıyor," diyerek düşüncemi belirttim. "Devletin kendi hizmetinden yoksun kalarak uğrayacağı zararı karşılaması için ya edebi, sanatsal yahut bilimsel bir üretkenlik sergileyecek ya da bu tür bir tazminatı karşılayacak yeterli sayıda başka insan bulacak."

"Şurası apaçık ortada," diye karşılık verdi Dr. Leete, "günümüzde eli ayağı tutan hiç kimse, ister kendine öğrenci desin ister yalnızca tembel olduğunu itiraf etsin, kendi payına düşen işten kaçıp başkalarının sırtından yaşayamaz. Aynı zamanda da düzenimiz insan doğasının, başkalarına hükmetmeyi ya da başkalarının emeğinin meyvesiyle geçinmeyi amaçlamayan her türlü dürtüsüne özgür alan bırakacak kadar esnektir. Yalnızca zararın telafisi değil feragat yoluyla da iş yükünün alınması söz konusu. Otuz üç yaşındaki herkes, hizmet yükümlülüğünün yarısı o sırada tamamlanmış olduğu için, ömrünün sonuna kadar diğer yurttaşların aldığı geçim kredisinin yarısı oranında pay almayı kabul ederek ordudan onurlu biçimde ayrılabilir. Yaşamın lükslerinden ve belki bazı rahatlıklarından vazgeçse bile, insanın bu tutarla yaşaması oldukça mümkündür."

O gece hanımlar odalarına çekildiklerinde, Edith bana bir kitap getirip şöyle dedi:

"Bu gece uykunuz kaçarsa Bay West, Berrian'ın bu öyküsüne göz atmak ilginizi çekebilir. Bu onun başyapıtı sayılıyor ve size en azından günümüzdeki öykülerin neye benzediği konusunda bir fikir verebilir."

O gece, doğuda hava aydınlanmaya başlayana dek odamda *Penthesileia*'yı okuyarak oturdum ve bitirinceye kadar da elimden bırakamadım. Yine de ilk okuduğumda beni en çok etkileyenin kitapta olandan çok, kitapta yer verilmeyenler olduğunu söylersem yirminci yüzyılın bu büyük romanının hayranları kızmasın bana. Benim zamanımın öykü yazarları, aslında içinde aşktan bol bir şey bulunmayan ama bu aşkın konum farklılığı ya da mal mülk eşitsizliğinin yarattığı yapay engellerle süslenmediği ve yüreğin yasasından başka hiçbir yasaya tabi olmadığı bir roman kurgulamak; servetle yoksulluğun, eğitimle cahilliğin, kabalıkla inceliğin, yüksekle alçağın arasındaki zıtlıklardan çıkardıkları tüm sonuçlardan, toplumsal gurur ve hırstan, zenginleşme arzusu

ya da yoksullaşma korkusundan, yani bir kimsenin kendisi ya da başkaları için çektiği her tür sefil kaygıdan arındırılmış bir aşk romanı yazmak zorunda kalsalardı, samansız kerpiç yapmayı daha kolay bir iş gibi görürlerdi. *Penthesileia*'yı okumak, yirminci yüzyılın toplumsal yönüne ilişkin genel bir izlenim kazanmam için yapılacak hemen hemen tüm açıklamalardan çok daha değerliydi. Dr. Leete'in yaptığı açıklamalar da gerçekleri kapsıyordu; ama bunlar zihnimde, anlamayı başardığım ama tutarlı olarak sıraya sokamadığım bağımsız pek çok izlenim olarak kalmıştı. Berrian ise bunları benim için resme döküyordu.

XVI. Bölüm

Ertesi sabah kahvaltı saatinden biraz önce kalktım. Merdivenlerden aşağı inerken, Edith birkaç bölüm önce anlattığım, aramızda geçen sabah görüşmesine sahne olan odadan hole çıktı.

"Vay!" diye seslendi, akılları baştan alacak bir ifadeyle eğilerek. "Üstünüzde gayet güzel etkiler bırakan, o başıboş, tek başına sabah gezmelerinden birine gizlice kaçarım sandınız demek. Ama gördüğünüz gibi bu sabah sizin için erkenden kalktım. Yakalandınız işte."

"Öyle kötü sonuçları olan bir gezintiye çıkacağımı öne sürerek," dedim, "kendi tedavinizin etkisini hafife alıyorsunuz."

"Bunu duymak hoşuma gitti," dedi. "Burada kahvaltı sofrası için biraz çiçek düzenlerken aşağı indiğinizi duydum ve basamaklardaki adımlarınızda kaçamak bir niyet yakaladığımı sandım."

"Bana haksızlık etmişsiniz," diye yanıtladım. "Dışarı çıkmak gibi bir düşüncem yoktu kesinlikle."

Yakalanmamın tümüyle rastlantısal olduğu izlenimini sürdürmek için gösterdiği çabaya karşın, adlandırmam gerekirse bu tatlı yaratığın, kendine biçtiği bana gardiyanlık etme göreviyle, son iki üç gündür daha önce olduğu gibi etkilenirim diye sabahın köründe kalktığına ilişkin belli be-

lirsiz bir kuşkuya kapılmıştım ki sonrasında bu kuşkumun gerçek olduğunu öğrendim. Kahvaltı masasına koyacağı buketi hazırlamasında kendisine yardım etme iznini alıp biraz önce çıkmış olduğu odaya peşinden girdim.

"O sabah kapıldığınız duyguların üstesinden tümüyle geldiğinize emin misiniz?" diye sordu.

"Kendimi kesinlikle acayip hissettiğim zamanlar yok diyemem," diye karşılık verdim, "kimliğimin açık bir soru gibi durduğu anlar oluyor. Yaşadığım deneyimin ardından, ara sıra bu tür duygulara kapılmamamı beklemek çok fazla olurdu zaten; ama yerin ayağımın altından kaydığı o sabahki duruma göre, tehlikeyi atlattım sanırım."

"O sabahki görünüşünüzü asla unutmayacağım," dedi.

"Eğer yalnızca canımı kurtarmış olsaydınız," diye sürdürdüm, "belki minnetimi ifade edecek sözcükler bulabilirdim; ama siz benim aklımı kurtardınız ve size olan borcumu hafifletecek hiçbir sözcük yok." Duygulanarak konuşuyordum ve gözleri birdenbire nemlendi.

"Bunların hepsine inanmak bana fazla gelir," dedi, "ama bunu söylediğinizi duymak pek hoş. Yaptığım ne ki... Sizin için çok kaygılanmıştım, biliyorum. Babam sizin bu uzun uykunuz gibi, bilimsel olarak açıklanabilen hiçbir şeyin bizi şaşırtmaması gerektiğini düşünür, ama kendimi sizin yerinize koymak bile başımı döndürüyor. Biliyorum ki ben olsam böyle bir şeye dayanamazdım."

"Bana olduğu gibi, o güç anınızda bir meleğin sevecenlikle imdadınıza gelmesi durumunda değişir bu," diye karşılık verdim. Bana karşı son derece meleksi bir rol oynamış bu tatlı ve genç kıza karşı beslemeye hakkım olan duygular yüzümden okunuyorduysa eğer, tam o andaki ifademin ona taparcasına saygı beslediğimi gösterdiği kesindi. Ya ifadem ya sözlerim ya da her ikisi birden, o anda alımlı bir yüz kızarmasıyla gözlerini benden kaçırmasına yol açtı.

"O konuya dönersek," dedim, "sizin deneyiminiz benimki kadar ürkütücü olmasa da yabancı bir çağa ait ve belli ki yüz yıldır ölü bir adamın canlandığını görmek de sizin için ziyadesiyle büyük bir olay olsa gerekti."

"Aslında başlangıçta, her türlü açıklamanın ötesinde, acayip görünüyordu," dedi, "ama kendimizi sizin yerinize koymaya başlayıp durumun size ne denli acayip göründüğünü fark etmeye başladığımızda, sanırım kendi duygularımızı önemli ölçüde unuttuk, yani en azından ben unuttum. O vakit, daha önce duyduğumuz herhangi bir şeyden daha ilginç ve dokunaklı olsa bile o kadar da şaşırtıcı gelmedi."

"Peki, ama kim olduğumu görerek benimle aynı masada oturmak size şaşırtıcı gelmedi mi?"

"Sizin bize, bizim size yabancı geldiğimiz kadar yabancı görünmediğinizi unutmamalısınız," diye yanıtladı. "Biz, hakkında hiçbir fikrinizin bulunmadığı bir geleceğe, bizi görene dek hakkında hiçbir şey bilmediğiniz bir kuşağa aitiz. Ama siz atalarımızın bir bölümünü oluşturan bir kuşağa aitsiniz. Biz o dönemle ilgili her şeyi biliyoruz; o kuşağın üyelerinden pek çoğunun adları bizim için gündelik sözcükler. Sizin yaşam ve düşünüş tarzınıza ilişkin çalışmalar yaptık; sizin söylediğiniz ya da yaptığınız hiçbir şey bizi şaşırtmazken bizim söyleyip yaptığımız ve size yabancı gelmeyen hiçbir şeyimiz yok. Yani gördüğünüz gibi, Bay West, eğer zamanla bize alıştığınızı hissedebilirseniz, başından beri sizi pek yabancı bulmayışımıza şaşırmamanız gerek."

"Bu açıdan düşünmemiştim," diye karşılık verdim. "Aslına bakarsanız dediğinizde çok haklısınız. İnsan elli yıl ileriye bakmaktansa bin yıl önceye daha kolay bakabilir. Bir yüzyıl, geriye baktığınızda çok uzun bir süre değil. Sizin büyük büyük ebeveynlerinizi tanıyormuşumdur ben. Muhtemelen tanıyordum. Boston'da mı yaşıyorlardı?"

"Öyle sanırım."

"Yani, emin değilsiniz?"

"Evet," diye karşılık verdi. "Düşündüm de şimdi, sanırım öyleydi."

"Kentte oldukça geniş bir tanış çevrem vardı," dedim. "Onları tanımam ya da kendilerini duymuş olmam mümkün. Belki de onları çok iyi tanıyordum. Örneğin size büyük büyükbabanız hakkındaki her şeyi anlatma şansım bulunsaydı, bu ilginç olmaz mıydı?"

"Çok ilginç olurdu."

"Benim zamanımın Boston'ındaki atalarınızın kimler olduğunu söyleyebilecek kadar biliyor musunuz soyağacınızı?"

"Ah, evet."

"O halde, belki bir ara bana onların adlarını da söylersiniz."

Arsız yeşil sürgünleri düzenlemeye dalmıştı ve hemen karşılık vermedi. Merdivendeki ayak sesleri öteki aile bireylerinin de aşağı indiklerini gösteriyordu.

"Belki, günün birinde," dedi.

Kahvaltının ardından Dr. Leete beni merkez depoya götürmeyi ve Edith'in bana anlattığı dağıtım aygıtlarını işbaşında gözlemeyi önerdi. Evden uzaklaşırken "Evinize olağandışı biçimde ayak basıp, ya da aslında basmayıp, sizinle yaşamaya başlayalı artık birkaç gün geçti," dedim. "Daha önce durumumun bu yönünden söz etmedim, çünkü daha da olağandışı sayılacak pek çok başka mesele vardı. Ama artık yeniden ayaklarımın üstünde durduğumu hissetmeye başladığıma göre ve buraya nasıl gelmiş olursam olayım, burada olduğumu ve elimden geleni yapmam gerektiğini fark etmişken, sizinle bu konuda konuşmalıyım."

"Evimde konuk oluşunuza değinirsek," diye karşılık verdi Dr. Leete, "bu konuda kendinizi rahatsız hissetmeye başlamamanızı rica ediyorum, çünkü sizi uzun süre konuk etmek niyetindeyim. Sizin gibi bir konuğun kolayca vazgeçilemeyecek bir kazanç olduğunu bütün alçakgönüllülüğünüzle anlamalısınız."

"Teşekkürler doktor," dedim. "Hâlâ bir mezarda diri diri, dünyanın sonuna değin beklemeyişimi borçlu olduğum birinin geçici konukseverliğini kabul ederken aşırı hassasiyet taslamam, benim açımdan kesinlikle tuhaf olurdu. Ancak bu yüzyılın daimi bir yurttaşı olacaksam bir yerden başlamam gerek. Benim zamanımda dünyaya iyi kötü giriş yapan biri, nasıl girdiğinden bağımsız biçimde, başıbozuk insan güruhu tarafından fark edilmez ve yeterince güçlüyse seçtiği herhangi bir yerde kendisine yer edinebilirdi. Ama şimdi herkes belirli bir yer ve işlevle bir sistemin parçası. Ben sistemin dışındayım ve nasıl girebileceğimi bilmiyorum; burada doğmuş biri ya da başka bir sistemden gelmiş bir göçmen olmak dışında, hiçbir giriş yolu görünmüyor."

Dr. Leete içtenlikle güldü.

"Kabul ediyorum ki," dedi, "sizinki gibi örnekler için bir hükümden yoksun bulunuşu, sistemimizin kusuru; ama nüfusun olağan yollar dışında da artabileceğini kimse beklemezdi. Bununla birlikte, size zaman içinde hem bir yer hem de bir uğraşı sağlayamayacağımızdan korkunuz olmasın hiç. Şimdilik yalnızca benim ailemin bireyleriyle ilişkiniz var, ama sizi sır olarak saklayacağımı düşünmemelisiniz. Tam tersine, sizin örneğiniz, daha siz yaşama dönmeden önce başlayıp o zamandan beri daha da genişleyerek devlette en derininden bir ilgi uyandırmış bulunuyor. Asap durumunuzun nazikliği göz önünde tutularak, başlangıçta sizinle özel olarak ilgilenmemin ve geri geldiğiniz dünyanın sakinleriyle genel bir tanışıklık içine girmeden önce, buranın ne tür bir yer olduğuna ilişkin ben ve ailem aracılığıyla genel bir fikir edinmenizin en iyisi olduğu düşünüldü. Size toplumda bir işlev bulmaya gelince, bunun ne olacağı konusunda hiç tereddüt yoktu. Benim çatımın altından ayrıldığınızda ki bunu yapmayı epeyce bir süre düşünmemelisiniz, sizin devlete sunabileceğiniz türden bir hizmet pek azımızın elinden gelir."

"Benim elimden ne gelir ki?" diye sordum. "Belki benim bir zanaatımın, sanatımın ya da özel bir yeteneğimin olduğunu hayal ediyorsunuz. Hiçbirisine sahip olmadığıma inanmanızı isterim. Ömrümde ne tek bir dolar kazandım, ne de bir saatçik çalıştım. Gücüm yerinde ve belki vasıfsız bir emekçi olabilirim, ama hepsi bu."

"Eğer devlete verebileceğiniz en etkin hizmet bu olsaydı, bu uğraşın da en az bir başkası kadar saygın olduğunu görürdünüz," diye karşılık verdi Dr. Leete; "ama daha işe yarar başka bir şey yapabilirsiniz. Bizim için tarihin en ilginç ve zihinlerimizi en çok meşgul eden dönemlerinden biri olan on dokuzuncu yüzyılın son kısmındaki toplumsal duruma ilişkin konularda tüm tarihçilerimizin üstadı durumundasınız ve zamanla bizim kurumlarımıza yeterince aşina ve bize zamanınızla ilgili bir şeyler öğretmeye istekli hale geldiğinizde, üniversitelerimizden birinde sizi bekleyen bir tarih okutmanlığı görevi bulacaksınız."

Bana sıkıntı vermeye başlamış bir konuda böylesi pratik bir çözümle kendimi rahatlamış hissederek, "Çok güzel! Çok güzel gerçekten," dedim. "Eğer halkınız on dokuzuncu yüzyılla gerçekten de bu kadar ilgileniyorsa, tam bana göre bir uğraş demektir bu. Karnımı doyurabileceğim başka bir iş bulabileceğimi sanmıyorum ve kesinlikle kurumlanmadan ileri sürebilirim ki tarif ettiğiniz böyle bir iş için bazı özel niteliklerim bulunuyor."

XVII. Bölüm

Depodaki işlemleri Edith'in anlattığı kadar ilgi çekici buldum ve oradaki mükemmel düzenin emeğin verimliliğini katbekat nasıl artırdığını gösteren, gerçekten de dikkate değer resme bakıp coşkuya kapıldım. Trenler dolusu, gemiler dolusu malın öteki uçta, yarım milyon kişinin bitip tükenmek bilmeyen karmaşık kişisel gereksinimlerine yanıt vermek üzere kilogramlar ve gramlar, metreler ve santimler, litreler ve mililitreler halinde paketlenmek üzere sürekli besleme hunisinden döküldüğü dev bir değirmen gibiydi. Dr. Leete, benim zamanımda malların satış yöntemlerine ilişkin verdiğim bilgilerin yardımıyla, modern sistem tarafından yürütülen ekonomilere dair bazı şaşırtıcı sonuçlar dile getirdi.

Eve gitmek için yola koyulduğumuzda şöyle dedim: "Bugün gördüklerimden sonra, bana söylediklerinizve Bayan Leete'in bana numune mağazasında öğrettikleriyle birlikte, dağıtım sisteminiz ve bunun sizi nasıl bir zahmetten kurtardığı hakkında aşağı yukarı açık bir fikir edindim. Ancak üretim sisteminiz hakkında da daha fazla şey bilmek istiyorum. Bana sanayi ordunuzun nasıl toplanıp örgütlendiğini genel olarak anlatmıştınız, ama bu ordunun uğraşlarını kim yönetiyor? Her şeyden yeterince üretildiği ve hiçbir emeğin de boşa harcanmadığı biçimde her bir bölümde ne yapılacağını belirleyen hangi üst otorite? Bunun alışılmadık yetenekler

gerektiren, oldukça karmaşık ve güç bir işlev olması gerekir gibi geliyor bana."

"Gerçekten böyle mi görünüyor size?" diye yanıtladı Dr. Leete. "Öyle bir şey olmadığına sizi temin ederim, yoksa devleti tümüyle tatmin edecek biçimde bunu yerine getirecek, uygun beceriye sahip kişilerden ibaret Washington'daki görevlilere, son derece açık ve kolayca uygulanabilen ilkelere bağlı, oldukça kolay bir iş gibi gelmezdi bu. Yönettikleri aygıt sonuçta büyük, ama ilkeleri açısından o kadar mantıklı, işleyişi açısından da o kadar dolaysız ve yalın ki kendi kendine işliyor; birkaç açıklamadan sonra, ancak bir aptalın bunu bozabileceğine sizin de katılacağınızı düşünüyorum. Dağıtım sistemi hakkında artık yeterince fikir sahibi olduğunuzdan, oradan başlayalım isterseniz. Sizin zamanınızda bile istatistikçiler size yıllık olarak, ülkede kaç metre pamuklu, kadife, yünlü kumaş, kaç çuval un, patates, tereyağı, kaç çift ayakkabı, şapka ve şemsiye tüketildiğini söyleyebilecek durumdaydılar. Üretimin özel ellerde olduğu ve gerçek dağıtımın istatistiklerini çıkarmanın hiçbir yolunun bulunmadığı gerçeği yüzünden bu rakamlar kesin olmamakla birlikte, üç aşağı beş yukarı doğru sayılırdı. Günümüzde ulusal bir depodan verilen tek bir iğne bile kayda geçiyor; bu sayede o dönemin sonunda, dağıtım bölümünün elindeki herhangi bir haftanın, ayın ya da yılın tüketim rakamları kesin rakamlardır. Bu rakamlar üzerinden, artış ve düşüş eğilimleriyle talebi etkileyebilecek her türlü özel neden göz önünde tutularak tahminler, diyelim ki bir yıl için, oluşturuluyor. Belirli bir hata payını da içeren bu tahminler genel yönetimce kabul edildikten sonra, mallar kendilerine teslim edilinceye dek dağıtım bölümünün sorumluluğu sona erer. Tüm bir yıl için yapılan tahminlerden söz ediyorum, oysa gerçekte yalnızca talebin istikrarlı olarak hesaplanabildiği büyük mallar için bu kadar uzun bir süreyi kapsar. Halkın zevkinin değişkenlik gösterdiği ve sürekli yenilik gerektiren malları üreten

daha küçük endüstrilerde, dağıtım birimi talebin haftalık durumuna göre daha sık tahminlerde bulunarak üretimin, tüketim miktarının ötesine pek geçmemesini sağlar.

Günümüzde üretim ve inşaat sanayinin tüm alanları, her biri bir grup birleşik sanayiyi temsil eden on büyük bölüme ayrılmıştır; her belirli sanayi de buna karşılık, denetimi altındaki fabrika ve işgücünün, mevcut hasılanın ve bunu artırma araçlarının tam bir kaydına sahip bir alt büro tarafından temsil edilir. Dağıtım bölümünün tahminleri yönetimce benimsendikten sonra, bu on büyük bölüme talimat olarak gönderilir; bölümler de belirli sanayileri temsil eden alt bürolara bölüştürürler ve bürolar da çalışanları işe koşar. Her bir büro kendisine verilen görevden sorumludur ve bu sorumluluk bölüm ve yönetim gözetmenlerince dayatılmıştır; dağıtım bölümü de ürünleri kendi denetiminden geçirmeden kabul etmez ki tüketicinin eline geçtikten sonra bir malın kusurlu olduğu anlaşıldığında, sistem hatanın izini bunu yapan işçiye değin sürebilsin. Halkın cari tüketimi için mal üretimi, sonuçta tüm ulusal işçi gücünü gerektirmez. Gerekli kontenjanlar, çeşitli endüstriler için detaylandırıldıktan sonra, geriye kalan emek gücü binalar, makineler, mühendislik işleri ve benzerleri gibi sabit sermayenin yaratılmasında kullanılır."

"Aklıma bir şey geliyor," dedim, "hoşnutsuzluk yaratabileceğini sandığım bir şey. Özel girişime hiç şans tanınmazken, yaygın talebin olmadığı malların üretilmesini isteyen azınlık durumundaki insanların tercihlerine saygı gösterileceğinin güvencesi nedir? Resmi bir karar, onları herhangi bir anda, sırf çoğunluk aynı isteği paylaşmıyor diye bazı özel zevklerine hitap eden mallardan yoksun bırakabilir."

"Bu da despotluk olurdu sonuçta," diye yanıtladı Dr. Leete, "ve bizim açımızdan eşitlik ya da kardeşlik kadar özgürlük de çok değerli olduğu için, böyle bir şeyin gerçekleşmeyeceğinden sonuna dek emin olabilirsiniz. Sistemimizi

daha iyi tanıdıkça, yetkililerimizin sonuçta sırf sözde değil, gerçekten de halkın aracıları ve hizmetkârları olduğunu anlayacaksınız. Yönetimin, talep edilen herhangi bir malın üretimini durduracak gücü yoktur. Varsayalım ki bir malın talebi üretiminin oldukça maliyetli olduğu bir noktaya kadar düştü. Tabii fiyatı da oransal olarak artacaktır, ama tüketici buna ödeme yapmayı istediği sürece üretimi sürdürülür. Yine varsayalım ki daha önce üretilmeyen bir mal talep ediliyor. Yönetim talebin gerçekliğinden kuşkuya düşerse, belirli bir tüketim tabanını garanti eden bir halk anketi onu arzu edilen malı üretmeye zorlar. Sizin zamanınızda Amerika'daki hükümetlerin yaptığına inandığım gibi, halka ya da bir azınlığa ne yiyip ne içeceklerini ya da giyeceklerini söyleyen bir hükümet veya çoğunluk, sonuçta tuhaf bir tarihsel hata gibi görülürdü. Belki bu kişisel bağımsızlık ihlallerini hoş görmek için nedenleriniz vardı, ama biz bunları katlanılabilecek şeyler olarak düşünemeyiz. Bu noktaya değinmenize memnun oldum, çünkü bu bana günümüzde bağımsız yurttaşın üretim üzerindeki kontrolünün, özel girişim dediğiniz şeyin –buna kapitalist girişim denmesi gerekir– hüküm sürdüğü ve ortalama yurttaşın bundan pek az pay aldığı sizin zamanınızdakine göre çok daha doğrudan ve etkili olduğunu gösterme fırsatını verdi."

"Maliyeti yüksek malların fiyatını yükseltmekten söz ediyorsunuz," dedim. "Alıcılar ya da satıcılar arasında rekabetin bulunmadığı bir ülkede fiyatlar nasıl düzenlenebilir?"

"Tıpkı sizde olduğu gibi," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Bunun açıklanması gerektiğini düşünüyorsunuz," diye ekledi kuşkuyla baktığımı görünce, "ama açıklamayı uzun tutmaya gerek yok; sizin zamanınızda bir malın fiyatının kaynağı, onu üreten emeğin maliyetine dayandırılırdı ve bizimki de böyle. Sizin zamanınızda emeğin maliyetini farklı kılan ücretlerdeki farktı; şimdi ise emekçinin geçimi her durumda eşit olduğundan, maliyeti çeşitli işlerde bir günlük çalışmayı

kapsayan saatlerin göreli sayısı belirler. Zorluğu nedeniyle gönüllüleri çekebilmek için çalışma süresinin günde dört saate çekildiği bir meslekteki işçinin emeğinin maliyeti, işçilerin sekiz saat çalıştığı bir işe oranla iki kat daha yüksektir. Emek maliyeti açısından sonuç, gördüğünüz gibi dört saat çalışan kişiye ödenen ücrettir, yani sizin sisteminizde ötekilerin aldığının iki katını almış gibidir. Üretilen bir malın çeşitli süreçlerindeki emeğe uygulanan bu hesaplama yöntemi, diğer malların da görece fiyatını belirler. Üretimin ve taşımanın maliyetinin yanında, kıtlık faktörü de bazı malların fiyatını etkiler. Bolluğu daima güvence altına alınmış temel yaşamsal mallara gelince kıtlık bir faktör olmaktan çıkarılır. Arz ya da talepteki herhangi bir dalgalanmanın, hatta kötü hasat zamanlarındakinin bile düzeltilebilmesi için el altında hep büyük bir artı değer tutulur. Temel malların fiyatları yıldan yıla düşer; fakat çok ender yükselir, öyle bir şey olursa elbet. Ancak bazı türden mallar sürekli ve bazıları da geçici olarak talebe eşit değildir; örneklersek, taze balık ve mandıra ürünleri ikinci kategoride ve yüksek beceriyle az bulunur maddelerden üretilenler ise diğerinde yer alır. Burada yapılabilecek tek şey kıtlıktan kaynaklanan sıkıntıyı dengelemektir. Bu da kıtlık geçiciyse, geçici olarak fiyatını yükseltmekle; uzun süreliyse fiyatı yüksek düzeyde sabitlemekle yapılıyor. Sizin zamanınızdaki yüksek fiyatlar malların yalnızca zenginlere özgü olması anlamına geliyordu; günümüzde ise herkesin geliri aynı olduğundan, yüksek fiyatlar, malların en çok onu satın alanlar için arzu edilir olduğunu gösteriyor. Elbette, halkın gereksinimlerini sağlayan her tedarikçinin başına geldiği gibi devletin de elinde sıklıkla zevklerdeki değişim, kötü hava koşulları ve çeşitli başka nedenlerle küçük partilerde mal kaldığı olur. Bunların, tıpkı sizin zamanınızdaki tüccarların da yaptığı gibi, kayıpları işletmenin giderlerine aktarmak için zararına satılması gerekir. Ancak, bu tür partilerin anında sunulacağı geniş tüketici kitlesi sağ olsun, küçük bir

zararla bunlardan kurtulmak hiç de zor değildir. Artık size dağıtım sistemimiz gibi üretim sistemimiz hakkında da genel bir fikir vermiş oldum. Sandığınız kadar karmaşık geldi mi size?"

Başka hiçbir şeyin bundan basit olamayacağını kabul ettim.

"Eminim ki," dedi Dr. Leete, "zamanınızın sayısız özel işletmesinden birinin başında bulunan, pazardaki dalgalanmalara, rakiplerinin entrikalarına ve borçlularının iflasına karşı gözlerini dört açıp uykusuz kalan birinin, günümüzde Washington'da oturup bütün ülkenin sanayisini yöneten bir grup kişiden çok daha güç bir iş yaptığını söylemek gerçekçi olur. Bunların hepsi de sevgili dostum, işleri yanlış yapmak yerine doğru biçimde yapmanın ne kadar kolay olduğunu gösteriyor yalnızca. Bir balonla havalanmış, savaş alanını mükemmel bir biçimde gözlemleyen bir general için bir milyon kişiyi zafere yönlendirmek, bir çalılığın içinde gizlenen çavuşun bir müfrezeyi idare etmesinden daha kolaydır."

"Bu ordunun, ulusun yüz akı da olan generali, ülkedeki en önde gelen kişi olsa gerek, hatta Birleşik Devletler'in Başkan'ından bile büyük olmalı," dedim.

"O kişi, Birleşik Devletler'in Başkanı," diye karşılık verdi Dr. Leete, "ya da daha ziyade, başkanlığın en önemli işlevi endüstriyel ordunun önderliği."

"Nasıl seçiliyor?" diye sordum.

"Size daha önce öykünme güdüsünün sanayi ordusunun tüm kademeleri arasındaki gücünü tarif ederken," diye yanıtladı Dr. Leete, "meziyetli olanlar bakımından subaylık kademesinde terfi çizgisinin üç aşamasının olduğunu ve oradan da teğmenlikten yüzbaşılık ya da ustabaşılığa ve sonra da denetmenlik ya da albaylık rütbesine uzandığını açıkladım. Ardından, bazı büyük işkollarında araya giren bir aşama olarak, işkolunun tüm işlemlerinin yönetimini doğrudan kontrolü altında tutan lonca generalliği geliyor. Bu subay,

işkolunu temsil eden ulusal büronun başındadır ve buranın çalışmasında yönetime karşı sorumludur. Loncanın generali parlak bir konumda bulunur ve pek çok kişinin tutkusunu ziyadesiyle tatmin eden bir yerdir; ama onun rütbesinin üstünde, size aşina gelecek askeri eşdeğerlerini kullanırsam, sizdeki tuğgeneral ya da tümgeneralle kıyaslanabilecek on büyük bölümün ya da işkolu birlikleri gruplarının başı yer alır. Sanayi ordusunun bu on büyük bölümünün şefleri sizin kolordu komutanlarınızla ya da korgenerallerinizle kıyaslanabilir; her birinin altında, kendisine rapor veren bağımsız loncaların generallerinden oluşan on ila yirmi kişi bulunur. Konseyi oluşturan bu on yüksek rütbeli yetkilinin üstünde, Birleşik Devletler Başkanı olan başgeneral yer alır.

Sanayi ordusunun başgenerali, vasıfsız işçilikten başlayarak altındaki tüm aşamalardan geçmek zorundadır. Nasıl yükseldiğine bakalım. Size anlatmış olduğum gibi, birisinin erlik kademesinden yükselip teğmenliğe aday olması, tamamen işçi olarak kaydının kusursuzluğu sayesindedir. Yukarıdan atamayla, teğmenlikten yalnızca en iyi sicile sahip adaylara açık tutulan albaylığa ya da denetmen konumuna yükselir. Lonca generali altındakileri bizzat atar, ama kendisi oylamayla seçilir, atanmaz."

"Oylamayla!" diye şaşkınlığımı belirttim. "Bu durum, adayları altlarındaki işçilerin desteğini almak için ayartmaya kışkırtarak lonca disiplinine zarar vermiyor mu?"

"Kuşkusuz verirdi," diye karşılık verdi Dr. Leete, "tabii işçilerin oy hakları ya da seçimle ilgili herhangi bir söz hakları olsaydı. Ama yok. Tam burada sistemimizin özgün bir yönü ortaya çıkıyor. Lonca generali, denetmenler arasından loncanın onursal üyelerinin oyuyla seçiliyor, yani loncada hizmet süresini tamamlayıp işten ayrılmış olanların oylarıyla. Bildiğiniz gibi, kırk beş yaşında sanayi ordusundan terhis oluyor ve yaşamımızın geri kalanını kişisel gelişimimizle ya da dinlenmekle geçiriyoruz. Ancak aktif yaşamımızda gir-

diğimiz derneklerin üstümüzdeki gücü emeklilikte de sürer. Zamanında edindiğimiz dostluklar ömrümüzün sonuna değin dostumuz olarak kalırlar. Eski loncalarımızda daimi onursal üyeliğimiz sürer ve loncanın sonraki neslin ellerinde huzurlu ve saygın bir yer olması için heves ve kıskançlıkla ilgimizi sürdürürüz. Toplandığımız ve birkaç loncanın onursal üyesi tarafından sürdürülen kulüplerde, bu konulardan daha yaygın hiçbir sohbet yoktur ve lonca önderliğine talip gençler, biz eski üyelerin eleştiri süzgecinden geçebilirlerse oldukça donanımlılar demektir. Bu gerçeği bilen devlet de tüm loncaların generalinin seçilmesinde onursal üyelere güvenir ve mutlak tarafsızlığıyla, özel niteliklere ve adayların siciline ilişkin bilgisiyle, en iyi sonucu almak için gösterdiği özenle ve kişisel çıkardan tümüyle uzak kalışıyla, daha önceki hiçbir toplum biçiminin benzer bir seçim komitesi oluşturamadığını ileri sürme cüretini gösteriyorum.

On korgeneralden ya da bölüm başkanlarından her biri, ayrı bir bölüm olarak gruplandırılmış loncaların generalleri arasından ve bu şekilde gruplandırılan loncaların onursal üyelerinin oylarıyla seçilmiştir. Her loncanın kendi generaline oy verme eğilimi vardır kuşkusuz; ancak hiçbir grubun loncasının, diğerlerinin çoğu tarafından desteklenmeyen birini seçecek sayıda oyu yok. Emin olun ki bu seçimler aşırı ölçüde heyecanlı geçer."

"Başkan da sanırım bu on büyük bölümün başkanları arasından seçiliyordur," diye fikrimi belirttim.

"Aynen öyle, ancak bölüm başkanları dışarıda yıllarla ifade edilen belirli bir süre geçirmeden başkanlığa aday olamazlar. Bir kişinin kırk yaşından önce tüm aşamalardan geçip bir bölümün başkanlığına gelmesi enderdir ve beş yıllık dönemin sonunda neredeyse kırk beş yaşında olur. Kırk beşin üstünde olsa bile hizmet süresini tamamlar, kırk beşin altındaysa dönem sonunda yine de sanayi ordusundan ayrılır. Geçmesi gereken o aşamalara tekrar dönmesi uygun

olmaz. Başkanlık için adaylığından önceki bu ara, ulusun genel çoğunluğundan biri haline geldiğini ve kimliğinin artık sanayi ordusundan değil, halktan birine dönüştüğünü tümüyle anlaması için kendisine tanınmış bir süredir. Dahası, bu dönemi başında bulunduğu özel loncalar grubu yerine ordunun genel koşullarını inceleyerek geçirmesi beklenir. Sanayi ordusuyla ilişkisi kalmamış tüm devlet adamlarının oyuyla, o esnada seçilebilecek durumdaki eski bölüm başkanları arasından Başkan seçilir.

"Ordunun Başkan seçmek için oy kullanmasına izin verilmiyor mu?"

"Kesinlikle verilmiyor. Sürdürülmesi ulusun temsilcisi sıfatıyla Başkan'ın işi olan ordu disiplini açısından vahim olurdu bu. Sistemimizde oldukça yüksek öneme sahip Teftiş Kurulu bu amaç doğrultusunda onun sağ kolu işlevini görür; mallardaki hatalara, memurların saygısızlık ya da yetersizliğine, kamu hizmetindeki herhangi bir savsaklamaya ilişkin tüm yakınmalar ve bilgiler kurulun önüne gelir. Ancak kurul yakınmaları beklemez. Hizmetteki bir hataya ilişkin her söylentiyi yakalamakta uyanık davranıp soruşturmak, ordunun her alanında sistematik ve sürekli gözetim yoluyla yanlış giden bir şeyi herkesten önce bulup çıkarmak da kurulun işidir. Başkan, seçildiğinde elli yaşına yakındır ve kırk beş yaşında emekli olma kuralının onurlu bir istisnasını oluşturarak beş yıl boyunca hizmet eder. Hizmet süresinin sonunda, raporunu almak ve bunu onaylamak ya da reddetmek üzere ulusal bir Kongre göreve çağrılır. Eğer onaylanırsa, Kongre kendisini beş yıl daha uluslararası konseyde devleti temsil etmesi için seçer. Söylemem gerekir ki, Kongre süresi devam eden bölüm başkanlarının raporlarına da bakar ve bunlardan herhangi birisinin uygun bulunmaması, o kişinin Başkan seçilmesinin önünü tıkar. Ancak sonuçta, devletin üst düzey memurlarına yönelik minnet dışında başka duygular beslemesine pek fırsat çıkmadığından bu

da ender yaşanır. Yeteneklerine gelince, son derece çeşitli ve çetin sınavlarla bulundukları aşamadan mevcut konumlarına yükselmiş olmaları, başlı başına olağandışı niteliklerinin kanıtı iken sadakatlerine geldiğimizde de toplumsal düzenimiz, kendilerine yurttaşlarının saygısını kazanmak dışında başka hiçbir güdü bırakmaz kesinlikle. Rüşvet almak için yoksulluğun, rüşvet vermek için de servetin bulunmadığı bir toplumda, yozlaşma olanaksız olduğu gibi terfi koşulları yüzünden makam için demagojiye ya da hileye başvurmak söz konusu bile değildir."

"Bir noktayı tam anlamıyorum," dedim. "Serbest meslek sahipleri de başkanlığa seçilebiliyorlar mı? Öyleyse bunların dereceleri, düzenli sanayi ordusuna katılanlara göre nasıl belirleniyor?"

"Onlara göre derecelendirilmiyorlar," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Mühendisler ve mimarlar gibi teknik mesleklerden olanlar inşaat loncalarında derecelendirilirler; ama sanatçılarla edebiyatçılar, doktorlar ve öğretmenler gibi sanayi hizmetinden vazgeçen serbest meslek sahipleri de sanayi ordusuna mensup değildirler. Bu sebeple Başkan'a oy verirler, ama o makama aday olamazlar. Başlıca görevlerinden biri sanayi ordusunun denetimi ve disiplini olduğundan, Başkan'ın yapacağı işi anlaması için bu ordunun tüm rütbelerinden geçmiş olması esastır."

"Mantıklı," dedim; "ama doktorlarla öğretmenler sanayiyi Başkan olabilecek düzeyde bilmiyorlarsa, sanırım Başkan da tıptan ve eğitimden söz konusu bölümleri kontrol edecek kadar anlamıyordur."

"Kontrol etmiyor ki," diye geldi yanıt. "Tüm sınıflar için geçerli yasaların uygulanmasından genel anlamda sorumlu olması dışında, Başkan görevi gereği kendisinin de yer aldığı ve başkan oyuna sahip olduğu kendi yönetim kurullarınca kontrol edilen tıp ve eğitim fakültelerine karışmaz. Elbette Kongre'ye karşı sorumlu olan bu yönetim kurulu üyeleri de

ülkedeki emekli öğretmen ve doktorların oluşturduğu eğitim ve tıp loncalarının onursal üyeleri tarafından seçilirler."

"Biliyor musunuz," dedim, "yetkilileri loncaların emekli üyelerinin oylarıyla seçme yöntemi, bizim yükseköğrenim kurumlarımızın yönetiminde ara sıra kullandığımız, eski mezunlara küçük ölçekte seçim yaptırma yöntemimizin hükümet tarafından ulusal ölçekte uygulanışından başka bir şey değil."

"Öyle mi yapardınız gerçekten?" dedi Dr. Leete heyecanla. "Bunu ilk kez duyuyorum ve sanırım çoğumuz için de yeni ve ilginç bir bilgi niteliğini taşıyacaktır. Bu fikrin kökü ne ilişkin büyük bir tartışma sürmekte ve bir kerecik olsun güneşin altında yeni bir şey bulduğumuzu sanmıştık. Vay be! Demek sizin yükseköğrenim kurumlarınızda, ha! Bu gerçekten de ilginç. Bana bunu biraz daha anlatmalısınız."

"Doğrusu, zaten söylemiş olduğumdan pek de fazlası yok," diye karşılık verdim. "Fikrinizin kökü bize dayanıyor idiyse, bu yalnızca kökten ibarettir."

XVIII. Bölüm

O gece, hanımlar odalarına çekildikten sonra Dr. Leete ile emekli yurttaşların hükümette aldığı rol üzerine bana anlattıklarıyla gündeme gelen, kırk beş yaşından sonra kişileri devlet hizmetinden muaf tutma planının sonuçlarından söz ederek biraz daha oturdum.

"Kırk beşindeki bir insanın," dedim, "hâlâ on yıllık bedensel, en az yirmi yıllık da entelektüel hizmet gücü vardır. Enerjik yaradılışlı kişiler için o yaşta emekliye ayrılıp rafa kaldırılmaları iyilikten çok zorluk sayılmalı."

"Sevgili Bay West," diye feryat etti Dr. Leete gözleri ışık saçarak, "sizin on dokuzuncu yüzyıl fikirlerinizin günümüzde bizim açımızdan ne denli ilginç, az bulunur antikalar olduğunu aklınızın ucundan bile geçiremezsiniz. Başka bir soyun, ama yine de aynı olan çocuğu, bilin ki devlet için müreffeh bir fiziksel varoluşun araçlarını güvence altına almak için harcamak zorunda olduğumuz emek, her koşulda gücümüzün en önemli, en ilginç ya da en saygın biçimde kullanılması olarak görülür. Tek başına bile yaşam anlamına gelen becerilerimizi, zihinsel ve ruhsal zevklerimizle arayışlarımızı uygulamaya kendimizi tümüyle adamadan önce emekli edilmeye bir gereklilik gözüyle bakarız. Yüklerin adil dağıtılmasıyla ve emeğimizi bezdiricilikten kurtaran her çeşit özel eğlence ve teşvikler sayesinde mümkün olan her şey yapılır

sonuçta; gerçi kıyaslarsak, bu emek genellikle bezdirici değil, çoğu kez ilham vericidir. Ama ödevimizi yerine getirerek varoluşun asıl işi sayılan alanlara girmekte bizi özgür kılan emeğimiz değil, daha yüce ve geniş kapsamlı etkinliklerimizdir.

Elbette ne herkesin ne de çoğunluğun, sahipleri açısından boş zamanı tek değerli şey kılacak bir bilimsel, sanatsal, edebi ya da akademik ilgi alanı vardır. Çoğu kişi yaşamın ikinci yarısını başka türden keyif alacakları bir dönem gözüyle görür; seyahat etmek, ömürlük dostlarının eşliğinde sosyalleşmek gibi; kişisel yaradılışının ve özel zevklerinin geliştirilmesi ve akla gelebilecek her türlü zaman geçirme aracının peşinden gitmek için boş zaman; kısacası, yaratılmasına yardım ettikleri dünya nimetlerinden, acelesiz ve soğukkanlı biçimde yararlanmak için zaman. Ama boş zamanlarımızı değerlendirme konusunda bireysel zevklerimiz ne kadar farklı olursa olsun, hepimiz emekli olacağımız, doğuştan hakkımız olanın keyfini tümüyle süreceğimiz, kendi emeğimiz karşılığında kazandığımız, rüştümüzü kanıtlayıp disiplin ve kontrolden kurtulduğumuz bir dönemi iple çekeriz. Sizin zamanınızda delikanlılar yirmi bir yaşına basmayı ne kadar hevesle bekliyorduysalar, günümüzde de insanlar kırk beş yaşlarını bekliyorlar. Yirmi birimizde reşit oluruz, ama kırk beşimizde gençliğimizi tazeleriz. Gençlikten ziyade orta yaş ve sizin deyiminizle yaşlılık, yaşamın imrenilecek zamanı sayılır. Günümüzdeki daha iyi varoluş koşullarına ve her şeyden öte de kaygısızlığa şükürler olsun ki yaşlılık oldukça sonra geliyor ve geçmiştekinden çok daha sevimli bir görünüşü var. Ortalama sağlığa sahip kişiler genellikle seksen beş-doksan yaşlarına kadar yaşıyorlar ve bizim kırk beş yaşımız, sanıyorum ki fiziksel ve ruhsal açıdan sizin otuz beş yaşınızdan daha gençtir. Kırk beş yaşında, tam da biz yaşamın en keyifli dönemine girerken, sizin çoktan yaşlanmayı düşünmeye başlayıp geçmişe baktığınızı düşünmek tuhaf bir

şey. Yaşamın daha parlak yarısı sizin için kuşluk vaktiyken, bizim için öğleden sonrası."

Bunun ardından sohbetin, hâlihazırdaki gözde spor ve eğlencelerin on dokuzuncu yüzyıldakilerle kıyaslanma konusuna kaydığını anımsıyorum.

"Görece belirgin bir fark var," dedi Dr. Leete. "Sizin zamanınızın ilginç bir özelliği olan profesyonel sporculara denk gelen kimse de yok, sizdeki gibi atletlerimizin para ödülü için yarıştığı ödüllendirmeler de. Bizim yarışmalarımız her zaman yalnızca şeref içindir. Çeşitli loncalar arasında var olan iyi niyetli rekabet ve her işçinin kendi loncasına bağlılığı, emekliye ayrılmış onursal lonca üyeleri kadar gençlerin de ilgi gösterdiği denizde ve karada her türden oyun ve maçlar için değişmez bir uyarım sağlar. Gelecek hafta Marblehead'de loncalararası yat yarışları yapılacak ve bu tür olayların sizin zamanınıza kıyasla yarattığı yaygın coşkuyu kendi gözlerinizle görebileceksiniz. Romalı ayaktakımının yeğlediği *panem et circenses** talebi, günümüzde tümüyle makul bir istek olarak tanınmakta. Yemek yaşamın ilk gereksinimiyse, eğlence de ikinci sırada sayılabilir ve devlet ikisini de temin ediyor. On dokuzuncu yüzyılın Amerikalıları birini de diğerini de yeterince karşılama şansına sahip değillerdi. O dönemin insanlarının daha çok boş zamanı vardıysa bile sanıyorum ki nasıl hoşça vakit geçireceklerini bilemez haldeydiler. Biz asla bu çıkmazın içinde değiliz."

---

* "Aş ve eğlence." Devletin, temel yaşam maddeleri dağıtıp eğlenceler düzenleyerek halkın hoşnutsuzluğunu bastırıp gönlünü alması anlamına gelen Latince bir deyim. (ç.n.)

XIX. Bölüm

Erken bir sabah yürüyüşü sırasında Charlestown'a gittim. O mahallede bir yüzyıllık boşluğu vurgulayan, anlatmaya kalksam sayamayacağım kadar çok değişiklik arasında özellikle eski eyalet hapishanesinin tümüyle ortadan kalktığı dikkatimi çekti.

Kahvaltı sofrasında bu meseleye değindiğimde, "Benden önce kaldırılmış, ama bundan söz edildiğini anımsıyorum," dedi Dr. Leete. "Bugün hiç hapishane yok. Bütün soyaçekim vakaları hastanelerde tedavi ediliyor."

"Soyaçekim mi?" diye haykırdım şaşkınlıktan bakakalarak.

"Evet, öyle," diye karşılık verdi Dr. Leete. "O bahtsızlara cezai işlem uygulama fikri en az elli yıl önce, hatta sanırım daha da önce terk edildi."

"Pek anlayamadım sizi," dedim. "Soyaçekim benim zamanımda, uzak bir atanın bir özelliğinin dikkat çekici biçimde ortaya çıktığı kişilerin durumu için kullanılan bir sözcüktü. Şimdi ise bundan, günümüzde suça atalardan kalma bir özelliğin nüksetmesi gözüyle bakıldığını mı anlamalıyım?"

"Affınıza sığınıyorum," dedi Dr. Leete yarı eğlenen, yarı küçümseyen bir gülümsemeyle, "ama soruyu öyle açıktan sordunuz ki ben de doğrusunun kesinlikle bu olduğunu söylemek zorunda kalacağım."

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar arasındaki ahlaki zıtlıklara ilişkin öğrendiklerimden sonra, bu konuda alınganlık göstermemin saçma olduğuna kuşku yoktu ve muhtemelen Dr. Leete o özür diler havada konuşmamış ve Edith'le Bayan Leete de buna uygun bir utanma belirtisi göstermemiş olsaydı, ben de o sırada farkına vardığım üzere kızarmamış olurdum.

"Daha önce kendi kuşağımla ilgili kibre kapılma tehlikesine düşmemiştim," dedim, "ama gerçekten de..."

"Bu sizin kuşağınız, Bay West," diye araya girdi Edith. "Sizin de içinde yaşadığınız kuşak bu biliyorsunuz ve şu an hayatta olduğumuz için buna 'bizim' diyoruz."

"Teşekkür ederim. Bunun böyle olduğunu düşünmeye çalışacağım," dedim ve gözlerimiz buluştuğunda onunkiler benim saçma alınganlığıma tümüyle şifa oldu. "Sonuçta," dedim gülerek, "ben Kalvinist olarak yetiştirildim ve suçun soyaçekimsel bir özellik olduğunu işittiğim zaman irkilmemem gerekir."

"Aslını ararsanız," dedi Dr. Leete, "bizim kullandığımız bu sözcük sizin kuşağınızın buna yüklediği anlamı yansıtmıyor pek, Edith'in affına sığınarak, buna sizin kuşağınız diyelim; sanki bizlerin, koşullarımızdan ayrı olarak, sizden daha iyi olduğumuzu ima ediyormuşuz gibi görünüyor. Sizin zamanınızda, suç sözcüğünü her tür kötülüğü kapsayacak biçimde kullanacak olursak, yirmi suçun on dokuzu bireyler arasındaki servet eşitsizliğinden kaynaklanırdı; gereksinim, yoksulları daha büyük kazanç elde etme tutkusuyla baştan çıkarır ya da önceki kazanımları elde tutma arzusu da zenginlerin aklını çelerdi. Doğrudan ya da dolaylı biçimde, o zamanlar güzel olan her şey anlamına gelen paraya duyulan arzu, bütün bu suçların saikiydi; yasama aygıtının, mahkemelerin ve polisin uygarlığınızı soluyup boğulmaktan alıkoyamadığı büyük bir zehir birikiminin köküydü. Biz, bir yandan gereksinimi ortadan kaldırıp öte yandan da zenginlikle-

rin tek elde toplanmasını önleyerek, devleti halkın refahının tek güvencesi kıldığımızda ve bolluğun sürekliliğini garanti ettiğimizde, bu kökü kesmiş olduk ve sizin toplumunuzun üstüne gölgesi çöken bu zehirli ağaç, Yunus Peygamber'in çardağındaki keneotu gibi* bir günde kuruyup gitti. Kişilere karşı işlenen ve bir kazanç fikri barındırmayan görece küçük suçlar sınıfına gelince, bunlar sizin zamanınızda bile neredeyse tümden cehalete ve barbarlığa yorulurdu; eğitim ve görgünün azınlığın tekelinden çıkarılıp yaygınlaştırıldığı bugünlerde ise bu tür suçlar pek duyulmuyor. Artık suç yerine neden 'soyaçekim' sözcüğünün kullanıldığını anlıyorsunuzdur. Çünkü sizin bildiğiniz suç türlerinin neredeyse hiçbirine yol açacak bir saik kalmadı artık ve ortaya çıktığında da ancak atalardan kalma bir özelliğin nüksetmesi olarak açıklanabilir. Görünürde hiçbir akılcı neden yokken hırsızlık yapan kişileri siz kleptoman olarak adlandırırdınız ve durum apaçık ortadayken onları hırsız gibi cezalandırmayı saçma bulurdunuz. Sizin gerçek kleptomanlara ilişkin tutumunuz tam olarak bizim soyaçekim kurbanlarına karşı şefkatli, kesin ama nazik dizginleme tutumumuzla aynı."

"Mahkemelerinizin işi çok kolay olsa gerek," diyerek fikrimi belirttim. "Söz edilecek hiçbir özel mülk, kişilerin arasında iş ilişkilerinden kaynaklı çekişmeler, pay edilecek emlak ya da tahsil edilecek alacak olmayınca bu işler için kesinlikle medeni kanun da gerekmiyordur ve mülke saldırı ya da herhangi türden bir suç işleyecek güçlü kimseler yoksa yargıçsız ve avukatsız da yapabiliyorsunuzdur sanırım."

"Avukatsız idare ediyoruz kesinlikle," oldu Dr. Leete'in yanıtı. "Devletin tek ilgisinin gerçeği bulmak olduğu bir da-

---

* "Yunus kentten çıktı, kentin doğusundaki bir yerde durdu. Kendisine bir çardak yaptı, gölgesinde oturup kentin başına neler geleceğini görmek için beklemeye başladı. RAB Yunus'un üzerine gölge salacak, sıkıntısını giderecek bir keneotu sağladı. Yunus buna çok sevindi. Ama ertesi gün şafak sökerken, Tanrı'nın sağladığı bir bitki kurdu keneotunu kemirip kuruttu." *Yunus* 4: 5-6-7, Eski Ahit. (e.n.)

vada, bunu renklendirmek için kabul görmüş bir saike sahip kişilerin duruşmalarda yer alması bize mantıklı gelmiyor."

"Peki, suçlananı kim savunuyor?"

"Eğer suçluysa savunmaya gereksinimi yoktur, zira pek çok olayda suçunu kabul eder," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Suçlananın ifadesi bizde, sizde olduğu gibi bir formaliteden ibaret değildir. Genellikle davayı sonuçlandırır."

"Suçlu olmadığına dair ifade veren birisi hemen salıveriliyor mu diyorsunuz yani?"

"Hayır, öyle demiyorum. Eften püften nedenlerle suçlanmıyordur ve suçunu inkâr ediyorsa yargılamanın sürmesi gerekir. Ama duruşmalar pek az olur, çünkü pek çok davada suçlu kişi suçunu kabul eder. Yanıltıcı bir itirafta bulunmuş ve suçlu olduğu açıkça ortaya çıkmışsa cezası ikiye katlanır. Ancak yalancılık bizim aramızda hiç hoş karşılanmadığı için pek az suçlu paçasını kurtarmak için yalana başvurur."

"Bana şu ana değin anlattıklarınız içinde en şaşırtıcısı bu," diye haykırdım. "Yalancılığın modası geçtiyse, peygamberin öngördüğü gibi 'dürüstlüğün ve erdemin hüküm sürdüğü yeni bir gök ve yeni bir yeryüzü' bu demek ki."*

"Doğrusu, günümüzde bazılarının inancı da böyle," oldu doktorun yanıtı. "Milenyuma girdiğimizi kabul ediyorlar ve onların bakış açısından bu kuram akla yatkın sayılır. Ama sizin, dünyanın yalan söylemekten vazgeçtiğini görünce şaşkınlığa düşmenize gelirsek, buna yol açacak hiçbir zemin yok. Yalancılık, sizin zamanınızda bile, toplumsal açıdan eşit hanımlar ve beyler arasında yaygın değildi. Korku yalancılığı, korkaklığın sığınağıydı, sahtekârlık yalancılığı da aldatma aracıydı. O sıralarda insanlar arasındaki eşitsizlik ve kazanç tutkusu, yalan söylemek için sürekli bir neden sunuyordu. Ama o zaman bile, bir başkasından korkmayan ve de onu dolandırmayı arzu etmeyen biri yalancılığı hor gö-

* "Çünkü bakın, yeni bir yeryüzü, yeni bir gök yaratmak üzereyim; geçmiştekiler anılmayacak, akla bile gelmeyecek." Yeşaya 65: 17. Eski Ahit. (e.n.)

rürdü. Şimdi hepimiz eşit olduğumuz için ve hiç kimsenin bir başkasından korkacağı ya da onu kandırarak kazanabileceği bir şey bulunmadığından yalancılığa duyulan hoşnutsuzluk öylesine yaygın ki size söylediğim gibi yalan söylemeyi isteyecek başka açılardan suçlu biri bile zor bulunur. Ancak suçun kabul edilmemesi durumunda yargıç iki meslektaşını davanın karşıt yönlerini belirlemeleri için görevlendirir. Sizin parayla tutulmuş, beraatine ya da mahkûm edilmesine karar veren avukat ve savcılarınızdan ne kadar uzak oldukları, davaya bakan her iki yargıcın da hükmün adilliği konusunda fikir birliğine varmadıkça davanın sürmesi olgusundan anlaşılabilirken, davaya bakan yargıçların tutumunda biraz olsun önyargı varsa, bu ses getiren bir skandala yol açar."

"Yani," dedim, "yargıçlardan biri davayı görürken diğer ikisi de davanın her iki yönünü ifade eder diye mi anlamalıyım?"

"Aynen öyle. Yargıçlar sırasıyla hem hâkim kürsüsünde hem de sanık kürsüsünde görev yaparlar ve gerek ifade verirken gerek dava hakkında karar verirken tarafsızlık havasını sürdürmeleri beklenir. Sistem sonuçta davaya ilişkin farklı bakış açılarına sahip üç yargıç tarafından mahkemenin yürütülmesine dayanıyor. Bir hüküm üzerinde anlaşmaya vardıklarında, biz de bunun varılabilecek mutlak gerçeğe en yakın hüküm olduğuna inanırız."

"Jüri sisteminden vazgeçtiniz demek ki?"

"Avukatların tutulduğu, kimi kez rüşvet alan ve çoğu kez de görev süresinin kendisini bağımlı kıldığı hâkim kürsülerinin bulunduğu günlerde, jüri sistemi düzeltici bir birim olarak işe yarıyordu ama şimdi gereksiz. Yargıçlarımızı akla uygun saikler değil adalet harekete geçiriyor."

"Bu yargıçlar nasıl seçiliyor?"

"Onlar, kırk beş yaşında herkesin emekli edilme kuralının saygın istisnalarıdır. Devlet Başkanı yıldan yıla o yaşa ulaşmak üzere olan sınıfın içinden gerekli sayıda yargıcı atar.

Atananların sayısı elbette son derece azdır ve bu öyle yüce bir onurdur ki ardından gelen ek hizmet süresine mahsup edilir; bir yargıcın ataması geri çevrilebilse bile bu enderdir. Hizmet süresi, yeniden atanma olanağı söz konusu olmaksızın beş yıldır. Anayasanın bekçisi durumundaki Yüce Divan üyeleri, daha alt kademedeki yargıçlar arasından seçilir. Bu mahkemede bir koltuk boşaldığında, süreleri o yıl dolacak olan alttaki yargıçlar son resmi görevleri olarak geride kalan meslektaşları içinden bu koltuğu doldurmaya en uygun görünen birini seçerler."

"Yargıçlara okul olarak hizmet veren yasal bir meslek olmayınca," dedim, "tabii onlar da hukuk fakültesinden doğruca kürsüye geliyorlardır."

"Hukuk fakültesine benzer bir şeyimiz yok," diye karşılık verdi doktor gülümseyerek. "Hukuk artık özel bir bilim dalı olmaktan çıkmış durumda. Toplumun eski düzeninin ayrıntılı yapaylığının mutlak biçimde yorumlamayı gerektirdiği, ama yalnızca en yalın ve basit hukuk ilkelerinin dünyanın mevcut durumuna uygulandığı bir vicdan muhasebesi sistemiydi bu. Artık bir kimsenin diğeriyle ilişkisine dayalı her şey, sizin zamanınızla kıyaslanmayacak ölçüde daha yalın. Sizin mahkemelerinizi yönetip tartışarak kılı kırk yaran uzmanlara hiçbir açıdan gereksinimimiz olamaz. Ancak bizim işimize yaramıyor diye eski değerlere saygı duymadığımızı aklınıza getirmeyin sakın. Tersine, sizin sisteminizdeki sonu gelmez karmaşıklıktaki mülkiyet haklarıyla ticari ve kişisel bağımlılık ilişkilerini tek başına anlayıp yorumlayan kişilere huşuyla karışık içten bir saygı duyarız. Kaderleri belirlenenler açısından kararları belli belirsiz anlaşılır kılacak bir âlimler kurulu sağlamak üzere her kuşağın akılca kaymak tabakası sayılan kişilerini diğer uğraşılardan ayrı tutma olgusundan başka, o sistemin karmaşıklık ve yapaylığına ilişkin daha güçlü bir izlenimi ne verebilirdi... Büyük avukatlarınızın bilimsel eserleri, Blackstone ve Chitty'nin,

Story ve Parsons'ın çalışmaları, modern insanın ilgi alanına eşit biçimde uzak konulara adanmış entelektüel inceliklerin hayret verici anıtları olarak müzelerimizde, Duns Scotus ve çağdaşı skolastiklerin kitap ciltleriyle yan yana duruyor. Bizim yargıçlarımız ise, yalnızca olgunluk yaşlarını sürdüren, genel bilgiye sahip, aklı başında ve sağduyulu kimselerdir."

"Yardımcı yargıçların önemli bir işlevinden söz etmeden de geçmeyeyim," diye ekledi Dr. Leete. "Sanayi ordusunun bir neferinin, bir yetkili hakkında adaletsizlik şikâyetinde bulunduğu davaları hükme bağlamak onların görevidir. Üç yargıç yalnızca daha ciddi davalarda gerektiğinden, bu türden bütün davalar tek bir yargıç tarafından dinlenip temyiz hakkı olmaksızın sonuçlandırılır. Sanayinin etkinliği emek ordusunda katı bir disiplin gerektirir, ama emekçiye adil ve saygılı muamelenin arkasında devlet bütün gücüyle durur. Subay buyurur, er ise uyar; ancak hiçbir subaylık rütbesi, en alt sınıftan bir işçiye baskıcı bir tutum sergilemeye cesaret edebilecek kadar yüksek değildir. Bir subayın, insanlarla ilişkilerinde ettiği herhangi bir kabalık ya da terbiyesizliğe gelince, küçük suçlar içinde hiçbirisi bunun kadar çabuk cezalandırılmaz. Her tür ilişkide yalnızca adalet değil, edep kuralları da yargıçlarımız tarafından uygulatılır. Hizmetin değeri ne olursa olsun, hoyrat ya da saldırgan tutumun bahanesi olarak görülemez."

Dr. Leete konuşurken aklıma tüm konuşmalarında hep devletten söz ettiği, federal hükümete ise hiç değinmediği düştü. Devletin bir sanayi birimi olarak örgütlenmesi eyalet yönetimlerini ortadan kaldırmış mıydı? Sordum.

"Zorunluydu," diye karşılık verdi. "Eyalet yönetimleri, merkezi ve tektip olması gereken sanayi ordusunun kontrolüne ve disiplinine müdahale edebilirlerdi. Eyalet yönetimleri başka nedenlerle elverişsiz hale gelmeselerdi bile, müthiş basitleşme süreci sayesinde hükümetin görevleri sizin zamanınızdan bu yana gereksiz kılındığından yine ortadan kal-

kardı. Şu anda idarenin neredeyse tek işlevi, ülke sanayisini yönetmek. Daha önceki hükümetler için var olan amaçların pek çoğu işe yaramaz bir halde. Kara ya da deniz kuvvetlerimiz olmadığı gibi hiçbir askeri örgütümüz de yok. Dışişleri ya da hazine bakanlıklarımız, gider ya da gelir birimlerimiz, vergilerimiz ya da vergi tahsildarlarımız yok. Sizin de bildiğiniz gibi, hükümetin tek düzenli işlevi halen varlığı devam eden adalet ve polis sistemini işletmek. Sizin karmaşık ve büyük makinenizle kıyaslandığında adalet sistemimizin ne denli basit olduğunu size zaten açıkladım. Elbette yargıcın işini kolaylaştıran, suçun ve suç işleme dürtüsünün de aynı biçimde yokluğu, polisin sayısını ve görevlerini de en aza indiriyor."

"Ama eyalet meclislerinin bulunmadığı, Kongre'nin de beş yılda bir toplandığı bir ortamda yasamayı nasıl gerçekleştiriyorsunuz?"

"Bizde yasama yok," diye karşılık verdi Dr. Leete, "yani, yok denecek düzeyde. Kongre'nin, toplandığı zaman bile herhangi bir yasa görüşmesi yaptığı enderdir ve o zaman da bunu yalnızca hiçbir şey aceleye getirilmesin diye bir sonraki Kongre'nin takdirine bırakır. Bir an için düşünecek olursanız, Bay West, hakkında yasa yapmayı gerektiren hiçbir şeyimizin bulunmadığını anlarsınız. Toplumumuzun temelini oluşturan ana ilkeler, sizin zamanınızda yasamayı gerektiren anlaşmazlıkları ve yanlış anlamaları sonsuza değin yoluna koymuştur.

O zamanki yasaların yüzde doksan dokuzu özel mülkiyetin tanımı ve korunması ile alıcılarla satıcılar arasındaki ilişkilere ilişkindi. Bugün kişisel eşyalar dışında özel mülkiyet yok, ne alma ne de satma söz konusu ve dolayısıyla da önceleri yasama için gereken hemen her şey ortadan kalkmış durumda. Önceleri toplum tepe noktasında dengede tutulmaya çalışılan bir piramitti. İnsan doğasının bütün eğilimleri de onu sürekli tepetaklak etmek yönündeydi ve bu piramit

sürekli yenilenen, yasalara benzetebilecek kirişler ve gergi halatlarından oluşan karmaşık bir sistemle dik ya da daha doğrusu ters tutulmaya (kötü nüktemi hoş görün) çalışılırdı. Yılda yirmi bin küsur yasa çıkaran merkezi bir Kongre ile kırk eyalet meclisi, sürekli kopan ya da direnç noktasındaki bir kayma nedeniyle iş görmez hale gelenlerin yerini alacak kirişleri yeterince hızlı yapamıyordu. Toplum şimdi piramidin temeli üzerinde duruyor ve sonsuzluk düşüncesi gibi yapay desteklere pek az gereksinim duyuyor."

"Ama merkezi otoritenin yanı sıra en azından belediye yönetimleriniz yok mu?"

"Kuşkusuz var ve bunlar da halkın rahatlığını ve hoşça zaman geçirmesini gözetmekte, köylerle kentlerin geliştirilip güzelleştirilmesinde önemli ve kapsamlı işlevlere sahip."

"Peki ama sakinlerinin emeği üstünde ya da işe alımlarında hiçbir kontrolleri yokken, nasıl oluyor da herhangi bir iş yapabiliyorlar?"

"Her kasaba ya da kente, kendi kamu işleri için, devlete katkıda bulunan kendi yurttaş kotasından belirli bir oranı elinde tutma hakkı tanınmıştır. Kendilerine ayrılan bu kesimi, istedikleri her yerde kullanabilirler."

XX. Bölüm

O gün öğleden sonra Edith, beni buldukları yeraltındaki odayı yeniden ziyaret edip etmediğimi sordu öylesine.

"Henüz gitmedim," diye karşılık verdim. "Dürüst olmak gerekirse, ziyaretim ruhsal dengeme gereğinden fazla ağır gelecek eski anıları canlandırmasın diye bunu yapmaktan kaçınıyorum."

"Ah, doğru!" dedi. "Uzak durmakla iyi yaptığınızı görebiliyorum. Bunu düşünmem gerekirdi."

"Hayır," dedim, "bundan söz etmenize memnunum. Böyle bir tehlike vardıysa bile, yalnızca ilk bir iki gün için söz konusuydu. En başta ve daima sizin sayenizde, ayaklarım artık bu yeni dünyada yere öyle sağlam basıyor ki hayaletleri uzak tutmak için benimle birlikte gelirseniz, bugün orayı gerçekten ziyaret etmek isterim."

Edith başta duraksadı, ama içtenliğimi anlayınca bana eşlik etmeye razı oldu. Kazıdan çıkan toprak yığını, evden bakınca ağaçların arasında görünüyordu ve birkaç adımda oraya vardık. Kapının açılmış olması ve tavandaki levhanın yeniden yerine konması dışında her şey, oda sakininin bulunmasıyla birlikte işe ara verildiği andaki gibi duruyordu. Toprak yığınından aşağı inerek kapıdan içeri girdik ve loş bir ışığın aydınlattığı odanın ortasında dikildik.

Her şey en son yüz on üç yıl önceki akşam, gözlerimi o uzun uyku için yummadan hemen önce görmüş olduğum gibiydi. Bir süre sessizce çevreme bakarak dikildim. Eşlikçimin beni, saygılı ve sevecen bir merak ifadesiyle gizlice izlediğini gördüm. Elimi ona uzattım ve o da yumuşak parmaklarının güven verici bastırışıyla elini benimkinin içine koydu. Sonunda şöyle fısıldadı: "Buradan artık çıksak daha iyi değil mi? Kendinizi çok zorlamamalısınız. Ah, sizin için ne kadar garip olmalı!"

"Tersine," dedim, "garip görünmüyor; işin en garip kısmı da bu."

"Garip değil mi?" diye yineledi.

"Öyle bile olsa..." diye karşılık verdim. "Bana atfettiğiniz belli olan ve bu ziyaretin bende uyandıracağını beklediğim duyguların hiçbirini hissetmiyorum. Çevremdeki eşyaların düşündürdüğü şeylerin farkındayım, ama beklediğim heyecan olmaksızın. Bu duruma benim kadar şaşıramazsınız herhalde. Yardımıma geldiğiniz o korkunç sabahtan beri, heyecanlandırıcı etkileri yüzünden buraya gelmekten kaçındığım gibi eski yaşamımı düşünmekten de kaçınmaya çalışıyordum. Her bakımdan, yaralı bir eklemini canının yanacağını sanarak kımıldatmadan tutan ve kımıldatmaya çalıştığında da aslında felç geçirdiğini anlayan biri gibiyim."

"Belleğinizi yitirdiğinizi mi kastediyorsunuz?"

"Katiyen. Eski yaşantımla ilgili her şeyi anımsıyorum, ama hiçbir şey hissetmeden. Sanki dünmüş gibi berrak biçimde anımsıyorum, ama anımsadıklarıma ilişkin duygularım aslında aradan yüz yıl geçmiş kadar zayıf. Belki bunu da açıklamak mümkündür. Geçmişin uzak gözükmesinde çevre değişikliğinin etkisi de zaman aşımında olduğu gibidir. Girdiğim transtan ilk uyandığımda, önceki yaşamım dün gibi görünüyordu; ama şimdi, yeni çevremi tanıdıkça ve dünyayı başka bir hale dönüştüren köklü değişikliklerin farkına vardıkça bir yüzyıldır uyuduğumu kabul etmek

artık güç değil, tersine çok kolay geliyor bana. Yüz yıldır yaşıyor olmak gibi bir şeye dört günde aklınız yatabilir mi? Bana tam da bunu yapmışım ve önceki yaşamıma bu denli uzak ve gerçek dışı bir görünüm veren de buymuş gibi geliyor gerçekten de. Böyle bir şeyin nasıl olabileceğini anlayabiliyor musunuz?"

"Anlayabiliyorum," diye yanıtladı Edith düşünceli bir biçimde, "ve sanırım sizi bir sürü sıkıntıdan kurtardığı için de hepimiz buna minnettar olmalıyız."

Ruhsal durumumdaki tuhaflığı, ona olduğu kadar kendime de açıklama çabasıyla konuşmaya başladım. "Düşünün ki adamın biri olay gerçekleştikten yıllarca, belki yarım ömür sonra bir kayıptan ilk kez haberdar oluyor. Sanırım hissettikleri benimkiyle aynı şeyler olurdu belki de. O geçmiş günlerin dünyasındaki dostlarımı ve benim için çektikleri üzüntüyü düşündüğümde çok çok önceleri bitmiş bir üzüntüye ilişkin keskin bir kederden çok, endişeyle karışık bir acıma hissediyorum."

"Bize henüz dostlarınıza ilişkin hiçbir şey anlatmadınız," dedi Edith. "Yasınızı tutacak çok dostunuz var mıydı?"

"Tanrı'ya şükür pek az akrabam vardı, hiçbiri kuzenden yakın değildi," diye karşılık verdim. "Ama birisi vardı ki, akrabam değildi ama benim için herhangi bir kan bağından çok daha değerliydi. Adı sizinkiyle aynıydı. Kısa bir süre sonra karım olacaktı. Vah bana!"

"Vah vah!" diye içini çekti Edith yanımda. "Çektiği yürek acısını bir düşünsenize..."

Bu tatlı kızın derin duygularındaki bir şeyler, uyuşmuş yüreğimde bir tele dokundu. Daha önce kupkuru olan gözlerim, o ana değin akmayı reddetmiş yaşlarla doldu. Kendimi toparladığımda, onun da gizlemeye gerek görmeden ağladığını gördüm.

"Şefkatli yüreğinizden Tanrı razı olsun," dedim. "Resmini görmek ister miydiniz?"

Altın bir zincirle boynumda taşıdığım, içinde Edith Bartlett'ın resmi bulunan küçük bir madalyon o uzun uyku boyunca göğsümün üstünde yatmıştı ve bunu çıkarıp açarak eşlikçime uzattım. Merakla aldı ve uzun uzun o güzel yüze baktıktan sonra, dudaklarını resme değdirdi.

"Gözyaşlarınızı hak edecek kadar iyi ve güzel biri olduğunu biliyorum," dedi; "ama unutmayın ki yürek acısının üstünden çok uzun zaman geçti ve neredeyse bir yüzyıldır cennettedir artık."

Hakikaten de öyleydi. Bir zamanlar ne kadar üzüntü çekmiş olursa olsun, neredeyse bir yüzyıldır ağlamayı bırakmıştı ve benim ani özlemim de geçince gözyaşlarım kurudu. Öteki yaşamımda onu çok sevmiştim, ama yüz yıl önceydi bu! Bazıları bu itirafı duygudan yoksun bulabilir, ama sanırım belki de hiç kimse kendinde beni yargılama hakkını bulabilecek kadar benimkine benzeyen bir deneyim yaşamış olamaz. Odadan çıkmak üzereyken, gözlerim bir köşede duran demir kasaya ilişti. Eşlikçimin dikkatini kasaya yönelterek şöyle dedim:

"Burası benim uyuma yerim olduğu gibi kasa dairemdi de. Şuradaki kasada birkaç bin dolarlık altınla bir miktar da hisse senedi var. O gece yatarken uykumun ne kadar süreceğini bilseydim, ne kadar uzakta olursa olsun herhangi bir ülke ya da yüzyılda altının gereksinimlerimi karşılamak için en güvenli önlem olduğunu düşünürdüm yine de. Satın alma gücünü yitireceği bir zaman gelecek deseler, bunu hayallerin en çılgını olarak görürdüm. Ancak burada uyanıp kendimi, bir araba dolusu altının bir somun ekmek etmediği bir halkın arasında buldum."

Beklenebileceği gibi, Edith'i bu olguda dikkate değer bir şey bulunduğu konusunda etkilemekte başarılı olamadım. Yalnızca, "Niye etsin ki?" diye sordu.

XXI. Bölüm

Kendisi açısından yirminci yüzyılın eğitim sistemini açıklama girişimi olarak, Dr. Leete ertesi sabahı kentteki okul ve üniversiteleri incelemeye ayırmamızı önerdi.

"Bizim eğitim yöntemlerimizle sizinkiler arasında," dedi kahvaltıdan sonra çıktığımızda, "oldukça önemli pek çok farklılık göreceksiniz; ama asıl değişiklik, sizin zamanınızda nüfusun yalnızca çok küçük bir yüzdesine nasip olan yüksek öğrenim fırsatlarına günümüzde herkesin eşit biçimde sahip olması. Bu eğitim eşitliği olmadan insanların fiziksel koşullarını eşitlemekle elimize sözünü etmeye değecek hiçbir şey geçmeyeceğini düşünüyoruz."

"Maliyet oldukça yüksek olmalı," dedim.

"Ulusal gelirin yarısına, hatta küçük bir miktar dışında hepsine bile mal olsaydı hiç kimse bunu esirgemezdi," diye yanıtladı Dr. Leete. "Ama gerçekte on bin genci eğitmenin maliyeti, bin genci eğitmenin beş on katı falan değil. Tüm işlemlerin büyük ölçeklerde yapılmasının küçük ölçekli yapılmasından daha ucuza mal olması ilkesi eğitimi de kapsıyor."

"Benim zamanımda üniversite eğitimi korkunç derecede pahalıydı," dedim ben.

"Tarihçilerimiz tarafından yanlış bilgilendirilmediysem," diye yanıtladı Dr. Leete, "o kadar yüksek maliyetli olan üniversite eğitimi değil, üniversite giderleri ve savurganlıktı. Üni-

versitelerinizin gerçek maliyetlerinin oldukça düşük olduğu ve daha iyi desteklenselerdi daha da düşebileceği görülüyor. Yüksek öğrenim günümüzde orta öğrenim kadar ucuz; çünkü her kademedeki öğretmen, diğer tüm emekçiler gibi aynı desteği alıyor. Biz yalnızca, yüz yıl önce Massachusetts'te revaçta olduğu gibi, bir genci okuma, yazma ve çarpım tablosunun ötesinde hiçbir zihinsel donanım sağlamadan on dört ya da on beşinde salıvermek yerine, zorunlu eğitimin ortak okul sistemine sizin deyiminizle beyefendilik eğitimi verdiğimiz ve kendisini yirmi bir yaşına taşıyan, fazladan yarım düzine üst sınıf ekledik."

"Bu ek eğitim yıllarının gerçek maliyetini bir yana bırakırsak," diye karşılık verdim, "biz sanayi uğraşından yitirilecek zaman kaybına göz yumabileceğimizi düşünemezdik. Yoksul sınıfların oğulları genellikle on altı yaşında ya da daha öncesinde çalışmaya başlar, yirmi yaşına geldiklerinde de mesleği öğrenmiş olurlardı."

"O planla maddi ürün anlamında dahi bir şey elde ettiğinizi kabul edemeyiz," diye karşılık verdi Dr. Leete. "En kabası hariç, eğitimin her türden emeğe kazandırdığı yetkinlik eğitim için yitirilen zamanı çok kısa sürede telafi eder."

"Ayrıca yüksek öğrenimin, kişileri mesleklere uygun hale getirirken kol gücüyle çalışmayı gerektiren işleri hor görmelerine yol açmasından da korkuyorduk," dedim.

"Okuduğuma göre, sizin zamanınızdaki yüksek öğrenimin böyle bir etkisi varmış," diye karşılık verdi doktor. "Kol gücü kaba, hoyrat ve cahil bir insan sınıfıyla ilişkilendirildiği için buna şaşmamak gerekir. Şimdi artık öyle bir sınıf yok. O zamanlarda öyle bir duygunun varlığı kaçınılmazdı, çünkü yüksek öğrenim gören herkesin yazgısının uzman ya da varsıl bir aylak olmakla sonuçlanacağı düşünülürdü; böylesi bir eğitim alıp da ne zengin ne de uzman olabilen kişiler ise gerçekleşmemiş isteklerin kanıtı, başarısızlık abidesi, üstünlük yerine bayağılığın nişanı olarak görülürdü. Günümüzdeyse

yapabileceği işin türüne bakılmaksızın, yüksek öğrenimin bir kişinin yalnızca yaşaması için gerektiği varsayıldığından, eğitimli olmak böyle bir anlam taşımıyor."

"Yine de," diyerek araya girdim, "ne kadar eğitim alınırsa alınsın doğuştan gelen yavanlığı iyileştiremez ya da zihinsel eksikliklerin üstünü örtemez. Kişilerin ortalama zihinsel kapasiteleri benim zamanımın düzeyinin çok üzerinde değilse eğer, o zaman nüfusun büyük bir bölümüne verilen yüksek öğrenim çöpe atılmış sayılır. Tıpkı toprakta, işlendiğinde karşılığını verecek ölçüde doğal bir verimlilik aradığımız gibi eğitimin etkilerine gösterilecek belirli miktarda bir duyarlılığın da bir zihni geliştirilmeye değer kıldığına inanırdık."

"Hah," dedi Dr. Leete, "bu örneği kullandığınıza sevindim, çünkü eğitimle ilgili modern bakış açısını ortaya koymak için ben de tam bunu seçerdim. Vereceği ürünle, harcanan emeğin karşılığını vermeyecek ölçüde zayıf olan toprağın sürülmediğini söylüyorsunuz. Bununla birlikte, ürünüyle emeğin karşılığını vermeyen pek çok toprak sizin zamanınızda da bizimkinde de işleniyor. Bahçelerden, parklardan, çimenliklerden, yani genel olarak ot ve diken bürümeye terk edildiğinde çevredekilerin göz zevkini bozacak toprak parçalarından söz ediyorum. Bu yüzden bu topraklar işlenir ve ürün vermeseler de geniş anlamda düşünülünce işlemenin karşılığını bunlar kadar veren başka toprak yoktur. Dolayısıyla kendilerini toplumsal ilişkilere kattığımız, sesleri kulaklarımızdan hiç silinmeyen, davranışlarıyla hayatımızı sayısız şekilde etkileyen, aslında soluduğumuz hava ya da bağımlı olduğumuz fiziksel unsurların her biri gibi yaşamlarımızın vazgeçilmezleri olan kadın ve erkekler için de aynısı geçerli. Sonuçta herkesi eğitemeyecek durumda olsaydık, verebildiğimiz eğitimi alsınlar diye doğuştan en zekileri değil en yontulmamış ve kalın kafalıları seçmemiz gerekirdi. Doğuştan kıvrak ve akıllı olanların kültüre katkılarından vazgeçmek, Tanrı vergisi yetenekler bakımından şanssız doğanlara göre daha kolay.

Sizin zamanınızda pek sık kullanılan bir deyimi ödünç alarak, o zamanlarda az sayıdaki eğitimli kişi için geçerli olduğu gibi, bizim de çevremiz cahil, hödük, yontulmamış, tümü eğitimsiz kadın ve erkeklerden oluşan bir nüfusla kuşatılmış olsaydı 'hayat yaşamaya değmezdi'. Pis kokulu bir kalabalığın arasına karışmak için sırf kendisine parfüm sıkmak yeter mi insana? Sarayda bile yaşasa, eğer ki dört yanındaki pencereler ahırlarla dolu avlulara açılıyorsa insan keyif alabilir mi? İşte sizin zamanınızda kültür ve incelik bakımından en şanslı sayılanların durumu buydu. O zamanlarda yoksul ve cahillerin zengin ve kültürlü kişilere imrendiğini biliyorum; ama bizim gözümüzde, çevresini sefalet ve yabanıllık sarmış biçimde yaşamını sürdüren ikinci grubun diğerinden pek farkı yok. Sizin zamanınızda kültürlü bir insan, boğazına kadar battığı iğrenç bir bataklıkta kendisini bir parfüm şişesiyle avutan birine benzerdi. Belki de şimdi, bizim bu herkesi kapsayan yüksek öğrenim sorununa nasıl baktığımızı anlıyorsunuz. Herkes için komşularının akıllı, hoş sohbet kimseler olmasından daha önemli bir şey yoktur. Dolayısıyla, devletin bu bireyin mutluluğunu artırmak için komşularını eğitmekten daha iyi bir yolu da yoktur. Devlet bunu yapmadığında, kişinin kendi eğitiminin değeri gözünde yarıya inecek ve geliştirdiği zevklerin çoğu kendisi için gerçek bir acı kaynağına dönüşecektir.

Sizin yaptığınız gibi, birilerini en üst düzeyde eğitip çoğunluğu bütünüyle işlenmemiş halde bırakmak, aralarındaki uçurumu birbirleriyle hiçbir iletişim aracı olmayan iki farklı türün arasındaki kadar derinleştirir. Eğitimin nimetlerinden yalnızca bir kısım kişinin yararlanmasıyla sonuçlanan bu durum kadar insanlık dışı başka bir şey var mı? Eğitimin evrenselliği ve eşit zevki, sonuçta, doğuştan gelen yetenekler bakımından insanlar arasındaki farklılıkları doğal durumu içinde bir yana bırakıp en alttakinin düzeyini epeyce yükseltiyor. Yabanıllık saf dışı kalıyor. Hepsi de biraz

insanlık sezgisine, zihinsel olguların takdirine ve nasiplerini alamadıkları daha yüksek bir kültüre imrenme duygusuna sahip oluyorlar. İncelikli bir sosyal yaşamın zevklerini ve hayal gücünü ölçülü ama çeşitli derecelerde elde edip bunlardan yararlanabilecek duruma geliyorlar. On dokuzuncu yüzyılın kültürlü kesimi, engin, bozulmamış bir ıssızlığın içinde şurada burada görülen mikroskobik birkaç vahadan başka neye sahipti? Entelektüel duygudaşlık ya da incelikli ilişki yeteneğine sahip bireylerin çağdaşlarının oluşturduğu kitlelere oranı öyle düşüktü ki geniş anlamıyla insanlık içindeki paylarından söz etmeye bile değmezdi. Günümüzdeki dünyanın tek bir kuşağı, geçmişteki herhangi beş yüzyılınkinden çok daha kapsamlı bir entelektüel yaşamı temsil ediyor."

"Şu anda en iyi eğitimin evrenselleştirilmesi temelinde konuşurken göz ardı edilemeyecek bir husus daha var," diye sözlerini sürdürdü Dr. Leete, "o da gelecek kuşağın eğitimli anne babalara sahip olmasının önemi. Konuyu kısaca özetlersem, eğitim sistemimizin dayandığı üç ana zemin bulunuyor. Bunlardan ilki, herkesin kendisinden hoşnut kalmasının gereği olarak devletin kendisine verebileceği tam eğitim hakkı; ikincisi, kendisi dışındaki yurttaşların, toplumdan hoşnut kalmalarının gereği olarak kişinin eğitilmesine ilişkin hakları; üçüncüsü ise, henüz doğmamış bireylerin zeki ve eğitimli anne babalara sahip olacaklarının güvence altına alınmasına ilişkin hakları."

O gün okullarda gördüklerimin ayrıntısına girmeyeceğim. Önceki yaşamımda eğitim konularına asgari ilgi gösteren birisi olarak bu konuda pek az önemli karşılaştırma sunabilirim. Orta öğretim kadar yüksek öğretimin de yaygınlığı olgusunun yanı sıra, en çok kültürfiziğe verilen öncelikten ve gençliğin değerlendirilmesinde akademik başarı kadar atletik becerilerin ve spordaki yetkinliğin de dikkate alınmasından etkilendim.

"Eğitim fakültesi," diye açıkladı Dr. Leete, "öğrencilerin zihinleri kadar bedenlerinden de sorumlu tutulur. Her bireyin zihinsel eğitimiyle birlikte mümkün olan en yüksek fiziksel gelişimi, altı yaşından yirmi bir yaşına değin süren müfredatının çifte hedefidir."

Okullardaki gençlerin muhteşem sağlığı beni oldukça etkiledi. Yalnızca ev sahibimin ailesinin kayda değer kişisel yetenekleri değil, dışarıda yaptığım yürüyüşlerde gördüğüm insanlarınkilere ilişkin önceki gözlemlerim, benim zamanımdan beri insan soyunun fiziksel özelliklerinde genel bir gelişmenin varlığını düşündürmüştü zaten ve şimdi bu güçlü delikanlılarla ışıl ışıl, dinç genç kızları on dokuzuncu yüzyılın okullarında görmüş olduğum bizim gençlerle karşılaştırınca düşüncemi Dr. Leete'e açmaya yeltendim. Söylediklerimi büyük bir ilgiyle dinledi.

"Bu konudaki tanıklığınız paha biçilmez," diyerek fikrini bildirdi. "Sözünü ettiğiniz türde bir gelişmenin varlığına biz de inanıyoruz, ama tabii ki bu bizim açımızdan yalnızca teoride kalıyordu. Günümüzün dünyasında bu konuda yalnızca sizin söz söylemeye yetkili oluşunuz, eşsiz durumunuzdan kaynaklanan özel bir durum. Bunu kamuoyuna anlattığınızda, görüşünüzün çok ses getireceğine emin olabilirsiniz. Gerisine gelince, insan soyunun hiçbir gelişme göstermemesi kesinlikle tuhaf olurdu zaten. Sizin zamanınızda, zenginlik bir sınıfı zihinsel ve bedensel ataletle baştan çıkarırken, yoksulluk da aşırı çalışma, kötü beslenme ve izbe evler aracılığıyla kitlelerin canlılığını tüketiyordu. Çocukların çalıştırılması, kadınların üstüne binen yükler yaşam kaynaklarını güçten düşürüyordu. Şimdi ise bu zarar verici koşullar yerine herkes fiziksel yaşamın en elverişli koşullarından yararlanıyor, gençler dikkatle beslenip titizlikle bakılıyor; herkesin yükümlü bulunduğu emek, bedensel gücünün doruğunda olduğu dönemle sınırlı ve hiçbir zaman aşırı değil; kişinin kendisine ve ailesine bakması, geçim kaygısı, yaşamak için

canla başla mücadele etmesi yani bir zamanlar kadınlarla erkeklerin zihinlerini ve bedenlerini harap eden tüm bu düşünceleri artık kimse bilmiyor. Türün gelişmesi, kuşkusuz böyle bir değişimi izlemeliydi. Sonuçta biliyoruz ki belirli bakımlardan gelişim gerçekleşti. Örneğin, on dokuzuncu yüzyıldaki delice yaşam tarzınızın korkutucu ölçüde yaygın bir ürünü olan delilik, alternatifi olan intiharla birlikte neredeyse ortadan kalktı."

XXII. Bölüm

Akşam yemekhanede buluşmak üzere sözleştiğimiz hanımlar, yemeğin ardından başka bir işleri olduğu için bizden ayrıldılar; biz de masamızda oturup şarabımız ve puralarımız eşliğinde pek çok başka meseleyi tartışmaya devam ettik.

Konuşmamız sırasında, "Doktor," dedim ben, "ahlaki açıdan konuşursak, dünyada daha önce rağbet gören toplumsal düzenlerin herhangi biriyle, özellikle de şu benim en mutsuz yüzyılımınkiyle kıyaslandığında sizinkine hayran kalmamam için akılsız olmam gerekir. Bu gece bir önceki kadar sürecek derin bir uykuya dalsaydım, bu sırada da zaman ileriye değil geriye aksaydı ve yeniden on dokuzuncu yüzyılda uyansaydım; dostlarıma gördüklerimi anlatınca her biri sizin dünyanızın bir düzen, eşitlik ve refah cenneti olduğunu kabul ederlerdi. Ancak benim çağdaşlarım oldukça gerçekçi insanlardı ve sistemin ahlaki güzelliğiyle maddi ihtişamına duydukları hayranlığı belirttikten sonra hemen hesap yapmaya başlayıp herkesi mutlu edecek parayı nereden bulduğunuzu sorarlardı; çünkü tüm bir ulusu, çevremde gördüğüm gibi, belirli bir refah düzeyinde, hatta lüks içinde yaşatmanın benim zamanımdaki ulusun ürettiğinden çok daha büyük boyutlarda bir servet gerektireceğine kuşku yok. Onlara düzeninizin ana hatlarıyla ilgili hemen her şeyi

anlatabilecek durumda olsam da bu soruya yanıt vermekte aciz kalırdım ve aciz kalınca da bana, oldukça hesapçı oldukları için, düş gördüğümü söyleyecekleri gibi anlattığım başka hiçbir şeye de inanmazlardı. Benim zamanımda, ulusun toplam yıllık hasılası, her ne kadar mutlak bir eşitlikle bölünebilir durumdaysa da, yaşamın temel gereksinimlerini zar zor karşılamaya yetecek tutarda, kişi başına üç ya da dört yüz dolardan fazla değildi. Nasıl oluyor da siz daha fazlasına sahipsiniz?"

"Bu oldukça yerinde bir soru, Bay West," diye karşılık verdi Dr. Leete, "ve varsaydığınız durumda buna tatminkâr bir karşılık veremeyince, öykünüzün baştan aşağı zırva olduğunu belirtirlerse dostlarınızı suçlamazdım. Bir oturuşta yanıtlayamayacağım kadar kapsamlı bir soru bu ve ifadelerimi doğrulayacak kesin istatistiklere gelince, kütüphanemdeki kitaplara başvurmanızı sağlamam gerekecek; ama sözünü ettiğiniz olasılıklara birkaç öneride bulunmaksızın, eski tanıdıklarınızın kafanızı karıştırmalarına müsaade edersem kesinlikle yazık olur.

Serveti size kıyasla daha tasarruflu kullandığımız birkaç küçük kalemle başlayalım. Bu kalemler açısından devlet, eyalet, bölge ya da belediye düzeyinde hiçbir borcumuz ya da ödememiz yok. Kişiler ya da malzemeler açısından kara, deniz ya da milis kuvvetleri için hiçbir türde askeri harcamamız bulunmuyor. Gelir idaresi servisimiz, vergi tahakkuk ve tahsil memurları ordumuz yok. Yargı, polis, güvenlik ve hapishane görevlileri bakımından da sizin zamanınızda yalnızca Massachusetts'in tek başına harekete hazır bulundurduğu güç, şimdi tüm ulusa yetenden bile fazladır. Bizim sizdeki gibi toplumsal serveti yağmalayan suçlular sınıfımız yok. Sizin zamanınızda gücü yetenlerin üstünde büyük yük oluşturan, şimdi ise tümünün sağlık ve rahatlık içinde yaşadığı, topallık, hastalık ya da güçsüzlük gibi fiziksel engelleri yüzünden çalışma gücüne aşağı yukarı hiç katılmayan kişi-

lerin sayısı yok denecek kadar aza indi ve her kuşakta daha da azalıyor.

Tasarrufta bulunduğumuz bir başka kalem ise, paranın ve önceden bir insan ordusunun faydalı istihdam alanlarından çekilmesini gerektiren her türden finansal işlemle bağlantılı bin bir türlü mesleğin artık geçerli olmaması. Ayrıca sizin zamanınızdaki çok zengin kişilerin ölçüsüz kişisel lüksleri yüzünden ortaya çıkan israfın sona erdiğini de hesaba katın, gerçi bu kalem kolayca abartılabilir. Yine de ister zengin ister yoksul olsun, başkasının sırtından geçinen, atıl hiç kimsenin olmadığını da göz önünde tutun.

Eskiden yaşanan yoksulluğun oldukça önemli bir nedeni de çamaşırın evde yıkanıp yemeğin evde pişirilmesinden ve bizim kolektif bir plan uyguladığımız sayısız diğer işin yapılmasından kaynaklanan emek ve malzeme israfıydı.

Bir zamanlar, çeşitli kademelerdeki simsarları, toptancıları, perakendecileri, temsilcileri, pazarlamacıları ve her türden aracılarıyla tüccarların, alsatçıların, dükkân sahiplerinin gereksiz nakliye ve dur durak bilmez yükleme boşaltma işlemleri yüzünden aşırı enerji israf ederek yaptığı işi yapan dağıtım sistemimiz sayesinde, bunların her birinden daha büyük bir tasarruf –evet, hepsinden– sağlanıyor; bu işler sizin zamanınızdaki kaynakların onda biriyle ve tek bir çark boşa dönmeden gerçekleştiriliyor. Dağıtım sistemimize ilişkin bir şeyler biliyorsunuz siz de. İstatistikçilerimiz sizin zamanınızda üretken emek gücünden geri çekilen, nüfusun sekizde biri gibi büyük bir işgücünün gerektiği dağıtım sürecinde işçilerimizin seksende birinin yeterli geleceğini hesaplıyorlar."

"Büyük servetinizi nasıl edindiğinizi anlamaya başladım," dedim.

"Affınıza sığınarak," diye karşılık verdi Dr. Leete, "daha hiçbir şey görmediniz ki... Malzeme tasarrufunun doğrudan ve dolaylı biçimde tasarruf ettirdiği emek de göz önüne alın-

dığında, buraya kadar sözünü ettiğim tasarruflar toplamda sizin yıllık servet üretiminizin bir buçuk katına rahatlıkla eşdeğerdir. Ancak, ülke sanayisinin özel girişime bırakılmasından kaynaklanan ve şimdilerde ortadan kalkmış muazzam israfla kıyaslandığında bu kalemlerin sözünü bile etmeye değmez. Çağdaşlarınız ürünlerin tüketiminde ne denli büyük tasarruflar tasarlamış ve mekanik buluşlarda ne denli muhteşem bir ilerleme göstermiş olursa olsunlar, o sisteme bağlı kaldıkları sürece kendilerini yoksulluk batağından çekip çıkaramazlardı.

İnsan enerjisi kullanmaktan daha savurganca bir yöntem tasarlanamazdı ve sistemin asla tasarlanmadığı, yalnızca toplumsal örgütlenme yokluğunun her türlü işbirliğini olanaksız kıldığı ilkel çağlardan kalma bir kalıntı olduğu, insan aklının hatırına göz önünde tutulmalı."

"Ekonomik sistemimizin ahlaki açıdan son derece kötü olduğuna, ancak ahlaki açılardan bağımsız bir servet yapma aygıtı biçiminde ele alınınca gözümüze hayranlık verici göründüğüne canı gönülden katılıyorum," dedim.

"Dediğim gibi," diye yanıtladı doktor, "konu şu anda enine boyuna tartışamayacağımız kadar geniş, ama biz modernlerin, kendimizinkiyle karşılaştırıldığında sizin sanayi sisteminiz üzerine yaptığımız başlıca eleştirileri öğrenmekle gerçekten ilgileniyorsanız, bunlardan bazılarına kısaca değinebilirim.

Ekonominin yönetiminin, karşılıklı anlaşma ya da uyumdan tümüyle yoksun, sorumsuz bireylere bırakılmasından kaynaklanan savurganlık, başlıca dörde ayrılıyor. Birincisi, yanlış anlaşılan taahhütler yüzünden; ikincisi, ekonomiyle bağlantılı kişilerin rekabet ve karşılıklı düşmanlığından; üçüncüsü varlıklarıyla ekonomiyi kesintiye uğratan dönemsel arz fazlalıkları ya da krizlerden; dördüncüsü de hiç eksikliği çekilmeyen atıl sermaye ve emek yüzünden ortaya çıkan savurganlık. Geriye kalanların tümü durdurulsa bile,

bu dört büyük kaçaktan herhangi birisi ulusal düzeyde refah ve yoksulluk arasındaki farkı belirlemeye yeterliydi.

Başlangıç olarak, yanlış anlaşılan taahhütlerin yol açtığı savurganlığı ele alalım. Sizin zamanınızda, malların, uyum ya da örgütlenmeden yoksun durumdaki üretim ve dağıtımında, herhangi bir mala ne kadar talep bulunduğunu ya da arz oranının hangi düzeyde ortaya çıktığını bilmenin hiçbir yolu yoktu. Bundan dolayı, özel bir sermayedar açısından herhangi bir girişim her zaman kuşkulu bir deneydi. Sanayi ve tüketimin herhangi bir alanında bizim devletimizin sahip olduğu genel bakışa sahip olmayan proje sahibi, halkın ne istediğinden ya da öteki sermayedarların onlara sunmak için ne gibi düzenlemelere gittiğinden asla emin olamazdı. Bu görüşün ışığında, verili herhangi bir iş girişimindeki başarısızlık şansının birkaç işletmede bir görüldüğünü ve turnayı gözünden vurmuş kişilerin daha önce üst üste başarısızlıklar yaşamış olmasının yaygın olduğunu öğrenince pek şaşırmıyoruz. Eğer bir ayakkabı imalatçısı, bitirmeyi başardığı her bir çift ayakkabıya karşılık, harcadığı emeğin yanı sıra dört beş çift ayakkabının derisini de ziyan etmişse, çağdaşlarınızın özel girişim sistemindekiyle aynı zengin olma şansına sahip olur ve ortalamada bir başarıya karşılık dört ya da beş başarısızlık olasılığını temsil ederdi.

Büyük savurganlıklardan bir diğeri, rekabetten kaynaklananıdır. Sanayi alanı, işçilerin birbirlerinin üstüne saldırtılarak telef edildiği, günümüzdeki gibi uyumlu bir çaba içinde kullanılsa tümünü zenginleştirecek enerjilerinin boşa harcandığı, dünya kadar geniş bir savaş alanıydı. Bu savaşta acımak ya da birlik olmak söz konusu bile olamazdı. Kasıtlı biçimde bir işkoluna girip onların yıkıntıları üzerinde kendi işletmesini kurmak için daha önce orada yer alanların işletmelerini yok etmek, yaygın ölçüde hayranlık uyandıran bir başarıydı. Mücadeleye eşlik eden ruhsal ve fiziksel ıstırap ile yenilgiye uğrayanları ve onlara bağımlı kişileri ezen sefalet

söz konusu olduğu sürece, bu tür bir mücadeleyi gerçek savaşla kıyaslamak bir nebze olsun hayal ürünü değil. Bugün modern zamanın bir bireyine, ilk bakışta aynı işkolunda yer alıp da ortak bir amaç çevresinde yoldaş ve mesai arkadaşları olarak dostça ilişki kuracakları yerde birbirlerine boğazı sıkılıp alaşağı edilecek bir rakip ve düşman gibi davranmaları olgusundan daha şaşırtıcı gelen bir şey yoktur. Bu kuşkusuz katıksız bir delilik, tımarhaneden bir sahne gibi görünür. Ama daha yakından bakılınca hiç de öyle bir şey olmadığı anlaşılıyor. Karşılıklı boğazlaşmalarıyla çağdaşlarınız, neyin peşinde olduklarını gayet iyi biliyorlardı. On dokuzuncu yüzyılın üreticileri bizimkiler gibi toplumun idamesi için birlikte çalışmıyor, her biri toplumun kesesinden kendi gemisini yürütmek için çabalıyordu. Eğer bu amaçla çalışırken aynı zamanda toplam refahı da artırıyorsa bu yalnızca rastlantıyla gerçekleşirdi. Kişinin şahsi servetini, genel refaha zarar veren uygulamalarla artırması hem mümkün hem de yaygındı. En kötü düşmanları kendi işkolunda bulunanlardı elbette; çünkü sizin kişisel kârı üretimin temel saiki haline getirme planınız altında, her bir üreticinin arzusu kendi ürettiği malın kıt bulunmasıydı. Koşullar elverdiği sürece, kendi işkolundakilerin kökünü kazıyıp yıldırarak bu amaca ulaşmak tek çabasıydı. Kökünü kazıyabildiklerinden kurtulduğunda ise politikası, başa çıkamadıklarıyla birleşip sizin deyiminizle pazarı ele geçirerek kendi aralarındaki savaşı genelde halka karşı bir savaşa dönüştürmek ve fiyatları insanların dayanabilecekleri, mal almaktan vazgeçmeyecekleri en yüksek noktaya kadar yükseltmekti. On dokuzuncu yüzyıl üreticisinin hülyası, yaşamsal önemdeki malların arzı üstünde mutlak kontrol sağlamaktı ki böylece halkı açlığın eşiğinde tutabilir ve arz ettiği mallar için daima kıtlık fiyatlarını dayatabilirdi. İşte bu Bay West, on dokuzuncu yüzyılda adına üretim sistemi denilen şeydi. Gözünüze bazı yönleriyle, üretimden ziyade bir üretim önleme sistemi olarak görün-

müyorsa bir şey diyemem. Epey boş zamanımız olduğu bir anda sizden yanıma oturmanızı ve bu sistemi bana kavratmaya çalışmanızı isteyeceğim; çünkü konu üzerinde epeyce çalışmış olmama karşın, çağdaşlarınız gibi pek çok açıdan açıkgöz insanların toplumun gereksinimlerinin karşılanması işini, o toplumu açlıktan kıvrandırmaktan çıkar sağlayan bir sınıfa nasıl olup da emanet ettiklerini bir türlü anlayamadım. Sizi temin ederim ki bizim duyduğumuz şaşkınlık, öyle bir düzende dünyanın zengin olamayışına değil de yoksulluk yüzünden bütünüyle ortadan kalkmayışınadır. Ve bu merakımız bu sistemi simgeleyen diğer muazzam savurganlıkların bazılarını ele almayı sürdürdükçe artıyor.

Sanayinin yanlış yönlendirilmesinden kaynaklanan emek ve sermaye savurganlığından ve ekonomi savaşınızın şaşmaz kan emiciliğinden ayrı olarak; sizin düzeniniz mantıklıyla mantıksızı, kurban kadar onu boğazlayan başarılı tefeciyi de baskı altına alan dönemsel sarsıntılara eğilimliydi. Beş ila on yıllık aralıklarla, bütün zayıf girişimcileri yere serip en güçlüleri sakatlayarak ülke sanayisini çökerten ve emekçi sınıflar açlıktan ölüp isyan ederken kapitalistlerin çarçur edilmiş güçlerini yavaş yavaş yeniden topladığı uzun dönemlerin, o meşhur durgun zamanların izlediği ekonomik krizlerden söz ediyorum. Ardından başka bir kısa gönenç dönemi gelir ve bunu da başka bir krizle bu krizin yol açtığı güçsüzlük yılları izlerdi. Ticaret, ülkeleri karşılıklı olarak bağımlı kılmak suretiyle geliştiğinden bu krizler dünya geneline yayılır; bu sırada sarsıntılardan etkilenen alanlar ve sonuçta toparlanma merkezlerinden yoksunlukla birlikte, ardından meydana gelen çöküşün müzmin niteliği artarak derinleşirdi. Dünya sanayilerinin çoğalıp karmaşıklaştığı ve sermaye hacminin arttığı oranda, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında bir iyi yıla karşılık iki kötü yılın yaşanmasına ve önceleri hiç bu kadar genişleyip dayatmacı hale gelmemiş sanayi sistemi kendi ağırlığıyla çökme tehlikesine girinceye değin, bu ekonomik kargaşalar

giderek daha da sıklaştı. Bitip tükenmez tartışmaların ardından iktisatçılarınızın o sıralarda, kuraklık ya da kasırgalar ne kadar dizginlenebiliyorsa bu krizlerin de ancak o kadar önlenip denetlenebileceği biçimindeki umutsuz görüşte hemfikir oldukları görülüyor. Bunları zorunlu kötülükler olarak kabullenip katlanmaktan başka çıkar yol yoktu ve krizler geçtiği zaman, aynı arazi üstünde şehirlerini kurmayı sürdüren bir deprem ülkesinin sakinleri gibi, sanayinin darmadağınık yapısını yeniden inşaya koyuluyorlardı.

Çağdaşlarınız, sanayi sistemlerindeki yapısal sorunun nedenlerini değerlendirdikleri kadarıyla ulaştıkları sonuçlarda kesinlikle haklıydılar. Bu nedenler tam da sistemin temelindeydi ve ekonominin bünyesi büyüklük ve karmaşıklık anlamında şişerken gitgide zararlı hale gelmeleri kaçınılmazdı. Bu nedenlerden biri, çeşitli işkolları arasında ortak bir kontrol yoksunluğu ve bunun sonucunda da düzenli ve eşgüdümlü gelişmenin olanaksızlığıydı. Sürekli birbirlerinden uzağa düşmeleri ve taleple ilişki kuramamaları kaçınılmaz biçimde bu yoksunluktan kaynaklanıyordu.

Ötekilere gelince, örgütlü dağıtımın bize verdiği türden hiçbir ölçüt yoktu ve neticede herhangi bir işkolunda ilk bakışta görülen, fiyat kırma, üreticilerin iflası, üretimin durması, ücretlerin indirilmesi ya da emekçilerin işten çıkarılmasıydı. Bu süreç, iyi denilen zamanlarda bile pek çok işkolunda devam edip gidiyordu; ama bir kriz ancak etkilenen işkolları kapsamlı ise ortaya çıkıyordu. Ardından piyasalar herhangi bir fiyattan kimsenin yeterli miktarın ötesinde istemediği mallarla dolup taşıyordu. Arz fazlası yüzünden bu malları üretenlerin ücretleri ve kârları düşüyor ya da tümüyle kesiliyor, arz fazlası bulunmayan diğer malların tüketicisi durumundaki bu kişilerin satın alma güçleri de ellerinden gidiyor, bunun sonucunda da doğal bakımdan arz fazlası bulunmayan mallar fiyatları yerlerde sürününceye değin yapay olarak bollaşıyor ve bunları üretenler de işlerinden atılıyor,

gelirlerinden yoksun kalıyorlardı. Kriz bu kez büsbütün ilerliyor ve bir ülkenin kaynakları boşa harcanıp gidene değin de hiçbir şey bunu frenleyemiyordu.

Yine sisteminizin tabiatında var olan, sıklıkla krizleri üretip berbat biçimde kötüleştiren bir neden de para ve kredi mekanizmasıydı. Üretim birden fazla özel girişimcinin elindeyken para zorunluydu ve birinin istediği şeyi güvenceye almak için alım satım gerekliydi. Bununla birlikte paranın yiyecek, giyim ve benzerlerinin ikamesini geleneksel anlamda temsil etmesi ise belirli bir itiraza açıktı. Mallar ve malların temsilcisi durumundaki paranın yarattığı kafa karışıklığı, kredi sistemine ve bu sistemin yarattığı sınırsız yanılsamalara yol açtı. Mallar için para kabul etmeye artık alışmış kişiler, paralarını daha sonra alma vaadini de kabul ettiler ve sonuçta paranın temsil ettiği şeyin ardında neyin bulunduğuna bakmayı bıraktılar. Para fiilen mallar için bir sembolken, kredi sembolün de sembolüydü. Altın ve gümüşün doğal bir sınırı vardı ki bu da asıl paradır; ama kredinin doğal bir sınırı yoktu ve sonuç olarak kredi hacmi, yani paranın vaadi, gerçekte mevcut olan paraya ve hatta malların kendisine kıyasla belirlenebilir bir oran taşımaz oldu. Böylesi bir sistemde sık ve dönemsel krizler, merkez çekimine göre aşırı bir ağırlıkla birlikte asılı bir cismin yere inmesi kadar kesin bir yasa gereği kaçınılmazdı. Yalnızca hükümetin ve yetki verdiği bankaların para bastığı sizin kurgularınızdan birisiydi; oysa bir dolar kredi açan herkes o kadarlık bir para basmış oluyordu ki bu da dolaşımdaki parayı sonraki krizlere kadar şişiren başka nedenlerden geri kalmıyordu. Kredi sisteminin büyüyüp genişlemesi, on dokuzuncu yüzyılın son kısmına özgü bir durumdu ve bu durum, o döneme damgasını vuran neredeyse aralıksız denebilecek tüm ekonomik krizlerden sorumludur. Kredi kadar tehlikeli bir şeyi kullanmaktan vazgeçemezdiniz, çünkü ülke sermayesi herhangi bir ulusal ya da kamusal örgütten yoksunken bunu sanayi girişimlerine

yönlendirip yoğunlaştırmak için tek aracınız buydu. Bu da belirli sanayilerin, ülkenin kullanılabilir sermayesinin orantısız miktarını yutmasına olanak tanımak yoluyla sanayide özel girişim sisteminin başlıca tehlikesini abartılı biçimde artırmak, böylece de felaketi hazırlamak için en etkili yol oldu. İşletmeler, hem birbirlerine hem de bankalara ve sermaye sahiplerine kredi avansları yüzünden her zaman gırtlaklarına değin borçluydu ve ilk kriz sinyalinde bu kredinin derhal geri çekilmesi genellikle krizin tetikleyici nedeniydi.

Çağdaşlarınızın şanssızlığı, işletmelerinin temelini her an bir kaza sonucu patlayıcı maddeye dönüşebilecek bir çimentoyla atmak zorunda kalışlarıydı. Evini harç yerine dinamit kullanarak inşa eden bir adamla aynı durumdaydılar, çünkü kredi başka hiçbir şeyle kıyaslanamaz.

Sözünü etmekte olduğum ekonomik sarsıntıların ne denli gereksiz olduğunu ve bunların sanayiyi tümüyle özel ve örgütsüz bir yönetimin eline bırakmaktan kaynaklandığını anladıysanız, bizim sistemimizin işleyişini düşünün bir de. Belirli alanlarda aşırı üretim yapmak gibi sizin zamanınızın korkulu düşü artık olanaksız, çünkü dağıtım ve üretim arasındaki bağlantı sayesinde, kullanıcısının hızını ayarladığı bir makine gibi arz da taleple uyumlu. Diyelim ki bir değerlendirme hatası sonucunda bir maldan aşırı üretilmiş olsun. Bunun sonucunda o alandaki üretimin yavaşlatılması ya da durdurulması kimseyi işinden etmez. Açığa çıkan işçilere, derhal sayısız fabrikalardan birinde iş bulunurken yitirilen tek zaman bu değişiklik süresidir; arz fazlasına gelince, ülke sanayisi, talepteki aşırılık dolayısıyla üretilmiş malları eritinceye kadar dayanacak ölçüde büyüktür. Örneğini verdiğim üzere, buna benzer bir aşırı üretim durumunda, bizde sizinki gibi çığrından çıkıp baştaki hatayı bine katlayacak karmaşık bir düzenek yok. Elbette, paramız bile olmamasına karşın yine de kredimiz var. Sizde para ve kredi yanıltıcı karşılıklar iken bizde bütün tahminler doğrudan, un, demir, ahşap, yün

ve emek gibi gerçek şeylere dayanır. Bizim maliyet hesaplarımızda hiç hata ortaya çıkmaz. Yıllık hasıladan halkın geçimi için gerekli kısım alınır ve gelecek yılın tüketimi için zorunlu emek miktarı hesaba katılır. Hammadde ve emeğin geri kalanı, geliştirmeler için rahatça harcanabilecek kısmı gösterir. Mahsuller kötü ise o yılki üretim fazlası normalden daha azdır, hepsi bu. Doğal nedenlerden kaynaklanan belli belirsiz etkiler dışında ekonomide hiç dalgalanma olmaz; ülkenin maddi refahı, sürekli genişleyip derinleşen bir ırmak gibi hiç kesintiye uğramaksızın kuşaktan kuşağa akar."

"Daha önce değindiğim büyük savurganlıkların her biri gibi," diye sözlerini sürdürdü doktor, "ekonomik krizleriniz de sizi ömrünüzün sonuna değin hiç durmadan çalıştırmaya yeterliydi Bay West; ancak yoksulluğunuzun bir başka büyük nedenini henüz söylemedim ki bu da sermaye ve emeğinizin önemli kısmının atıl kalışıydı. Bizde, ülkedeki her birim sermaye ve emeği sürekli çalışır durumda tutmak yönetimin işidir. Sizin zamanınızda ise ne sermayenin ne de emeğin üzerinde genel bir denetim vardı ve her ikisinin de önemli bir kısmı iş bulamıyordu. 'Sermaye' sizin dediğiniz üzere, 'özünde ürkektir' ve herhangi bir iş girişiminin batma olasılığının ağır bastığı bir dönemde ürkmemişse, pervasız hale geleceği kesindi. Eğer güvenliği garanti altına alınabilirse, üretken sanayiye yatırılan sermayenin miktarının büyük ölçüde artmadığı bir zaman yoktu. Bu şekilde kullanıma sokulan sermaye oranı sürekli ekonomik istikrara yönelik belirsizlik beklentisinin büyüklüğüne göre beklenmedik dalgalanmalara maruz kalıyor, dolayısıyla da ulusal sanayilerin çıktıları farklı yıllarda oldukça değişiyordu. Ama aynı nedenle özel güvensizlik dönemlerinde yatırıma giren sermaye miktarı, bir biçimde daha yüksek güvenlikli zamanlardakine göre çok daha az oluyordu, hatta büyük bir oranı hiç kullanılmıyordu, çünkü en iyi zamanda bile iş riskleri daima yüksek seyrediyordu.

Sermayedarlar arasındaki rekabeti acımasızca körükleyen, makul bir güvenceye sahip gelecek vaat eden yeni bir alan kendini gösterdiğinde büyük miktarda sermayenin daima oraya yöneldiği de dikkate alınmalı. Sermayenin ürkekliğinden kaynaklanan ataleti elbette emeğin de aynı derecede ataleti anlamını taşır. Dahası en iyi zamanlarda bile her yıl ortaya çıkan sayısız işletme başarısızlığı, ekonomik ayarlamalardaki her değişiklik, ticaret ya da üretim koşullarındaki her ufak tefek değişim, haftalar, aylar ve hatta yıllarla ifade edilebilecek dönemler boyunca sürekli olarak çok sayıda kişiyi işsiz bırakıyordu. İş peşindeki çok sayıda işçi, zamanla kaşarlanmış avarelere, sonra da suçlulara dönüşerek ülkede oradan oraya dolaşıyordu. Hemen tüm dönemlerde bir işsizler ordusunun 'Bize iş verin!' çığlıkları duyuluyor ve ekonomideki durgunluk dönemlerinde bu ordunun büyüklüğü, devletin istikrarını tehdit edecek ölçüde büyük ve ümitsiz bir kalabalık biçiminde kabarıyordu. Ulusu zenginleştirmenin yöntemi olarak kullanılan özel girişimin ne kadar aptalca bir sistem olduğunu göstermek için, öylesi bir yoksulluk ve her şeyden yoksunluk çağında, sermayedarların sermayelerini yatıracakları güvenli bir fırsat yakalamak için birbirlerini boğazlamak ve işçilerin de iş bulamadıkları için baş kaldırarak yakıp yıkmak zorunda kaldıkları gerçeğinden daha kapsamlı bir gösterge mantıken mümkün müydü?"

"Şimdi Bay West," diye devam etti Dr. Leete, "sözünü ettiğim bu noktaların, özel girişimcilik sistemlerinin belli başlı ölümcül kusurlarını ve mebzul miktardaki saçmalıklarını göstermenin, ekonominin devlet eliyle örgütlenmesinin faydalarını yalnızca olumsuz yönden belirttiğini aklınızda tutmanızı istiyorum. Tek başına bunlar bile, kabul etmelisiniz ki ulusun sizin zamanınızdakinden çok daha zengin oluşunun nedenini gayet iyi açıklıyorlar. Ama bizim size göre avantajımızın asıl kısmı, henüz pek sözünü etmediğim olumlu yönü. Varsayalım ki ekonomide özel girişim sistemi,

sözünü ettiğim çatlaklardan hiçbirini barındırmasın; talebe yönelik hatalardan ve sanayi alanına ilişkin genel bir bakış açısı edinememekten kaynaklanan yanlış yönlendirilmiş çabalar yüzünden hiçbir savurganlığa yol açılmasın. Yine varsayalım ki rekabet yüzünden etkisiz kalan ya da iki katına çıkarılan çaba olmasın. Ve varsayalım ki iflaslar ve sanayinin uzun sürelerle kesintiye uğraması, ayrıca sermaye ile emeğin atıl kalması yüzünden ekonomik panik ve krizler de çıkmasın. Sermayenin özel sektörün elinde bulunması nedeniyle ekonominin idaresinde kaçınılmaz olan bu kötülüklerin tümünün mucizevi biçimde önlendiğini ve fakat sistemin korunduğunu varsayalım; o zaman bile devlet kontrolündeki modern sanayi sistemi tarafından elde edilen kazanımlar ezici üstünlüğe sahip olurdu.

Sizin zamanınızda bile, bizimkilerle kıyas götürmese de bazı büyük tekstil imalatçısı kuruluşlarınız vardı. Kuşkusuz zamanında, dönümlerce yer kaplayan, binlerce işçi çalıştıran ve yüz ayrı işlemi, diyelim ki pamuk balyasıyla parlak patiska topunu tek çatı, tek kontrol altında birleştiren bu büyük atölyelerden birini ziyaret etmişsinizdir. Her bir çarkın ve her bir elin kusursuz biçimde birlikte çalışmasından ortaya çıkan mekanik gücün sağladığı muazzam emek tasarrufuna hayranlık duymuşsunuzdur. Hiç kuşku yok ki işçiler her bir adamın bağımsız olarak çalışacağı biçimde dağıtılsalardı, o fabrikada çalışan aynı işgücünün ne kadar az başarı sağlayacağını aklınızdan geçirmişsinizdir. Birbirlerinden ayrı çalışan işçilerin, ilişkileri ne denli dostça olursa olsun, çabalarının tek bir kontrol altında toplandığında üretecekleri miktarın yalnızca yüzde olarak değil, birkaç kat artacağını söylemenin abartmak olacağını düşünür müsünüz? Şu halde Bay West, ulusal sanayinin tüm süreçlerinin birbirine bağlandığı tek bir kontrol altında örgütlenmesi, önceki sistemde gerçekleştirilen toplam üretimi ziyadesiyle katlamakta, sözünü ettiğimiz dört büyük savurganlığı hesaba katmasak bile o

zamanki atölye işçilerinin işbirliği sayesinde artan ürünü ile aynı oranda artmaktadır. Bir ulusun işgücünün etkinliğinin, özel sermayenin çok başlı liderliği altında, liderler karşılıklı olarak birbirlerine düşman olmasalardı bile, tek bir baş altında sağlanan etkinlikle kıyaslanışı bin reisin yönettiği bir çetenin ya da bir barbar sürüsünün, tek generalin komutasındaki disiplinli bir orduyla kıyaslanmasına benzetilebilir; öylesine güçlü bir savaş makinesidir bu, örneğin Von Moltke'nin zamanındaki Alman ordusu gibi."

"Bana anlattıklarınızdan sonra," dedim, "devletin şimdi o zamankinden çok daha zengin oluşuna pek şaşırmıyorum, ama hepinizin birer Karun olmadığınıza şaşırıyorum."

"Eh, halimiz vaktimiz oldukça yerinde," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Dilediğimiz düzeyde lüks yaşıyoruz. Sizin zamanınızda konforla ilgisi bulunmayan bir savurganlığa yol açan gösteriş yarışı, kaynak bakımından kesinlikle eşit durumdaki bir insan topluluğunda kendisine elbette yer bulamıyor ve hırsımız, yaşamdan zevk almamızı sağlayan noktada duruyor. Ürünümüzün artı değerini kullanmayı seçsek bireysel olarak her birimizin daha çok geliri olabilirdi; ama biz bunu hepimizin yararlandığı halk evleri, sanat galerileri, köprüler, heykeller, ulaşım araçları ve kentlerimizi güzelleştiren büyük müzik ve tiyatro salonlarıyla ve halkı eğlendirecek büyük ölçekli işler gibi kamusal alanlarda kullanmayı tercih ediyoruz. Daha bizim nasıl yaşadığımızı görmeye başlamadınız, Bay West. Evde rahatımız yerinde; ama yaşamımızın asıl görkemi, dostlarımızla paylaştığımız toplumsal yanında. Fazlasını öğrendikçe sizin deyişinizle paranın nereye gittiğini görecek ve sanıyorum ki bunu harcamada iyi iş çıkardığımızı kabul edeceksiniz."

Yemekhaneden eve doğru yürüdüğümüz sırada, "Sanırım hiçbir düşünce, sizin servete tapan yüzyılınızın insanlarını, nasıl para kazanılacağını bilmedikleri önermesinden daha keskin biçimde yaralamazdı," diyerek düşüncesini be-

lirtti Dr. Leete. "Bununla birlikte tarihin kendilerine miras bıraktığı hüküm bu. Örgütsüz ve birbirine hasım sanayilerin oluşturduğu düzenleri, ahlaki açıdan tiksindirici olduğu kadar ekonomik açıdan da saçmaydı. Tek bilimleri bencillikti ve endüstriyel üretimde bencillik intihardır. Bencilliğin içgüdüsü olan rekabet ise enerji kaybının öteki adı iken birleşme verimli üretimin sırrıdır ve kendi küpünü doldurma düşüncesinin yerini ortak serveti artırma fikri almadan endüstriyel birleşme gerçekleştirilip servetin kazanımı gerçekten başlatılamaz. Bütün insanlar için eşit ve fark gözetmeden paylaşım ilkesi, bir toplum için tek insancıl ve akılcı temel olmasaydı bile, kendi çıkarını kollamanın ayrıştırıcı etkisi engellenmedikçe sanayide gerçek uyumun mümkün olmadığını görerek yine de bunu ekonomik açıdan en kestirme yol olarak dayatmamız gerekirdi."

XXIII. Bölüm

O gece, günün programında dikkatimi çekmiş bazı parçaları dinleyerek Edith'le müzik odasında otururken, müziğe ara verilmesini fırsat bilip "Son derece patavatsız bulacağınızdan korktuğum bir sorum var size," dedim.

"Öyle olmayacağından kesinlikle eminim," diye karşılık verdi yüreklendirici biçimde.

"Ben," diye sürdürdüm, "kendisiyle ilgiliymiş gibi görünse de üstüne vazife olmayan bir konuyu azıcık işitip gerisini öğrenmek için, bu sözleri söyleyen kişiye sorma cüreti gösteren, gizli bir kulak misafiri durumuna düştüm."

"Kulak misafiri!" diye tekrarladı, aklı karışmış görünerek.

"Evet," dedim, "ama kabul edeceğinizi düşündüğüm üzere, bağışlanabilecek bir kulak misafiri."

"Bu çok gizemli," diye karşılık verdi.

"Evet," dedim, "öyle gizemli ki kendim de size sormak üzere olduğum şeyi gerçekten işittim mi yoksa düşledim mi, kuşkudayım. Bana sizin söylemenizi istiyorum. Konu şu: Ben o yüz yıllık uykudan uyanırken, bilincine vardığım ilk şey çevremde konuşan sesler, sonradan babanızın, annenizin ve sizinki olarak tanıdığım seslerdi. İlk önce babanızın sesinin, 'Gözlerini açacak. Önce yalnızca birimizi görmesi daha iyi olur,' dediğini anımsıyorum. Sonra da siz, eğer düş görmediysem, 'O halde bana söz ver, ona söylemeyeceksin,'

dediniz. Babanız söz vermekte ikircikli görünüyordu, ama siz üstelediniz ve annenizin araya girmesiyle sonunda söz verdi, ben gözlerimi açtığımda yalnızca onu gördüm."

Duyduğumu sandığım konuşmayı düşümde görüp görmediğimden emin olmadığımı söylerken son derece ciddiydim; bu insanların, büyük büyük ebeveynlerinin çağdaşı olan benim hakkımda, benim bilmediğim şeyleri biliyor olmaları son derece akıl almaz bir şeydi. Ama sözlerimin Edith üzerindeki etkisini görünce bunun düş değil, başka bir gizem ve o ana değin karşılaştıklarımdan çok daha kafa karıştırabilecek bir şey olduğunu anladım. Çünkü sorumun yönünün belli olduğu andan beri derin bir utancın belirtilerini gösteriyordu. Yüzüne, boynundan alnına kadar al basarken her daim son derece dürüst ve dolambaçsız bir ifadeye sahip gözlerini panik içinde benimkilerden kaçırdı.

"Beni bağışlayın," dedim, sözlerimin beklenmedik etkisinin yarattığı şaşkınlıktan kurtulur kurtulmaz. "Şu halde öyle görünüyor ki düş görmemişim. Ortada bir sır, benim hakkımda benden gizlediğiniz bir şey var. Gerçekten benim durumumdaki birinden kendisiyle ilgili mümkün olan herhangi bir bilginin esirgenmesi birazcık katı bir tutum değil mi?"

"Sizinle ilgili sayılmaz, yani doğrudan ilgisi yok. Tam olarak sizin hakkınızda değil," diye karşılık verdi duyulur duyulmaz bir sesle.

"Ama bir biçimde beni ilgilendiriyor," diye üsteledim. "Beni ilgilendirecek bir şey olmalı bu."

"Bunu bile bilmiyorum," diye karşılık verdi, bir an yüzüme bakmayı göze alarak; hiddetle kızarıyor ama dudaklarında, utancına karşın bu durumda belirli bir mizah bulduğunu ele veren hafif bir gülümseme titreşiyordu. "İlginizi çekeceğinden bile emin değilim."

"Babanız bana söyleyecekti," diye üsteledim, üzüntülü bir sesle. "Onu alıkoyan sizdiniz. O, bilmem gerektiğini düşünüyordu."

Yanıt vermedi. Kafa karışıklığı içinde öylesine katıksız bir büyüleyiciliği vardı ki baştaki merakımı gidermek kadar durumu uzatmak için de onu sıkboğaz etmekten kendimi alamadım.

"Gün gelip öğrenecek miyim? Hiçbir zaman söylemeyecek misiniz bana?" dedim.

"Duruma bağlı," diye yanıtladı uzun bir duraklamanın ardından.

"Hangi duruma?" diye üsteledim.

"Aman, ne çok soru soruyorsunuz," diye karşılık verdi. Ardından, ser verip sır vermeyen gözler, kızaran yanaklar ve gülümseyen dudakların karşısındakini büyülemek üzere bir araya geldiği yüzünü kaldırıp ekledi: "Peki bunun aslında... size bağlı olduğunu söylesem, ne düşünürdünüz?"

"Bana mı?" diye yineledim. "Bu nasıl mümkün olabilir?"

"Bay West, enfes bir müziği kaçırıyoruz," oldu buna tek yanıtı ve telefona dönerek parmağının bir dokunuşuyla havayı bir *adagio*'nun dalgalanan ritmiyle doldurdu. Ondan sonra da müziğin konuşmaya hiç fırsat bırakmaması için elinden geleni yaptı. Yüzünü benden öteye çevirdi ve kendini kaptırmış gibi davrandı, ama yanaklarına oturmuş kızıllığın ele verdiği bir yapmacıklıktı bu yalnızca.

En sonunda o an için beni ilgilendiren her şeyi duymuş olabileceğimi düşündüğünde ve odadan çıkmak için doğrulduğumuzda, doğrudan yanıma gelip gözlerini kaldırmadan şöyle dedi: "Bay West, size karşı iyi davrandığımı söylüyorsunuz. Bunu özellikle yapmıyorum; ama öyle olduğunu düşünüyorsanız, bu akşam sorduğunuz bu şeyi bana yeniden sormayacağınıza ve başka birinden, mesela babamla annemden öğrenmeye çalışmayacağınıza dair bana söz vermenizi istiyorum."

Böyle bir ricaya verilmesi mümkün tek karşılık vardı. "Sizi sıkıntıya soktuğum için beni bağışlayın. Elbette söz veriyorum," dedim. "Sizi üzebileceğini akıl etmiş olsam ke-

sinlikle sormazdım. Ama meraklandığım için beni suçluyor musunuz?"

"Suçlamıyorum aslında."

"Ve günün birinde," diye ekledim, "eğer sizi kızdırmazsam, belki bana kendi rızanızla söyleyebilirsiniz. Böyle olacağını umabilir miyim?"

"Belki," diye mırıldandı.

"Yalnızca belki mi?"

Gözlerini kaldırıp kısa ama derin bir bakışla yüzümü okudu. "Evet," dedi, "sanırım size söyleyebilirim... günün birinde." Ve bana başka bir şey daha söyleme fırsatı bırakmadan konuşmamız böylece sona erdi.

O gece sanırım Dr. Pillsbury bile beni uykuya daldıramazdı, en azından sabahın ilk saatlerine değin. Gizemler artık günlerdir alıştığım bir gıda olmuştu; ancak daha önce hiçbirisiyle, Edith Leete'in çözümünü aramamı bile bana yasak ettiği bu konu kadar gizemli ve ilginç biçimde yüz yüze gelmemiştim. Çifte bir gizemdi bu. Öncelikle benim hakkımda, yabancı bir çağdan gelen bir yabancı hakkında bir sır bilmesine nasıl akıl erdirecektim? İkinci olarak da böylesi bir sırrı biliyorsa bile, bunu bilmesinin üstünde yarattığı heyecana ne demeliydi? Öyle güç bilmeceler vardır ki insan çözümünü kestirmenin bile yanına varamaz ve bu da onlardan birisi gibi duruyordu. Bu tür muammalar üstünde genellikle zaman yitirmeyecek kadar gerçekçiyimdir; ama güzel bir genç kızda saklı bir bilmecenin güçlüğü, ilginçliğini zerre kadar eksiltmiyor. Genelde genç kızların kızaran yüzlerinin, bütün çağlarda ve ırklarda genç erkeklere aynı hikâyeyi anlattığı güvenle varsayılabilir; ama Edith'in al yanaklarına bu anlamı vermek, durumum ve onu tanıdığım süre ve dahası bu gizemin ben onu tanımadan öncesine dayandığı olgusu dikkate alındığında, tümüyle akılsızlık olurdu. Yine de bir melekti o ve eğer mantık ile sağduyu o gece düşlerimden pembe rengi kovmaya yetseydi genç bir adam sayılmamam gerekirdi.

XXIV. Bölüm

Sabahleyin Edith'i yalnız görme umuduyla aşağıya indim. Ancak bu konuda hayal kırıklığına uğradım. Onu evde bulamayınca bahçede aradım, ama orada da yoktu. Gezinirken yeraltı odama da uğradım ve dinlenmek için orada oturdum. Odadaki okuma masasının üstünde birkaç dergi ve gazete duruyordu; 1887 yılına ait günlük bir Boston gazetesinin Dr. Leete'in ilgisini çekebileceğini düşünerek dönüşte gazetelerden birini yanımda eve getirdim.

Kahvaltıda Edith'le karşılaştım. Beni selamlarken kızardı, ama kendine hâkim oldu. Masada otururken, Dr. Leete getirdiğim gazeteye göz gezdirerek oyalandı. O tarihteki tüm gazeteler gibi bu da emek sorunları, grevler, lokavtlar, boykotlar, işçi partilerinin programları ve anarşistlerin şiddet tehditleriyle doluydu.

"Bu arada," dedim, doktor bu konulardan bazılarını bize yüksek sesle okurken, "yeni düzen kurulurken kızıl bayrak taraftarları hangi tarafta saf tuttular? En son bildiğime göre epeyce yaygara koparıyorlardı."

"Engel olmak dışında yaptıkları bir iş yoktu elbette," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Ayakta kaldıkları sürece oldukça etkin biçimde yaptılar bunu, konuştukları şeyler öyle mide bulandırıcıydı ki insanlar sosyal reforma ilişkin en iyi projeleri bile duymak istemiyorlardı. Bu heriflere para yardı-

mı yapmak, reform düşmanlarının en kurnaz hamlelerinden biriydi."

"Para yardımı mı?" diye haykırdım şaşkınlıkla.

"Kesinlikle," diye karşılık verdi Dr. Leete. "Günümüzde tarih otoritelerinden hiçbiri, bunların büyük tekeller tarafından, ürkek kişilere korku salıp gerçek bir reformun önüne geçmek için kızıl bayrağı dalgalandırıp yakmaktan, yağmalamaktan ve insanları havaya uçurmaktan söz etsinler diye beslendiklerinden kuşku duymuyor. Beni en çok şaşırtan ise, hiç kuşkulanmadan tuzağa düşmeniz."

"Kızıl bayrak partisinin böyle mali yardım aldığına inanmak için dayanağınız nedir?" diye sordum.

"Basitçe şu yüzden ki izledikleri yolun, bir dosta karşılık ileri sürdükleri nedene düşman bin kişi yarattığını görmüşlerdir. Bu iş için para aldıklarını düşünmemek onlara akıl almaz bir çılgınlık payesi vermek anlamına gelir.* Bütün ülkeler arasında Birleşik Devletler'de hiçbir parti, sonuçta ulusal partinin yaptığı gibi önce fikirleriyle ulusun çoğunluğunu kazanmadan amacına ulaşmayı bekleyemezdi."

"Ulusal parti!" dedim heyecanla. "Benim zamanımdan sonra ortaya çıkmış olmalı. Sanırım işçi partilerinden biriydi."

"Yok, hayır!" diye karşılık verdi doktor. "O günkü işçi partileri geniş ya da kalıcı ölçekte hiçbir şey beceremediler. Ulusal düzeydeki amaçlar açısından, sınıfsal örgütlenmelerden öte gidemeyen çıkış noktaları son derece dardı. Ekonomik ve sosyal düzenin yüksek bir ahlaki temelde yeniden düzenlenişine değin hiçbir şey gerçekleşmeyecekti ve tek bir sınıfın değil, zenginlerle yoksulların, kültürlülerle cahillerin, yaşlılarla gençlerin, zayıflarla güçlülerin, erkeklerle kadınla-

---

* Anarşistlerin izledikleri yol açısından, sermayedarlar tarafından parayla beslendikleri savını başka herhangi bir teoriden daha çok hesaba katmanın güçlüğünü tümüyle kabul ediyorum, ama aynı zamanda da teorinin bütünüyle yanlış olduğuna hiç kuşku yok. Geriye bakıldığında son derece açık görülse de zamanında hiç kimse tarafından dikkate alınmıyordu.

rın, kısaca tüm sınıfların eşitliğinin yararına görülerek, servetin daha verimli üretilmesi için ne gerektiyse yapıldı. Ardından ulusal parti bunu siyasi yöntemlerle yürütmek üzere ortaya çıktı. O ismi almasının muhtemel sebebi, üretim ve dağıtımın işlevlerini ulusallaştırmayı hedeflemesiydi. Gerçi başka da bir isim alamazdı, çünkü amacı ulus fikrini daha önce hiç idrak edilmemiş bir görkemle ve eksiksiz biçimde gerçekleştirmekti; ulus, mutluluklarını yalnızca uzaktan ve yarım yamalak etkileyen siyasi işlevler için bir araya gelmiş öylesine bir insan grubu değil, bir aile, yaşamsal bir birlik, ortaklaşa bir yaşam, dalları cennete değen güçlü bir ağaç gibidir ve yaprakları damarlarından beslenip karşılığında kendisini besleyen halktan oluşur. Olası tüm partiler içinde en vatanperveridir, vatanseverliğin hakkını verir ve bunu bir içgüdü olmaktan çıkararak akılcı bir adanış kılmaya uğraşır; halkını ayakta tutmak suretiyle yurdu gerçek bir anavatana dönüştüren, yalnızca uğruna ölmeleri beklenen bir simge olmakla kalmayan bir anadır."

XXV. Bölüm

Oldukça tuhaf bir yolla babasının evinde yaşamak üzere geldiğimden beri, Edith Leete'in kişiliği beni doğal olarak son derece güçlü bir biçimde etkiliyordu ve bir önceki gece olup bitenden sonra, zihnimin onu düşünmekle her zamankinden daha çok meşgul olması beklenebilecek bir durumdu. Ta ilk günden beri, tanıdığım herhangi bir genç kızdan çok soylu ve masum bir delikanlınınkini andıran, ona damgasını vuran dingin samimiyetinin ve zekice dobralığının havasıyla çarpılmıştım. Bu büyüleyici niteliğinin ne kadarının kendine özgü ne kadarının kadınların toplumsal konumlarında benim zamanımdan bu yana ortaya çıkmış olabilecek değişikliklerden kaynaklandığını öğrenmek için can atıyordum. O gün, Dr. Leete ile baş başayken bir fırsatını bulup konuşmayı bu yöne çevirdim.

"Sanıyorum ki," dedim, "bugünlerde kadınların, ev işi yükünden kurtulunca, cazibe ve zarafetlerini geliştirmek dışında bir işleri kalmamış."

"Biz erkekleri ilgilendirdiği kadarıyla," diye karşılık verdi Dr. Leete, "kendilerini bu meşgaleye mahkûm ettiyseler bile, sizin ifade biçimlerinizden birisini kullanarak, seçtikleri yolun bedelini fazlasıyla ödediler; ama emin olunuz ki karşılığını toplumun gurur kaynağı olmak suretiyle verseler de toplumda yalnızca bir faydalanan konumunda bulunmak-

tan rahatsız olacak ölçüde ruh sahibidirler. Sonuçta ev işlerinden kurtulmaktan hoşnut kaldılar, çünkü bu işler onları son derece yorduğu gibi işbirliği planıyla karşılaştırıldığında aşırı ölçüde enerji savurganlığına da yol açıyordu; ama bu tür işlerden kurtulmayı yalnızca ortak refaha daha etkili, daha uygun başka biçimlerde katkıda bulunabilmek için kabul ettiler. Kadınlarımız da erkeklerimiz gibi, sanayi ordusunun üyeleridir ve yalnızca annelik görevleri bunu talep ettiğinde ayrılırlar. Sonuçta pek çok kadın yaşamlarında şu ya da bu zaman, beş, on ya da on beşer yıl sanayide hizmet verirken, çocuk sahibi olmayanlar tüm çalışma dönemini tamamlarlar."

"O zaman, bir kadının sanayi hizmetini evlilik dolayısıyla bırakmasına gerek kalmıyor mu?" diye sordum.

"Bir erkekten daha farklı değil durumları," diye karşılık verdi doktor. "Zaten niye bıraksın ki? Evli kadınların artık eve bakma sorumlulukları yok biliyorsunuz ve bir koca da bakım isteyen bir bebek değil."

"Kadınların omuzlarına çok fazla iş yükleyişimiz bizim uygarlığımızın en acıklı özelliklerinden biri gibi düşünülürdü," dedim; "ama öyle görünüyor ki siz onlara bize göre çok daha fazlasını yüklemişsiniz."

Dr. Leete güldü. "Aslına bakarsanız, öyle yapıyoruz, tıpkı erkeklerimize yaptığımız gibi. Yine de bu çağın kadınları oldukça mutlular ve on dokuzuncu yüzyılınkiler, çağdaş referanslar bizi çok yanıltmıyorsa, son derece sefil durumdaydılar. Günümüzde kadınların erkeklerle birlikte son derece verimli çalışıp aynı zamanda da çok mutlu olmalarının nedeni, erkekler gibi onlara da işlerinde, her birinin en uygun olduğu türden mesleği yapmasına olanak tanıma ilkesine uymamız. Erkeklerden fiziksel anlamda daha güçsüz ve özel biçimlerde sanayide de nitelikçe daha aşağı durumdaki kadınlara ayrılan iş türleriyle çalışma koşulları, bu olgulara göre düzenleniyor. Her yerde daha ağır türden işlere erkek-

ler, daha hafif olanlara ise kadınlar koşuluyor. Bir kadının, işin türü ve harcanacak emeğin derecesi açısından cinsiyetine tümüyle uygun olmayan bir işte çalışmasına hiçbir koşulda izin verilmez. Ayrıca kadınların çalışma saatleri erkeklerinkinden daha kısadır, daha sık aralıklarla yıllık izin verilir ve dinlenmeleri için gerektiğinde en özenli koşullar hazırlanır. Günümüzün erkekleri, yaşamlarının başlıca keyfini ve çalışmak için temel saiklerini, kadınların güzelliğine ve zarafetine borçlu olduklarını gayet iyi takdir ederler ve çalışmalarına yalnızca dinç oldukları süre boyunca güçlerine uygun türden düzenli emek harcamanın bedene ve zihne iyi geldiğinin bilgisiyle izin verdiklerinin farkındadırlar. Bizim kadınlarımızı, çoğunun hasta görünümlü olduğu sizin zamanınızın kadınlarından ayıran kusursuz sağlıklarını, hepsinin de sağlıklı ve canlandırıcı işlerde çalışmalarına borçlu olduklarına inanıyoruz."

"Kadın işçilerin sanayi ordusuna mensup olduklarını anladım," dedim, "ama çalışma koşulları bu kadar farklıyken nasıl oluyor da erkeklerle aynı terfi ve disiplin sisteminde yer alabiliyorlar?"

"Onlar tümüyle ayrı bir disiplin altındalar," diye yanıtladı Dr. Leete, "ve erkekler ordusunun bütünleşmiş bir bölümünden çok, müttefik bir güç oluşturuyorlar. Başlarında bir kadın generalleri var ve yalnızca kadın rejimine tabiler. Yüksek rütbeli subaylar gibi bu general de erkek ordusunun şefleri ve Başkan'ın seçilme usulüne uygun biçimde, hizmetini tamamlamış kadınlar kurulu tarafından seçiliyor. Kadınlar ordusunun generali Başkan'ın kabinesinde yer alır ve kadınların çalışmalarını ilgilendiren, Kongre'de bekleyen başvurulara ilişkin veto hakkına sahiptir. Yargı sisteminden söz ederken, kürsüde erkekler gibi, general tarafından seçilmiş kadınların da bulunduğunu söylemem gerekirdi. Her iki tarafın da kadın olduğu davalar kadın yargıçlar tarafından karara bağlanır, taraflardan birinin kadın birinin erkek ol-

duğu durumlarda ise hüküm her iki cinsten birer yargıç tarafından onaylanır."

"Sizin düzeninizde kadınlık, bir tür *imperium in imperio** gibi düzenlenmişe benziyor," dedim.

"Bir yere kadar," diye karşılık verdi Dr. Leete; "ancak içteki imparatorluk, devlete tehlike yaratmayacağını kabul edeceğiniz türden. Cinslerin birbirinden farklı bireyselliğini tanımaktan yoksun oluşunuz toplumunuzun sayısız kusurundan biriydi. Erkeklerle kadınlar arasındaki tutkusal çekim, her iki cinsiyetin de üyelerini pek çok şeyde birbirine yabancı kılan ve yalnızca kendi cinsine karşı sevecenlik gösterebilmesine yol açan derin farklılıkların kavranmasını sıklıkla önlemektedir. Her birinin kendisinden hoşnutluğunun ve diğerine hissettiği çekimin aynı ölçüde gelişmesi, sizin zamanınızdaki bazı reformcuların çabalarından anlaşıldığı üzere bu cinsiyet farklılıklarını yok etmeye çalışmak yerine bunların özgürce ortaya konmasında yatıyor. Sizin zamanınızda kadınlar için, erkeklerle doğal olmayan bir rekabete girişmek dışında hiçbir kariyer şansı yoktu. Biz onlara içinde öykünmeler, hırslar ve kariyerler bulunan bir dünya verdik ve sizi temin ederim ki o dünyada çok mutlular. Bizim gözümüzde kadınlar, sizin uygarlığınızın, tüm diğer sınıflardan daha çok kurbanıydılar. Sıkıcı, gelişmemiş, evlilikle güdükleşmiş yaşamlarını ve fiziksel olarak çoğunlukla evin dört duvarı arasına, ruhsal olarak da kişisel çıkarlarının kısır döngüsü içine sıkışmış dar ufuklarını düşününce bu kadar uzun zaman sonra bile insanın içine işleyen bir şeyler var. Yalnızca ölümüne çalışan yoksul kesimden değil, hali vakti yerinde ve zengin olanlardan da söz ediyorum. Ne dış dünyada yaşamın ufak tefek kaygıları kadar büyük acılardan da kaçıp sığınabilecekleri rahatlatıcı insan ilişkileri ne de aileleri dışında ilgi alanları vardı. Böylesine bir varoluş erkeklerin başına gelse, ya beyinlerini yumuşatır ya da onları delirtir-

* Latince. "İmparatorluk içinde imparatorluk." (ç.n.)

di. Bugün artık bunların tümü değişti. Günümüzde ne bir kadının erkek olmayı dilediğine, ne de ailelerin kız yerine oğlan çocuk istediğine rastlanıyor. Kızlarımız da oğullarımız kadar kariyer hırsıyla dolu. Evlilik gündeme geldiği zaman, boğuculuk anlamına gelmediği gibi hiçbir biçimde onları toplumun daha büyük ilgi alanlarından ve dünya telaşından koparmıyor. Yalnızca annelik zihinlerini yeni ilgi alanlarıyla doldurduğunda kadın bir süreliğine dünyadan elini eteğini çeker. Sonrasında, yoldaşlarıyla bağını koparması gerekmediği gibi herhangi bir zamanda onların arasındaki yerine dönebilir. Kadınlar günümüzde, dünya tarihindeki önceki konumlarına kıyaslandığında oldukça mutlu bir soy ve erkeklere mutluluk verme güçleri de elbette oransal olarak artmış durumda."

"Kızların, sanayi ordusunun üyeleri ve farklı aşamalarına aday olmaları nedeniyle kariyerlerine gösterdikleri ilginin onları evlilikten vazgeçirecek bir etki yapması," dedim, "sanırım imkân dahilinde."

Dr. Leete gülümsedi. "O konuda hiç kaygılanmayın, Bay West," diye karşılık verdi. "Yaradan, tüm diğer eğilimlerinde zamanla ne tür değişiklikler ortaya çıkarsa çıksın kadınlarla erkeklerin birbirlerine yönelik ilgilerinin aynı kalmasına oldukça özen göstermiş. Var olma mücadelesinin kişilere başka düşünceler için çok az zaman bıraktığı ve geleceğin son derece belirsiz olması nedeniyle ana babalık sorumluluğunun çoğu kez cezai bir risk gibi görüldüğü sizinki gibi bir çağda bile, evlenmek ve evliliğe boyun eğmek bu konuda kesinliği tartışılmayacak tek olgu. Günümüzdeki aşka gelince, bizim yazarlarımızdan birisi, geçim derdine düşme zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla erkeklerle kadınların zihinlerinde oluşan boşluğu tümüyle sevecen tutkuların doldurduğunu söylüyor. Ancak inanmanızı isterim ki bu biraz abartı. Zaten evliliğin bir kadının kariyerine engel olması şöyle dursun, yalnızca onlar cinslerini tümüyle temsil ettik-

lerinden kadın sanayi ordusunun en yüksek konumları bir tek, hem eş hem de anne olan kadınlara emanet edilir."

"Erkekler gibi kadınlara da kredi kartı veriliyor mu?"

"Kesinlikle."

"Kadınların kredisi, aile sorumlulukları yüzünden işlerini sık sık askıya aldıkları için daha düşük tutardadır, sanırım."

"Daha mı düşük!" diye haykırdı Dr. Leete. "Yok canım! Bütün insanlarımızın ödeneği aynı. Bu kuralın hiçbir istisnası yok; ama sözünü ettiğiniz türde ara vermeler yüzünden bir fark yaratılacak olsaydı bile, bu kadınların kredisini artırmak yönünde olurdu, azaltmak değil. Ulusun minnettarlığını, ulusun çocuklarını doğurup bakmaktan daha çok hak eden başka bir hizmet düşünebilir misiniz? Bizim bakış açımıza göre, dünyayı iyi ebeveynler kadar hak eden kimse yoktur. Biz öldüğümüzde dünyayı birbirleri için kuracak çocukları yetiştirip büyütmek kadar, bencillikten bu kadar uzak ve yüreği ödüllendirmesi dışında bu kadar karşılıksız hiçbir ödev yoktur."

"Söylediklerinizden anlaşılan o ki bir sonraki cümleniz, kadınların geçinmek için kocalarına hiçbir biçimde bağımlı olmadıkları."

"Elbette değiller," diye karşılık verdi Dr. Leete, "ne de çocuklar ana babalarına bağımlı, yani geçim anlamında, buna karşılık sevgi vermek elbette ana babaların görevi. Büyüdüğünde çocuğun emeği kamu servetini artırmaya yönelir, ölmüş ana babasınınkini değil ve bu yüzden çocuklar da kamu servetiyle doğru düzgün yetiştirilir. Anlamanız gerekir ki erkek, kadın ve çocuk, her kişi doğrudan ulusa bağlıdır ve bağlılıkları asla herhangi bir aracı üzerinden değildir, elbette bir dereceye kadar ana babaları onların koruyucusu olarak hareket ederler. Görüyorsunuz ki bireyler, ulusla ilişkisinden, aidiyetinden dolayı desteği hak ederler ve bu hak, onlarla birlikte ulusun üyeleri olan öteki bireylerle ilişkilerinden etkilenmediği gibi bu ilişkilerle bağlantılı da değildir. Geçimi

için herhangi bir kimsenin bir başkasına bağımlılığı, ahlaki anlamda ayıp olduğu kadar her türlü rasyonel toplumsal kuram açısından da savunulamaz bir durumdur. Böylesi bir düzenlemede, kişisel özgürlük ve onurun hali nice olurdu? Sizin kendinizi on dokuzuncu yüzyılda özgür saydığınızın farkındayım. Ancak sözcüğün anlamı o zamanlarda şimdi taşıdığıyla aynı olamazdı ya da siz bunu neredeyse her bireyin gurur kırıcı bir biçimde temel yaşam gerekleri açısından diğerlerine, yoksulun zengine, işçinin işverene, kadının erkeğe, çocuğun ana babasına bağımlı durumda bulunduğu bir topluma kesinlikle uygulayamazdınız. Devletin ürettiğini en doğal ve mantıklı görünen biçimde doğrudan toplumun üyelerine dağıtmak yerine, öyle görünüyor ki aklınızı tüm alıcı sınıfların kişisel anlamda aşağılanmasını en üst düzeye çıkaracak biçimde elden ele bir dağıtım planı tasarlamaya vermişsiniz.

O sıralarda doğal karşılandığı üzere kadınların geçinmek için erkeklere bağımlı olmasına gelirsek, elbette ki aşk evliliği yapıldığı durumlarda aralarındaki doğal çekim bunu katlanabilir kılıyordu; gerçi duyarlı kadınlar açısından bunun hep aşağılayıcı bir şey olarak kaldığını düşünüyorum. Demem o ki, kadınların evlilik içinde ya da dışında, karınlarını doyurmak için kendilerini erkeklere satmak zorunda kaldıkları sayısız örneği düşününce, bu nasıl dayanılmaz bir şeydi kim bilir? Toplumlarının en isyan ettirici yönlerine karşı duyarsız kalan çağdaşlarınızın bile bunun böyle olmaması gerektiği yönünde bir fikirleri varmış görünüyor; ama yine de kadınların başlarına gelenlere üzülmeleri yalnızca acıma duygusundandı. Erkeklerin dünyanın bütün nimetlerine el koymasının ve kadınların kendi payları için yalvarıp yaltaklanmalarına göz yummalarının zalimlik olduğu kadar hırsızlık da sayılacağı akıllarının ucundan geçmiyordu. Ah kusuruma bakmayın Bay West, sanki o kadıncağızların maruz kaldığı hırsızlık, acı ve utancın üstünden yüz yıl geçmemiş

ya da sanki kuşkusuz benim kadar üzüldüğünüz bu olaylardan siz sorumluymuşsunuz gibi nefes almadan konuşup duruyorum."

"O zamanki dünyaya karşı üstüme düşen sorumluluğa katlanmam gerekir," diye karşılık verdim. "Bunu hafifletmek için tek söyleyebileceğim, ulus şu anki örgütlü üretim ve dağıtım sistemi için olgunlaşmadan kadınların konumunda hiçbir radikal değişikliğin mümkün olmadığı. Kadının yetersizliğinin kökeninde, sizin de dediğiniz gibi, geçimi için erkeğe bağımlılığı yatıyordu ve sizin benimsediğiniz dışında kadını erkekten bağımsızlaştırırken erkekleri de birbirlerinden bağımsızlaştıracak başka hiçbir toplumsal düzen hayal edemiyorum. Sırası gelmişken, kadınların konumundaki bu kadar köklü bir değişim, cinsler arası sosyal ilişkilerde belli başlı alışkanlıkları etkilemeden gerçekleşmemiştir diye düşünüyorum. Bu benim için oldukça ilginç bir gözlem olacak."

"Tanık olacağınız değişim," dedi Dr. Leete, "sanıyorum ki asıl olarak sizin zamanınızdaki ilişkilere damgasını vurduğu anlaşılan yapaylıkla karşılaştırılınca, şu anda o ilişkilerin bütünüyle açık yürekliliğinde ve serbestliğinde yatıyor. Cinsler şimdi tümüyle eşit kişilerin rahatlığıyla tanışıyor, birbirlerine yalnızca aşk için talip oluyorlar. Sizin zamanınızda kadınların geçinmek için erkeklere bağımlılıkları olgusu, kadınları aslında evlilikten en kârlı çıkan kişiler kılıyordu. Çağdaş kayıtlardan yola çıkarak varabileceğimiz bu olgunun, alt sınıflar arasında yeterince açık biçimde kabul edilirken daha kibar zümrede tümüyle aksinin, yani kârlı çıkan başlıca kişinin erkek olduğunun sanılmasını amaçlayan incelikli bir gelenek sistemince üstünün örtüldüğü anlaşılıyor. Bu geleneği sürdürmek için daima erkeğin talip gibi görünmesi şarttı. Bu yüzden görgü kuralları açısından hiçbir şey, erkek kendisiyle evlenmek istediğini belirtmeden önce bir kadının ondan hoşlandığını belli etmesinden daha rezilce görülmezdi. Eh, işte bu yüzden kütüphanelerimizde sizin yazarlarınızın ka-

leme aldığı, anlaşılabilir herhangi bir koşulda bir kadının, kadınlığına leke sürmeden kendinden talep edilmemiş aşkını açığa vurup vuramayacağını tartışmaktan başka amacı bulunmayan kitaplar var. Bütün bunlar bize saçma geliyor ama yine de sizin koşullarınızı göz önüne alınca sorunun ciddi bir tarafının olabileceğini de biliyoruz. Bir kadın açısından erkeğe aşkını sunmasının gerçekte onu kendi yükünü sırtlanmaya davet etmesi anlamına geldiği zaman, gurur ve duyarlılığın yüreğin telkinlerine gem vuracağını görmek zor değil. Toplumumuzun içine karıştığınızda Bay West, bu eski moda tutumlarla doğal olarak çok ilgilenen gençlerimiz tarafından bu konuda soru yağmuruna tutulmaya kendinizi hazırlamalısınız."*

"Yani demek ki yirminci yüzyılın kızları aşklarını açığa vurabiliyorlar."

"Canları isterse," diye yanıt verdi Dr. Leete. "Âşık oldukları kişi açısından olduğu kadar kendi açılarından da duygularını saklamaya çalışmalarına gerek yok artık. Naz yapmak bir kız kadar bir erkekte de ayıplanır. Sizin zamanınızda bir âşığı nadiren aldatabilen yapmacık soğukluk, artık hiç kimse bu yola başvurmadığı için günümüzde tümüyle aldatıcı olurdu."

"Kadınların bağımsızlığının yol açtığı bir sonucu kendim de görebiliyorum," dedim. "Artık gönül meyletmeyince evlilik de olamaz."

"Durumun doğal sonucu bu," diye karşılık verdi Dr. Leete.

"Katıksız aşkla gerçekleştirilmiş birlikteliklerden başka bir şeyin bulunmadığı bir dünya düşünsenize! Ah sevgili Dr. Leete, böyle bir dünyanın, bir on dokuzuncu yüzyıl insanı

---

* Dr. Leete'in uyarısının, kendi deneyimimle tamamen haklı çıktığını söyleyebilirim. Bugünün genç insanlarının ve özellikle de genç kadınlarının on dokuzuncu yüzyılda flört etmenin acayiplikleri diye söz etmekten hoşlandıkları şeylerden çıkardıkları eğlencelerin sayısının ve yoğunluğunun sınırı yok gibi.

için ne kadar şaşırtıcı bir olgu olduğunu anlayabilmekten ne denli uzaksınız!"

"Bir nebze kavrayabilirim bunu," diye yanıtladı doktor. "Ama göklere çıkardığınız bu aşk evliliğinden başka hiçbir şeyin olmayışı olgusu, ilk başta farkına vardığınızdan çok daha fazlasını ifade ediyor. İnsanlık tarihinde ilk kez cinsel seçilimin, ırkın daha iyi örneklerini koruyup yaygınlaştırma ve zayıf örnekleri dışlama eğilimiyle engellenemeyen bir işleyişe sahip olması anlamına gelir. Yoksulluğun gereksinimleri, bir yuvaya sahip olma ihtiyacı, kadınları ne sevebildikleri ne de saygı duyabildikleri erkekleri çocuklarının babası olarak kabul etmeye yöneltmiyor artık. Varlık ve konum, artık dikkati kişisel niteliklerden uzaklaştırmıyor. Altın, artık 'aptalın gözünü boyamıyor.' Kişilik, zihin ve huy nitelikleri; güzellik, kıvrak zekâ, zarafet, iyilik, cömertlik, güler yüzlülük, yüreklilik kuşaklara aktarılan özellikler kuşkusuz. Her kuşak öncekinden biraz daha ince elekten geçiyor. İnsan doğasının imrenilen özellikleri korunuyor, tiksindirici olanlar ise geride kalıyor. Elbette aşkı hayranlıkla karıştırıp iyi bir evlilik peşinde koşan yığınla kadın da var, ama bunlar da aynı yasaya uymaktan geri kalmazlar; çünkü iyi bir evlilik demek serveti ya da unvanı olan erkeklerle değil, akranlarının arasından güvenilirliği ya da insanlığa hizmetlerinin parlaklığıyla sıyrılan kişilerle evlenmek demek. Günümüzde ittifakın ayrıcalık sayıldığı tek aristokrasi biçimi budur.

Bir iki gün önce bizim halkımızın sizin çağdaşlarınıza kıyasla fiziksel üstünlüğünden söz ediyordunuz. Değindiğim nedenlerden, ırkın saflaştırılmasına yönelmekten belki de daha önemli olanı, kısıtlanmamış cinsel seçilimin birbirlerini izleyen iki üç kuşağın niteliği üstündeki etkisidir. Halkımızı daha yakından incelediğinizde inanıyorum ki onları yalnızca fiziksel değil, zihinsel ve ahlaki açıdan da ilerlemiş halde bulacaksınız. Böyle olmasa tuhaf kaçardı zaten; çünkü şimdi yalnızca doğanın yüce yasaları ırkın selameti açısından

serbestçe işlemekle kalmıyor, köklü bir ahlaki duyarlılık da yardımına koşmuş durumda. Sizin zamanınızda toplumun canlılık kazandıran fikri durumundaki bireycilik, yaşayan insanlar arasındaki hayati kardeşlik ve ortak çıkar duyarlılığı açısından ölümcül olmakla kalmaz, aynı biçimde gelecek kuşak için yaşama sorumluluğunun farkındalığına da zarar verir. Daha önceki çağlarda gerçekte hiç bilinmemiş bu sorumluluk duygusu, yoğun bir ödev bilinciyle karşı cinsin evlilikte en iyisini ve en soylusunu arama konusundaki doğal içgüdüsünü pekiştirerek insan soyunun en büyük ahlaki fikirlerinden birine dönüşmüştür. Sonuç ise sanayiyi, yeteneği, dehayı ve her türden kusursuzluğu geliştirmek için sağladığımız tüm yüreklendirme ve özendiricilerin genç erkeklerimiz üstündeki etkisinin, kadınlarımızın soyun yargıçları gibi yukarıda oturup kendilerini ödül olarak kazananlara sakladıkları gerçeğiyle kıyas götürmeyeceğidir. Tüm kamçılar, mahmuzlar, oltalar ve ödüller içerisinde hiçbiri, yavaş davranıp geç kalanların başka tarafa çevrildiğini fark edeceği ışıltılı yüzlerin düşüncesi gibi olamaz.

Bekârlar günümüzde neredeyse değişmez biçimde, yaşam uğraşında kendilerini güvenilirlik açısından temize çıkaramamış erkeklerdir. Bu şanssız kişilerden birisine acıyarak kuşağının görüşüne karşı koyan –aksi durumda özgürdür– ve böyle birisini koca olarak kabul eden bir kadın oldukça cesur sayılır, hem de en kötüsünden bir cesarettir bu. Eklemem gerekir ki o görüşün karşı konulması en zorlama ve güç unsurunu da kendi cinsiyetinin duyarlılığında bulur. Gelecek dünyanın muhafızları olan, geleceğin anahtarları saklansın diye kendilerine emanet edilen kadınlarımız sorumluluklarının doruğuna ulaşmışlardır. Bu anlamda hissettikleri görev duyguları, dinsel bir adanış düzeyindedir. Bu, kızlarına çocukluktan itibaren aşıladıkları kutsal bir inanç gibidir."

O gece odama gittikten sonra, Dr. Leete'in elime tutuşturduğu, Berrian'ın ebeveyn sorumluluğuna modern bakış

açısını konu edinen ve doktorun son söylediklerine uygun düşen bir durum olduğu anlaşılan bir romanını okumak için geç saatlere değin uyumadım. Bir on dokuzuncu yüzyıl romancısına kalsa benzer bir duruma, okuyucunun marazi sempatisini uyandıracak biçimde, âşıkların duygusal bencilliğiyle ve onları öfkelendiren yazısız yasaya karşı kendi hıncıyla yaklaşırdı. Berrian'ın tuttuğu yolun ne denli farklı olduğunu ve "Doğmamışlar üstündeki gücümüz Tanrı'nınki gibidir ve sorumluluğumuz da O'nun bize karşı sorumluluğuna benzer. Biz kendimizi onlara karşı temize çıkaralım ki O da bizimle ilgilensin," cümlesiyle belirttiği ilkeyi ne muazzam bir etkiyle güçlendirdiğini anlatmama gerek yok; "Ruth Elton"ı okumayan yoktur çünkü.

XXVI. Bölüm

İnsanın haftanın günlerini karıştırdığı için bağışlanabildiği bir durum varsa, sanırım koşullar beni bağışlatır. Aslında bana zamanı hesaplama yönteminin tümüyle değiştirildiğini ve günlerin artık yedi yerine beşer, onar, hatta on beşerlik bölümler halinde sayıldığını söyleselerdi yirminci yüzyıla ilişkin duyup gördüklerimden sonra hiçbirine şaşırmazdım. Haftanın günlerini sorgulamayı ilk kez akıl edişim, son bölümde aktardığım konuşmayı izleyen sabahtı. Kahvaltı sofrasında Dr. Leete vaaz dinlemek ister miyim diye sordu.

"Şu halde günlerden pazar?" diyerek şaşkınlığımı belirttim.

"Evet," diye yanıtladı. "Bu sabah bize eşlik edişinizi borçlu olduğumuz o gömülü odaya ilişkin şanslı keşfi yaptığımızda, günlerden cuma idi. İlk uyanışınız gece yarısından bir süre sonra, cumartesi sabahıydı ve pazar günü öğleden sonra tüm yetilerinizi geri kazanmış olarak ikinci kez uyandınız."

"Demek hâlâ pazar günleriniz ve ayinleriniz var," dedim. "Bu zamandan çok öncesinde, dünyanın her ikisinden de vazgeçeceğini öngören kâhinlerimiz vardı. Kilise sisteminin toplumsal düzenlemelerinizin geri kalanlarına nasıl ayak uydurduğunu öğrenmeye can atıyorum. Sanırım resmi din görevlileriyle bir tür ulusal kiliseniz vardır."

Dr. Leete güldü, Bayan Leete ile Edith de pek eğlenmiş görünüyorlardı.

"Aşk olsun, Bay West," dedi Edith, "kim bilir bizim ne acayip insanlar olduğumuzu düşünüyorsunuzdur. On dokuzuncu yüzyılda dinsel kurumlarla tümüyle işinizi bitirmiştiniz de bizim onlara geri döndüğümüzü mü sandınız?"

"Peki, ama gönüllü kiliseler ve gayri resmi bir din adamlığı mesleği, bütün binaların kamu mülkü oluşuyla ve tüm insanlardan sanayi hizmeti beklenmesiyle nasıl uyum sağlayabilir?" diyerek sorusunu soruyla yanıtladım.

"Halkın dinsel ibadetleri bir yüzyılda doğal olarak epeyce değişti," diye karşılık verdi Dr. Leete; "ama hiç değişmeden kaldığını varsaysak bile, bizim toplumsal düzenimiz onlara da mükemmel biçimde ev sahipliği yapardı. Devlet herhangi birine ya da birkaç kişiye kira ödemeleri koşuluyla bina tahsis ediyor ve ödedikleri sürece de kiracı olarak kalıyorlar. Din görevlilerine gelince, eğer bir kısım insan, genel devlet hizmetinden ayrı olarak, kendi özel amaçları için bir bireyin hizmetini isterse, o bireyin kendi rızasıyla da elbet, tıpkı editörlerimizi kredi kartlarından devlete genel sanayideki hizmet kayıpları karşılığında tazminat katkısı yaparak güvence altına aldığımız gibi, o kişi de her zaman bu güvenceye sahiptir. Bireyler için devlete ödenen bu tazminat, sizin zamanınızda bireyin kendisine ödenen ücrete karşılık geliyor ve bu ilkenin çeşitli uygulamaları özel inisiyatifleri, devlet kontrolü bulunmaksızın tüm ayrıntılarda bütünüyle özgür bırakıyor. Artık bugünkü vaaz meselesine dönersek, eğer dinlemek istiyorsanız kiliseye de gidebilirsiniz, evde de kalabilirsiniz."

"Evde kalırsam nasıl dinleyeceğim?"

"Kolay, vakti gelince bize müzik odasına kadar eşlik edip kendinize rahat bir koltuk seçerek. Ayinleri kilisede dinlemeyi tercih eden bazı kimseler var hâlâ, ama vaazlarımızın çoğu

müzikal performanslarımız gibi toplu yerlerde değil, akustik olarak hazırlanmış, abonelerin evleriyle telefon bağlantısına sahip odalarda gerçekleştiriliyor. Kiliseye gitmek isterseniz size memnuniyetle eşlik ederim, ama evden başka bir yerde daha iyi bir söylev dinleyebileceğinize gerçekten inanmıyorum. Gazetede bu sabah Bay Barton'ın vaaz vereceğini gördüm ve o vaazlarını yalnızca telefonla, sayıları çoğu kez 150 bini bulan dinleyicilerine veriyor."

"Başka hiçbir nedeni olmasa bile, bir ayini böylesi koşullar altında dinleme deneyiminin ilginçliği, beni Bay Barton'ın dinleyicilerinden birisi olmaya yöneltiyor," dedim.

Bir iki saat sonra, kütüphanede oturmuş kitap okurken Edith beni çağırmaya geldi ve peşinden, Bayan Leete ile doktorun beklediği müzik odasına gittim. Koltuklarımıza henüz yerleşmiştik ki bir zil sesi duyuldu ve birkaç saniye sonra bir adamın odada gördüğümüz birisinden geliyormuşçasına normal bir konuşma yüksekliğindeki sesi bize hitap etti. Sesin söyledikleri şunlardı:

BAY BARTON'IN VAAZI

"Geçen hafta aramıza on dokuzuncu yüzyıldan bir eleştirmen, büyük büyük ebeveynlerimizin çağının yaşayan bir temsilcisi katıldı. Bu kadar olağandışı bir olgu tahayyüllerimizi güçlü bir biçimde etkilemeseydi garip kaçardı. Belki de çoğumuz, bir yüzyıl önceki toplumun farkına varma ve o zamanlarda yaşamanın nasıl bir şey olacağını gözümüzde canlandırma çabasıyla kışkırtıldık. Şimdi sizleri bu konu üzerine aklıma gelen belirli düşünceleri değerlendirmeye davet ederek, sizi kendi düşüncelerinizin akışından uzaklaştırmak yerine onları izleyeceğimi tahmin ediyorum."

Bu noktada Edith babasına bir şeyler fısıldadı, o da başıyla onaylayıp bana döndü.

"Bay West," dedi, "Edith, Bay Barton'ın önümüze koyduğu konu üzerinde bir söylev dinlemeyi utandırıcı bulabileceğinizi düşünüyor, öyleyse sizi yine bir vaazdan mahrum bırakmayacağız. Dilerseniz, bizi Bay Sweetser'ın konuşma odasına bağlayacak ve bunun da yine çok iyi bir söylev olacağına dair söz verebilirim size."

"Yok, yok," dedim. "İnanın ki Bay Barton'ın neler söylediğini duymayı yeğlerim."

"Nasıl isterseniz," diye karşılık verdi ev sahibim.

Babası benimle konuşurken Edith bir düğmeye dokunmuş ve Bay Barton'ın sesi anında kesilmişti. Şimdi ise başka bir dokunuşla odanın içi bir kez daha beni oldukça olumlu etkilemiş o samimi, sevecen sesle doldu.

"Bu geçmişe bakış çabasının bir sonucu olarak hepimizde ortak bir etki yarattığını ve tek bir kısa yüzyılın insanlığın maddi ve manevi koşullarında gerçekleştirdiği hayret verici değişimin bizleri her zamankinden daha çok şaşkınlık içinde bıraktığını varsayma cüretinde bulunacağım.

Yine de devletin ve dünyanın on dokuzuncu yüzyıldaki yoksulluğu ile şimdiki refahı arasındaki çelişkiye bakıldığında, bunun insanlık tarihinde daha önce görülenlerden büyük olmadığı söylenebilir. Belki de örneğin, bu ülkenin on yedinci yüzyıldaki ilk koloni dönemiyle on dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru elde ettiği görece büyük servet arasındaki çelişkiden ya da Fatih William İngiltere'siyle Victoria döneminin arasındakinden daha büyük değildir. Gerçi bir devletin birikmiş zenginliği o zamanlarda şimdi olduğu gibi, halk kitleleri açısından kesin ölçütler sunmuyordu; yine de bunlar gibi örnekler on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar arasındaki çelişkide yalnızca maddi anlamda kısmi paralellikler sunar. O çelişkinin manevi yönü üzerine kafa yorduğumuzda kendimizi, gözümüzü ne kadar gerilere çevirirsek çevirelim, tarihte örneği daha önce hiç görülmemiş bir olguyla yüz yüze

buluruz. İnsan, 'Burada gerçekten de mucizevi bir şey var!' diye haykırsa bile hoş görülebilir belki. Bununla birlikte, boş hayretimizden sıyrılıp görünürdeki harikayı eleştirel gözle incelediğimizde bunun mucize olmak şöyle dursun, pek harika bir şey olmadığını da anlarız. Karşımızdaki olguya bakarak insanlığın ahlaki anlamda yeniden doğduğunu ya da kötünün toptan yok edilip iyinin hayatta kaldığını farz etmek gerekmiyor. Bu durum yalın ve kuşku götürmez açıklamasını, insan doğasındaki değişime karşı tepkide bulur. Bu sadece bencilliğin kendi çıkarını gözeten aldatıcılığı üzerinde kurulmuş ve insan doğasının yalnızca antisosyal ve zalim tarafına başvuran bir toplumun yerini, akılcı özveriye dayalı gerçek çıkarları gözeten, insanın toplumsal ve cömert içgüdülerine başvuran kurumlara bıraktığı anlamına gelir.

Dostlarım, insanların on dokuzuncu yüzyıldaki gibi yine yırtıcı hayvanlara dönüştüklerini görmek için tek yapmanız gereken, onlara doğal avlarını yoldaşlarının arasında aramayı ve kazançlarını başkalarının kayıplarından elde etmeyi öğretmiş eski toplumsal ve ekonomik düzeni yeniden kurmak olurdu. Hiç kuşku yok ki ne denli can alıcı olursa olsun hiçbir gereksinim, sizi tüm beceri ve gücünüzle, aynı ölçüde gereksinim sahibi kişiler üzerinden geçinmeye itmezmiş gibi görünüyor gözünüze. Ama düşünün ki sorumlu olduğunuz bir tek kendi yaşamınız değildi. İyi biliyorum ki atalarımızın içinde de söz konusu olan bir tek kendi yaşamı olsa başkalarından kaptığı ekmekle bunu sürdürmek yerine yaşamından vazgeçecek pek çok kişi bulunuyordu. Ama bunu yapmaya hakkı yoktu. Kendisine bağımlı sevdikleri vardı. Erkekler şimdiki gibi o zaman da kadınlara âşık olurlardı. Baba olmayı nasıl göze aldıklarını Tanrı bilir; ama karınlarını doyurmak, giydirmek, eğitmek zorunda oldukları, tıpkı bizimkiler gibi tatlı mı tatlı bebekleri vardı. Yaratıkların en zararsızı bile, kendisine muhtaç yavruları varsa acımasız olur ve o kurtlar sofrasına dönüşmüş toplumda, ekmek kavgası en şefkatli duyar-

lılıklardan belirli bir çaresizliği ödünç almıştı. Bir kimsenin, kendisine bağımlı olanlar uğruna pis bir kavgaya dalmaktan başka seçeneği yoktu: aldatmak, dolandırmak, ayağını kaydırmak, üçkâğıda getirmek, değerinin altında alıp üstünde satmak, komşusunun evlatlarının karnını doyurmasını sağlayan işini bozmak, insanlara satın almaları gerekmeyen şeyler aldırıp satmamaları gerekenleri sattırmak, işçilerini ezmek, borçlularını terletmek, alacaklılarını kandırmak... Gözyaşları içinde bir çare arasa da, zayıf bir rakibinden önce davranıp ağzından lokmasını almak dışında yaşamını kazanıp ailesini geçindirebileceği bir yol bulması zordu. Din adamları bile bu zalim gereksinimden muaf değillerdi. Cemaatlerini para aşkına karşı uyarırken, ailelerini düşünmek onları görevlerinin parasal ödüllerini hedeflemek zorunda bırakıyordu. Zavallı adamcağızların işi hakikaten zordu; kendini koruma düsturu sebebiyle insanların yıkmak zorunda kalacağı davranış kuralları koyarak, kendilerinin ve herkesin bildiği gibi dünyanın mevcut düzeninde yalnızca bunları uygulayanların yoksulluğuna indirgenecek bir cömertlik ve özveri vaaz ediyorlardı. Toplumun insanlık dışı görüntüsüne bakarak, bu değerli adamlar acı acı insan doğasının günahkârlığına hayıflanıyorlardı; sanki meleksi bir doğası olsa böylesi şeytani bir okulda baştan çıkmayacakmış gibi! Ah dostlarım, şu anki mutlu çağda insanlık içindeki tanrısallığı kanıtlıyor sayılmaz inanın ki... İnsanların birbiriyle mücadelesinin değil de merhametin ahmaklık sayıldığı, salt var olma çabalarının bile yeryüzünden cömertliği ve iyiliği silebildiği o meşum zamanlarda insanlığı kanıtlayabilmekti marifet.

O günlerde parasız kalmanın, yoksulluğun ne demek olduğunun farkına vardığımızda, başka koşullar altında içleri iyilik ve doğrulukla dolacak erkeklerle kadınların altın uğruna verilen mücadelede birbirleriyle dövüşüp birbirlerini paraladıkları çaresizliği anlamak zor değil. Bedensel açıdan bu, açlık ve susuzluk, sıcağın ve soğuğun eziyeti, hastalıkta

ihmal, sağlıkta aralıksız çalışmaydı; manevi açıdan baskı, aşağılanma ve onurun sürekli kırılması, çocukluktan itibaren kaba ilişkiler, çocukluk masumiyetinin, kadınlık zarafetinin, erkeklik saygınlığının tümüyle yitirilmesi anlamına geliyordu; zihinsel açıdan ise bilgisizliğin, bizi vahşilerden ayıran tüm o yetilerdeki uyuşukluğun, yaşamın yalnızca bir dizi bedensel işleve indirgenmesi demekti.

Ah dostlarım, böylesi bir yazgı, servet elde etmek için size ve çocuklarınıza sunulan tek başarı seçeneği olsaydı, atalarınızın ahlaki düzeyine inmenizin ne kadar zaman alacağını sanıyorsunuz?

İki ya da üç yüzyıl önce Hindistan'da, yok edilen canların sayısı yüzü geçmese de, anısı akıllardan hiç çıkmayan türden bir dehşete yol açmış bir barbarlık eylemi gerçekleştirildi. Bazı İngiliz mahkûmlar, sayılarının onda birine yetmeyecek kadar hava bulunan bir odaya kilitlenmişlerdi. Bu talihsizler, kendilerini görevlerine adamış yiğit adamlardı; ama havasızlık yüzünden boğulma belirtisinin pençesine düştüklerinde her şeyi unuttular ve her birisi yalnızca kendisi için, hapishanenin azıcık soluk almaya olanak tanıyan tek yeri olan ufak menfezlerinden birine doğru yol açmak üzere, diğerlerinin tümüne karşı iğrenç bir mücadele içine girdi. Bu, insanların yırtıcı hayvanlara dönüştüğü bir mücadeleydi ve sağ kalan birkaç kişinin anlattığı korkunç şeyler atalarımızı öyle şaşkınlığa uğrattı ki yüzyıl sonraki edebiyatlarında bile insan ırkının perişanlığının, fiziksel olduğu kadar ruhsal yönleriyle de insana küçük dilini yutturan uç olasılıkların tipik bir resmini oluşturan bir yığın örnekle karşılaşıyoruz. Hava deliklerinin önünde yer kapma mücadelesinde birbirini paralayıp ezen gözü dönmüş adamların yarattığı izdihamla Kalküta'nın Kara Deliği'nin* bize kendi çağlarındaki

---

* 1756 yılında Kalküta'da Doğu Hindistan Kumpanyası temsilcilerinin kapatıldıkları hücrede havasızlıktan hayatlarını kaybettikleri rivayet edilen olay, Britanya'nın emperyalist propagandasında bu isimle anılmıştır. (e.n.)

toplumun çarpıcı bir örneği olarak görüneceğini akıllarından bile geçiremezlerdi. Bununla birlikte bunu tam bir örnek oluşturmaktan yoksun kılan bir şey vardı; çünkü Kalküta Kara Deliği'nde hassas kadınlar, küçük çocuklar, yaşlılar ve sakatlar yoktu. Hiç olmazsa acı çekenlerin tümü buna dayanacak güce sahip erkeklerdi.

Sözünü ettiğim eski düzenin, on dokuzuncu yüzyılın sonuna değin süregeldiğini dikkate aldığımızda, şu anda hüküm süren yeni düzen bile gözümüze eskimiş görünürken, ana babalarımız bile başka türlüsünü bilmiyorlarken, insanoğlunu etkilemiş önceki tüm deneyimlerin ötesine geçecek kadar köklü dönüşümün aniliğine şaşırmaktan kendimizi alamıyoruz. Ancak on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde insanoğlunun zihinsel durumuna ilişkin birtakım gözlemler büyük ölçüde bu şaşkınlığı dağıtıyor. Gerçi modern anlamıyla genel zekânın, o dönemdeki herhangi bir toplulukta var olduğu söylenemezdi; yine de önceki kuşaklarla kıyaslandığında, o sırada sahnede olan akıldı. Bu göreli aklın bile kaçınılmaz sonucu, toplumdaki kötülüklerin daha önceleri yaygın olmadığı ölçüde kavranması olmuştu. Önceki çağlarda bu kötülüklerin daha kötü, hem de çok daha kötü oldukları tümüyle doğrudur. Şafağın, çevrede karanlıkken hoş görülebilen bakımsızlığı gözler önüne sermesi gibi, burada farkı yaratan da kitlelerin artan zekâsıydı. Dönemin edebiyatının vurgusu, yoksullara ve talihsizlere duyulan şefkat ve toplumsal aygıtın insanoğlunun sefaletini iyileştirmekteki başarısızlığına karşı öfkeli feryatlarda ifadesini buluyordu. Bu feryatlardan açıkça anlaşıldığı gibi, çevrelerindeki manzaranın ahlaki iğrençliği, zamanın iyi insanları tarafından ara sıra da olsa fark ediliyor ve içlerinde daha duyarlı ve cömert yürekli olanların yaşamlarını acıma duygularının ağırlığıyla adeta çekilmez kılıyordu.

İnsanlık ailesinin yaşamsal birliği düşüncesi, yani insan kardeşliğinin gerçekliği bize ahlaki bir önerme gibi gelse de

onlar bunu kavramanın çok uzağındaydılar; yine de bununla ilgili hiçbir duygu taşımadıklarını varsaymamız yanılgı olur. Bazı yazarlarından, bu kavrama birkaç kişi tarafından tüm açıklığıyla ve kuşku yok ki bir yığın kişi tarafından da belli belirsiz ulaşıldığını gösteren güzel bölümler okuyabilirdim sizlere. Dahası, on dokuzuncu yüzyılın sözde Hıristiyan kaldığı unutulmamalıdır ve toplumun tüm ticari ve endüstriyel çerçevesinin Hıristiyan karşıtı ruhun somutlaşmış hali olduğu gerçeğinde, sayılarının tuhaf bir şekilde az olduğunu kabul etsem de İsa mesihin göstermelik müritlerinin bir ağırlığı vardı mutlaka.

Niye daha çok mürit bulunmadığını, insanların büyük bir çoğunluğunu hep birlikte var olan toplumsal düzene karşı küfürler savurmaktayken neden hâlâ bu düzeni hoş gördüklerini ya da ufak tefek reformlar yapmakla yetindiklerini araştırınca, beklenmedik bir olguyla karşılaşırız. Bu da, o çağdaki en iyi insanların bile, üstüne toplumsal bir düzenin güvenle kurulabileceği istikrarlı unsurların yalnızca insan doğasındaki en kötü eğilimler olduğuna duydukları içten inançtı. İnsanları bir arada tutan tek şeyin hırs ve yalnızca kendisini düşünmek olduğu ve bu güdülerin köşelerini köreltmek ya da işleyişlerine gem vurmak için herhangi bir şey yapıldığında tüm insan ilişkilerinin paramparça olacağı onlara öğretilmiş ve onlar da buna inanmışlardı. Kısacası, aksine inanmaya can atanlar dahil, bizim gözümüze apaçık görünenin tam tersine inanmışlardı; başka bir deyişle, toplumun birleştirici gücünün insanın sosyal niteliklerinde değil antisosyal niteliklerinde yattığına inanmışlardı. İnsanların yalnızca birbirlerini kandırıp birbirlerini ezmek, bu esnada da kandırılıp ezilmek için bir arada yaşadıkları ve bu eğilimlere tümüyle olanak tanıyan bir toplum ayakta kalabilirken herkesin yararı için işbirliği yapma fikrine dayalı bir toplumun hiç şansının bulunmadığı düşüncesi onlara mantıklı geliyordu. Bir kimsenin, buna benzer görüşlere insanoğlunun

ciddi biçimde kafa yorduğuna inanmasını beklemek saçma görünüyor; ama büyük büyükbabalarımızın bunlara kafa yormakla kalmayıp hoş görülmez istismarlarının genellik kazandığına ilişkin bir inancın ardından eski düzenin alaşağı edilmesindeki uzun gecikmeden de sorumlu oluşları tarihteki herhangi bir olgu kadar gerçektir. Tam bu noktada, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğindeki edebiyatın derinden kötümserliğinin, şiirindeki melankolinin ve mizahındaki sinizmin açıklamasını bulursunuz.

İnsan soyu koşullarını katlanılmaz bulurken daha iyi şeylere yönelik belirgin bir umudu da yoktu. İnsanlığın evriminin onu bir çıkmaz sokağa yönelterek sonuçlandığına ve ileri gitmenin hiçbir yolu bulunmadığına inanıyorlardı. O zamanki insan zihninin çerçevesi, zamanımıza kadar gelmiş ve meraklısının kütüphanelerimizde başvurabileceği, insanoğlunun kötü durumuna karşın bazı düşüncelerin ağır basmasıyla, yaşamın çekip gitmektense kalıp yaşamaya değeceğini kanıtlamaya uğraşan zorlu tartışmaları barındıran çarpıcı tezlerle doludur. Kendilerini hor görmekle Yaratıcılarını da hor görüyorlardı. Dinsel inanışta yaygın bir yozlaşma vardı. Dünyanın karmaşasını bir tek, kuşku ve korkunun kalın örtüsüne sarınmış göklerden gelen fersiz ve solgun parıltılar aydınlatıyordu. İnsanların, burun deliklerinden nefesini soludukları Tanrı'dan kuşku duymaları ya da kendilerine biçim veren o ellerden korkmaları, bize esasında acınası bir delilik gibi görünüyor; ama unutmamalıyız ki gündüz cesur olan çocuklar bazen geceleri aptalca korkulara kapılırlar. O zamandan bugüne şafak söktü. Yirminci yüzyılda Tanrı'nın babalığına inanmak çok kolay.

Kısacası, bu minvalde bir söylev vermek gerektiği için, insanoğlunun aklını eski düzenin yenisiyle değişmesine hazırlayan nedenlerden bazılarına olduğu kadar, zamanı geldiğinde onu geride bırakan umutsuz muhafazakârlığın nedenlerine de değindim. Olabilirliğinin dikkate alındığı ilk andan

sonra değişimin tamamlandığı hıza şaşırmak, umudun çok uzun zaman boyunca umutsuzluğa alışmış beyinler üstünde yarattığı sarhoş edici etkiyi unutmaktır. Çok uzun, çok karanlık bir gecenin ardından gelen şiddetli güneş ışığı göz kamaştırıcı bir etki yaratmış olsa gerek. İnsanların aslında insanlığın güdük kalmadığına, bu bodur görüntüsünün olası gelişiminin ölçüsü olmadığına ve tam tersine, sınırsız bir gelişmenin eşiğinde durduğuna inandıkları andan başlayarak tepkileri çok yoğun olsa gerek. Yeni inancın esinlediği coşkunun karşısında hiçbir şeyin duramayacağı apaçık ortadadır.

İnsanlar, nihayet bu noktada tarihsel nedenlerin en büyüğünün yanında önemsiz kalacağı bir neden bulunduğunu hissetmiş olsalar gerek. Burada kuşkuya yer yoktu; çünkü böyle köklü bir değişim milyonlarca insanın şehit olmasına yol açabilecekken kimsenin ölmesine gerek kalmamıştı. Eski dünyanın küçük bir krallığında bir hanedanın değişmesi bile çoğunlukla, insan soyunu sonunda doğru yola sokan devrimden daha fazla cana mal oluyordu.

Kuşkusuz, görkemli çağımızda yaşamın tüm nimetlerinin bağışlandığı kişi, kaderinin başka türlü olmasını dilemez; ama yine de, kahramanların geleceğin aralanmış kapısından içeri daldıkları ve umutsuz bir insanlığın alev alev yanan bakışlarının geçit vermeyen boş duvarın yerine sonunda gözlerimizi hâlâ kamaştıran şiddetli ışığa açılan bir ilerleme manzarasına kavuştuğu o fırtınalı dönüşüm çağında yer almak için, ben bu huzurlu ve kıymetli gündeki payımı seve seve verirdim. Ah, dostlarım! En zayıf etkinin bile temasıyla yüzyılları titreten bir manivela olduğu o zamanlarda yaşamanın, istediğimizi elde ettiğimiz bu çağda pay sahibi olmaya değmeyeceğini kim söyleyebilir?

Devrimlerin o en sonuncu, en büyük ve en kansız olanının öyküsünü biliyorsunuz. Bir kuşağın zamanında, insanlar barbarların toplumsal gelenekleriyle uygulamalarını bir

yana bırakıp akılcı ve insan olmaya yaraşır bir toplumsal düzen benimsediler. Yağmacı alışkanlıklarından vazgeçip birlikte çalışarak servetin ve mutluluğun bilimini kardeşlik içinde kurdular. Kendi içinde başlayıp biten, 'Ne yiyip içeceğim, ne giyeceğim?' sorusu* kaygı verici ve sonu gelmez bir sorundu. Ama bir kez bireysel değil, kardeşliğin çıkış noktasından kavrandığında, 'Ne yiyip içeceğiz ya da ne giyeceğiz?' güçlüğü yitip gitti.

Geçim sorununu bireysel bakımdan çözmeye kalkmanın sonucu kitleler için kölelikle birlikte yoksulluk olmuştu; ama çok geçmeden devletin tek sermayedar ve işveren haline gelmesiyle yalnız yoksulluğun yerini bolluk almakla kalmamış, insanın insana kulluğunun son zerresi de yeryüzünden silinmişti. Zaman zaman yaralanan ama ayakta kalan insanın esaretine nihayet son verilmişti. Erkeklerden kadınlara, işverenden çalışana, zenginden yoksula kıt kanaat verilen yaşamı sürdürme araçları, artık babasının sofrasına oturmuş çocuklara verildiği gibi ortak servetten dağıtılıyordu. Hiç kimsenin akranlarını kendi çıkarı için bir araç olarak kullanması mümkün değildi artık. O andan sonra karşısındakinden tek elde edebileceği kazanç türü saygınlıktı. İnsanların birbirleriyle ilişkilerinde ne küçümseme ne de yaltaklanma vardı artık. Yaradılıştan beri ilk kez her insan Tanrı'nın huzurunda dimdik duruyordu. Herkese bolluk garantisi verildiğinde ve ölçüsüz mülkiyete sahip olmak ortadan kalktığında, muhtaçlık korkusuyla kazanma hırsı kökü kazınmış güdülere dönüşmüşlerdi. Artık dilenci de yoktu yardım dağıtan da. Eşitlik, hayırseverliği işsiz bırakmıştı. Hırsızlık dürtüsünün, korkudan ya da yaltakçılıktan yalan söyleme gereğinin, herkesin eşit olduğu yerde kıskanma nedeninin ve insanoğlu birbirini yaralayacak güçten yoksunken şiddet

---

* Matta İncili 6:31-32. "Öyleyse, 'Ne yiyeceğiz?' 'Ne içeceğiz?' ya da 'Ne giyeceğiz?' diyerek kaygılanmayın. Uluslar hep bu şeylerin peşinden giderler. Oysa göksel Babanız bütün bunlara gereksinmeniz olduğunu bilir." (e.n.)

eğiliminin bulunmadığı bir dünyada On Emir neredeyse kullanılmaz hale gelmişti. İnsanlığın çağlar boyunca alay edilen eski düşü, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik en sonunda gerçekleştirildi.

Eski toplumda cömert, adil, yufka yürekli bir kişinin, bu niteliklere sahip olduğu için zararlı çıktığı gibi; yeni düzende de katı yürekli, hırslı ve bencil kişiler kendilerini dünyadan kopmuş buldular. Şimdi yaşamın koşulları, ilk kez insan doğasının zalim niteliklerini geliştirmesi için zorlayıcı bir süreç olmaktan çıkarken ve evvelce bencilliği körükleyen ödül ortadan kalkmakla kalmayıp diğerkâmlık ödüllendirilirken sapkınlaşmamış insan doğasının gerçekte neye benzediğini görmek ilk kez mümkün oldu. Evvelce aşırı büyüyüp iyiliğin üstünü büyük ölçüde örtmüş yozlaşma eğilimleri, artık açık havada bodrum mantarları gibi pörsümüş; soylu nitelikler, kötümserleri methiyecilere dönüştüren ani bir bolluk göstermiş ve insanlık tarihinde ilk kez insanoğlunun bu niteliklere sevdalanmasına yol açmıştı. Eski dünyanın kâhin ve filozoflarının bir türlü inanmadığı gerçek; insan doğasının niteliklerinin özünde kötü değil iyi olduğu, insanın doğal niyet ve yapısının bencil değil cömert, zalim değil sevecen, kendini beğenmiş değil alçakgönüllü olduğu, tutkularında Tanrısal, sevecenlik ve özverinin en kutsal itkileriyle içgüdüsel, sonuçta göründüğü gibi Tanrı'nın taklidi değil sureti olduğu gerçeği tümüyle açığa çıktı. Melekleri bile yoldan çıkarabilecek yaşam koşullarının sayısız kuşak üzerindeki süregiden baskısı, insanın özündeki doğal soyluluğu kökten değiştirmeye kadir olamamıştı ve bu koşullar bir kez ortadan kaldırılınca, bu soyluluk eğilmiş bir ağaç gibi geri sıçrayarak doğal duruşuna yeniden kavuştu.

Konunun tamamını bir mesel içinde özetlemek için, eski zamanlardaki insanlığı bir bataklığa dikilmiş, kara balçıklı suyla sulanan, gün boyu pis gazlardan oluşan buğuları soluyup gece boyu üstüne zehirli çiy tanelerinin düştüğü bir

gül fidanıyla kıyaslayayım. Sayısız kuşaklardan bahçıvanlar çiçek açması için ellerinden gelenin en iyisini yapmışlar, ama tam ortasında bir kurtçukla yarı açılmış rastgele bir tomurcuğun ötesinde bütün çabaları başarısız kalmış. Sonuçta, pek çokları fidanın gül fidanı değil zararlı bir çalı olduğunu, yalnızca sökülüp yakılmaya yarayacağını ileri sürmüşler. Ancak bahçıvanlar ekseriyetle fidanın gül familyasından olduğunu ama içinden çıkarılıp atılmayacak bir hastalığın tomurcuk vermesini engellediğini ve genel hastalıklı durumundan bunun sorumlu olduğunu savunmuşlar. Aslında gövdenin yeterince iyi durumda olduğunu, sorunun balçıklı sudan kaynaklandığını ve koşulların bir kısmı iyileştirilirse bitkinin daha iyi çiçek vereceğini söylemeyi sürdüren birkaç kişi de varmış. Ama bu kişilerin bahçıvanlıkla ilgileri yokmuş ve bahçıvanlar tarafından bilmeden konuşan kuramcılar ve hayalperestler diye yaftalandıklarından ekseriyetle halk da bunları öyle görürmüş. Dahası tartışmanın hatırına fidanın başka bir yerde daha iyi açacağını kabul eden bazı seçkin ahlak filozofları, tomurcuklar açısından balçıkta açmaya çalışmalarını, daha iyi koşullarda açılmalarından değerli gören bir öğreti dayatmışlar. Açmayı başaran tomurcuklar sonuçta sayıca pek az ve çiçekleri de solgun ve kokusuz olabilirmiş; ama bir bahçede kendiliklerinden çiçeğe durmalarından çok daha ahlaki bir çabayı temsil ediyorlarmış.

Mesleği bahçıvanlık olanlar ve ahlak filozofları kendi yöntemlerini uygulamışlar. Fidan bataklıkta kök salmış olarak kalmış ve eski bakım yöntemleri sürdürülmüş. Köklere sürekli, yeni karışım çeşitleri uygulanmış ve zararlıları öldürüp küften arındırmak için savunucuları tarafından her birinin en iyi ve tek uygun çare olarak belirtildiği sayısız başka reçeteler kullanmış. Bu uzun zaman böylece sürüp gitmiş. Ara sıra birisi, fidanın görünümünde hafif bir ilerleme gördüğünü ileri sürüyor; ama eskisinden daha iyi görünmediğini belirten yığınla da kişi çıkıyormuş. Genelde belirgin bir

değişimin gerçekleştiği söylenemiyormuş. En sonunda fidanın bulunduğu yere ilişkin beklentiler bakımından genel bir ümitsizliğe düşüldüğü bir dönemde, yerini değiştirme fikri yeniden tartışılmaya başlamış ve bu kez yandaş bulmuş. Genel ses, 'Bir deneyelim,' diyormuş. 'Belki başka yerde daha iyi dallanıp budaklanır, zaten burada daha fazla emek vermeye değip değmediği kesinlikle kuşkulu.' İnsanlığın gül fidanının başka bir yere taşınıp güneşin yıkadığı, yıldızların göz kırptığı ve güney rüzgârının okşadığı hoş, ılık, kuru toprağa dikilmesi işte böyle oldu. Sonra görüldü ki bu gerçekten de bir gül fidanıymış. Zararlılar ve küf ortadan kalkınca fidanın üstü, kokusu dünyayı dolduran en güzel kırmızı güllerle kaplandı.

Yaradanın yüreklerimize, geçmiş kazanımlarımızın hep önemsiz ve hedefin her zaman uzakta gözüktüğü biçimde yargıladığımız sınırsız bir başarı ölçütü yerleştirmesi bizim için belirlenmiş bir yazgının güvencesidir. Atalarımız insanların birlik beraberlik içinde yaşamını sürdüren tarikatlar gibi bir arada yaşadığı, çekişmelerin ve kıskançlığın, şiddetin ya da birbirini dolandırmanın yer almadığı ve kendi seçimleri olan işlerde sağlığın izin verdiği ölçüde emek harcayarak çalıştıkları, gelecek kaygısından tümüyle arınmış ve geçimlerini suyu hiç eksilmeyen derelerin suladığı ağaçlardan daha fazla düşünmedikleri bir toplum tasarlamış olsalardı; demem o ki böyle bir durum tasavvur etmiş olsalardı, bu onlara cennetten farksız görünürdü. O dünyayı kafalarındaki cennet fikriyle karıştırırlar, o dünyanın ötesinde arzu edecekleri ya da uğruna mücadele edecekleri herhangi bir şeyin bulunabileceğini hayal edemezlerdi.

Peki, onların gözlerini diktiği bu yükseklikte duran bizler için durum nasıl? Şu ankine benzer bir vesileyle akıllarımıza geldiği anlar dışında, insanların her zaman şimdiki durumda olmadıklarını neredeyse unutmuş durumdayız çoktan. En yakın atalarımızın toplumsal düzenlemelerini gözümüzde

canlandırmak hayal gücümüzü zorluyor. Onları gülünç buluyoruz. Bize çoktandır temel bir kazanım olarak gelmeyen, kaygıyı ve suçu ortadan kaldıracak biçimde fiziksel varoluşu sürdürme sorununun çözümü, gerçek insan ilerlemesi gibi bir şeyin öncüsünden başka biçimde görünmüyor. Atalarımızı, varoluşun gerçek amacını üstlenmekten alıkoymuş yersiz ve gereksiz bir sıkıntıdan kurtardık biz kendimizi. Biz yalnızca yarıştan çekildik, daha fazlası değil. Ayağa kalkıp yürümeyi henüz öğrenmiş bir çocuktan farksızız. İlk kez yürüdüğünde bu çocuk için büyük bir olaydır. Belki de ona bu başarıdan daha önemli pek az şey varmış gibi gelir, ama bir yıl sonra her zaman yürüyemediğini unutmuş olur. Ayağa kalktığında ufku genişler ve hareket ettikçe de büyür. İlk adımı aslında bir anlamda büyük bir olaydır ama bir son olarak değil, yalnızca bir başlangıç anlamında. Gerçek uğraşısına ilk kez adım atar. İnsanlığın geçen yüzyılda zihinsel ve fiziksel olarak bir tek bedensel gereksinimleri için çalışma ve plan yapmaya odaklanmaktan çıkması, soyun ikinci kez doğuşu gibi görülebilir; yokluğu, varoluşuna ilk doğuşu sonsuza değin gayri meşru kalacak bir yükten başka bir şey değilken şimdi aklanmıştır. O zamandan bu yana, insanlık yeni bir ruhsal gelişim, atalarımızın insan doğasındaki varlığını pek bilmedikleri yüce melekelerin evrimi aşamasına girmiştir. On dokuzuncu yüzyılın iç karartıcı umutsuzluğunun, insanlığın geleceğine ilişkin derin kötümserliğinin yerine şimdiki çağın hayat veren fikri, fani varlığımızın fırsatlarının ve insan doğasının sınırsız olasılıklarının coşkuyla kavranışıdır. İnsan türünün fiziksel, ruhsal, ahlaki bakımdan kuşaktan kuşağa daha iyiye gidişi her türlü çabaya ve özveriye değen büyük amaçlardan birisi olarak görülmekte. Soyun ilk kez Tanrı'nın bu yöndeki idealini gerçekleştirme aşamasına geldiğine ve her bir kuşağın da bir adım yukarıda olacağına inanıyoruz.

Sayısız kuşaklar göçüp gitmişken ne aradığımızı soruyor musunuz? Yanıtlıyorum, önümüzdeki yol çok uzaklara

uzanıyor, ama sonu ışıklar içinde yitmiş. Tohumun içindeki gizli ilahi sır, eksiksiz biçimde açığa çıktığında insanın, 'yuvamız olan Tanrı'ya* dönüşü iki türlü gerçekleşecektir: bireyin ölüm yoluyla dönüşü ve soyun evrimin tamamlanması yoluyla dönüşü. Ardından karanlık geçmiş için bir damla gözyaşıyla baş döndürücü geleceğe dönüyor ve gözlerimizi yumup ileri atılıyoruz. Soyumuzun uzun ve yıpratıcı kışı sona erdi. Yaz başladı. İnsanlık kozasından çıktı. Cennet önünde uzanıyor."

* William Wordsworth'ün "Intimations of Immortality from Recollections of Early Childhood" (1807) başlıklı şiirinden. (ç.n.)

XXVII. Bölüm

Nedenini hiçbir zaman bilip de söyleyemedim, ama eski yaşamımda pazar ikindileri özellikle hüznün tutsağı olduğum, yaşamın tüm çehrelerine ait renklerin anlaşılmaz biçimde solup gittiği ve her şeyin hastalıklı biçimde sıradan göründüğü zamanlar olagelmişti. Genelde beni kolayca kanatlarının üstünde taşıyan saatler, uçuş gücünü yitirir ve günün sonuna doğru tümüyle yere inerek akıntı tarafından sürüklenirdi. Koşullarımın tepeden tırnağa değişmesine karşın, belki de kısmen düşüncelerin belirli çağrışımlarının da payıyla yirminci yüzyıldaki bu ilk pazar günümün ikindisinde derin bir bunalımın içine düştüm.

Ancak mevcut durumda sözünü ettiğim belli belirsiz hüzün, belirgin bir nedenden yoksun bir bunalım değil, konumumdan kaynaklanan ve kesinlikle haklılık payına sahip bir histi. Bay Barton'ın vaazı, ait olduğum yüzyıl ile kendimi bulduğum çağ arasındaki büyük ahlaki uzaklığı durmaksızın dile getirişiyle bu çağdaki yalnızlık duygumun sürekli altını çizen güçlü bir etki bırakmıştı. Düşünüp taşınarak ve soğukkanlılıkla konuşurken sözlerinin, çevremdeki herkesin acıdığı iğrenç bir çağın temsilcisi olan benim üstümde, acıma, merak ve tiksinti karışımı güçlü bir etki bırakmaması mümkün değildi.

Dr. Leete ve ailesinden gördüğüm olağanüstü nezaket ve özellikle de Edith'in iyi yürekliliği, bana yönelik gerçek düşüncelerinin ait oldukları kuşağın tümünün hissettiği duyguyla aynı olması gerektiğinin farkına varmamı o ana değin engellemişti. Bunu anlamış olmaya, Dr. Leete ve sıcakkanlı eşinin düşündüklerine ne denli acı verse de katlanabilirdim; ama Edith'in de onlarla aynı duyguları paylaştığı düşüncesi kaldırabileceğimin ötesindeydi.

Bu kadar açık bir gerçeği gecikmeli olarak kavrayışımla birlikte gelen ezici etki, okuyucunun belki zaten kuşkulandığı bir şeye tümüyle gözlerimi açtı: Edith'e âşıktım.

Âşık olmam tuhaf mıydı? Elleri beni deliliğin girdabından çekip çıkardığında, beni derinden etkileyen yakınlık fırsatımız doğmuştu; gerçek şu ki bu yeni yaşama alışıp ayak uydurmamı sağlayan yaşamsal soluk, onun sevecenliği idi; babasının bile olamadığı şekilde, onu çevremdeki dünyayla benim aramdaki aracı olarak görme alışkanlığı edinişti. Kişiliğindeki ve yaradılışındaki belirgin sevimliliğin tek başına sorumlu olduğu bir sonucu önden belirlemiş koşullar bunlardı işte. Gözüme bir anlamda dünyadaki tüm âşıkların bilinen deneyimlerinden farklı biçimde, dünyadaki tek kadın gibi görünmesi tamamen kaçınılmazdı. Şimdi beslemeye başladığım umutların anlamsızlığına birden uyanmış, yalnızca başka bir âşığın çekebileceği acılardan değil, buna ek olarak başka hiçbir âşığın hissedemeyeceği çaresiz bir yalnızlık, katıksız bir üzüntüden de mustariptim.

Ev sahiplerim ruhsal bir bunalıma düştüğümü anlayıp ilgimi başka yöne çekmek için ellerinden geleni yaptılar. Özellikle Edith'in benim için üzüldüğünü görebiliyordum; ama âşıkların alışılagelmiş sapkınlıklarına uygun olarak, bir zamanlar ondan daha fazlasını almayı düşleyecek ölçüde delirmiş biçimdeyken, artık benim için yalnızca sevecenlikten kaynaklandığını bildiğim bir nezaket dışında elde edilecek bir şey yoktu.

Hava kararmaya yüz tuttuğunda, günün çoğunda kendimi kapattığım odamdan çıkıp yürümek için bahçeye indim. Gün, ılık, durgun havada bir sonbahar çeşnisiyle kasvetliydi. Kendimi kazı yerinin yakınlarında bulunca toprağın altındaki odaya girip oturdum. "Burası," diye mırıldandım kendi kendime, "sahip olduğum tek yuva. Bıraksınlar da burada kalıp daha fazla devam etmeyeyim." Tanıdık çevreden medet umarak, geçmişi canlandırıp önceki yaşamımda çevremde bulunan yüzlerle biçimleri gözümün önüne getirmekte hüzünlü bir teselli bulmaya çabaladım. Boşunaydı. Artık hiçbir yaşam belirtisi taşımıyorlardı. Yaklaşık yüz yıl boyunca yıldızlar, Edith Bartlett'ın mezarına ve benim kuşağımdan herkesin mezarlarına yukarıdan bakıp durmaktaydılar.

Geçmiş ölüydü, bir yüzyılın ağırlığı altında ezilmişti ve şimdiki zaman da bana kapalıydı. Hiçbir yerde bana yer yoktu. Ne ölüydüm ne de doğru dürüst diri...

"Peşinizden geldiğim için beni bağışlayın."

Başımı kaldırıp baktım. Edith toprağa gömülü odanın kapısında durmuş gülümseyerek bana bakıyordu, ama gözleri sevecen bir üzüntüyle doluydu.

"Eğer sizi rahatsız ediyorsam gideyim," dedi; "ama canınızın sıkkın olduğunu gördük ve bildiğiniz gibi öyle olunca bana söyleyeceğinize söz vermiştiniz. Sözünüzde durmuyorsunuz."

Doğrulup kapıya gittim, gülümsemeye çalışıyordum ama sanırım bunu da hiç beceremedim; çünkü sevimliliği sefaletimin nedenini daha da keskin biçimde, iyice anlamamı sağladı.

"Bir parça yalnızlık çekiyorum, hepsi bu," dedim. "Gerçekten anlatmak için yeni bir sözcük gerektirecek kadar, daha önceki herhangi bir insandan çok daha yalnız olduğum hiç aklınıza gelmedi mi?"

"Ah öyle konuşmayın ama... Kendinizi böyle bir duyguya kaptırmamalısınız, yapmayın!" diye haykırdı, nemlenmiş

gözlerle. "Biz sizin dostunuz değil miyiz? Dostunuz olmamıza izin vermezseniz bu sizin kendi hatanız olur. Kendinizi yalnız hissetmeniz gerekmiyor."

"Bana karşı anlayabileceğimin ötesinde iyisiniz," dedim, "ama bunun yalnızca acıma, tatlı bir acıma, ama en nihayetinde sadece acıma olduğunu bilmiyorum mu sanıyorsunuz? Gözünüze, sizin kuşağınızdan diğer erkekler gibi değil, bir tür gizemli varlık, bilinmeyen bir denizden karaya vurmuş, gülünçlüğüne karşın yalnızlığı şefkatinizi uyandıran bir yaratık gibi göründüğümü anlamamak aptallık olurdu. Ve evet, ben ziyadesiyle ahmak, sizse son derece naziktiniz; bu yüzden neredeyse bunun böyle olması gerektiğini unutmak ve bizim söylemimizle zaman içinde bu çağa ayak uydurup sizden birisi gibi hissedeceğimi ve gözünüze çevrenizdeki diğer erkeklerden birisi gibi görüneceğimi sanmak üzereydim. Fakat Bay Barton'ın vaazı, böyle bir hayalin ne denli boş olduğunu, aramızdaki uçurumun size ne denli büyük göründüğünü öğretti bana."

"Ah şu sefil vaaz!" diye haykırdı, artık acımı paylaşarak ağlıyordu. "Onu dinlemenizi istemedim. Sizin hakkınızda ne biliyor ki? Sizin zamanınızla ilgili eski, küflü kitapları okumuş, hepsi bu. Niye söylediklerinin canınızı sıkmasına izin verecek ölçüde umursuyorsunuz ki onu? Sizi tanıyan bizlerin sizin hakkınızda farklı düşünmemizin hiçbir anlamı yok mu sizin için? Sizi hiç görmemiş birininkindense bizim ne düşündüğümüz umurunuzda değil mi? Ah, Bay West! Sizi bu denli ümitsiz görmenin bana neler hissettirdiğini bilemez, düşünemezsiniz bile. Buna dayanamam. Size ne diyebilirim? Sizin için hissettiklerimizin sizin düşündüğünüzden çok daha farklı olduğuna sizi nasıl ikna edebilirim?"

Yazgımın bunalımına düştüğüm öteki sefer yanıma geldiği gibi yine yardım etme gayretiyle ellerini bana doğru uzattı ve o zamanki gibi o elleri avuçlarımın içine aldım; göğsü güçlü duygularla inip kalkıyor ve yapıştığım parmaklarında-

ki belirsiz titreyişler duygularının derinliğini vurguluyordu. Yüzündeki acıma duygusu, bu acımayı güçsüzlüğe indirgeyen engellere karşı bir tür ilahi hınçla başa çıkmaya uğraşıyordu. Kadınca merhamet, kuşkusuz bundan daha tatlı bir kılığa bürünmemiştir hiç.

Böylesine bir güzellik ve iyilik beni eritti ve öyle görünüyordu ki verebileceğim tek uygun karşılık, ona yalnızca gerçeği söylemekti. Kuşkusuz zerre kadar umudum yoktu, ama öte yandan kızmasından da hiç korkmuyordum. Bunu yapamayacak kadar acımayla doluydu. Bu yüzden derhal şöyle dedim: "Bana göstermiş olduğunuz ve şu anda gösterdiğiniz iyilikle yetinmemek benim açımdan nankörlük. Ama bunların beni mutlu etmeye neden yetmediğini görmeyecek kadar kör müsünüz? Bunun, size âşık olacak kadar delirmem yüzünden böyle olduğunu anlamıyor musunuz?"

Son sözlerim üzerine tepeden tırnağa kızarıp gözlerini benden kaçırdı, ama ellerini benimkilerin arasından çekmek için bir çaba da göstermedi. Birkaç saniye boyunca, azıcık soluk soluğa öylece dikildi. Sonra daha beter kızarsa da göz kamaştırıcı bir gülümsemeyle gözlerini bana çevirdi.

"O körün kendiniz olmadığınızdan emin misiniz?" dedi.

Hepsi bu kadardı ama yeterliydi, çünkü altın bir çağın bu ışık saçan kızının bana anlaşılmaz ve inanılmaz biçimde, yalnızca acımasını değil aşkını da sunduğunu gösteriyordu. Yine de onu kollarımın arasında sıkarken bile, yarı yarıya çok keyifli bir tür halüsinasyonun etkisinde bulunduğuma inanıyordum. "Eğer aklım başımdan gittiyse," diye haykırdım, "bırakın öyle kalayım."

Daha dudaklarının tadına varamadan kollarımın arasından kurtularak "Aklı başından gitmiş birisi varsa o da benim," dedi soluk soluğa. "Of! Of! Kendimi yalnızca bir haftadır tanıdığım birisinin kollarına atıvermem kim bilir hakkımda ne düşündürmüştür size? Bunu çok yakında kendiniz de öğrenirdiniz demek istemiyorum, ama sizin için öyle

üzüldüm ki ne diyeceğimi unuttum. Yok yok, kim olduğumu öğrenmeden bana yeniden dokunmamalısınız. Ondan sonra bayım, size âşık olmakta çok acele ettiğimi düşündüğünüz için ki bunu düşündüğünüzü biliyorum, naçizane benden af dileyeceksiniz. Kim olduğumu öğrendikten sonra, size ilk görüşte âşık olmamın görevden başka bir şey olmadığını, benim yerimde hangi düzgün genç kız olsa bundan başka türlü davranamayacağını dile getirmek zorunda kalacaksınız."

Tahmin edilebileceği gibi, açıklamaları bir yana bırakmaktan kesinlikle hoşnut kalırdım; ama Edith duygularını göstermekte aceleci davranmasının yarattığı kuşkudan tümüyle aklanmadan daha fazla öpüşme olmaması konusunda kararlıydı ve hevesle bu güzel muammanın peşinden eve gittim. Annesinin yanına gidip kızararak kulağına bir şeyler fısıldadı ve bizi baş başa bırakıp koşarak kaçtı.

Sonra anlaşıldı ki deneyimim ne kadar tuhaf olursa olsun, işin asıl tuhaf kısmını şimdi duyacaktım. Bayan Leete'ten, Edith'in yitik aşkım Edith Bartlett'ın oğlunun torunundan başkası olmadığını öğrendim. Ardımdan on dört yıl yas tuttuktan sonra saygın bir evlilik yapmış ve geride Bayan Leete'in babası olacak bir oğul bırakmıştı. Bayan Leete babaannesini hiç görmemiş ama hakkında çok şey duymuştu ve kızı doğduğunda da ona Edith adını vermişti. Bu olgu, büyürken kızın büyük büyükanneyle ilgili her şeye ve özellikle de onun karısı olmayı umduğu ve evinde çıkan büyük yangında öldüğü varsayılan sevgilisinin hüzünlü öyküsüne duyduğu ilginin artmasını sağlamıştı. Romantik bir kızın sevecenliğine dokunan bir öyküydü bu ve bahtsız kahramanının kanının kendi damarlarında dolaşması doğallıkla Edith'in bu öyküye ilgisini artırmıştı. Edith Bartlett'ın bir portresiyle benim mektuplarımın da içinde bulunduğu bazı evrakları aile yadigârları arasındaydı. Resimde, tüm nazik ve romantik şeyleri akla getirecek ölçüde güzel, genç bir kadın görülüyordu. Mektuplarım Edith'e kişiliğim hakkında

seçkin bir fikir oluşturması için malzeme vermişti ve ikisi birlikte eski hüzünlü öyküyü onun gözünde oldukça gerçek kılmıştı. Ana babasına şakayla karışık, Julian West gibi bir sevgili buluncaya kadar asla evlenmeyeceğini ve bugünlerde de öylesine rastlanmadığını söyleyip dururdu.

Bütün bunlar elbette, aklı hiçbir zaman kendine ait bir aşk ilişkisiyle meşgul olmamış ve o sabah babasının bahçesinde gömülü bir odanın keşfiyle içindekinin kimliğinin açığa çıkması haricinde hiçbir ciddi neticesi olmayan bir genç kız hülyasıydı yalnızca. Cansız görünen beden eve taşındığında, göğüs cebindeki madalyonda bulunan yüzün Edith Bartlett'a ait olduğu anlaşıldığında ve bu gerçekten hareketle, başka koşullarla da birleştirildiğinde benim Julian West'ten başkası olmadığımı anlamışlardı. Baştan benim dirileceğime ilişkin hiçbir düşüncesi yokken bile Bayan Leete, bu olayın kızını ciddi ve yaşam boyu sürecek ölçüde etkileyeceğini düşündüğünü söyledi. Talihin, onun yazgısını benimkine bağlayan ince bir buyruğu olduğu varsayımı, hangi kadın olsa her türlü koşulda karşı konulmaz bir etkilenme barındırırdı içinde.

Ardından birkaç saat sonra yaşama geri dönsem ve ilk andan başlayarak belirgin bir bağımlılıkla ona sığınıp arkadaşlığında özel bir teselli bulsam da bana beni ilk görüşünde âşık olmasında çok acele davranıp davranmadığına, annesinin dediğine göre, artık ben karar verebilirdim. Eğer öyle düşünüyorsam, bunun sonuçta on dokuzuncu yüzyıl değil yirminci yüzyıl olduğunu ve aşkın da o zamankine göre kuşkusuz daha hızlı geliştiğini, dile getirilişinde de daha açık yürekli davranıldığını aklımda tutmalıydım.

Bayan Leete'in yanından ayrılıp Edith'i aramaya gittim. Onu bulduğumda ilk yaptığım her iki elini tutup uzun süre mest olmuş halde yüzüne dalıp gitmek oldu. Ona bakarken, öteki Edith'in, bizi ayıran muazzam deneyimin uyuşturucu şokunun etkisindeki anısı canlandı ve kalbim hem mutluluk-

la hem de şefkat ve acıma duygularıyla eridi. Çünkü bana kaybetme duygumu oldukça dokunaklı biçimde geri getiren kişi, o kaybı iyiye dönüştürecekti. Sanki onun gözlerinden Edith Bartlett gözlerimin içine bakıyor ve gülümseyerek beni teselli ediyor gibiydi. Yazgım, insanın başına gelebileceğin yalnızca en garibi değil en talihlisiydi de. Çifte mucize yazılmıştı benim için. Bu tuhaf dünyada, kendimi yapayalnız ve yoldaşsız bulmak için karaya vurmamıştım. Yitirdiğimi sandığım aşkım, avunayım diye yeniden vücut bulmuştu. Sonunda bir minnet ve sevecenlik coşkusuyla güzel kızı kollarıma aldığımda, düşüncemde iki Edith bir daha hiç ayırt edilemeyecek biçimde birbirine karıştı. Buna karşılık, Edith açısından bir kimlik kargaşasının yaşandığını anlamakta gecikmedim. Kuşkusuz, henüz birleşmiş âşıklar arasında o gün bizim yaptığımızdan daha tuhaf bir konuşma asla geçmemiştir. Benim kendisinden ziyade Edith Bartlett'tan, kendisini nasıl sevdiğimden değil de onu nasıl sevdiğimden söz etmem konusunda daha hevesli görünüyordu; başka bir kadın hakkındaki sevgi dolu sözlerimi gözyaşlarıyla, sevecen gülümseyişlerle ve elimi tutarak ödüllendirdi.

"Beni, benim için çok sevmemelisiniz," dedi. "Onun adına oldukça kıskançlık göstereceğim. Onu unutturmayacağım size. Size tuhaf gelebilecek bir şey söyleyeceğim. Ruhların kimi kez yüreklerinde yatan bir işi tamamlamak üzere dünyaya döndüklerine inanmaz mısınız? Size, bazen onun ruhunun içimde yaşadığına, gerçek adımın da Edith Leete değil de Edith Bartlett olduğuna inandığımı söylesem? Bunu bilemem; kuşkusuz hiçbirimiz gerçekte kim olduğumuzu bilemeyiz ama bunu hissedebiliyorum. Benim yaşamımın onun ve sizin tarafınızdan, hatta siz buraya gelmeden önce bile, nasıl etkilendiğini görerek böyle bir duyguya sahip oluşuma şaşırabilirsiniz. Bu yüzden de eğer ona sadıksanız beni sevmek konusunda endişelenmenize gerek olmadığını görüyorsunuz. Kıskanç gibi görünemem."

Dr. Leete o gün dışarı çıkmıştı ve onunla epey sonrasına değin görüşemedim. Görünüşe göre vereceğim haber konusunda bütünüyle hazırlıksız değildi ve içtenlikle elimi sıktı.

"Olağan koşullar altında, Bay West, bu adımın oldukça kısa bir tanışıklığın ardından atıldığını söylemem gerekirdi; ama bunlar kesinlikle olağan koşullar değil. Adil olmak adına, belki size söylemeliyim ki," diye ekledi gülümseyerek, "evlilik niyetinizi sevinçle kabullendim diye kendinizi bana pek borçlu hissetmemelisiniz, çünkü rızamı yalnızca formalite olarak görüyorum. Madalyonunuzdaki sırrın ortaya çıktığı andan başlayarak, sanırım olması gereken buydu. Eh, Edith büyük büyükannesinin sözünü yerine getirmeye hazır bulunmasaydı, Bayan Leete'in bana olan sadakati epey darbe alırdı."

O gece bahçe ay ışığıyla yıkanmıştı ve Edith'le ben, mutluluğumuza alışmaya çalışarak gece yarısına değin bahçede aşağı yukarı dolanıp durduk.

"Beni umursamasaydınız ne yapardım ben?" dedi heyecanla. "Umursamayacağınızdan korkuyordum. Kendimi size adanmış hissederken, o durumda ne yapardım! Siz yaşama döner dönmez, sanki bana sizin için kendisinin olamadığını olmamı, ama yalnızca siz de isterseniz olmamı söylediğinden emindim. Kendinizi aramızda korkunç ölçüde yabancı hissettiğiniz o sabah, size kim olduğumu söylemeyi ne çok istemiştim, ama o konuda ağzımı açmaya, anneme veya babama söyletmeye cesaret edemedim..."

Transtan çıkarken kulak misafiri olduğum konuşmaya atfen, "Babanızın bana söylemesine izin vermediğiniz şey de buydu!" dedim heyecanla.

"Tabii ki buydu," diyerek güldü Edith. "Şimdi mi tahmin edebildiniz? Babam yalnızca bir erkek olduğu için, kim olduğumuzu söylersek sizin kendinizi dostlar arasında hissedeceğinizi düşünüyordu. Beni pek düşündüğü yoktu. Ama annem ne kastettiğimi biliyordu, o yüzden aklımdaki-

ni yaptım. Eğer kim olduğumu bilmiş olsaydınız yüzünüze asla bakamazdım. Kendimi yüzsüzce size dayatmış gibi hissederdim. Korkarım, bugün de bunu yaptığımı düşündünüz. Ama niyetimin bu olmadığına eminim, çünkü sizin zamanınızda genç kızların duygularını gizlemeleri bekleniyordu ve sizi şaşırtmaktan ölesiye korkuyordum. Yazık, sanki suçmuş gibi aşklarını hep gizlemek zorunda kalışları epey zor olmuştur onlar için. Neden kendilerine izin verilmeden birisini sevmelerinin ayıp olduğunu düşünüyorlardı acaba? Âşık olmak için izin beklendiğini düşününce çok saçma geliyor. O günlerde erkekler, kendilerini sevdiler diye kızlara öfkelendikleri için miydi? Bugünlerde kadınların böyle düşünmediklerine eminim, erkeklerin de böyle düşündüğünü sanmıyorum. Pek anlayamıyorum bunu. O günlerin kadınlarına ilişkin bana açıklamak zorunda olduğunuz merak uyandırıcı şeylerden biri olacak bu. Edith Bartlett'ın da ötekiler kadar aptal olduğunu sanmıyorum."

Türlü başarısız ayrılma girişimlerinden sonra, birbirimize iyi geceler dilememiz gerektiği konusunda üsteledi. Tam dudaklarına son bir öpücük konduracakken tarifsiz bir kurnazlıkla şöyle dedi:

"Aklımı kurcalayan bir şey var. Edith Bartlett'ı başkasıyla evlenmesinden dolayı tümüyle bağışladığınızdan emin misiniz? Sizin zamanınızdan kalma kitaplar, o zamanki âşıkların sevmekten çok kıskandığını ortaya koyuyor da o yüzden sordum. Büyük büyükbabam sevgilinizle evlendi diye onu hiç kıskanmadığınızı hissedebilseydim içim çok rahatlardı. Odama gittiğimde büyük büyükannemin resmine, size yanlış yaptığı için onu tümüyle bağışladığınızı söyleyebilir miyim?"

Okuyucu inanacaksa, söyleyenin bununla ilgili herhangi bir fikri var mıydı yok muydu bilemem ama bu fettan iğneleme gerçekten dokundu bana ve dokunuşuyla da Bayan Leete'in bana Edith Bartlett'ın evliliğinden söz edişinden beri

belli belirsiz bilincine vardığım kıskançlığa benzer saçma sapan iç sızımı iyileştirdi. Bu ana değin, Edith Bartlett'ın torununun kızını kollarımda tutarken bile, bazı duygularımız gerçekten de akıldışı oluyor, o evlilik için kıskançlık duyamayacağımın farkına varamamışım. Edith'in hınzır sorusu, algımın üstündeki sisi kaldırırken bu düşünce biçiminin saçmalığını da sona erdiren apansızlığa denk düşebilirdi ancak. Onu öperken güldüm.

"Onu tümüyle bağışladığımı söyleyebilirsin," dedim, "gerçi evlendiği kişi büyük büyükbaban değil de başkası olsaydı, durum tamamen değişirdi."

O gece odama ulaştığımda, alışkanlık edindiğim üzere yatıştırıcı melodilerle kendimden geçip uyuyabileceğim müzikli telefonu açmadım. Çünkü bu kez düşüncelerim yirminci yüzyıl orkestralarınınkinden bile daha iyi müzik yapıyordu ve beni uykuya ancak dalabildiğim sabaha değin büyüsüyle etkiledi.

XXVIII. Bölüm

"Uyandırmamı söylediğiniz zamanı azıcık geçti, efendim. Kendinize her zamanki kadar çabuk gelemediniz."

Bu ses uşağım Sawyer'ın sesiydi. Fırlayıp yatağın içinde oturdum ve çevreme bakındım. Yeraltı odamdaydım. İçeride olduğum sürece sürekli yanan lambanın yumuşak ışığı tanıdık duvarlarla mobilyaları aydınlatıyordu. Yatağımın başucunda, elinde hipnoz uykusundan ilk uyandığımda uyuşmuş bedensel işlevlerimi canlandırması için Dr. Pillsbury'nin önerdiği likör kadehiyle Sawyer dikiliyordu.

"İyisi mi şunu hemen için, efendim," dedi ben gözümü dikmiş boş boş kendisine bakarken. "Yüzünüz kıpkırmızı olmuş efendim, bu size iyi gelir."

Likörü bir dikişte içtim ve başıma gelenin ayırdına varmaya başladım. Durum, elbette çok açıktı. Yirminci yüzyıla ilişkin tüm o şeyler bir düştü. O aydın ve kaygıdan arınmış insan soyuyla yalın, dâhiyane kurumları, kubbeleri ve kuleleriyle muhteşem yeni Boston, bahçeleriyle havuzları ve refahın evrensel hâkimiyeti düşten başka bir şey değildi. Çok yakından tanıdığım cana yakın aile, güler yüzlü ev sahibim ve akıl hocam Dr. Leete ile karısı ve kızları, ilkinden daha da güzel ikinci nişanlım Edith; bunlar da bir hayalin ürünlerinden başka bir şey değillerdi.

Epeyce bir zaman, yatakta oturup boşluğu süzerek, fantastik deneyimimin sahneleriyle olaylarını anımsayarak ikna oluncaya değin bekledim. Görünüşümden ürken Sawyer da bu sırada endişeyle bana ne olduğunu sorguluyordu. Usandırıcı ısrarı sayesinde çevremi enine boyuna tanıyıp bir gayret kendimi toplayarak nihayet doğruldum ve sadık adamımı iyi olduğuma ikna ettim. "Olağanüstü bir düş gördüm Sawyer, hepsi bu," dedim, "hem de oldukça olağanüstü bir düş."

Kendimi bilmez bir halde ve baş dönmesiyle, mekanik hareketlerle giyindim ve Sawyer'ın alışkanlığı olduğu üzere, evden çıkmadan önce kahvaltı niyetine yiyeyim diye getirdiği çöreklerle kahvenin başına oturdum. Sabah gazetesi tabağın yanında duruyordu. Elime aldım ve gözlerim 31 Mayıs 1887 tarihine ilişti. Gözlerimi açtığım andan başlayarak bir başka yüzyılda geçen uzun ve ayrıntılı deneyimimin bir düş olduğunu elbette anlamıştım, ama dünyanın uykuya daldığım andan sadece birkaç saat daha yaşlı olduğunu bu denli gözüme sokması irkilticiydi yine de.

Gazetenin, sabah haberlerini değerlendiren baş sayfasındaki içindekiler bölümüne göz atarak aşağıdaki özetleri okudum:

"DIŞ HABERLER – Fransa ile Almanya arasında savaşın eli kulağında. Fransa Meclisi Almanya'nın artan askeri gücü karşısında yeni askeri yetkiler istedi. Savaş çıkması durumunda bütün Avrupa'yı sarması muhtemel. – Londra'da işsizlerin büyük çilesi. İş istiyorlar. Dev gösteri yapılacak. Yetkililer huzursuz. – Belçika'da büyük grevler. Hükümet isyanı bastırmaya hazırlanıyor. Belçika kömür madenlerinde kızların istihdamına ilişkin dudak uçuklatıcı gerçekler. – İrlanda'da toplu evden çıkarmalar.

YURTTAN HABERLER. – Sahtekârlık salgınının önüne geçilemiyor. New York'ta yarım milyonun hortumlanması.

– Bir tröst fonunun yöneticileri tarafından suiistimali. Yetimler beş parasız bırakıldı. – Banka veznedarının zekice soygun sistemi; 50 bin dolar buharlaştı. – Kömür baronları kömür fiyatlarını yükseltip üretimi azaltma kararı aldı. – Vurguncular Chicago'da buğday tekeli oluşturuyorlar. – Bir grup, kahve fiyatlarını tırmandırıyor. – Batılı kartellerin muazzam toprak gaspları. – Chicago'lu memurlar arasındaki dudak uçuklatıcı yolsuzluğun açığa çıkışı. Sistematik rüşvet. – Belediye Meclisi üyelerinin görevlerini kötüye kullanmalarına ilişkin davalar New York'ta sürüyor. – Ticarethanelerin büyük fiyaskoları. Ekonomik kriz korkusu. – Soygun ve gasptan büyük kazançlar. – New Haven'da bir kadın para için soğukkanlılıkla katledildi. – Dün gece şehrimizde bir ev sahibi, hırsız tarafından vuruldu. – Worcester'da bir adam iş bulamadığı için kendisini vurdu. Geride koca bir aile çaresiz kaldı. – New Jersey'de yaşlı bir çift düşkünler evine gitmektense intiharı yeğledi. – Büyük kentlerdeki kadın işçiler arasında içler acısı yoksulluk. – Massachusetts'te okuma yazma bilmeyenlerin oranında kaygı verici artış. – Daha çok tımarhaneye gereksinim var. – Anma Günü söylevleri. Profesör Brown'ın on dokuzuncu yüzyılın ahlaki yüceliği üstüne yaptığı konuşma."

Uyandığım dönem, on dokuzuncu yüzyıldı sonuçta; bu konuda hiçbir kuşku olamazdı. Dünyanın küçük bir örneğini oluşturan günün haberlerinin bu özeti, hatta o son ahmakça kendini beğenmişliğin mutlak dokunuşu sunulmuştu. Bir günün dünya çapındaki kan dökücülüğe, hırsa ve zorbalığa ilişkin olayları, Mephistopheles'e yaraşır türden bir ikiyüzlülük barındırıyordu; ama bu sabah gözüne bunların çarptığı kişiler içinde bir tek ben, çağın böylesine kahredici biçimde suçlanışının ardından geldiği için bu ikiyüzlülüğü kavrasam da dün benim de başkalarından pek farkım yoktu. Bütün

farklılığı yaratan o garip rüyaydı. Çünkü bunun ardından, çevremi unutup yeniden o canlı düş dünyasında, yalın bir konfora sahip evleri ve göz kamaştırıcı halk saraylarıyla o muhteşem kentte, ne kadar sürdüğünü bilmediğim hayali bir gezintiye çıktım. Çevremde yine kendini beğenmişlik ya da yaltakçılıktan, kıskançlık ya da açgözlülükten, kaygıdan ya da hummalı hırstan uzak yüzler ve yoldaşlarından hiçbir korku duymaksızın ya da onların lütfuna bağımlı olmaksızın yaşayan, hâlâ sözleri kulaklarımda çınlayan o vaazdaki gibi, "Tanrı'nın huzurunda dimdik duran" erkek ve kadınların ağırbaşlı siluetleri vardı.

Derin bir iç çekiş ve daha önce hiç yaşamadığım şiddette tarifsiz bir kayıp duygusuyla en sonunda dalgınlığımdan sıyrıldım ve hemen ardından evden çıktım.

Kapımın önüyle Washington Caddesi arasında defalarca durup kendimi toplamak zorunda kaldım, geleceğin Boston'ının hayali, gerçek Boston'ı tuhaf kılacak denli güçlüydü. Kentin bakımsızlığı ve pis kokusu, kapıda durduğum andan başlayarak daha önce hiç görmemişim gibi beni etkilemişti. Ama bundan da ötesi, daha dün, bazı hemşehrilerim ipekler giyerken diğerlerinin paçavralar içinde olması, bazıları iyi beslenmiş görünürken diğerlerinin aç gezmesi gözümde oldukça sıradan olgulardı. Şimdi aksine, kaldırımlarda birbirlerinin yanından geçen erkek ve kadınların giyim ve koşullarındaki göze batan uyumsuzluklar ve dahası varlıklı olanların bahtsızların durumlarının ciddiyetine tam bir kayıtsızlık göstermeleri, her adımda beni şaşırtıyordu. Hemşehrilerinin sefaletini yüzlerinde bir tüy bile oynamadan kabullenebilen bu kişiler insan mıydılar? Ama bütün bu süre içinde de değişenin çağdaşlarım değil ben olduğumu biliyordum. Halkının, birbirlerine aynı ailenin çocukları gibi davranmayı başardıkları ve her şeyde bir diğerini kolladıkları bir kent düşlemiştim.

Gerçek Boston'ın, alışılmış şeyleri yeni bir ışıkta görmenin getirdiği, sıra dışı tuhaflık etkisi yaratan bir başka özelliği de reklam afişlerinin yaygınlığıydı. Yirminci yüzyıl Boston'ında hiçbir kişisel reklam yoktu, çünkü buna gerek yoktu; ama burada binaların duvarları, pencereler, ellerdeki gazetelerin tam sayfaları, kaldırımlar, sonuçta görüş alanındaki gökyüzü hariç her yer, kendi geçimlerine başkalarından katkı çekme peşindeki bireylerin sayısız ilanıyla doluydu. Sözcükler ne denli değişirse değişsin, bu ilanların tümünün içeriği aynıydı:

"John Jones'a yardım edin. Geri kalanları boş verin. Onlar dolandırıcı. Ben, John Jones, doğru kişiyim. Beni alın. Bana iş verin. Beni ziyaret edin. Beni duyun, John Jones. Bana bakın. Hata yapmayın, adamınız John Jones, başkası değil. Bırakın ötekiler açlıktan ölsün, ama Tanrı aşkına, John Jones'ı unutmayın!"

Beni en çok, bu manzaranın hastalıklı yönü mü yoksa ahlaki iğrençliği mi etkiledi de kendi kentimde bir yabancıya dönüştüm, bilmiyorum. Ağlamak üzereydim, çünkü en küçüğünden en büyüğüne birbirlerinin dilencisi olmaya mahkûm bu sefil insanlar birbirlerinin yardımcısı olmayı öğrenmeyeceklerdi! Bu utanmazca benlik davasının ürkütücü kargaşası ve birbirini karşılıklı değersizleştirme, birbiriyle çelişen böbürlenmelerin, çağrı ve yalvarmaların bu serseme çeviren gürültüsü, bu hayret verici dilencilik sisteminin yüzsüzlüğü değildi uğruna savaşılması gerekenler; her insana toplumsal düzenin ilk hedefi olarak dayatılmak yerine dünyaya yeteneklerine göre hizmet edilen bir toplum gereksinimiydi!

Washington Caddesi'ne en kalabalık noktasından ulaştım ve orada durup, gelip geçene rezil olma pahasına yüksek sesle güldüm. Çünkü caddenin aşağısında ve yukarısında gözümün görebildiğince, her iki yanda aralıksız sıralanmış dükkânların; bir taş atımı mesafede aynı tür malları satmak-

ta kararlı, manzarayı daha da akıldışı kılan düzinelercesinin karşısında delice bir mizahın pençesine düşmüş, kendimi tutamıyordum. Dükkânlar! Dükkânlar! Dükkânlar! Kilometreler boyu sıralanmış dükkânlar! Düşümde, alıcının zaman ya da emek yitirmeden istediği her çeşit malı tek bir çatı altında bulup sipariş ettiği, her mahalledeki tek büyük bir mağazadan her şeyin sağlandığı bu tek kentin gereksindiği malları dağıtmak için şu anda on bin dükkân vardı. Orada dağıtıma harcanan emek o kadar azdı ki malların kullanıcıya maliyetinde göze çarpmayan bir bölüm oluşturuyordu. Gerçekte tüm ödediği, üretim maliyetiydi. Ama burada, malların yalnızca dağıtımı, yalnızca idaresi bile maliyeti dörtte biri, üçte biri, yarısı kadar, hatta daha fazla artırıyordu. Bütün bu on bin dükkânın kirasını, denetmenlerin, tezgâhtar ordularının, on bin muhasebecinin, geçici işçi ve asalaklarının ücretini, kendilerini tanıtmalarının ve birbirleriyle kavga etmelerinin bedelini ödemek gerekiyordu ve bunu da tüketiciler ödemek zorundaydı. Bir ulusu dilenci durumuna düşürmek için ne kadar mükemmel bir süreç!

İşlerini böylesi bir plana göre yapanlar çevremde gördüğüm bu ciddi insanlar mıydı yoksa çocuklar mı? Ürün tamamlanıp kullanıma hazır hale geldiğinde büyük kısmının kullanıcıya sunarken boşa harcanmasındaki aptallığı görmeyenler mantıklı kişiler olabilirler miydi? Kâseyle ağzı arasında içindekinin yarısı dökülen delik bir kaşıkla yiyen insanların aç kalacağı belli değil midir?

Washington Caddesi'nden daha önce de binlerce kez geçmiş ve mal satanların tutumlarını gözlemiştim, ama onlara yönelik şimdiki merakım daha önce bu yöntemleri hiç görmemişim gibiydi. Göze hitap etmek için bir dolu zahmete katlanılmış ve sanatkârane unsurlar kullanılmış dükkân vitrinlerine merakla göz attım. Sürü sürü hanımların içeri baktıklarını ve dükkân sahiplerinin de iştahla, oltaya taktıkları yemin etkisini gözlediklerini gördüm. Ben de içeri

girdim ve atmaca gözlü baştezgâhtarın işe göz kulak olduğuna, tezgâhtarları parası olanlara parasıyla, olmayanlara veresiye, istemedikleri şeyleri, istediğinden daha fazlasını, bütçelerinin kaldıramayacağı malları almaya yöneltmesine göz yumduğuna dikkat ettim. Zaman zaman ipin ucunu kaçırıp görüntü karşısında kafa karışıklığı yaşadım. İnsanları almaya yöneltmek için bunca çaba nedendi? Kuşkusuz bunun, ürünleri gereksinimleri olanlara meşru biçimde ve hakça dağıtmakla ilgisi yoktu. Kuşkusuz insanlara kendilerinin istemediği, ama bir başkasının işine yarayabilecek şeyleri almaya zorlamak düpedüz israftı. Bu türden her başarı, ulusu daha da yoksullaştırıyordu. Neydi bu tezgâhtarların düşündükleri? Sonra onların, düşümdeki Boston'da ziyaret ettiğim mağazadakiler gibi dağıtım amacıyla hareket etmediklerini anımsadım. Onlar kamu yararına değil, kendi gündelik çıkarlarına hizmet ediyorlardı ve tuttukları yolun genel refah üzerinde ne etkisi olabileceği umurlarında değildi; ama kendi ganimetlerini umursuyorlardı, çünkü bu mallar kendilerine ait olduğu için ne kadar çok satarlarsa o kadar elde ederler, kazançları da o kadar büyük olurdu. İnsanlar ne denli savurganlık ederlerse, istemedikleri ne kadar çok malı almaya ikna edilebilirlerse bu satıcıların o kadar işine gelirdi. Savurganlığa özendirmek on bin Boston dükkânının öncelikli amacıydı.

Bu dükkân sahipleriyle tezgâhtarlar, Boston'daki diğer insanlardan zerre kadar daha kötü değillerdi. Hayatlarını kazanmak ve ailelerini geçindirmek zorundaydılar ve bunu yaparken, bireysel gereksinimlerini başkalarının ve herkesinkinin önüne koymayacakları bir işi nasıl bulsunlardı? İşlerin tıpkı düşümde gördüğüm gibi, her birinin ve hepsinin çıkarının birbiriyle aynı olacağı biçimde yoluna konulmasını beklerken açlıktan ölmeleri istenemezdi onlardan. Ah Tanrım... Çevremdeki gibi bir düzende, kentin bu kadar bakımsız olduğu, insanların bu kadar kötü giyindiği ve çoğunun

paçavralar içinde açlıktan kemiklerinin sayıldığı bir yerde, başka türlüsü olanaklı değildi!

Bir süre sonra Boston'ın güneyine sürüklenip kendimi imalathanelerin arasında buldum. Tıpkı Washington Caddesi gibi, kentin bu semtinde de daha önce yüz kez bulunmuştum, ama burada da oradaki gibi, şimdi ilk kavradığım, tanık olduğum şeyin gerçek manasıydı. Eskiden Boston'da tamı tamına dört bin kadar bağımsız imalathane bulunduğu gerçeğinden gurur duymuştum; ama şimdi tam da bu çokluk ve bağımsızlıkta farkına vardığım sır, bu işletmelerin toplam üretiminin önemsizliğiydi.

Eğer Washington Caddesi bir tımarhane gibiyse, burası da üretimin dağıtımdan çok daha yaşamsal bir işleve sahip olduğu, hüzünlü bir manzaraydı. Yalnızca bu dört bin işletmenin birbiriyle uyumsuz çalışması ve bir tek bu nedenden dolayı da savurganlık ölçüsünde zarar etmesi değil; sanki ortada yeterince felaket boyutunda bir güç kaybı yokmuş gibi bir de var güçleriyle birbirlerinin çabalarını baltalıyor, herkes bir diğerinin işletmesinin batması için gece dua edip gündüz çalışıyordu.

Her yönden ses veren çarkların ve çekiçlerin kükreyip takırdaması huzur içindeki bir sanayinin değil, hasımların kalkanlarına çarpan kılıçların çınlamasıydı. Bu atölye ve dükkânlar, her birinin kendi bayrağı altında, silahların etraftaki diğer atölye ve dükkânlara nişan aldığı ve lağımcılarının diğerlerinin altını oymakla meşgul olduğu bir yığın kaleydi.

Bu kalelerin her birinin içinde en zorlusundan bir üretim organizasyonu ısrarla sürüyordu; birbirinden ayrı ekipler tek bir merkezi otorite altında çalışıyordu. İşe hiçbir müdahaleye ya da işin tekrarına izin yoktu. Her birinin kendisine tahsis edilmiş bir işi vardı ve kimse başıboş değildi. Öyleyse mantıksal becerideki hangi eksiklik, akıl yürütmekteki hangi kayıp bağlantı, ulusal endüstrilerin bir bütün olarak örgütlenmesine aynı ilkeyi uygulama gerekliliğinin anlaşılmasını

engelliyordu? Organizasyon yoksunluğu bir işyerinin verimliliğine zarar verebiliyorsa, ulusal ölçekteki sanayilerin etkisiz kılınmasında çok daha yıkıcı etkilere sahip olsa gerekti; çünkü bu ikincisi hem hacim bakımından çok daha büyüktü hem de bölümleri arasındaki ilişkiler çok daha karmaşıktı.

İnsanlar bölüğü, taburu, alayı, tugayı, tümeni veya kolordusu bulunmayan bir orduyla; yani hiçbir birimin bulunmadığı, aslında bir mangadan daha büyük, onbaşıdan başka subayı olmayan ve bütün onbaşıların da yetki bakımından eşit olduğu bir orduyla alay etmekte hiç gecikmezlerdi. Oysa on dokuzuncu yüzyıl Boston'ındaki imalathaneler tam da böyleydi işte; her birisi ayrı bir savaş planına sahip dört bin bağımsız onbaşının yönettiği dört bin bağımsız mangadan oluşan bir orduydu bu.

Her yanda, orada burada başıboş insan kümeleri görülüyordu; bir kısmı başıboştu, çünkü ücreti ne olursa olsun iş bulamıyorlardı, ötekiler de adil diyebilecekleri bir ücret alamadıkları için başıboş kalmışlardı. Bu ikincilere yanaştım ve bana sıkıntılarından söz ettiler. İçlerini pek az rahatlatabildim. "Sizin için üzgünüm," dedim. "Çok az para kazanıyorsunuz, orası kesin; ama yine de beni şaşırtan, bunlar gibi yürütülen işkolları size her miktarda ücreti verebilecekken size geçinecek kadar bile ücret vermemeleri."

Bundan sonra yönümü yeniden yarımada biçimindeki kente çevirerek saat üçe doğru State Caddesi'nde durup sanki onları daha önce hiç görmemişim gibi, hayalimdeki State Caddesi'nde bir teki bile bulunmayan bankalara, borsa komisyoncularına ve diğer finans kurumlarına gözümü diktim. İş adamları, ağzı sıkı memurlar ve ayak işlerine bakan delikanlılar kapanış saatine dakikalar kala bankalardan içeri ve dışarı sel gibi akıyordu. Karşımda benim de müşterisi olduğum banka vardı; hemen sokağın karşısına geçip kalabalıkla birlikte içeriye girdim ve bir duvarın girintisinde durup parayla uğraşan memur ordusunu ve gişelerin önünde para

yatıran insanların girdiği sırayı izledim. Yanımdan geçen ve dalgın halimi gören tanıdığım yaşlı bir bey, bankanın yöneticilerinden birisi, bir an için durdu.

"İlginç bir görüntü, öyle değil mi Bay West," dedi. "Harika bir mekanizma; ben şahsen öyle düşünüyorum. Kimi kez tıpkı sizin yaptığınız gibi durup izlemeyi seviyorum. Bu bir şiir efendim, bir şiir; ben şiir diyorum buna. Bankanın iş dünyasının kalbi olduğunu hiç düşündünüz mü Bay West? Bankaya doğru ve bankadan dışarı akış içinde yaşamın kanı akıyor. Şu anda içeriye akıyor. Sabah olunca yeniden dışarı akacak." Ve bu ufak kurumlanışından hoşnut yaşlı adam gülümseyerek geçip gitti.

Dün olsa bu benzetmeyi yerinde bulurdum, ama o zamandan bu yana paranın bilinmediği ve akla sığan bir faydasının bulunmadığı, kıyaslanamaz biçimde bundan daha varlıklı bir dünyayı ziyaret etmiştim. Paranın yalnızca şu içinde bulunduğum dünyada işe yaradığını, çünkü tüm çıkarlarda ortak ve istisnasız kamuya ait biçimde davranmak ve devlet tarafından idare edilmek yerine, ulusun geçiminin bireylerin gelişigüzel çabalarına terk edildiğini öğrenmiştim. Bu temel yanlış, ürünlerin genel dağıtımı açısından sayısız değiş tokuş gerektiriyordu. Bu para değiş tokuşu –ne denli adilane olduğu da harap mahallelerden Back Bay'e yapılacak bir yürüyüş sırasında görülebilirdi– bunu sürdürmek için üretken emek piyasasından çekilmiş bir insan ordusu pahasına, sisteminin sürekli yıkıcı iflaslarıyla ve ilk çağlardan beri "her türlü kötülüğün kökü" tanımının* hakkını veren insanoğlu üzerindeki genelde baştan çıkartıcı etkisiyle gerçekleşiyordu.

Zavallı yaşlı banka yöneticisi ve şiirine yazık! Bir apsenin zonklamasını kalbin çarpmasıyla karıştırmıştı. "Harika bir

---

* "Çünkü her türlü kötülüğün bir kökü de para sevgisidir. Kimileri zengin olma hevesiyle imandan saptılar, kendi kendilerine çok acı çektirdiler." *Kutsal Kitap*. 1. Timoteos 6:10. (e.n.)

mekanizma" dediği şey, gereksiz bir bozukluğa çare olması, kendi kendini sakatlamış birinin hantal koltuk değneğinin yerini alması beklenen, kusurlu bir aygıttı.

Bankalar kapandıktan sonra bir iki saat daha kent merkezinde amaçsızca gezindim ve ardından bir süre Common Parkı'nın banklarından birinde oturup yabancı bir kentin sakinlerini inceleyen birisi gibi öylesine gelip geçen kalabalıkları izlemek ilginç geldi; dünden beri hemşehrilerimi ve usullerini işte bu kadar tuhaf buluyordum. Otuz yıl boyunca aralarında yaşamış ama yine de daha önce yüzlerinin, yoksullar kadar zenginlerin de, cahillerin donuk maskeleri kadar eğitimlilerin kibar, zeki yüzlerinin de ne kadar gergin ve kaygılı olduğunu hiç fark etmemiştim. Şimdi daha önce hiç görmediğim kadar açık gördüğümden, her birinin yürürken sürekli arkasına dönmesi, kulağına fısıldayan bir hayaletin, Belirsizlik hayaletinin sesini duyabilmek için olabilirdi. "İşini istediğin kadar iyi yap," diye fısıldıyordu hayalet, "erken kalk ve geç saatlere dek didin, ister sezdirmeden çal ister sadık biçimde hizmet et, asla güvende olmayacaksın. Şu an zengin olabilirsin, ama sonunda yoksulluk kapını çalacak. Çocuklarına asla fazla servet bırakma; oğlunun senin uşağına uşaklık etmeyeceğini ya da kızının karnını doyurmak için kendini satmayacağını güvence altına alamazsın."

Oradan geçen bir adam, yeni bir hayat sigortası planının özelliklerini ortaya koyan bir el ilanını elime tutuşturdu. Bu rastlantı bana, oldukça zayıf biçimde sağladığı evrensel gereksinimin kabulündeki sağlıksızlığıyla bu yorgun ve tuzağa düşürülmüş erkek ve kadınlara belirsizlikten kısmen de olsa korunma sunan tek aygıtı anımsattı. Bu suretle, o hali vakti yerinde olanların ölümlerinden sonra sevdikleri en azından bir süre başkalarının ayakları altında çiğnenmesinler diye riskli bir güvence satın alabildiklerini anımsadım. Ama bu yalnızca ve yalnızca parasını ödeyebilenler içindi. Yalnızca ulusal aileye üyeliği yoluyla her birinin her türden gereksini-

me karşı yüz milyon hemşehrisinin imzaladığı bir poliçeyle güvence altına alınmış olduğu o düş ülkesindeki insanların arasında gördüğüm gibi gerçek bir hayat sigortası fikri, herkesin elinin bir diğerinin cebinde olduğu bu İsmail'in ülkesinin* sefil sakinleri için mümkün müydü?

Bundan bir zaman sonra, kendimi Tremont Caddesi'nde bir binanın basamaklarında dikilmiş askeri bir geçit törenine bakarken anımsıyorum. Bir alay geçiyordu. O iç karartıcı günde, içimi acıma ve şaşkınlık dışında duygularla dolduran ilk görüntüydü bu. Hiç olmazsa burada düzen ve mantığın, akılcı işbirliğiyle neler başarılabileceğinin bir örneği vardı. Tutkulu yüzlerle durup bakan insanlar için, bu görüntünün manzaradan öte bir anlamı olması mümkün olabilir miydi? Bunun, bu adamları şimdi oldukları, sayıca kendilerinden on kat fazla başıboş bir güruhu silip süpürme yeteneğindeki muazzam makineye dönüştüren mükemmel eylem uyumunu, tek yetki altında örgütlenişlerini görmeyi başaramıyorlar mıydı? Bunu bu kadar açık görerek, devletin savaşa gittiği bilimsel tavırla, işe gittiği bilimdışı tavrı kıyaslamayı akıl edemiyorlar mıydı? Ne zamandan beridir insanları öldürmenin onları doyurup giydirmekten daha önemli bir görev halini aldığını, eğitimli bir ordunun tek başına ilkini yapabildiğini, ikincisinin ise başıboş güruha bırakıldığını hiç sorgulamayacaklar mıydı?

Artık karanlık bastırıyordu ve caddeler dükkânlardan, işyerlerinden, atölyelerden çıkan çalışanlarla dolmuştu. Dalganın en güçlü kısmıyla sürüklenip kendimi hava iyice kararırken yalnızca göçmenlerin yoğunlukta olduğu South Cove gecekondu bölgesinde görülebilecek bir bakımsızlığın ve insan aşağılanmasının orta yerinde buldum. İnsan emeğinin

---

* "İşte hamilesin, bir oğlun olacak, Adını İsmail koyacaksın. Çünkü RAB sıkıntı içindeki yakarışını işitti. / Oğlun yaban eşeğine benzer bir adam olacak, O herkese, herkes de ona karşı çıkacak. Kardeşlerinin hepsiyle çekişme içinde yaşayacak." *Kutsal Kitap*. Yaratılış 16: 11-12. (e.n.)

delice israf edildiğini görmüştüm; burada ise savurganlığın beslediği gereksinimi en berbat biçimiyle görüyordum.

Her yandaki bu kümes gibi evlerin kapkara kapı ve pencerelerinden kokuşmuş hava esintileri geliyordu. Cadde ve sokaklar bir esir gemisinin güverteleri arasındaki nefes kokusu gibi kötü kokuyordu. Geçerken boğucu kokuların içinde yaşamlarının son soluklarını veren solgun bebelerin, zorluklar yüzünden eciş bücüş hale gelmiş, zayıflık dışında kadınlık özelliklerinden eser kalmamış umutsuz çehreli kadınların bir anlık görüntüleri gözüme ilişirken cüretkâr kızlar şehvet dolu bakışlarla camlardan bakıyorlardı. Müslüman kasabalarının sokaklarını istila eden aç sokak köpeği sürüleri gibi, gözü dönmüş yarı çıplak çocuk çeteleri avluları dolduran çöp yığınları arasında dövüşüp yuvarlanırken havayı çığlıklar ve küfürlerle dolduruyorlardı.

Bütün bunlarda bana yeni gelen hiçbir şey yoktu. Kentin bu kısmından sıklıkla geçer ve iğrenmeyle karışık, ölümlülerin dayandığı aşırılıklara ve yine de yaşama tutunmalarına ilişkin belirli bir felsefi merak duygusuyla bu görüntülere tanıklık ederdim. Ama bir başka yüzyılı düşlediğimden beri yalnızca bu çağın ekonomik ahmaklığı değil, ahlaki iğrençliği de aynı ölçüde dokunaklı geliyordu. Bu cehennemin acınacak haldeki sakinlerini duyarsız bir merakla, insan sayılamayacak yaratıklar olarak görmüyordum artık. Onlarda erkek ve kız kardeşlerimi, ana babamı, çocuklarımı, etimden et, kanımdan kan olanları görüyordum. Çevremdeki cerahatli insanlık sefaleti yalnızca duygularımı zorlamakla kalmıyor, bir bıçak gibi yüreğimi deliyordu; bu yüzden de iç çekişlerimi ve inlemelerimi tutamadım. Gördüklerimi görmekle kalmıyor, tümünü bedenimde de hissediyordum.

Çevremdeki sefil varlıkları yakından gözlemlediğim esnada, onların çoktan ölmüş olduklarını da kavradım. Bedenleri bir yığın canlı mezardan ibaretti. Her bir gaddar alında açıkça "ruhu burada gömülü" yazıyordu.

Bakıp dururken dehşete kapıldım; bir ölünün kafasından diğerine, münferit bir halüsinasyonun etkisine girdim. Bu gaddarca maskelerden her birinin üstüne yapıştırılmış titrek, yarı saydam, ruhsal bir yüz misali, zihin ve ruh yaşasaydı gerçek olabilecek ideal, olası yüzü gördüm. İncelikle işlenmiş bu içler acısı yıkıntının gözlerimin önüne serilişine değin bu hayaletimsi yüzlerin ve gözlerindeki inkâr edilemez serzenişin farkına varmamıştım. Şiddetli üzüntüme eşlik eden büyük bir pişmanlıkla sarsıldım, çünkü bunların olmasına katlanan o kişilerden biriydim ben de. Ben de onları gayet iyi bilen ama onları duymayı ya da düşünmek zorunda kalmayı arzu etmemiş, sanki yoklarmış gibi kendi sefasının ve çıkarının peşinde yaşamını sürdürmüş kimselerden biri olmuştum. Bu yüzden de şimdi giysilerimin üstünde kardeşlerimin büyük bir çoğunluk oluşturan boğulmuş ruhlarının kanını bulmuştum. Kanları topraktan bana sesleniyordu. Leş kokan kaldırımların her bir taşı, mikrop yuvası izbelerin her bir tuğlası dile gelmiş, ben kaçarken ardımdan sesleniyordu: Kardeşin Habil'e ne yaptın?*

Oradan ayrılıp kendimi nişanlımın Commonwealth Bulvarı'ndaki görkemli evinin yontma taştan basamaklarında dikilirken bulana değin arada neler olup bittiğini tam anımsamıyorum. O günkü düşüncelerimin kargaşasının ortasında, nişanlımı pek aklımdan geçirmemiştim; ama şimdi bilinçsiz bir içgüdüye boyun eğen ayaklarım onun evinin bilindik yolunu bulmuştu. Bana ailenin akşam yemeğine oturduğu söylendi, ama içeriden onlara katılmam için haber geldi. Ailenin yanı sıra, hepsini tanıdığım birkaç konuğun da hazır bulunduğunu gördüm. Masadan, ışığı yansıtan porselen tabakların parıltısı yayılıyordu. Hanımlar şaşaalı giysiler

---

* "RAB Kayin'e, 'Kardeşin Habil nerede?' diye sordu. Kayin, 'Bilmiyorum, kardeşimin bekçisi miyim ben?' diye karşılık verdi. / RAB, 'Ne yaptın?' dedi, 'Kardeşinin kanı topraktan bana sesleniyor.'" *Kutsal Kitap.* Yaratılış 4: 9-10. (e.n.)

giymişler ve kraliçelere yaraşır mücevherler takmışlardı. Pahalı bir şıklık ve savurganca bir lüksün sergilendiği sahnelerden biriydi. Topluluğun keyfi pek yerindeydi, kahkahadan ve yaylım ateşi gibi şakalardan geçilmiyordu.

Bana göre ise, felakete uğramış yerlerde dolanarak, sanki o görüntüler karşısında kanım gözyaşlarına dönüşmüş ve ruhum üzüntü, acıma ve umutsuzluğa ayak uydurmuş da bir orman açıklığında âlem yapan cümbüşçülerin arasına katılmıştım. Edith hüzünlü bakışlarım karşısında, beni neyin rahatsız ettiğini sorarak beni kendime getirinceye değin sessizce oturdum. Ötekiler de hemen sataşmaya katıldılar ve taşlamalarla takılmaların hedefi haline geldim. Nereye gitmiş, ne görmüştüm de bu kadar sıkıcı bir adama dönüşmüştüm?

"Golgota'da idim," diye yanıtladım sonunda. "İnsanlığın çarmıha gerildiğini gördüm! Güneşin ve yıldızların bu kentin üstünden aşağıya, başka hiçbir şey düşünüp konuşamayacağınız, hangi görüntülere baktığını biriniz biliyor mu? Kapılarınızın eşiğinde sizin kanınızdan canınızdan büyük bir insan yığınının doğumdan ölüme kadar ıstırap içinde kıvrandığı yaşamlar sürdürdüğünü bilmiyor musunuz? Dinleyin! Evleri o kadar yakın ki kahkaha atmayı keserseniz kederli seslerini, meme yerine yoksulluğu emen küçüklerin acınası çığlıklarını, yarı vahşilere dönüşmüş, sefalet içinde sarhoş olmuş erkeklerin kaba küfürlerini, ekmek kavgası uğruna kendilerini satan bir kadınlar ordusunun çekişerek pazarlık edişlerini duyarsınız. Kulaklarınızı neyle tıkadınız da bu efkârlı sesleri duymuyorsunuz? Bana gelirsek, ben başka hiçbir şeyi duyamıyorum."

Sözlerimi sessizlik izledi. Konuşurken bir acıma tutkusuyla sarsılmıştım, ama çevremdeki topluluğa baktığım zaman benim gibi etkilenmek şöyle dursun, yüzlerinde soğuk ve katı bir şaşkınlık ifadesi gördüm; Edith'in yüzü aşırı derecede bir küçük düşmeyle, babasınınki ise öfkeyle karışmıştı.

Hanımlar bu ne rezalet dercesine birbirleriyle bakışırken, beylerden biri gözlüğünü takmış bilimsel bir merak havasıyla beni inceliyordu. Benim için hoş görülmesi olanaksız şeylerin onları hiçbir biçimde etkilemediğini, yüreğimi eriten sözlerin onları yalnızca söyleyene düşman ettiğini görünce başta hayrete kapıldım ve ardından yüreğimi saran ümitsiz bir iç bulantısıyla halsizliğe yenik düştüm. Düşünceli beylerle sevecen hanımlar bu tür şeyleri umursamıyorsa, sefiller için, dünya için umut var mıydı hiç? Derken bunun doğru dürüst konuşamadığım için böyle olabileceği geldi aklıma. Meseleyi açıkça ortaya koyamadığıma hiç kuşku yoktu. Kızgındılar çünkü kendilerini haşladığımı sanmışlardı; oysa Tanrı biliyor ya, ben bunun sorumluluğunu onların üstüne yüklemeye kalkışmaksızın yalnızca gerçeğin dehşetini düşünüyordum.

Tutkumu zapt ettim ve bu izlenimi düzeltebilirim diye sakin ve mantıklı biçimde konuşmaya çalıştım. Dünyanın sefaletinden sanki onlar ya da genelde zenginler sorumluymuş gibi, onları suçlamak gibi bir niyetimin bulunmadığını söyledim. Aslında öyleydi, bol keseden saçıp savurmak yerine ellerindekini bağışlasalar pek çok sıkıntı hafifletilebilirdi. Bu pahalı yiyecekler, şaraplar, bu gösterişli kumaşlar ve parıldayan mücevherler pek çok yaşamın kefaretini temsil ediyordu. Afete uğramış bir ülkede savurganlık edenlerin suçluluğundan gerçekte onlar da muaf değillerdi. Bununla birlikte, zenginlerin hepsinin tüm savurganlıkları ortadan kaldırılsa bile, dünyanın yoksulluğunu iyileştirmekte pek az yol alınırdı. Bölüşülecek o kadar az şey vardı ki zenginler ellerindekinin tümünü yoksullarla paylaşsalar bile ortada yalnızca kırıntılar olurdu, gerçi bunlar da o zaman kardeşçe sevgiyle çok tatlı gelirdi insana.

Dünyanın yoksulluğunun en büyük nedeni insanların katı yürekliliği değil, ahmaklıklarıydı. Soyun bu kadar sefil olması insanların ya da bir sınıfın suçu değil; iğrenç, berbat

bir yanılgının, dünyayı karartan devasa bir hatanın sonucuydu. Sonra onlara karşılıklı savaşlar, işçiler arasında örgütlenme ve uyum yokluğundan dolayı emeğin beşte dördünün nasıl tümüyle israf edildiğini gösterdim. Meseleyi açıkça ortaya koymaya çalışarak, sulamada yalnızca akarsuların dikkatli kullanımıyla toprağın hayat bulduğu çorak arazilerden örnek verdim. Bu tür ülkelerde suyun bireylerin bencilliği veya cahilliği sonucunda israfını önlemenin hükümetin en önemli işlevi sayıldığını, aksi takdirde kuraklığa yol açılacağını gösterdim. Bu amaçla su kullanımı oldukça katı kurallarla düzenlenip sistemli hale getiriliyor ve set çekmek, yolunu değiştirmek ya da herhangi biçimde suya müdahalede bulunmak biçimindeki bireysel isteklere izin verilmiyordu.

İnsan emeğinin tek başına, dünyayı yaşanabilir kılan verimli bir pınar olduğunu açıkladım. Bu kısıtlı bir kaynaktan başka bir şey değildi ve eğer dünya bolluk içinde yaşamak istiyorsa her damlasını en faydalı hale getirecek bir sistem tarafından düzenlenmesi gerekirdi. Ama gerçekteki uygulama herhangi bir sistemin ne kadar uzağındaydı! Her insan bu değerli sıvıyı dilediğince harcayıp yalnızca kendi ürününü kurtarır ve komşusununkini tahrip ederse kendininkinin daha çok satılacağı düşüncesiyle avunuyordu. Bazı tarlalar kavrulurken bazılarından nasıl bir hırsla ve hınçla seller akıyor ve suyun yarısı savurganca boşa akıtılıyordu. Böyle bir ülkede, her ne kadar birkaç kişi güç ya da kurnazlıkla lüksün imkânlarını kazansa da kitlelerin büyük bir bölümünün kısmetine yoksulluk düşüyor ve zayıflarla cahillere de yakıcı gereksinimle uzun süren kıtlık kalıyordu.

Diyelim ki kıtlıkla boğuşan ulus, ihmal ettiği işlevinin farkına varıp yaşam kaynağı pınarın akışını ortak fayda için düzenledi; toprak tek bir bahçe gibi çiçeğe durur ve çocuklarından hiçbiri iyi şeylerden yoksun kalmazdı. Böyle bir durumda bütün insanların yaşamına katılacak olan maddi refahı, ruhsal aydınlanmayı ve ahlaki yüceliği betimledim.

Bollukla kutsanmış, adaletle arınmış ve kardeşçe duygularla yumuşamış o yeni dünyadan, yani yalnızca düşümde gördüğüm, ama kolayca gerçeğe dönüştürülebilecek dünyadan hararetle söz ettim. Artık çevremdeki yüzlerin kesinlikle benimkine benzer duygularla aydınlanacağını umarken, o yüzler giderek daha da kararıp öfke ve küçümsemeyle doldu. Coşku yerine, hanımlar yalnızca hoşnutsuzluk ve çekimserlik gösterirken beyler de beni kınayan ve aşağılayan bağırışlarla sözümü kestiler. "Deli!" "Baş belası herif!" "Yobaz!" "Toplum düşmanı!" Bunlar bağrışmalardan bazılarıydı ve daha önce gözlüğünü takan beyefendi, "Artık yoksulların kalmayacağını söylüyor. Ha! Ha!" diye haykırdı.

"Şu herifi dışarı atın!" diye bağırdı nişanlımın babası ve işaret üzerine erkekler iskemlelerinden fırlayıp üstüme yürüdüler.

Yüreğim, onlara anlamsız gözüküp bana son derece yalın ve önemli gelen, başka türlü yapmanın elimden gelmediği şeyi bulmuş olmanın elemiyle çatlayacak gibiydi. Yüreğim öyle kızışmıştı ki hayati organlarımı ele geçiren soğuğun sonunda üstesinden geldiğimi görmek için, koruyla bir buzdağını eritebileceğimi düşünüyordum. Onlar başıma üşüşürken benim onlara karşı hissettiğim düşmanlık değil, yalnızca acıma idi, onlar ve dünya için.

Ümitsizliğime karşın pes edemedim. Hâlâ onlarla uğraşıyordum. Gözlerimden yaşlar boşandı. Coşkunluğumun içinde iki lafı bir araya getiremez hale geldim. Soluk soluğa kaldım, hıçkırdım, inledim ve hemen ardından kendimi Dr. Leete'in evindeki odamda, yatağımın içinde oturur ve sabah güneşini de açık pencereden gözlerimin içine parlarken buldum. Güçlükle soluyordum. Gözyaşları yüzüme sel gibi iniyordu ve sinirlerimin her biri ayrı ürperiyordu.

On dokuzuncu yüzyıla dönüşümün düş ve yirminci yüzyıldaki varlığımın da gerçeklik olduğunu fark ettiğimde, dü-

şünde yeniden yakalanıp karanlık ve leş kokulu zindanına geri getirildiğini gören ve sonra da gökkubbenin üzerinde yayılmış olduğunu görerek gözlerini açan bir hapishane kaçkını nasılsa ben de aynı durumdaydım.

Düşümde tanık olduğum ve önceki yaşamımın deneyimiyle de gayet iyi doğrulayabildiğim korkunç görüntüler, her ne kadar bir zamanlar ne yazık ki var olmuşlarsa ve zamanın sonundan geriye bakıldığında bana merhamet gözyaşları döktürseler de şükürler olsun sonsuza değin silinip gitmişlerdi. Çok uzun zaman önce zalim ve mazlum, kâhin ve onu hor gören toza dönüşmüştü. Nesiller boyudur zengin ve yoksul unutulmuş sözcüklerdi.

Ama o dakikada, dünyanın kurtuluşu ve benim de bunun farkına varma ayrıcalığıma yönelik söze dökülemeyen bir şükran duygusuna kapılmışken, başımı göğsüme eğdirip mezarın beni hemşehrilerimle birlikte güneşten gizlemesini dileten bir utanç, vicdan azabı ve şaşırtıcı bir kendini suçlama sızısı aniden bir bıçak gibi içimi deldi. Çünkü ben o önceki zamana ait birisiydim. Şimdi sevindiğim kurtuluşun sağlanmasına nasıl bir yardımım dokunmuştu? O korkunç, insafsız günlerde yaşamış ben, bunlara bir son vermek için ne yapmıştım? Çağdaşlarımdan herhangi biri kadar, her zerremle kardeşlerimin sefaletine kayıtsız kalmış, daha iyi şeylerden kuşku duyan bir karamsar, Kaosa ve Eski Gece'ye* iman etmiş bir sersemdim. Benim bundaki kişisel etkim, soyun hak ettiğini kazanmasına, ta o zamandan hazırlandığı kurtuluşa yardım etmekten çok engelleme gayreti olmuştu. Beni kedere boğan bu kurtuluşu ne hakla selamlayacak, şafağını hor gördüğüm bir sabaha nasıl sevinecektim?

İçimden bir ses, "Senin için daha iyi olurdu, senin için daha iyi olurdu" diye çınladı, "bu kötü düş gerçek ve bu dürüst gerçek de düş olsaydı; insanlığın çarmıha gerilmesini

---

* John Milton'ın *Kayıp Cennet*'inde cennetle cehennem arasındaki bölgeye hükmeden kadim güçler. (e.n.)

destekleyen kibirli bir kuşakla birlikte senin payın, burada kazmadığın kuyulardan içmekten ve taşladığın kişilerin diktiği ağaçlardan yemekten daha iyi." Ve ruhum yanıt verdi: "Doğru, daha iyi."

En sonunda önüme düşmüş başımı kaldırıp pencereden dışarı baktığımda, sabah kadar taze Edith bahçeye gelmiş çiçek topluyordu. Aceleyle yanına indim. Önünde diz çöküp yüzüm tozun toprağın içinde, bu altın çağın havasını solumayı ve kusursuz çiçeğini göğsümün üstünde taşımayı ne kadar az hak ettiğimi gözyaşlarıyla itiraf ettim. Benimki kadar umutsuz bir davası olan biri, bu kadar yufka yürekli bir yargıç bulursa şanslı sayılır.

MODERN KLASİKLER DİZİSİ - 158

Uykusuzluk sorunu çeken Julian West, 1887 yılında Boston'da hipnotik bir uykuya yatar ve 2000 yılında uyanır. Birleşik Devletler, her şeyin yepyeni bir devlet düzeniyle yönetildiği, demokratik ve eşit bir toplum haline gelmiştir. Edward Bellamy'nin *Geriye Bakış*'ı, okuyucuyu kapitalizmin hükmündeki 19. yüzyılın sonlarından alıp 21. yüzyılın sosyalist idealine götürür. *Geriye Bakış* birçok yönden 19. yüzyıla has romantik bir ütopyadır; başka bir açıdan da anlatıcı ve zaman yolcusu Julian West ile onun 21. yüzyıl rehberi ve akıl hocası Dr. Leete arasındaki konuşmaların ışığında, insanlığı bekleyen olasılıkların karmaşık bir incelemesidir. Bellamy, okuyucuya 19. yüzyılın ortalarından sonlarına kadar yaşanan toplumsal sorunlar ve sıkıntılar hakkında bilgi verir; aynı zamanda milenyum için de ütopik bir vizyon sunar. Dr. Leete'in ve ailesinin anlattıklarında Bellamy'nin 2000 yılının siyasi ve ekonomik koşullarına ilişkin ayrıntılı tahayyülleri gizlidir.

EDWARD BELLAMY (1850-1898): Massachusetts, Chicopee Falls'ta Baptist bir rahibin oğlu olarak dünyaya gelen Bellamy hukuk okudu, 1871'de baroya kabul edildi, ancak kısa süre sonra gazeteciliğe yöneldi; *Springfield Union*'da yardımcı editörlük, *New York Evening Post*'ta başyazarlık yaptı. Yazdığı ilk makale ve hikâyeler, geleneksel Amerikan tutum ve davranışlarını dolaylı olarak eleştiriyordu. 1888'de yayımlanan *Geriye Bakış* bir milyondan fazla kopya sattı ve ekonomik krizin pençesindeki bir halka hitap etti. Yazdıkları çeşitli siyasi oluşumlara ve onun ideallerini savunan ulusalcı bir partinin kurulmasına ilham verdi, kendisi de bu siyasi görüşleri desteklemek üzere *The New Nation* (1891) adlı dergiyi kurdu. 1897'de *Geriye Bakış*'ın devamı olan *Equality* adlı eseri yayımlandı.

THG
20911225
SCN

9 786254 050671

16 TL